

Съмърхил - възпитание чрез свобода

Александър Нейл

Съмърхил преди.

„Аз доказах на практика, че свободата и отсъствието на морална дисциплина са излекували много деца, чието бъдеще беше заплашено със затвор.” А.Нейл

Съмърхил днес:

http://www.summerhillschool.co.uk/pages/photo_gallery_new.html#

„Новите поколения трябва да имат шанса да израснат в свобода. Да подариш свобода - това е да подариш любов, а само любовта може да спаси света.” А. Нейл

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор

Встъпителни думи

Част 1. УЧИЛИЩЕТО СЪМЪРХИЛ

Поглед към Съмърхил

Образованието в Съмърхил в сравнение със стандартното образование

Съдбите на випускниците на Съмърхил

Лични уроци в Съмърхил

Самоуправление

Съвместно обучение

Труд

Игра

Театър

Танци и музика

Спорт и игри

Доклад на инспекторите на британското правителство

Бележки по доклада на инспекторите на Нейно Величество

Бъдещето на Съмърхил

Част 2. ВЪЗПИТАНИЕ НА ДЕЦАТА

Несвободното дете

Свободното дете

Любов и приемане
Страх
Чувство на непълноценност и фантазии
Разрушители
Лъжата
Отговорност
Послушание и дисциплина
Поощрения и наказания
Дефекация и възпитание в чистоплътност
Хранене
Здраве и сън
Акуратност и облекло
Играчки
Шум
Маниери
Пари
Хумор

Част 3. СЕКС

Отношението на хората към секса
Полово възпитание
Мастурбация
Голота
Порнография
Хомосексуализъм
Безразборност на връзките, извънбрачни деца, аборти

Част 4. РЕЛИГИЯ И МОРАЛ

Религия
Нравственото възпитание
Възпитателно влияние
Сквернословие
Цензура

Част 5. ПРОБЛЕМИ НА ДЕЦАТА

Жестокост и садизъм
Източниците на правонарушенията
Кражбата
Правонарушители
Лечение на детето
Път към щастието

Част 6. ПРОБЛЕМИ НА РОДИТЕЛИТЕ

Любов и омраза
Разглезените деца
Власт и могъщество
Ревност и завист
Развод
Родителската тревожност
Родителско разбиране

Част 7. ВЪПРОСИ И ОТГОВОРИ

Общи въпроси
За Съмърхил
За възпитанието на децата

За секса
За религията
За психологията
За образованието

Превод Снежана Благова

Твоите деца - това в действителност, изобщо не са твои деца.

Те са синове и дъщери на живота, стремящи се да го продължат.

Те идват в света чрез теб, но не заради теб.

И докато те са с теб, не ти принадлежат. Ти можеш да им дадеш своята любов, но не и своите мисли, защото те имат свои собствени мисли.

Ти можеш да приютиш техните тела, но не и да държиш техните души, защото те обитават дома на утрешния ден, където ти не можеш да ги последваш дори в мечтите си. Ти можеш да се стремиш да приличаш на тях, но не се опитвай да ги накараш да приличат на теб, защото животът не върви назад и да живееш във „вчера“ е невъзможно.

Ти си лък, който изстрелва своите деца, като живи стрели напред,
в бъдещето.

Изпъни Лъка в ръцете си с радост.

Халил Джибран

ПРЕДГОВОР

Тази книга е съставена от откъси, избрани от четири мои книги, издадени по-рано от американския издател Харолд Харт. Една от тях е книгата „Това кошмарно училище“, написана още през 1936г., така че в „Съмърхил“ има такива откъси, които не съм писал сега, но те не са много, защото в моята философия за образованието и живота не са настъпили съществени промени. Днес Съмърхил е същия по отношение на своите характеристики, по време на неговото основаване през 1921г.

Самоуправление за учениците и персонала, свобода да ходят на уроци или да не ходят, свобода да играят цял ден, седмици или даже години, ако е необходимо, свобода от натрапване на някаква идеология- религиозна, морална или политическа, свобода от целенасочено формиране на характера.

По отношение на психологията, аз се промених. Когато моето училище се намирало в Германия, а после в Австрия /от 1921 до 1924г./, аз бях в средите на новото тогава психоаналитично движение. Както и на множеството други млади глупаци, на мен ми се струваше, че Утопията е постижима. Направете несъзнателно осъзнаване и света ще се освободи от злостата, престъпленията и войните- психоанализата беше отговорът на всички въпроси.

Когато се върнах в Англия, и се настаних в дома с името „Съмърхил“, в Лайм Реджис, имах само пет ученика. След три години тяхното число нарасна на двадесет и седем. Повечето от тях бяха трудни деца, изпратени при мен от съвсем отчаяните им родители, ученици - крадци, разрушители, хулигани от двата пола.

Аз предполагам, че ги „лекувам“ с психоанализа, но забелязах, че тези които се отказваха да посещават моите аналитични сеанси, също се излекуваха, и бях принуден да направя заключението, че в действителност ги е излекувала свободата, а не анализа. И слава богу, защото с психоанализата не могат да се преодолеят заболяванията на цялото човечество.

Вече ми омръзна да говоря за миналото, но за бъдещето аз говоря много внимателно. Аз виждам някои признаци на прогреса. Има няколко превъзходни начални училища. Скоро бях в едно такова училище в Лейсетър. То поразително се отличава от началните училища, които са на четиридесет години: щастливи лица, нормална детска глъчка, всяко дете е заето със своята работа. Следващата крачка трябва да бъде разпространението на тези свободни методи в средните училища - задача, практически неосъществима при запазване на изпитната система. Аз виждам признаци на стагнация, дори регрес. Повече от 80% от английските учители биха искали да запазят телесните наказания в училищата. Освен това, в Шотландия числото на техните единомишленици не е по-малко. Образованието все повече и повече се стандартизира с

повишено внимание към изпитите.

Огромната беда е, че обучението в училищата е свързано много малко с живота зад неговите предели. Колко от бившите ученици четат Милтън, Т.Харди, или Шоу? Колко от тях слушат Бетховен или Бах? Училището игнорира възпитанието на чувствата на детето, в крайна сметка така са конструирани учебните предмети, затова емоционалният живот на детето протича под влияние на други фактори: телевизия, популярни групи, бинго, футбол, комикси, еротични списания. И тъй като всички тези фактори са елементи на добре изградената развлекателна индустрия, бедният учител няма никакъв шанс да ги конкурира. Кой от училищните педагози може да предизвика такива бурни аплодисменти като „Бийтълс“? Дебелият учител по математика би искал цялото училище да изпада във възторг от ирационалните числа. Това, от моя гледна точка, е най-насъщната задача на образованието - да разреши противоречието между все още преобладаващата от викторианската епоха училищна дисциплина и стремежа на младежите към пълнота в живота.

Бих искал да се радвам на протестите на хипитата, на децата –цветя, но не мога. Това, което те оспорват няма никакво значение: дължината на косата, стила на обличане, строежа на словото. Но те не оспорват системата на образованието, преподаването на религия в нехристиянски страни, католически и протестантски училища, в които бият децата, лицемерно съчетават завета на стария Соломон със завета на Христос. „Наказвай малкото дете...” И религиозните родители, и учителите се стараят всичко да бъде наред, чрез наказания.

Възможно е в САЩ нещата да стоят по друг начин. Аз мисля, че хипитата от университета в Бъркли адресират своя призив към истински и жизнено важни проблеми - за Виетнам, за расовата нетърпимост, обществения статус, измерван в долари. Някой циник би могъл да каже, че тези бунтове могат да бъдат прекрасни, но след двадесет години хипитата, децата-цветя, все едно, пак ще станат истински консерватори.

Никой не може да отрече нито, че обществото е болно, нито, че то не иска да се раздели със своята болест. Обществото се бори с всички човешки усилия за подобряване на живота. То действа против въвеждането на избирателни права за жените и отмяна на смъртното наказание, против реформите на нашите жестоки закони при развод и преследването на хомосексуалистите.

В известен смисъл задачата на педагозите е да противостои на масите - овча психология: когато всички овце са с еднакви кожи и еднакви бе-бе-та, когато прогонват в ъгъла черната овца, бунтаря. В нашите училища пастирите не винаги са щедри- нашите агънца-ученици са облечени в подобни униформи. Аз не искам да развивам излишно тази метафора, но смея да предположа, че символичният израз „подстригване на опашката” подхожда за множеството скачаещи ученици в това общество.

Образованието е призвано да подготвя децата за живота в обществото и едновременно да им помогне да станат независими личности и самоуправлението, без съмнение, прави и едното, и другото. В обикновените училища добродетелта е послушание, при това доведена до такава степен, че много малко от неговите възпитаници са способни в живота си като възрастни да оспорват нещо. Хиляди студенти в педагогическите учебни заведения са пълни с ентузиазъм по отношение на бъдещата си професия. Но само една година след завършване на колежа те седят в своите учителски стаи и вярват, че в понятието „образование” влизат само учебните предмети и дисциплината. Разбира се, те не смеят да се бунтуват открито, защото ги заплашва загуба на работата, но даже и в мислите си много малко от тях се бунтуват. Не е лесно за човека да се измъкне от пътя, който е формирал неговия жизнен опит. И новото поколение расте и то налага същите тези забрани, остарели нравствени правила и педагогически глупости на следващото поколение- затваря се добрият стар порочен кръг. Печалният факт е: обработените с такава образование хора, приемат пороците на своето общество като задължение.

Напалм? Трудно е да се изпадне в негодувание по повод на децата, изгорени живи някъде в Азия. Расова нетърпимост? Е, естествено, не трябва да се смесват расите. Тук старецът Адолф беше прав. Аз зная, че Исус ни съветваше да обичаме ближните, но той не е казал да обичаме черните, нали?

Да, всички ние сме за училището и учителите! Прочетете, например, книгата на Селби „Последният изход в Бруклин”. Във Великобритания тя е била забранена със закон. Нейната забрана е още една проява на официалната Арогантност на невежите пуритани. Книгата е пълна

с четирибуквени думи, описания на сексуални извращения и най-ниските човешки прояви, но аз мисля, че за много хора тя би била полезна- тя показва нагледно някои аспекти на нашата прехвалена култура. Картината е действително страшна. В книгата е описана обратната страна на американската кариерна, животоотричаща култура, показано е какво правят с човешките същества от бедняшките квартали, скверното образование и комерсиализацията. Но, в една или друга степен, всичко това го има във всяка страна и във всеки град в нашия свят. Всичко това е естествено следствие на нашето благоденстващо общество, свикнало с „така добре никога не е било”. Истинска култура там няма и не е имало. На мен ми се струва, че нашите телевизионни програми са ориентирани към зрители с емоционална зрелост на осем години. Какво се случва? Може ли за всичко да е виновна голямата бомба, която виси над нас? Нека да ядем, пием и се веселим, защото утре ще умрем. Или, по-скоро, това е нов вид материализъм, вярващ ,че единственият източник на удоволствия са автомобилите, електрифицираните кухни, нощните клубове, бинго и прочие инфантилни идиотства?

Ние живеем на бедна улица, ние сме- хипита и имаме своя банда. Нека глупаците да работят и да спестят пари , за да купят „ягуар”. Ние винаги можем да го откраднем, за да возим своите момичета.

Аз безуспешно се опитвам да разбера защо човечеството твори толкова много зло. Аз не мога да повярвам във вродената порочност на хората, в съществуването на първородния грях. Аз съм видял твърде много зловни деца, които в условията на свобода и приемане от възрастните, ставаха добри. Но тогава защо изначално доброто човечество създава толкова болен, несправедлив и жесток живот? Аз зная от опит, че децата на самоуправление и свобода, никога няма да започнат да мразят евреите или негрите, няма да бият своите деца и да им внушават понятието за греховността на секса, никога няма да ги плашат с приказки за наказващ Бог. Ще побързам да добавя, че има и други училища, чиито директори могат да се подпишат под тези думи. Аз си задавам въпроса: ако Съмърхил може да възпита хора, които не са склонни към ненавист, жестокост, милитаризъм и предразсъдъци, защо в целия свят не може да има училища, даващи такива резултати? Преди две хиляди години хората избраха Варава и разпънаха Христос. Днес те повтарят същата грешка. Защо? Бих искал да знам....

Всички велики хора на този свят- неговите сократи, христосовци, фройдисти, дарвиновци, папи и епископи- не можаха да разгадаят загадката на човечеството. Диагнозата ни е известна-разрушете любовта и ще получите ненавист. Само не ни е известно защо, собствено, ние разрушаваме любовта. Фройд и Райх казват, че е заради страха пред секса и ненавистта към него; Адлер казва, че жаждата за власт превъзхожда желанието за любов. Но толкова ли е важно да знаем причината? Фройдизмът погрешно вярва, че осъзнаването на изходната травма автоматично изцелява комплекса, игнорирайки факта, че комплексите са предизвикани чрез продължително и настойчиво внушение в детството.

В най-трудните дни на Съмърхил, малолетните мошеници се освобождаваха от своите пороци , без да осъзнават корените на своя непреодолим стремеж към варварство. Човечеството би се излекувало от своята болест, ако може да се избави от тиранията в семейството, строгите училища, животоотричащите религии. Но колко е голямо това „ако”! И все пак „ако”, или човечеството ще загине – от атомна бомба, отровени почва и въздух, или отровени чувства.

Учителката разказвала в час за Нерон, как убил своята майка и после се веселил, когато Рим горял.

- Е, деца, след това, което ви разказах, бил ли е Нерон добър човек или лош? Ти, Били.

-Не зная , мис, на мен той нищо не ми е направил.

Философията на Били изгражда съвременния свят. Наводнения и земетресения в Индия и Китай? Отгърнете страницата и ще разберете как е завършил мача в събота. „Нима аз съм страж на моя брат?” Разбира се, не, иначе защо избираме членове на парламента? Или директори на училища? Или свещеници? Или армия? Може би , в края на краищата, първородният грях да съществува... греха на неучастието.

Ако има какво да кажем за Съмърхил, това е следното: ти нямаш право на неучастие. Да се бориш с болния свят, но не с лекарства като нравствени поучения и наказания, а с натурални средства- приемане, нежност, търпимост. Аз не се осмелявам да използвам думата „любов”, защото тя стана почти неприлична, както и множество други ясни и чисти четирибуквени англосаксонски думи.

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

Психология- в тази област никой не знае твърде много. Вътрешните пружини на човешкия живот са все още до голяма степен скрити от нас. От момента, когато геният Фройд ѝ вдъхна живот, психологията отиде далече, но все пак тя си остава млада наука, която само очертава бреговете на неизвестен континент. След петдесет години психолозите, навярно, ще се усмихват на сегашното ни невежество.

Когато се отказах от теоретичната педагогика и започнах да се занимавам с детска психология, ми се наложи да работя с най-различни деца: подпалвачи, крадци, лъжци, хора, които уринират в леглото, и такива, които страдат от пристъпи на ярост. Дългите години на напрегнат труд ме убедиха колко малко неща знам за движещите сили на живота. Аз съм уверен, обаче, че родителите, които имат работа само със собствените си деца, знаят много по-малко от мен. И тъй като аз вярвам, че с трудните деца почти винаги се общува неправилно в къщи, аз се осмелявам да се обърна към родителите.

В какво се състои задачата на психологията? Аз предлагам думата „лечение”. Обаче аз изобщо не искам да бъда излекуван от своите предпочитания към оранжевия или черния цвят; от пристрастието си към пушенето, също и към моята привързаност към бутилката вино. Нито един педагог в света няма право да лекува детето от желанието да извлича шум от барабана. Единственото, което може да се лекува- това е нещастieto.

Трудното дете- това е нещастно дете. То се намира в състояние на война със самото себе си, а следователно и с целия свят.

Трудният възрастен седи в същата лодка. Нито един щастлив човек никога не е нарушавал реда по време на събрание, не е проповядвал война, не е линчувал негри. Нито една щастлива жена не е имала претенции към своите деца и мъж. Нито един щастлив мъж никога не е убивал и не е крал. Нито един щастлив началник никога не е държал своите подчинени в страх.

Всички престъпления, всичката злоба, всички войни се отнасят към нещастieto. Тази книга е опит да се покаже как възниква нещастieto, как то разрушава човешкия живот и какво може да се направи, по възможност нещастieto да не възниква. Освен това , тази книга е за конкретно място- Съмърхил, където детското нещастие се лекува и още по-важно нещо: децата се възпитават в щастие.

А.Нийл

Част 1

УЧИЛИЩЕТО СЪМЪРХИЛ

Идеята на Съмърхил

Това е разказ за едно съвременно училище, което така и се нарича- Съмърхил. Училището беше основано през 1921 г. То е разположено в градчето Лейстън в Съфолк, приблизително на сто мили от Лондон.

Няколко думи за учениците на Съмърхил. Децата попадат в нашето училище обикновено на 5 години, но могат да дойдат и на 15. Завършват училището на 16 години. Като правило при нас има около 25 момчета и 20 момичета. Децата са разделени на три възрастови групи: малки- от 5 до 7 години, средни- от 8 до 10 и големи- от 11 до 15. При нас се учат и доста деца от други страни. В даденият момент, 1986 г., сред нашите ученици са 2 скандинавчета и 44 американчета.

Децата са разпределени в училището по своите възрастови групи и всяка група има домоуправителка. Спалните на децата до средна възраст се намират в каменна сграда, а по-големите спят в летни къщи. Само едно или две деца от големите имат самостоятелни стаи. Стаите , както на момчетата, така и на момичетата са за двама-трима- четирима човека. Никой не проверява стаите и никой не прибира децата. Те са оставени на спокойствие. Никой не им казва какво да обличат: те носят каквото искат.

Вестниците наричат такива училища : училище „прави каквото искаш”, журналистите смятат, че тук е сборище на примитивни диваци, непризнаващи никакви правила и незнаещи как да се държат. Затова се налага да разкажа за Съмърхил толкова честно, колкото бих могъл да го направя. Разбира се, че аз съм пристрастен, когато пиша за своето училище, но все пак ще се постарая да покажа не само неговите заслуги, но и пропуски. Заслугата е- здрави и свободни

деца, чийто живот не е помрачен от страх и ненавист.

Очевидно, това училище, което кара децата, активни по своята природа, през всичкото време да седят на чиновите, изучавайки в по-голямата си част, безполезни предмети - това е лошо училище. То е добро само за тези, които вярват именно в такова училище, за хората, които са лишени от творческа жилка, стремейки се да насочат децата не към творчество, а към послушание, към пълно съответствие на цивилизацията, където единственият критерий за успеха- това са парите.

Съмърхил започна като експериментално училище. Сега то е по-скоро показно училище, което показва как свободата върши своята работа. Когато ние с моята първа жена създадохме това училище, имахме една водеща идея: *училището трябва да подхожда на децата*, а не обратното- децата на училището. Аз преподавах дълги години в обикновени училища. Добре познавах другия начин за организация на училищния живот и разбирах, че той никак не е добър. Не е добър, защото се основава на представите на възрастните какви трябва да бъдат децата и как трябва да се учат. Този друг начин датира от времето, когато психологията все още не е била известна като наука.

И така, ние се захем да създадем училище, в което да предоставим на децата свободата да бъдат самите себе си. За тази цел ние трябваше да се откажем от всякаква дисциплина, всякакво управление, всякакво внушение, всякакви морални поучения, всякакви религиозни наставления. Наричаха ни храбреци, но за това изобщо не се изискваше храброст. Всичко, което беше нужно- това е вярата: в децата, в това, че те по съществува на своята природа са добри, а не лоши.

Повече от 40 години вярата в добрата природа на децата нито веднъж не се разколеба и по-скоро се превърна в окончателна увереност.

Аз вярвам, че детето е вътрешно мъдро и реалистично. Ако го оставиш в покой, без всякакви внушения от страна на възрастните, то само ще се развие дотолкова, доколкото е способно да се развие. Затова Съмърхил - това е такова място, където имащите способности и желание да се занимават с наука ще станат учени, а желаещите да чистят улиците, ще ги чистят. Ние, наистина, досега не сме възпитали нито един чистач. Аз пиша това без всякакъв снобизъм, защото за мен е по-приятно това училище, което възпитава щастливи чистачи, отколкото училището, от което излизат учени-невротичи.

Що за училище е Съмърхил? Първо, уроците не са задължителни. Децата са свободни да ги посещават, ако искат, но могат и да ги игнорират- с години, ако пожелаят. Има разписание, но само за учителите. Децата обикновено ходят на тези занятия, които съответстват на тяхната възраст, а понякога - на техните интереси. Ние нямаме нови методи на преподаване, защото не смятаме, че преподаването само по себе си е много важно. Има ли в училището особени начини за деление в колона или ги няма - това няма никакво значение, защото самия навик за делене в колона е важен само за тези, които *искат* да го усвоят. А детето, което действително *иска* да се научи да дели в колона, непременно *ще* умее да го прави, независимо по какъв начин го обучават.

Децата, които са постъпили в доучилищна възраст ходят на уроци от самото начало на своето пребиваване при нас, но децата, които са учили преди в други училища, заявяват, че повече никога през живота си няма да отидат на нито един идиотски урок. Това понякога продължава няколко месеца. Те играят, карат велосипеди, пречат на другите, но избягват уроците. Времето на оздравяване от тази болест е пропорционално на ненавистта, породена в тях от другите училища. Една девойка, която дойде от манастирско училище, постави рекорд. Тя безделничеше три години. Като цяло, средния срок за оздравяване от отвращението към уроците е три месеца.

Хората, които не споделят нашите концепции за свобода ще си помислят: това трябва да е дом за луди, в който децата, ако искат, могат да играят по цели дни. Някои възрастни казват: "Ако ме изпратят в такова училище, аз изобщо никога нищо няма да правя". Други казват: "Такива деца ще се чувстват непълноценни, когато им се наложи да се състезават с децата, които са заставяни да учат".

Аз си мисля за Джек, който си отиде от нас, когато беше на 17 години, за да постъпи в механичен завод. Веднъж го извикал управителя на завода.

Ти си момче от Съмърхил,- казал той.- Много ми е интересно какво мислиш за това обучение сега, когато се срещна с децата от обикновените училища. Ако сега трябва да

избираш, какво ще избереш - Итън или Съмърхил?

Разбира се, Съмърхил,- отговорил Джак.

Но какво дава това училище, което другите училища не дават?

Джак се почесал по главата.

Не зная,- отговорил той замислено,- аз мисля, че то дава чувство на пълна увереност в себе си.

Да,- сухо констатира управителя,- забелязах това, когато влезе в кабинета ми.

О, боже,- разсмял се Джак,- съжалявам, ако съм създал такова впечатление.

На мен това ми хареса,- казал управителя.- Повечето хора, когато ги извикам в кабинета си, не ги свърта на едно място и се смущават. Ти влезе като при равен. Между впрочем, в какъв отдел каза, че искаш да се преместиш?

Тази история показва, че само по себе си, учението не е толкова важно, както личността и характера. Джек се провали на изпитите в университета, защото ненавиждаше книжната мъдрост. Но недостатъчните знания за „Есето“ на Лема или незнанието на френски език, не го направиха неприспособим към живота. Сега той успешно работи като механик.

Между впрочем, в Съмърхил се учи достатъчно много. Възможно е групата на нашите дванадесегодишни да не може да се конкурира с обикновените училища по правопис или дробни. Но на изпит, изискващ съобразителност, нашите биха ги разбили на пух и прах.

В нашето училище няма изпити, но понякога, заради интереса, аз провеждам нещо от рода на изпит. Веднъж, например, бяха зададени следните въпроси: Къде се намира Мадрид, остров Четвъртък, вчера, любов, демокрация, ненавист, моята джобна отверка/уви по повод на последното не постъпи нито едно полезно указание/?

Преведете значението на следните думи/цифрата показва колко значения се очакват във всеки случай/: Ару/3/...само двама успяха правилно на дадат третото значение – единица за измерване ръста на коня. Брак/4/..метал, малки монети, висш армейски чин, оркестрова група.

Преведете монолога на Хамлет „Да бъдеш или да не бъдеш“ на съмърхилски език.

Свършено ясно е, че тези въпроси са несериозни и децата получават огромно удоволствие от тях. Новите, като правило, не достигат нивото на по-старите. И не заради слабост на интелекта, а по-скоро заради вкоренения навик да ходят по отъпкани пътеки и свободата на придвижване ги озадачава.

Ние говорихме за игровия аспект на учението, но на всички занятия се провежда и голяма работа. Ако учителя по някаква причина не може да проведе занятиято, назначено за даден ден, то това обикновено предизвиква в децата голямо разочарование.

Наложил се да изолираме Давид, на 9 години, заради коклюш. Той горчиво плачеше и протестираше:”Аз ще пропусна урока на мис Роджър по география”. Давид е в нашето училище практически от своето раждане и той имаше напълно определени и окончателни представи за необходимостта да ходи на уроците, които му предлагат. Сега Давид е професор по математика в Лондонския университет.

Преди няколко години, на общо събрание на училището/където всяко едно от правилата за учащите се приема от цялото училище, а всеки ученик и всеки сътрудник имат по един глас/ някой предложи за определени постъпки да има наказание отлъчване от часовете за една седмица. Децата протестираха, че това е много сурово наказание.

И аз, и моите колеги ненавиждаме изпитите. За нас университетските изпити са проклетие. Докато съществуват изпитите, ние трябва да се справяме с тях. А, следователно, педагозите на Съмърхил са винаги достатъчно квалифицирани, за да преподават в съответствие с установените стандарти.

Малко деца искат да вземат тези изпити, към тях се стремят само тези деца, които се канят да постъпят в университета. Те обикновено започват сериозно да се подготвят на 14 години и за три години успяват да усвоят всичко необходимо. Разбира се, не винаги нашите възпитаници успяват от първия опит. Важно е, че те опитват да постъпят отново.

Съмърхил, вероятно е най-щастливото училище в света. Ние нямаме ваканции и децата рядко тъгуват по своя дом. При нас почти никога няма битки- споровете, разбира се, са неизбежни, но на мен рядко ми се е случвало да видя юмручен бой от рода на тези, в които аз съм участвал като момче. Така също рядко чувам децата да крещят, защото при свободните деца, за разлика от подтиснатите, няма омраза, която трябва да се изрази. Омразата се

подхранва с омраза, любовта- с любов. Любовта означава приемане на децата и това е съществено за всяко училище. Вие не можете да бъдете на страната на децата, ако ги наказвате или отбранявате.

Съмърхил - това е училище, където детето знае, че го приемат. Трябва да отбележим, че на нас изобщо не са ни чужди човешките слабости. Веднъж през една пролет аз се заех с посаждането на картофи и когато през месец юни забелязах, че осем храста са изкоренени, устройох голям скандал. Между другото, имаше разлика между моят скандал и скандала, който би устройил авторитарния педагог. Моят скандал беше по повод картофите, а скандалът, който би устройил авторитарния педагог щеше да се концентрира върху нравствения проблем на честност и нечестност. Аз не казвах, че картофите не трябва да се крадат. Аз акцентирах, че това са *моите* картофи и затова не трябва да ги крадат. Надявам се, че обясних разбрано разликата.

С други думи, аз не съм началника за децата, от който трябва да се страхуват. Ние с тях сме равни и шума, който вдигнах по повод на моите картофи, има за тях не повече значение от всеки шум, който би вдигнало всяко от момчетата по повод спуканата гума на велосипеда си. Ако вие сте равни, няма нищо страшно в това да се вдигне шум.

Някой ще каже: "Какви разговори са това? Никакво равенство не може да има тук. Нейл е главния, той е по-стар и мъдър". И това е истина. Аз съм главния и , ако се случи да избухне пожар, децата ще побегнат към мен. Те знаят, че аз съм по-стар и по-опитен, но, когато аз се срещам с тях на тяхна територия, на картофените гнезда, така да се каже, това няма никакво значение.

Когато петгодишният Били ми каза да си тръгна на неговия рожден ден, защото не съм поканен, аз веднага си тръгнах без ни най-малко колебание, точно по същия начин Били си тръгва от моята стая, когато аз не желая неговата компания. Да се опишат такива отношения между деца и педагози не е лесна работа, но всеки, който е бил в Съмърхил, разбира какво имам предвид, говорейки за идеални отношения. Това се отнася и за персонала като цяло. Майстор Клайн, химик, го наричат по име- Алън. Други сътрудници са известни на децата като Хари, Ула, Дафна. Мен ме наричат Нейл, а готвача- Естер.

В Съмърхил всички имат равни права. На никой не му е позволено да дрънка на моя роял, но и на мен не ми е позволено да вземам без да питам нечий велосипед. На общите събрания на училището гласът на шестгодишното дете е важен, колкото и моят глас.

Изкушеният човек, разбира се, ще каже, че на практика всичко се решава с гласовете на възрастните. Нима шестгодишното дете, преди да вдигне ръка, няма да погледне как вие гласувате? Много бих искал понякога действително да постъпи така, защото много от моите предложения се провалят. Ако децата са свободни, не е толкова лесно да им се повлияе и причината е - отсъствието на страх. Каквото и да говорим- отсъствието на страх е най-прекрасното нещо в живота на детето.

Нашите деца не се страхуват от нашите сътрудници. Едно от училищните правила е, след десет часа вечерта, в коридора на горния етаж да бъде тихо. Една вечер, около единадесет часа вечерта, се развихри битка с възглавници и аз станах от масата, на която пишех, за да изразя протест по повод на шума. Когато се качих горе, в коридора се разнесе тропот, а после стана тихо и пусто. И в този момент чух един разочарован глас: "Да, това е Нейл",- и веселието се възобнови. Когато аз обясних, че седя долу и се опитвам да пиша книга, те проявиха съчувствие и веднага се съгласиха да прекратят шума. Те бяха побягнали, мислейки си, че ще ги залови дежурния, който следи спазването на времето за почивка/техен връстник/.

Аз искам да подчертая важността за отсъствието на страх пред възрастните. Деветгодишно дете, разбивайки прозореца с топката, ще дойде и ще ми каже за това. Ще ми каже, защото не се страхува, че аз ще се ядосам и ще му чета морал. На него ще му се наложи да плати прозореца, но той не се страхува от наказания.

Преди няколко години се случи така, че училищното управление си подаде оставката и никой не искаше да се кандидатира за изборите. Аз се възползвах от случая и дадох обява: "В отсъствието на управление аз се обявявам за Диктатор. Хайл Нейл!" Скоро започна роптаене. По средата на деня при мен дойде шестгодишния Вивиян и ми каза: „Нейл, аз счупих стъклото в спортната зала”. Аз махнах с ръка и казах: „Не ме занимавай с дреболии”,- и той излезе. Малко по-късно Вивиян се върна и ми съобщи, че е счупил още два прозореца. Стана ми

любопитно и аз го попитах в какво се състои неговата идея.

Аз не обичам диктаторите,- отговори момчето,- и не обичам да оставам без храна./По-късно аз обясних, че опозицията на диктатурата се опитва да защити своите права при готвачката, но тя бързо затворила кухнята и си отишла в къщи./

Е, какво ще правиш по-нататък? - поинтересувах се аз.

Да чупя прозорци.

Напред! - подкрепих го аз и той тръгна.

Когато той отново се върна, обяви, че е счупил още седемнадесет прозорца.

Но, имай предвид,- думите на Вивиян звучаха убедително,- че ще ги заплатят.

По какъв начин?

От своите джобни. Колко време ще отнеме това?

Аз бързичко пресметнах и казах:

Около десет години.

Той мигновено помръкна, но после видях как лицето му просветна.

Ха,- закрепя той,- аз изобщо не съм длъжен да ги заплатя.

А, какво ще кажеш за правилата за лична собственост? - попитах аз. - Прозорците са моя лична собственост.

Това го знам, но сега няма никакви правила за лична собственост. Няма управление, а правилата идват от управлението.

Предполагам, че изражението на лицето ми го накара да добави:

Но все пак аз ще ги платя.

Обаче не му се наложи да плати за прозорците. Скоро, на една своя лекция в Лондон, аз разказах тази история. След лекцията при мен дойде един млад човек и ми връчи една банкнота с думите: "За заплащане на прозорците на това дяволче". И цели две години Вивиян продължаваше да разказва на разни хора за разбитите прозорци и за човека, който ги заплати: "Той трябва да е ужасен идиот, защото дори не ме е виждал нито един път".

Децата лесно влизат в контакт с непознати хора, когато не им е познат страха. Английската съдържаност в действителност е страх; и именно заради това най-съдържаните хора са тези, които имат най-много пари. Фактът, че децата на Съмърхил са изключително приветливи с гостите е предмет на гордост за мен и моите колеги.

Следва, обаче, да призная, че повечето от нашите посетители са сами по себе си интересни за децата. Най-малко желаните гости за тях са ревностните педагози, които непременно искат да погледнат техните рисунки или писмени работи. Най-желаният гост е този, който има какво да разкаже - за приключения и пътешествия, а най-много от всичко за авиацията.

Боксърът или известния тенисист незабавно попадат в обкръжението на децата, а този, който само декламира, безжалостно е оставен сам.

Често нашите гости забелязват, че е невъзможно да различат децата от сътрудниците. Това е истина: чувството на единение се оказва много силно, когато децата усещат поддръжка. Учителят не изпква с нищо. Ученици и сътрудници ядат едно и също и се подчиняват на едни и същи правила в общежитието. Децата биха се възмутили, ако на персонала се предоставят някакви привилегии.

Когато започнах да провеждам ежеседмични беседи по психология с персонала, се разнесе ропот - това им се стори несправедливо. Аз промених своя план и направих беседите отворени за всички, по-големи от 12 години. И така, всеки вторник моята стая беше пълна с младежи, които не само слушат, но и изказват мнения. Ето няколко теми, които децата ме помолиха да обсъдим: комплексът за малоценност, психологията на крадеца, психологията на гангстера, психологията на хумора, защо човекът е изобретил морала, мастурбацията, психологията на тълпите. Очевидно е, че такива деца ще навлезнат в живота с достатъчно широка и ясна представа за себе си и другите.

Въпросът, който най-често задават посетителите на Съмърхил е следният: "Няма ли детето да осъди един ден училището, оглеждайки се назад, че не се е занимавало с аритметика или музика?" Отговорът е следният: нито младият Фреди-Бетховен или Томи-Айнщайн няма да позволят да ги държат настрана от занятията, които им съответстват.

Задачата на децата се състои в това, да изживеят собствения си живот, а не този, който са избрали за него неговите родители. Разбира се и не този, който би съответствал на целите на

педагога, който вярва че знае по-добре. Вмешателството и ръководството от страна на възрастните превръщат децата в работи. Вие не можете да карате детето да учи музика или нещо друго, упражнявайки натиск върху неговата воля и по този начин в известна степен да го превърнете в слабоволев човек. Вие правите от тях хора, безропотно приемащи правила, удобни за обществото, на което са му нужни хора, послушно седящи зад скучните бюра, шляещи се по магазините, автоматично скачащи в градската железница в 8,30 часа- казано накратко, за общество, седящо на плещите на малкия човек- изплашен до смърт конформист.

Поглед към Съмърхил

Ще опиша един типичен ден в Съмърхил. От 8,15ч. до 9,00ч.-закуска. Децата и сътрудниците вземат закуската от кухнята и я носят в столовата. Предполага се, че до началото на уроците в 9,30ч., леглата ще бъдат застлани.

В началото на всеки семестър се окачва разписание. Така, в лабораторията при Дерек, 1-ви клас се занимава в понеделник, 2-ри клас- във вторник и т.н. Подобно е разписанието при мен по английски език и математика, при Морис- по география и история. Малките деца /7-годишни/ прекарват голямата част от първата половина на деня със собствените учители, но те също посещават занятия по естествени науки или Стаята на изкуствата.

Децата никога не се принуждават да присъстват на уроците. Наистина, ако Джими дойде в понеделник на английски, а следващия път се появи след една седмица в петък, то останалите деца напълно справедливо ще отбележат, че той им пречи да напредват и могат дори да го прогонят по тази причина.

Изобщо уроците продължават до 13ч., но децата от предучилищна и начална възраст са до 12,30ч. на обяд. В училището храненето става на две смени. Големите деца и персонала обядват в 13,30ч.

Втората половина от деня за всички е съвършено свободна. С какво се занимават през това време, аз дори не знам. Аз градинарствам и рядко виждам децата отблизо. Някои от големите са заети с мотори или радио, други рисуват или пишат цветно. В хубаво време големите играят спортни игри. Някои са заети в работилницата, ремонтират своя велосипед, правят лодки или пистолети играчки. В 16 часа се пие чай. В 17 започват различни занятия. Малките обичат да им четат. Средната група обича да работи в Стаята за изкуства: да рисуват, да правят гравюри, майсторят нещо от кожа, плетат кошници. Обикновено е най-многолюдно в грънчарската работилница, това фактически е най-любимото място на децата и сутрин, и вечер. Най-големите работят след чая и остават там до късно. Работилницата за работа с дърво и метал е винаги пълна до късно.

В понеделник вечерта децата ходят в местния кинотеатър /за сметка на родителите/. Ако има промяна на репертоара в четвъртък, тези, които имат пари, могат отново да отидат на кино.

Във вторник вечерта персонала и големите деца слушат моите беседи по психология. През това време малките деца , разделени по групи, четат.

Вечерта в сряда е посветена на танците. Плочите за танците се избират от голяма купчина. Всички деца са добри танцьори и някои от нашите гости казват, че се чувстват на висота, танцувайки с тях.

За четвъртък вечерта не е предвидено нищо специално. Големите отиват на кино в Лейстън или Алдборо.

Петъчната вечер е определена за особени случаи, например репетиция на спектакли.

Събота вечер- е най-специалната при нас, защото това е време за общото събрание на училището. След събранието обикновено следват танци. В зимните месеци, неделя вечер е посветена на самодейния театър.

За занимания с ръчен труд няма разписание. Няма и установени задачи в дърводелската работилница. Децата правят каквото искат. А те почти винаги искат пистолет играчка, оръжие, лодка или змия. Дори и по-големите момчета не са привлечени от сложните дърводелски работи от типа на гълъб с разперена опашка. Много малко деца се интересуват и от моето увлечение- чеканка, меден плавателен съд не дава много простор на въображението.

В хубаво време съмърхилските гангстери може и да не ги забележите. Те бягат и се скриват в далечните ъгли и се отдават на своите отчаяни приключения. Но девойките се

виждат: в дома или около него, но винаги близо до възрастните.

Стаята за изкуства често е пълна с момичета- те рисуват или правят забележителни неща от ярки тъкани. Мисля, е малките момчета са по-изобретателни от момчетата; в крайна сметка аз никога не съм чул от момче, че му е скучно, че не знае какво да прави, а от момчетата това можеш да го чуеш винаги. Възможно е момчетата да се окажат по-изобретателни от момчетата, тъй като училището е оборудвано повече за момчета. Момчетата на 10 и повече години рядко си намират работа в работилницата, където работят с дърво и метал. Девоjkите нямат желание да се возят с двигатели, не ги привлича електричеството или радиото. Те имат своята художествена работа, която включва керамика, линогравюра, живопис и шиене, но за някои от тях това не е достатъчно.

В кулинарното изкуство момчетата са не по-малко ловки от девоjkите.

И девоjkите, и момчетата пишат и съставят свои собствени пиеси, правят костюми и декорации. Като цяло актьорските способности на децата са много високи, защото тяхната игра е искрена и те не преиграват.

Химическата лаборатория изглежда се посещава от момчетата не по-малко от момчетата. Работилницата, както се вижда, са единственото място, което не е привлекателно за момчетата по-големи от 9 години.

Момчетата вземат по-активно участие в училищните събрания от момчетата и аз не знам как да си обясня това.

До скоро момчетата постъпваха по-късно в Съмърхил: на много от тях ученето в манастирските и женски училища не им допада. Аз никога не съм мислил, че тези деца са добър материал за възпитание в условия на свобода. Момчетата, които късно постъпваха при нас, бяха , като правило, деца на родители, не умеещи да ценят свободата, защото ако те наистина я ценяха, техните деца не биха станали „трудни”. След като такова момиче се възстанови в Съмърхил, родителите бързо го преместват в „добро училище, където да му дадат образование”. В последните години при нас постъпваха момичета от семейства вярващи в Съмърхил.

Понякога ние губехме момичета по финансови причини, особено поради факта, че е необходимо да се плаща за пребиваването на техните братя в скъпи училища. Старата традиция да се гледа на сина като по-главен, умира трудно. Случвало се е да изгубим и момичета, и момчета, поради собственическата ревност на техните родители, страхуващи се, че децата ще отдадат на училището тази преданост, която са длъжни да отдадат на семейството.

На Съмърхил винаги се е налагало по един или друг начин да се бори за своето съществуване. Малко родители притежават достатъчно търпение и вяра, за да заведат своите деца, където да играят, вместо да учат. Родителите изтръпват при мисълта, че когато стане на 21 години, тяхното дете може да се окаже неспособно да изкарва прехраната си.

Днес в Съмърхил се учат тези деца, чиито родители искат децата им да израснат без ограничаващата ги дисциплина. Това е голямо щастие, защото в миналото се е случвало да получа сина на упорит консерватор, изпращащ го при мен от отчаяние. Тези родители не се интересуват от свободата на своите деца и в душите си, сигурно са мислели за нас като за побъркани чудаци. На такива консерватори беше много трудно нещо да се обясни.

Спомням си един военен господин, който размишляваше дали да запише при нас своя деветгодишен син.

Мястото е подходящо,- казваше той,- но имам едно опасение. Моето момче може да се научи тук на мастурбация.

Аз го попитах защо толкова се страхува от това нещо.

Това ще му навреди,- отговори ми той.

Но това не е навредило нито на мен , нито на вас, не е ли така?- поинтересувах се аз.

Той побърза да си отиде от тук заедно със сина си.

После имаше още една богата майка, която след часа за въпроси се обърна към мъжа си и каза:

Аз не мога да реша дали да дам Марджъри тук или не.

Не се измъчвайте,- казах аз. Аз реших вместо вас. Аз няма да я взема. Наложите ми се да обясня какво имам предвид.

Вие в действителност не вярвате в свободата,- казах аз.- И, ако Марджъри постъпи тук, ще ми се наложи да изгубя половината си живот, за да ви обяснявам какво е това, и в края на

краищата вие няма да бъдете удовлетворена. За психиката на Марджъри резултата би бил разрушителен, защото вечно ще си задава въпроса кой е прав- семейството или училището?

Идеалните родители са тези, които идват и казват: ”Съмърхил- това е мястото, необходимо на нашите деца; няма друго подходящо училище.

Особено трудно беше, когато откривахме училището. Ние можехме да приемаме деца само от висшите и средни слоеве на населението, тъй като трябваше някак си да свързваме двата края. Зад гърба ни не стоеше нито един богат човек-филантроп. В самото начало един добър човек, пожелал да запази анонимност, ни помогна да преживеем най-трудните моменти; по-късно един от родителите направи щедър подарък- нова кухня, радиоприемник, ново крило на нашата къща, нова работилница. Това беше най-идеалният спонсор - той не постави никакви условия и не поиска нищо в замяна. Съмърхил даде на моя син това образование, което исках за него - каза просто Джеймс Шанд, защото истински вярваше в необходимостта от свобода за децата.

Обаче, ние никога не можахме да приемем деца на бедни хора. И това е много тъжно, защото така се наложи да ограничим своето изследване на децата до средната класа. А понякога е доста трудно да се види природата на детето зад големите пари и скъпи дрехи. Когато една девойка знае, че когато навърши двадесет и една години ще стане притежателка на значително състояние, не е лесно в нея да се забележи детската същност. За щастие, обаче, повечето от сегашните и предишни ученици на Съмърхил не бяха разглежени с богатство, всички те знаят, че сами ще заработват парите си, когато завършат училище.

В Съмърхил работят медицински сестри от града. Те прекарват при нас целия ден, а след това отиват да нощуват в дома си. Това са млади момичета, които се трудят много и добре. В свободната атмосфера, където никой не ги командва, те работят добре и много повече от служителките, които ги контролират. Те са във всички отношения прерасни момичета. Аз винаги се срамувам, че на тези момичета им се налага много да работят, защото те са се родили бедни, а в същото време аз през целия си живот уча девойки от обезпечени семейства, които нямат енергия дори да постелят леглата си. Длъжен съм да призная обаче, че аз самия не обичам да оправям леглото си. Моето жалко оправдание , че имам толкова много други задължения, не прави никакво впечатление пред децата. Те се подсмиват, когато аз се оправдавам, че не следва да очакват от генерала да събира боклука. Неведнъж съм казвал, че ние, възрастните в Съмърхил, не сме образец на добродетели. Ние сме хора като всички и нашите човешки слабости често влизат в конфликт с нашите теории. В обикновеното средно семейство, ако детето счупи чиния, бащата или майката вдигат шум - чинията става по-важна от детето. В Съмърхил, ако дете или медицинска сестра изпусне купчина чинии, аз не казвам нищо и моята жена също не коментира това. Надзорът е недоглеждане.

Но, ако едно дете вземе книга и я остави на улицата под дъжда, моята жена се сърди, защото книгите означават много за нея. Мен подобни случаи не ме трогват, защото книгите нямат за мен особена стойност. В същото време жена ми се учудва, когато правя скандал заради счупено длето. За разлика от нея, аз високо ценя инструментите.

За нас да живеем в Съмърхил, означава постоянно до даваш. Нас, много повече от децата ни уморяват посетителите, защото те очакват нещо да им дадем. Може би да даваш е много повече похвално, отколкото да получаващ, но , разбира се е изморително.

Нашите общи събрания в събота, за съжаление предизвикват някои противоречия между възрастните и децата. Това е естествено, както и в общностите от различни възрасти, когато възрастните не са длъжни да жертват всичко заради младите, защото децата ще се разглежат. Възрастните се оплакват, че група от по-големите ученици не им позволяват да заспят със своите смехове и разговори, след като всички са си легнали.

Хари се оплака, че е изгубил цял час, разчертавайки дъската за входната врата и докато ходил на обяд, връщайки се забелязал, че Били я съсипал. Аз повдигам обвинения към момчетата, които са взели на заем моя комплект за запояване и не са го върнали. Моята жена вдига шум към три момчета , които пристигнали след вечеря и заявили, че са гладни и получили парчета хляб с конфитюр, които на сутринта се търкаляли по пода на хола. Питър печално докладва, че в студиото по керамика нашите разбойници са хвърляли един по друг скъпоценната глина. Ето така протича борбата между възрастовата гледна точка и детската неосъзнатост. Но борбата никога не преминава на личностно ниво; никой не таи зло по

отношение на конкретен човек. Този конфликт прави Съмърхил много жив. Нещо постоянно се случва и през цялата година няма нито един скучен ден.

Персоналът, за щастие, не е твърде обсебен от собствеността. Обаче, аз си признавам, че ми става болно, когато купувам калай за една специална боя от три паунда за галон и изведнъж забелязвам, че едно от момичетата е взела тази ценна съставка, за да боядиса старото легло.

Много са ми скъпи моят автомобил, пишещата машина и инструментите, но нарушението на моето чувство за собственост не се отразява на моето отношение към хората. Ако при вас не е така, то вие не следва да сте директор на училище.

Големият разход на материали в Съмърхил е напълно разбираем, това може да се избегне само ако всички се държат в страх. Амортизацията и изтощението на душевните сили е невъзможно да се избегнат, защото децата винаги молят за нещо и нуждите на децата трябва да бъдат удовлетворени. Вратата на хола ми се отваря по петдесет пъти на ден и някое от децата пита:

Тази вечер ще ходим ли на кино?

Защо аз нямам ЛУ/личен урок/.

Не си ли виждал Пам?

А къде е Ан?

Всичко това е един обичаен работен ден и аз не чувствам особено напрежение, макар че ние, по същество, нямаме истински личен живот. Възможно е отчасти причината да е, че нашият дом не е пригоден по своето устройство за училище; впрочем така мислят само възрастните, тъй като децата ни висят на шията. Така или иначе, но към края на семестъра и аз, и жена ми ужасно се уморяваме. Трябва да отбележа, че нашите сътрудници много рядко губят самообладание.

Това свидетелства са в полза не само на персонала, но и на децата. В действителност, живота с тези деца е възхитителен и много рядко има повод да се нервираш и излезнеш извън себе си. Ако детето е свободно и приема самия себе си такъв, какъвто е, то обикновено не се ядосва и не намира никакво удоволствие да нервира възрастните.

Един път девойките започнали да дразнят прекалено чувствителната си учителка. Те не биха дразнили никой друг от персонала, защото никой не би реагирал така. Обикновено дразнят този, който си въобразява много.

Проявяват ли, типичната за децата агресивност, учениците от Съмърхил?

Какво пък, на всяко дете е необходима някаква агресивност, за да може да прокара своя път в живота. Прекалено високата агресивност, която ние виждаме в несвободните деца е преувеличен протест срещу омразата, насочена към тях. В Съмърхил, където нито едно дете не чувства омраза от страна на възрастните, агресивността не е така необходима. Агресивните деца, които имаме, това са винаги тези, които не получават нито любов, нито разбиране в семейството.

Когато аз, още като малък, ходех в селското училище, разбити носове имаше поне веднъж седмично. В агресивността на войнствения тип има омраза; за да излезне - е нужна борба. Децата, намиращи си в атмосфера, свършено лишена от омраза, не я проявяват.

Аз вярвам, че това значение, което фройдистите придават на агресивността е следствие от изучаването на семейства и училища - такива, каквито са те. Невъзможно е да се изследва психологията на кучето, гледайки порода ловджийско куче. Не е умозрително да се теоритизира по повод на човешката психология, когато човечеството е посадено в стриктна верига, създаваща поколения от животомразци. Аз твърдя: в свободната атмосфера на Съмърхил проявата на агресивност не прилича по нищо на тази, която е характерна за училища със строга дисциплина. Въпреки това, свободата в Съмърхил не означава пренебрегване на здравия разум. Ние вземаме всички предпазни мерки, за да обезпечим безопасността на учениците. Например, децата могат да се къпят само, ако наблизо има спасител - по един на шест деца; нито едно дете, по-малко от 11 години, не може да кара само велосипед по улицата. Тези правила произлизат от самите деца, те са потвърдени с гласуване на общото събрание на училището.

Катеренето по дърветата не регламентирано от никакъв закон. Катеренето по дърветата е част от житейското образование; да се забранят изобщо рискованите предприятия, означава да направим от детето страхливец. Ние забраняваме катеренето по покриви, въздушните пушки и други оръжия, с които може да се наранят. Аз винаги се притеснявам, когато се бият като луди

с дървени мечове и винаги настоявам да ги увиват в каучук и плат, но и при спазване на тези условия аз съм щастлив, когато това приключи. Трудно е да се тегли черта между разумното внимание и излишната мнителност.

Аз никога не съм имал любимци в училище. Разбира се някои деца ми харесват повече, но аз се научих да не го показвам. Възможно е успехът на Съмърхил да се дължи на това, че към всички деца се проявява еднаква уважителност. Аз винаги съм се страхувал от сантименталното отношение към децата във всяко училище.

В повечето училища, където съм преподавал, стаята на учителите беше истински ад, пълен с интриги, омраза и завист. Нашата учителска стая - е щастливо място. Тук няма злоба. В условията на свобода, възрастните, както и децата, са щастливи и доброжелателни. Случва се някой от новите членове на нашия колектив отначало да реагира на свободата почти като децата: той може да ходи необръснат, дълго да се излежава в леглото сутрин, даже да нарушава законите на училището. За щастие, преодоляването на комплексите при възрастните се случва по-бързо, отколкото при децата.

В неделя вечер аз разказвам на децата собствените си приключения. Правя това от години; те са били в дълбините на Африка, на дъното на океана и над облаците. Преди известно време аз им разказах какво се случи след моята смърт.

В Съмърхил дойде един суров, по начало, човек с името Магинс. Той направи уроците задължителни. Ако някой само произнесе „по дяволите!“, веднага го наказва с пръчката. Аз живописно разказах как те кротко се подчиняват на неговите заповеди. Детвора - от 3 до 8 години - изпадна в ярост: ”Ние не сме се подчинили. Ние всички избягахме. Ние го убихме с чука. Мислиш ли, че ще търпим такъв човек?”

В края на краищата аз разбрах, че мога да ги успокоя само ако ускоря излизането на господин Магинс през вратата. Това бяха малки деца, непознаващи строгите училища и тяхната ярост беше естествена и спонтанна. Децата не можеха да си помислят дори за свят, в който директора на училището да не е на тяхна страна, благодарение на техния опит не само в Съмърхил, но и в къщи, където мама и татко също са винаги зад тях.

Един американски гост, професор по психология, критикуваше нашето училище, че то е остров, чието население не участва в околния живот и е ограничена част от по-крупна социална общност. В отговор аз се поинтересувах: какво би било, ако създавайки училище в малък град, се опитвам да го устроя по вкуса на местното население? Колко човека - от сто родители - биха одобрили свободата на избора по отношение на посещаване на уроците? Колко родители биха се съгласили с правото на децата да мастурбират? От самото начало трябва да правя жертви и компромиси в името на това, в което не вярвам.

Да, Съмърхил е остров. Той трябва да бъде остров, защото родителите на неговите ученици живеят на много мили от него и даже в други страни. Тъй като е невъзможно да се съберат всички родители заедно в градчето Лейстън, графство Сафолк, Съмърхил не може да бъде част от културата, икономиката и обществения живот в Лейстън.

Добавям, че училището не е остров в пълния смисъл на думата по отношение на Лейстън. Ние имаме множество контакти с местните жители и отношенията ни са напълно приятелски. Между другото, ние разбира се, не сме станали част от местното съобщество. Никога не ми е минавало през ума да помоля местния вестник да напечата статия за успехите на моите бивши ученици.

Ние играем спортни игри с градските деца, но по отношение на образованието нашите цели много силно се различават. Ние не принадлежим към нито една религия и не поддържаме връзка с нито една религиозна организация в града. Ако Съмърхил беше интегриран в градския живот, щяха да ни принудят да даваме на учениците си религиозно образование.

Аз съм уверен, че моят американски приятел не разбира смисъла на своята критика. Мисля, че е имал предвид следното: Нейл - е просто бунтар, неговата система не може да предложи нищо, което да сплоти обществото в хармонично единство, не може да преодолее пропастта между детската психология и общественото невежество в тази област, между живота и антиживота, между училището и дома. Моят отговор е, че аз не съм проповедник, който активно се стреми да обърне обществото към своята вяра; аз мога да убеждавам само в необходимостта от избавление от омразата, наказанията и мистиката. Въпреки, че пиша и говоря открито това, което мисля за това общество, но, опитвайки се на дело да го променя, то

би ме унищожило като обществено опасно същество. Ако, например, се бях опитал да създам общество, в което юношите имат свободата по естествен начин да водят своя интимен живот, аз щях да бъда разорен, дори щях да бъда поставен в затвора като безнравствен прелъстител на младежи. При цялата си омраза към компромисите, тук аз съм длъжен да направя компромис, разбирайки, че моята главна цел не е да реформирам обществото, а да донеса щастие в живота, макар и на няколко деца.

Образованието в Съмърхил в сравнение със стандартното образование

Аз вярвам, че целият живот се състои в това - да намериш своето щастие и, следователно, да намериш своя интерес в живота. Образованието трябва да бъде подготовка за живота. Нашата култура, обаче, не е много преуспяла в това отношение: нашето образование, политика и икономика водят към войни. Нашите лекарства не могат да се справят с болестите. Нашата религия не може да победи лихварството и грабежите. Нашият прехвален хуманизъм и досега позволява на общественото мнение да се отнася одобрително към варварския спорт- лов.

Постиженията на нашия век се свеждат към техническия прогрес: към изобретяване на радиото и телевизията, електрониката, реактивните самолети. Заплашват ни нови световни войни, тъй като световното обществено съзнание остава примитивно.

Ако искаме да отговорим на следващите трудни въпроси, няма да ни бъде лесно. Защо при хората има толкова много и различни заболявания, отколкото при животните? Защо хората се мразят и убиват по време на война, а животните – не? Защо хората все повече боледуват от рак? Защо има толкова много самоубийства? А сексуални манааци? Откъде идва този човеконенавистен антисемитизъм? Откъде идва омразата към негрите? А клеветата и злословието зад гърба? Защо сексът е нещо мръсно и е обект на непристойни шеги? Защо незаконородените са обречени на обществено презрение? Защо продължават да съществуват религиите, които отдавна са изгубили вярата в любовта, надеждата и милосърдието? Защо? Хиляди различни „защо?“ предизвикват прословутото превъзходство на нашата цивилизация!

Аз задавам тези въпроси, защото по професия съм учител - човек, имащ работа с младежи. Аз задавам тези въпроси, защото тези въпроси, които обикновено задават учителите не са важни, защото се отнасят предимно за училищните предмети. Аз питам, какво съществено важно нещо могат да дадат дискусиите за френската или древната история, ако самите тези предмети нямат никакво значение в сравнение с много по-важния за живота въпрос - личното щастие на човека.

Колко са в нашето образование истинските дела, съзиданието, истинското самоизразяване? Дори уроците по трудово обучение по-често са посветени на изработването на железен тиган, под ръководството на специалист. Дори системата Монтесори, широко известна като система от обучаващи игри, има изкуствен начин да накара детето да се учи чрез действие. Никакво творчество няма в нея.

Детето постоянно се учи и в семейството. Почти във всеки дом винаги ще се намери в крайна сметка един възрастен недорасъл невежа, който се втурва да покаже на Томи как работи неговата нова кола. Винаги има някой, който да повдигне бебето на стола, когато то иска да разгледа нещо на стената. Всеки път, показвайки на Томи как работи неговата нова кола, ние му крадем радостта от живота: откритията, преодоляването на трудностите. И по-лошо! Ние караме детето да повярва, че е малко, слабо и зависи от странична помощ.

Родителите не бързат да разберат колко е маловажно обучението в училището. Децата, както и възрастните, се научават само на това, на което искат да се научат. Всички награди, оценки и изпити само отвличат вниманието от истинското развитие на личността. И само доктринерите могат да твърдят, че ученето по книга е образование.

Книгите- това е най-важния инструмент в училището. Всичко, което действително е необходимо на едно дете,- това е четене, писане и аритметика; останалото трябва да предоставим на инструментите и глината, спорта и театъра, рисуването и свободата.

По-голямата част от училищното обучение, което изпълняват децата, е просто загуба на време, сили и търпение. Тя отнема от детството правото на игра, игра и игра; тя създава старчески глави върху млади рамене. Когато аз чета лекции на студенти от университета или в педагогически колеж, всеки път съм поразен от инфантилността, незрелостта на тези юноши и девойки, натъпкани с безполезни знания. Те знаят много, те разсъждават блестящо, могат да

рецитират класиците, но в своите възгледи за живота са просто младенци. Защото са ги учили да *знаят*, но не са им разрешавали да *чувстват*. Тези студенти са приветливи, доброжелателни, енергични, но нещо им липсва: емоционалност от особен род, способност до подчиняват мисленето на чувствата. И аз им говорих за света, който те не са забелязали и продължават да не забелязват. В техните учебници няма нищо за човешките характери, нито за любовта, нито за свободата, нито за самоопределението. Така действа системата, ориентирайки се само към стандартното книжно учение и продължава да разделя ума от сърцето.

Дойде време да отправим предизвикателство към съществуващата представа за работата в училище. Приема се за даденост, че всяко дете е длъжно да изучава математика, история, малко естествени науки, съвсем малко изкуство и, разбира се, литература. Дойде време да се разбере, че едно нормално дете не се интересува от нито един от тези предмети. Потвърждение за това аз намирам при всеки един нов ученик. Разбирайки, че ученето е доброволна работа, той крещи: ”Ура! Сега вече никой няма да ме кара да уча аритметика или още някаква скучна глупост!”

Аз изобщо не се опитвам да умаловажа значението на ученето. Обаче, по важност, то трябва да бъде след игрите. И не трябва да се подсилва ученето с игра, за да стане приятно. Ученето е важно, но не за всеки. Нижински не успя да вземе училищните изпити в Санкт Петербург и затова не го приеха в Държавния балет. Той просто не можа да научи училищните предмети - неговите мисли са далече от тях. Както разказва неговия биограф, изпитващите са извършили измама, давайки му текстовете с отговорите, заедно с листата за подготовка. Колко голяма щеше да бъде загубата за света, ако на Нижински му се налагаше да взема изпитите по истински начин!

Творческите хора изучават това, което искат да знаят, за да придобият оръдията, които им трябва за тяхната индивидуалност и талант. Ние никога няма да разберем колко творчество е унищожено в училищните часове, защото училището придава голямо значение на ученето.

Аз познавам девойка, която по цяла нощ плачеше над геометрията. Нейната майка искаше да постъпи в университет, а тя имаше артистичен темперамент. Аз изпаднах във възторг, когато разбрах, че тя за седми път се е провалила на изпитите в колежа. Може би сега майка ѝ ще ѝ позволи, най-накрая да излезне на сцената, към което момичето се стремеше от дълго време.

Преди известно време в Копенхаген срещнах едно момиче, което прекара три години в Съмърхил и говореше прекрасно английски. „Мисля, че ти си първа в часа по английски език”- казах аз. Тя направи унила гримаса и отговори: ”Не, аз съм последна в класа, защото не зная английската граматика”. Вярвам, че това е едва ли не най-добрия пример как възрастните гледат на образованието.

Равнодушни учени, под натиск завършили колеж или университет и превърнали се в лишени от въображение учители, посредствени лекари и некомпетентни юристи, можеха да станат добри механици, отлични търговци или първокласни полицаи.

Ние забелязахме, че дете, което не може или не иска да учи, да кажем до петнадесет години - това винаги е човек с техническа жилка и впоследствие от него се получава добър механик или електротехник.

За девойка, която никога не посещава уроци, особено по математика и физика, аз не мога да направя такива категорични изводи. Такива момичета прекарват много време в ръкоделие и някои от тях впоследствие стават шивачки или дизайнери на дрехи. Учебен план, който заставя бъдещата шивачка да се занимава с квадратни уравнения или законите на Бойл, е абсурден.

Колдуел Кук е написал книга с названието „По пътя на игрите”, в която разказва как е извършвал обучение по английски език с игрови методи. Получила се е прекрасна, увлекателна книга, пълна с великолепни находки, но между другото, аз вярвам, че това е само един нов начин да се поддържа теорията за изключителната важност на ученето. Кук смята учението за толкова важно, че е подсладил играта с това хапче. Представата, че ако детето не изучава непременно нещо, означава, че си губи времето напразно - нещо като проклетие, загуба, заслепила хиляди учители и повечето от училищните инспектори.

Преди петдесет години звучеше лозунг: ”Учете се в работа”. Днес лозунг става: ”Учете се в игра”. Играта, по този начин се използва като средство за постигане на цел, но аз, наистина не знам какво е добро за тази цел. Ако учителя, виждайки децата, играещи в калта, незабавно ще използва този прекрасен момент, за да поразсъждава за ерозията по речните брегове, каква цел преследва той? Каква работа има детето с тази ерозия?

Много от така наречените педагози вярват: съвършено не е важно на какво ще се учи детето, само и само нещо да му преподават. И, разбира се, какво още може да прави учителя в училището - такова, каквото е, тоест фабрика за масово производство, освен да преподават нещо и да се научат да вярват в първостепенното значение на преподаването само по себе си?

Четейки лекции пред учители, аз отрано предупреждавам, че няма да говоря нито за училищните предмети, нито за дисциплината, нито за уроците. След час моята аудитория слуша с дълбоко и възхитено внимание и след искрените аплодисменти председателстващия обявява, че съм готов да отговоря на въпросите. В крайна сметка три четвърти от въпросите се отнасят до училищните предмети.

Аз говоря за това без всякакво осъждане. Аз говоря за това със съжаление, за да покажа, че стените на класните стаи и сградите от затворнически тип, стесняват погледа на учителя и не му дават да види истински съществените страни на образованието. Неговата работа е насочена изключително върху тази част от детето, намираща се над шията, а следователно, емоционалната, тоест най-жизнено важната страна на детето, за него е скрита.

Аз бях радостен да видя широка съпротива от страна на нашите млади учители. Но висшето образование и университетските степени не помагат да се преборят пороците на обществото. Образования невротик не се отличава по нищо от необразования.

Във всички страни - капиталистически, социалистически или комунистически - изграждат сложни училища за образованието на младежите. Но всички тези прекрасни лаборатории и работилници не правят нищо, за да помогнат на Джон, Петър или Иван да преживеят емоционалните щети и да преодолеят социалните пороци, развиващи се в тях в резултат на натиска от страна на родителите и учителите, на цялата наша принудителна по своя характер цивилизация.

Съдбите на випускниците на Съмърхил

Страхът на родителите от бъдещето често ги кара да действат в ущърб на здравето на своите деца. Този страх, колкото и да е странно, се проявява в желанието на родителите детето им да научи повече от тях. Такъв родител не е в състояние да чака неговия Вили да се научи да чете, когато той поиска, той нервничи и се страхува, че Вили няма да постигне нищо в живота, ако не го подтиква. На такъв родител не му достига търпение, за да позволи на детето да се движи със своя собствена скорост. Те питат: "Ако моят син не умее да чете на 12 години, какъв шанс има да постигне успех в живота? Ако на 18 години не може да вземе приемните изпити в колежа, какво му остава, освен неквалифициран труд?"

Но аз се научих да чакам, наблюдавайки как детето напредва по малко или изобщо не напредва. Не се съмнявам, че в края на краищата, ако не го притискаме и не му вредим, той ще постигне успех в живота. Разбира се, хората може да кажат: "Хм, според вас това означава, че да станеш шофьор на камион - е успех в живота!" Моят собствен критерий за успех - това е способността да работиш радостно и уверено да живееш. При такова определение повечето ученици от Съмърхил са преуспели в живота.

Том постъпи в Съмърхил на 5 години. Той си тръгна от нас без да посети нито един урок. Той прекарваше повечето време в работилницата, правейки най-различни неща. Неговите майка и баща не можеха да си помислят за неговото бъдеще без да изтръпнат. Той никога не прояви ни най-малко желание да се научи да чете. Но една вечер/когато бил на девет години/ аз го намерих в леглото с книгата „Дейвид Копърфилд“.

Привет,- казах му аз,- кой те научи да четеш?

Аз сам се научих.

След няколко години той дойде при мен, за да ме попита: "Как да сметна една втора и две пети?" Аз му обясних и го попитах не иска ли да знае още нещо. „Не, благодаря“, - отговори той.

По-късно той получи място за асистент оператор на киностудио. Още докато усвояваше тази работа, аз срещнах случайно неговия началник на един служебен обяд и, разбира се, попитах как е Том.

По-добро момче не сме имали досега,- отговори неговия шеф.- Той никога не ходи - той бяга. А и през уикенда имаме много проблеми и той търчи в студиото и в събота, и в неделя.

Имаше още едно момче, което не можа да се научи да чете - Джек. Никой не можа да го

научи. Дори, когато той самия помоли да му дават уроци по четене, някакъв скрит психологически дефект му пречеше да различава буквите „Б” и „Р”. Той напусна нашето училище на 17 години без да се научи да чете. Сега Джек е прекрасен стругар-инструменталчик. Той обожава разговорите за работа с метали. Сега умее да чете, но, доколкото зная, основно чете статии във връзка с техниката и понякога по психология. Не мисля, че някога е прочел дори един роман, между другото, той абсолютно грамотно говори по английски и неговото общо интелектуално ниво е забележително. Един американски посетител, без да знае нищо за него, ми каза: ”Какъв умник е Джек!”

Диана, славно момиче, посещаваше уроците без особено удоволствие. Тя имаше съвършено неакадемичен ум. Дълго не можех да си представя, с какво би могла да се занимава в живота. Когато тя, на 16 години, си отиде от нас, всеки училищен инспектор би признал, че нейното образование е лошо. Днес Диана се занимава с реклама на кулинарни изделия в Лондон. Тя е необикновено можещ работник, и -което е по-важното - тя намери щастие в работата.

Веднъж една фирма поиска всички нейни служители да имат, в крайна сметка, взети приемни изпити в колеж. Аз написах препоръка до тази фирма по повод на Робърт: ”Това момче никога не е вземал никакви изпити, защото има неакадемична глава. Но той има силен характер”. Робърт получи работата.

Уинфрид, на 13 години, нова ученичка, ми заяви, че ненавижда всички училищни предмети и запяла от радост, когато ѝ казах, че тя е свободна да прави каквото иска. ”Ти не си длъжна дори да идваш в клас, ако не искаш”, - казах аз.

Тя реши да се отдаде на волен живот и правеше това в продължение на няколко седмици. После аз забелязах, че ѝ стана скучно.

Научи ме на нещо, - помоли ме тя веднъж, - скучно ми е така да се мотая.

Добре! На какво искаш да се научиш?

Не знам, - отговори тя.

А аз също не знам, - казах аз и си тръгнах.

Минаха месеци и тя отново дойде при мен. ”Аз се каня да отида на приемни изпити в колеж и искам да ми даваш уроци”. Всяка сутрин тя се занимаваше с мен и други учители, и се занимаваше добре. Тя сподели, че предметите не я интересуваха, но в нея се е появила цел. Уинфрид намери себе си, когато ѝ позволиха да бъде себе си.

Интересно е да отбележим, че свободните деца се заемат с математика. Те получават удоволствие от география и история. Свободните деца избират от предлаганите предмети само тези, които са им интересни. Свободните деца посвещават голяма част от времето си на други интересни занимания - работа с дърво и метал, рисуване, четене на художествена литература, занимания с любителски или професионален театър, слушане на плочи с джазова музика.

Том - на 8 години - имаше навик да се заглежда в мен и да пита: ”Слушай, с какво бих могъл да се занимавам?” Никой не беше го посъветвал какво да прави.

След шест месеца, Том винаги можеше да се намери в неговата стая - сред разхвърляни хартиени листове. Той с часове чертаеше географски карти. Веднъж в Съмърхил пристигна един професор от Виенския университет. Той случайно се натъкна на Том и му зададе купища въпроси. После този професор дойде при мен и ми каза: ”Аз изпитах това момче по география и той говореше за такива места, за които никога не съм чувал”.

Но аз съм длъжен да спомена и за неуспехите.

Шведката Барбел, на 15 години, прекара с нас около една година. През цялото време тя не намери нито едно занимание, което да я интересува. Тя постъпи в Съмърхил твърде късно. В продължение на 10 години всичко в нейния живот са решавали учителите. По времето, когато дойде в Съмърхил, тя вече беше изгубила всякаква инициатива. Беше ѝ скучно. За щастие тя беше богата и я чакаше живот на светска дама.

При мен живееха и две сестри от Югославия на 11 и 14 години. Училището не можа да ги интересува. По-голяма част от времето те прекарваха обменяйки си по хърватски забележки по мой адрес. Един нелюбезен приятел постоянно ми ги превеждаше. Успехът в този случай би бил чудо, тъй като ние сме свързани само с изкуството и музиката. Аз се зарадвах, когато тяхната майка дойде и ги прибра.

С годините ние се убедихме, че момчетата, които се увличат по техниката изобщо не се

безпокоят от успеха на приемните изпити във вузовете. Те отиват непосредствено в центъра на практичното обучение. Нерядко те са склонни първо да погледат света, а после да се заемат с университетското учене. Един, например, направи околосветско пътешествие в качеството на корабен стюард. Други двама заминаха за Кения - да сушат кафе. Трети замина за Австралия, а четвърти - в далечната Британска Гвиана.

Дерек Бойд - типичен пример за страст към приключения, вдъхновен от свободното образование. Той постъпи в Съмърхил на 8 години и си тръгна от нас, преминавайки университетските изпити, на 18 години. Той искаше да стане лекар, но баща му по това време не можеше да му плати обучението в университета. Дерек реши да се възползва от времето за чакане, за да погледне света. Той отиде на Лондонското пристанище и прекара там два дена, опитвайки се да си намери работа. Казаха му, че много истински моряци стоят без работа и той, разстроен се върна в къщи.

Скоро един училищен приятел му каза, че някаква английска дама в Испания търси шофьор. Дерек се хвана за тази възможност и замина за Испания, където може да е построил на тази дама дом, или е разширил вече съществуващия, возейки я през цяла Европа, а после постъпи в университета. Дамата решила да му помогне с таксите за обучение. След две години тя предложила на Дерек да си вземе годишен отпуск и да построи там нейния дом. Дейвид завършил своето обучение за лекар в Кейптаун.

Лари, който дойде при нас, когато беше на 12 години, премина изпитите в университета на 16 години и се отправил за Хаити да отглежда плодове. Решавайки, че за тази работа му плащат много малко, той започнал да кара такси. После той се премести в Нова Зеландия, където както разбирам, е вършел всякаква работа, в това число отново карал такси. После той постъпи в Брисбейнския университет.

Преди известно време аз имах един посетител - декан на този университет, който се изказа възторжено за Лари. „Когато при нас дойде време за ваканцията и студентите си заминаха по домовете,- каза той,- Лари започна да работи в дъскорезницата”. Сега Лари е практикуващ лекар в Есекс.

Разбира се не всички ученици проявяваха подобна предприемчивост. По очевидни причини аз не мога да ги описвам тук. Всичките наши успехи са свързани с деца от добри семейства. И при Дерек, и при Джек, и при Лари, родителите напълно се доверяваха на училището, така че пред момчетата никога не стоеше въпроса: кой е прав - родителите или училището?

Отгледал ли е Съмърхил поне един гений? Не, досега гении не са забелязани, може би няколко творчески личности, които още не са станали известни, няколко ярки художника, няколко способни музиканта, на нито един - доколкото ми е известно - успешен писател, един прекрасен дизайнер на мебели и интериор, няколко актьора и актриси, няколко учени и математици, които още могат да казват своята дума в науката. Мисля, че при нашето число ученици - около 45 човека всяка година - не са малко тези, които се занимават с някаква творческа или оригинална работа.

Аз, обаче, неведнъж съм казвал, че едно поколение свободни деца не е твърде убедително доказателство. Даже в Съмърхил отделни деца се ядосват, че не са научили всичко, което са могли. Иначе и не може да бъде в свят, където изпитите служат за пропуск в някои професии. И, разбира се, винаги ще се намери някоя леля Мери, която да каже: ”Вече си на 11 години, а не умееш да четеш както трябва!” И детето ясно усеща, че целия околнен свят е против играта и е за работата.

Ако трябва да обобщим, то метода на свободата работи практически най-добре с деца до 12 години, а за по-големите деца е нужно много повече време, за да се възстановят от поетите знания по лъжичка.

Лични уроци в Съмърхил

По-рано смятах за своя основна работа на преподаването личните уроци. Психологическото внимание е необходимо на повечето деца, но сред нашите винаги се намираха току що дошли от други училища и личните уроци бяха насочени към ускоряване на тяхната адаптация към свободата. Ако детето е вътрешно затворено в капан, той не може да се приспособи към състоянието на свобода.

Личните уроци - това са неформални разговори пред камината. Аз седя до огъня с лула в устата и детето, ако иска, също може да пуши. Цигарата често помага да се стопи леда между нас.

Веднъж помолих едно четиринадесетгодишно момче да дойде при мен да поговорим. Той наскоро беше дошъл от напълно и типично затворено частно училище. Аз забелязах, че неговите пръсти са пожълтели от никотин, затова му предложих да пуши от моите цигари.

Благодаря,- избуча той,- аз не пуша, сър.

Вземи, вземи, проклет лъжец,- казах усмихнато аз и той взе цигара.

Аз с един изстрел убивах два заека. В очите на това момче директора на училището - неумолимия моралист и блюстител на дисциплината, който трябва винаги да бъде лъган. Предлагайки му цигара, аз му показах, че нямам нищо против неговото пушене. Наричайки го проклет лъжец, аз заговорих на неговия език. В това време аз нанасях удар по неговата представа за хората, имащи власт, показвайки, че директора напълно може, с лекота, весело да изругае. Ох, как ми се искаше да снимам неговото лице по време на това първо интервю!

От предното училище бяха го изключили за кражба.

Чувал съм, че ти си ловък измамник,- казах аз.- Как е най-добре да измамиш железопътната компания?

Аз никога не съм се опитвал да ги излъжа, сър.

Ъ-ъ, това не е добре. Ти трябва да опиташ. Аз зная маса начини - и, му разказах няколко.

Той зяпна с уста. Той е попаднал в един побъркан дом, това е точно така. Директорът на училището му разказва как по-добре да излъже. Години по-късно той ми призна, че този разговор е бил най-потресаващия в живота му.

На кои деца са нужни лични уроци? Добър отговор ще бъдат няколко примера.

Люси, възпитаница в предучилищна група, ми съобщава, че Пеги изглежда много нещастна и страни от всички. Аз предложих: "Добре, кажи ѝ да дойде при мен на личен урок". Пеги се появи в моята гостна.

Аз не искам никакъв личен урок,- каза тя сядайки,- Това е глупост.

Разбира се,- съгласих се аз.- Загуба на време. Ние няма да правим това.

Тя се замисли.

Добре,- бавно се съгласи Пеги,- аз не съм против, само от един урок, съвсем малък.

В този момент тя се настани на коленете ми. Аз я разпитах за мама и татко, а особено за малкото ѝ братче. Тя каза, че той е глупав като магаре.

Сигурно е така,- съгласих се аз.- Мислиш ли, че мама го обича повече от теб?

Тя ни обича еднакво,- бързо отговори тя и добави:- В крайна сметка мама така казва.

Понякога усещането за нещастие възниква заради другото дете. Но най-често причина за бедата е писмо от дома, в което, например, се говори, че брата или сестрата имат ново колело или нова кукла. Личният урок завърши така, че Пеги си тръгна много щастлива.

С новите деца е по-трудно. При нас постъпи единадесетгодишно момче, на което бяха му разказали, че децата ги донесят докторите. Беше нужен огромен труд, за да се освободи момчето от лъжите и страховете, защото, естествено, той изпитваше чувство на вина във връзка с мастурбацията.

Това чувство трябва да бъде неутрализирано, ако искаме детето да е щастливо.

На повечето от малките деца не са необходими лични уроци. Идеално условие за тяхното провеждане е желанието на самото дете. За лични уроци понякога настояват по-големите деца, а понякога това се случва и с по-малките.

Шестнадесетгодишния Чарли се чувстваше непълноценен в сравнение с другите деца на своята възраст. Аз се позаинтересувах в какви ситуации чувства това особено силно и Чарли отговори: по време на къпане, защото неговия penis е много по-малък от всички останали. Аз му обясних произхода на неговото безпокойство. Той е израснал като най-малкото дете в семейство, където имало шест дъщери, всичките по-големи. Между него и сестрите му разликата е десет години. Семейството е свършено женско. Бащата умира и за всичко са го насочвали сестрите. Чарли, естествено, се е идентифицирал с жените, което му давало надежда за придобиването на власт над другите в бъдеще.

Примерно, след десет лични урока, Чарли престана да идва при мен. Аз го попитах защо."Те повече не са ми нужни,- весело отговори той.- Аз сега имам голям уред като Берт".

Обаче, нашият кратък курс включваше много повече неща. Бяха внушили на Чарли, че мастурбацията ще го направи импотентен, когато стане възрастен и страха от импотенция му повлия на физически план. За неговото оздравяване допринесоха и унищожаването на комплексите на вина, и разрушаването на глупавите лъжи за импотенция. Чарли напусна Съмърхил след една или две години. Сега той е прекрасен, здрав, щастлив мъж, който непременно ще преуспее в живота.

Силвия има строг баща, който никога не я хвали. Обратното, той е готов по цели дни да ѝ търси проблеми. Единственото желание на девойката беше да получи любовта на баща си. Разказвайки своята история, тя горчиво плака. В този случай помощта е трудна. Психологизмът на дъщерята няма да промени бащата. Силвия не виждаше друг начин, освен да дочака времето, когато той стане достатъчно възрастен, за да си тръгне от родителския дом. Аз я предупредих за опасността да се омъжи не за когото трябва, за да избяга от баща си.

Какво означава „не за когото трябва“?- попита тя.

За такъв като баща ти, тоест за човек, който ще те измъчва като садист- отговорих аз.

Случаят на Силвия е печален. В Съмърхил тя беше дружелюбна, общителна девойка, която никога никого не е обиждала. Но в къщи, както ми разказах, тя ставала много опърничава. Не остава никакво съмнение, че от психологизма се нуждае бащата, а не дъщерята.

Друг неразрешен случай е с малката Флоранс. Тя беше незаконородена и не знаеше това. Моят опит ми позволява да твърдя, че всяко незаконородено дете подсъзнателно знае за това. Флоранс несъмнено подозираше, че зад гърба ѝ стои някаква тайна. Аз казах на нейната майка, че единствения начин да излекува своята дъщеря е да каже истината. Не, Нейл, аз няма да мога. За мен това няма значение. Но, ако кажа истината на Флоранс, тя няма да го запази в тайна и майка ми ще я зачеркне от завещанието си.

Аха, значи ще се наложи да почакаме бабата да умре, преди да започнем да помагаме на Флоранс. Вие нищо не може да направите, ако се налага да скривате някаква жизнено важна истина.

Един наш бивш ученик - тогава беше на 20 години - пристигна в Съмърхил да погостува и ме помоли за няколко лични уроци.

Но ние имахме десетки уроци, когато живееше тук,- казах аз.

Да, аз помня,- каза той печално.- Те бяха десетки и аз не се отнасях твърде сериозно към тях, но днес в действителност чувствам, че са ми необходими.

Сега аз не се занимавам с психотерапия редовно. Обикновено, когато си обяснил на детето проблемите по рождение и мастурбацията и си показал как семейната ситуация е породила неговата неприязън, завист и страх, повече нищо не трябва да се прави. За да се излекува детската невроза, трябва да се освободят чувствата на детето, а представянето на различни концепции за психично здраве, или разказ за неговите комплекси, изобщо не помагат на лечението.

Спомням си един петнадесетгодишен младеж, на когото се опитвах да помогна. Седмици той седеше и мълчеше на нашите лични уроци, ограничавайки се с едносрични отговори. Аз реших да използвам едно силно действащо средство и по време на следващия урок го изплаших:

Какво си мислех за теб тази сутрин? Ти си мързелив, упорит, злобен идиот.

Значи така, а?- той почервеня от злоба.- А ти самият тогава кой си?

От този момент той започна да говори с лекота и по същество.

След това беше единадесетгодишният Джордж. Неговият баща се занимаваше с дребна търговия в едно село, близо до Глазгоу. Момчето ми беше изпратено от лекар. Проблема на Джордж беше ужасен страх. Той се страхуваше да бъде извън дома си, дори ако ставаше дума за селско училище. Когато се налагало да излезне от дома, той ридаел от ужас. С голяма трудност баща му успя да го доведе в Съмърхил. Той плачеше и се държеше за баща си, така че той не можеше да си тръгне. Аз предложих на бащата да остане няколко дена при нас.

Аз вече познавах историята на момчето от доктора, чийто коментари, според мен, бяха много точни и полезни. Въпросът за връщането на бащата в къщи ставаше все по-актуален. Аз се опитах да поговоря с Джордж, но той плачеше и хленчеше, че иска у дома.”Това е просто затвор”,- хлипаше той. Аз продължих, игнорирайки неговите сълзи.

Когато беше на четири години,-казвах аз,-твоят малък брат го закараха в болницата, а после

го върнаха в ковчег./Хлипането се усилваше./ Ти се страхуваш да бъдеш далече от дома, защото си мислиш, че същото може да се случи с теб - да се върнеш в ковчег./Силно ридаене./ Но не в това е работата, Джордж, приятелю, главното не е в това: дали ти си убил своя брат!

Тук той рязко запротестира и посегна да ме удари.

Ти в действително си го убил, Джордж, ти си мислел, че мама го обича повече от теб и понякога ти се е искало той да умре. А когато той наистина е умрял, ти си се почувствал ужасно виновен, защото си решил, че тези твои желания са го убили и Бог ще те накаже, ако отидеш някъде далече от дома.

Риданията спряха. На другия ден той разреши на баща си да замине за дома, макар и да устрои сцена на гарата.

Още известно време Джордж не можеше да се справи със своята тъга по дома. Обаче след половин година той сам пожела да си отиде у дома за ваканцията - сам, съвършено самостоятелно, с прехвърляне през целия Лондон. Той преодоля всичко това и после се завърна в Съмърхил след ваканцията.

Аз все повече се убеждавам, че ако децата имат възможност да изживеят своите комплекси в условията на свобода, няма нужда от терапия. Но в такива случаи като Джордж, само свободата се оказва недостатъчна. Не един път съм давал лични уроци на крадци и съм виждал как се поправят, но при мен са били и крадци, които се отказваха от тези уроци. Между другото след три години свобода се поправяха и тези момчета.

Изцеляването и поправянето в Съмърхил е в любов, приемане и свободата да бъдеш самия себе си. Много малка част от нашите 45 деца се нуждаят от лични уроци. Аз вярвам силно в терапевтичното действие на творческата работа. Бих искал децата да майсторят повече, да танцуват, играят в театъра.

Аз давах лични уроци, за да освободя чувствата,- бих искал това да бъде съвсем ясно разбрано. Ако детето се чувства нещастно, аз му давах личен урок. Но, ако то не може да се научи да чете или ненавижда математиката, аз не се опитвах да го излекувам с психоанализа. Понякога в хода на личния урок се забелязва, че неспособността да се научат да четат произлиза от постоянните мамини напомняния, че трябва да бъде „добро, умно момче, такъв като братчето”, или омразата към математиката произлиза от омразата към предишния учител по математика.

Естествено, за всички деца аз съм символ на бащата, а моята жена- на майката. В това отношение жена ми е по-зле, защото върху нея се излива неосъзнатата омраза на момичетата към майката - те пренасят тази омраза върху нея, а в същото време аз се ползвам с тяхната любов. Момчетата пренасят върху моята жена своята любов към майката, а на мен- своята подсъзнателна омраза към бащата. Момчетата не изразяват толкова ярко своите чувства, както момичетата. Мисля, че причината е, че е много по-лесно да си взаимодействат с различни неодушевени предмети, отколкото с хората. Ядосаното момче рита топката, а момичето излива зли думи по символа на майката.

Заради справедливостта съм длъжен да отбележа, че девойките са зли и лоши само в определен период- преди и в началото на юношеството. И не е задължително всички момичета да преминават през този стадий. Много неща зависят от времето преди училище и още повече- от степента на властност на майката.

По време на личните уроци аз винаги показвах на детето колко много са свързани неговите реакции със семейството и училището. Всяка критика по мой адрес аз я интерпретирах като критика към бащата, а всяко обвинение, отправено към моята жена - като насочено към майката. Аз се стараех да бъда обективен в анализа; нахлуването в дълбините на субективното беше нечестно по отношение на децата.

Случваше се, разбира се, субективното обяснение да се окаже необходимо, както например, в случая с тринадесетгодишната Джейн. Тя скиташе из училището и съобщаваше на децата, че Нейл иска да ги види. Към мен се стичаше народ: ”Джейн ми предаде, че аз съм ти нужен”. Тогава аз казах на Джейн, че когато тя изпраща хора при мен, означава, че тя самата иска да ме види.

Каква е методиката на личните уроци? Като цяло аз няхах никакъв стандартен въпросник. Понякога започва така: ”Когато гледаш в огледалото, харесваш ли своето лице?” Отговорът винаги беше отрицателен.

Каква част от своето лице мразиш повече?

Неизбежно се чуваше: „Носът!”

Възрастните дават същият отговор. Лицето- това е човека, според външния свят. Ние мислим за лицата, когато мислим за хората и гледаме лицата, когато разговаряме с хората. Така, че лицето тава външно отражение на вътрешната същност. Когато детето казва, че не му харесва неговото лице, това означава- той не харесва себе си. Моята следваща стъпка е да премина от лицето към личността.

Какво най-много ненавиждаш в себе си? - питах аз.

Отговорът, като правило, се оказваше физически недостатък: ”Аз имам много големи крака. Аз съм много дебел. Аз съм твърде малък. Моите коси”.

Аз никога не изказвах никакво мнение, тоест не се съгласявах, че той е дебел или тя е слаба. И за нищо не настоявах. Ако детето се интересуваше от тялото, ние говорехме за това , докато темата не се изчерпеше. А после преминавахме на личността.

Аз честичко провеждах един изпит.”Аз сега ще напиша нещо, а после ще те изпитам по тези точки,- казвах аз.- Постави такава оценка на всички точки, каквато, според теб, заслужаваш. Например, аз ще те попитам колко процента от сто би дал на себе си, да кажем, за участие в играта или за храброст и т.н. И изпитът започва.

Ето, например, как протича изпитът с един четиринадесетгодишен юноша. Добра външност - Но, не, не е толкова добра. Само 45 процента. Мозък- Хм, 60 процента. Храброст- 25. Верност.- Аз не предавам своите приятели- 80 процента. Музикалност - Нула. Ръчен труд- /Промърмори нещо неразбираемо/. Ненавист.- Това е много трудно. Не , на това не мога да отговоря. Игри.- 66. Общителност.- 90. Идиотизъм.-Ха, 190 процента.

Естествено, отговорите на децата дават възможност за обсъждане. Аз смятах, че най-добре е да се започне с Аза, ако това предизвиква интерес. Когато преминавахме към семейството, детето разговаряше с лекота и интерес. С малките деца методиката беше по-спонтанна. Аз следвах детето.

Ето един пример за типичен пръв личен урок- с шестгодишната Маргарет. Тя дойде при мен и каза:

Аз искам личен урок.

Добре,- съгласих се аз.

Тя се настани в удобното кресло.

А какво е това личен урок?

Като цяло, това не се яде,- обясних аз,- но някъде тук аз имам бонбон. А, ето го - протегнах се и й подадох бонбона. Защо ти искаш личен урок? –попитах.

А, Ивелин също беше на личен урок, аз също искам.

Добре. Започни ти. За какво искаш да поговорим?

Аз имам кукла./Пауза/. Откъде ти взе това нещо на камината? /Тя не се нуждаеше от отговор./ Кой е живял в този дом преди теб?

Нейните въпроси показваха желание да разбере някаква жизнено важна истина и аз подозирах, че тази истина е за това, откъде идват децата.

Откъде идват децата?- питам я неочаквано.

Маргарет стана и закрачи към вратата.

Ненавиждам личните уроци,- заяви тя и излезе.

Обаче, след няколко дена тя отново ме помоли за личен урок - и така ние продължихме.

Шестгодишният Томи нямаше нищо против личните уроци, докато аз се въздържах да споменавам за „мръсните” неща. След първите три урока той си тръгна възмутен и аз знаех защо. Аз знаех, че в действителност го интересуват само „мръсните” неща. Той беше една от жертвите на забраната на мастурбацията.

Много от децата никога не са били на личен урок. Те не искаха. Тези деца бяха ги възпитавали правилно, без лъжи и нотации от родителите.

Психотерапията не лекува от първия път. За известно време-обикновено около година-промяна не се вижда. Затова аз никога не изпитвах песимизъм по отношение на по-големите ученици, които си тръгваха от училището, така да се каже в полуготово състояние.

Том го изпратиха при нас, защото беше претърпял неуспех в предишното си училище. Цяла година аз интензивно му давах лични уроци, но нямаше никакви видими резултати.

Когато Том внезапно си тръгна от Съмърхил, изглеждаше, че е обречен да остане неудачник. Но още след една година неговите родители ми написаха писмо, че Том внезапно е решил да стане лекар и усърдно се учи в университета.

Положението на Бил се оказа още по-безнадеждно. Неговите лични уроци продължиха три години. Когато Бил си тръгна от училището, изглеждаше като човек на 18 години, който не е намерил своята цел в живота. Мина малко повече от една година. Бил сменяше една работа след друга, докато не реши да стане фермер. Всичко, което съм чувал за него е, че той просперира и е обсебен от работата си.

Личните уроци - това по същността си е превъзпитание. Неговата цел е да премахне комплексите, създадени от нравоучения и сплашване.

Свободно училище от типа на Съмърхил може да съществува и без лични уроци. Те само помагат да се ускори процеса на превъзпитание, те са като добро пролетно почистване, преди настъпване на лятото.

Самоуправление

Съмърхил - е самоуправляващо се училище, демократично по форма. Всички въпроси, свързани с обществения живот на училището, включително наказанията за нарушаване на установените правила, се решават с гласуване на общи събрания на училището в събота вечер.

Всеки член на педагогическия колектив и всеки ученик - независимо от възрастта има право на глас. Моят глас струва колкото гласа на седемгодишно дете.

Тук някои ще се усмихнат и ще кажат: "Но вашият глас все пак има по-голямо значение, не е ли така?" Какво пък, нека да видим. Веднъж на едно събрание аз внесох предложение да не се позволява пушенето за всички ученици до 16 години. Аз се аргументирах така: пушенето - като отровен наркотик, в действителност изобщо не е привлекателно за децата като занимание, а те просто се опитват да изглеждат по-възрастни. Към мен полетяха контрааргументи. Направихме гласуване. Моето предложение беше провалено с огромно мнозинство.

Трябва да разкажа какво се случи след това. След моето поражение един от шестнадесетгодишните ученици предложи пушенето да бъде забранено за всички деца под 12 години. Той отстоя своето предложение. Обаче след една седмица, на следващото събрание, дванадесетгодишно момче предложи да се отмени новото правило, обяснявайки: "Ние всички стоим в тоалетната и пушим тайно, както правят малките в строгите училища. Аз смятам, че това противоречи на самата идея Съмърхил". Неговата реч беше посрещната с аплодисменти и събранието отмени правилото. Надявам се, че ясно показах, че моят глас не е по-значителен от гласа на детето.

Веднъж аз решително се изказах против нарушаването на правилата, шума в спалните след установения час за лягане и, като следствие - сънените физиономии на следващото утро. Аз предложих на нарушителите да се налага глоба в размер на техните джобни пари за всеки такъв случай. Едно от четиринадесетгодишните деца предложи да се заплаща награда в размер на един пенс за всеки час, прекаран извън постелята след определеното време. В този случай аз получих само няколко гласа, а той - голямото болшинство.

Самоуправлението в Съмърхил е чуждо на бюрократизма. Председателя на всяко събрание всеки път е различен, назначен от предишния, а задълженията на секретар изпълняват доброволци. Дежурните по правилника рядко изпълняват това задължение няколко седмици.

Нашата демокрация създава закони, които са доста добри.

Например забранява къпането в морето при отсъствие на спасител, чиято функция винаги се изпълнява от педагози. Забранява се качването по покривите. Правилника трябва да се спазва, а нарушителя да се наказва строго. Трябва или не трябва да се отменят часовете в четвъртък и петък преди празник, се решава на общо събрание на училището.

Успехът на събранието до голяма степен зависи от този, който го председателства - със силна или слаба воля, защото да задържиш реда на събрание, в което участват 45 енергични деца, не е лека задача. Председателя има право да глобява особено шумните граждани. Колкото по-слаб е председателя, толкова повече са глобите.

Персоналът, естествено, също участва в обсъжданията. Вземам участие и аз, макар че се срещат ситуации, в които съм длъжен да запазя неутралитет. Така веднъж едно момче, обвинено в някакво нарушение, беше оправдано напълно от събранието на основание на

предоставено алиби, макар че на мен ми каза под секрет, че е извършил нарушението. В такива случаи аз съм длъжен да бъда на страната на детето.

Аз, разбира се, участвам в събранията наравно с всички, когато работата се отнася за гласуване по някакъв въпрос или за моите собствени предложения. Ето един типичен пример. Веднъж поставих въпроса трябва ли да се играе футбол в хола. Холът се намира под моя кабинет и аз обясних, че не ми харесва, когато шума от играта ми пречи да работя. Аз предложих да се забрани играта на футбол в помещенията. Подкрепиха ме няколко човека - няколко от по-големите момчета и всички сътрудници. Обаче моето предложение не беше прието, и това означаваше, че аз трябваше и занапред да търпя шумната игра под моя кабинет. Накрая, след широко обсъждане на няколко събрания, аз получих болшинството гласове и играта с топка беше забранена. И това е обичаен начин, с който малцинството в нашето училище постига своите демократични права - то настойчиво ги изисква.. Това се отнася както за малките, така и за възрастните.

Обаче в някои аспекти, училищният живот на самоуправление не се прилага. Моята жена взема решения относно устройството на спалните, съставя менюто, грижи се за сметките. Аз наемам учители или ги моля да напуснат, ако преценя, че те по някаква причина не подхождат. В задачите за управление в Съмърхил влиза не само приемане на закони, но и обсъждането на различни социални аспекти на живота на съобществото. В началото на всеки семестър с гласуване се приемат правила за лягане. Всеки се отправя в постелята според своята възраст. После се решават някои общи въпроси. Трябва да се изберат спортни комитети, комитет по подготовка на танцувалната вечер при завършване на семестъра, театрален комитет, дежурен по реда и дежурен по разходките в града, които са длъжни да докладват за всички случаи на неподобаващо поведение извън пределите на училището.

Най-възбуждащият въпрос е - въпроса за храната. Не едни път аз събуждах скучното събрание, предлагайки, например, да се отмени второто ястие. Леките признаци на „кухненския фаворитизъм“ сурово се прекъсват. Но когато от кухнята се поставя въпроса за храната, попада на пусто, защото събранието не проявява особен интерес. Децата имат много лично и егоистично отношение към храната.

На общите събрания не се допускат никакви теоретични дискусии. Децата са поразително практични и теориите им се виждат скучни. Конкретността им е много повече по душа, отколкото абстракциите. Аз веднъж предложих да се приеме закон срещу сквернословие и представих своите съображения. Разказах за една жена с малко момченце - потенциален ученик на Съмърхил. Те бяха дошли при мен в хола и изведнъж се дочува отнякъде много силно изявление. Майката с негодувание хвана сина си и незабавно си тръгна. ”Защо,- попитах аз на събранието,- моите доходи трябва да страдат, заради някакъв глупак, който говори глупости пред родителите на бъдещите ученици? Това изобщо не е нравствен въпрос, а чисто финансов. Вие се карате, а аз губя ученици”.

Отговори ми четиринадесетгодишно момче: ” Нейл говори глупости,- каза той.- Очевидно е, че щом тази жена е била шокирана от първия път, тя не вярва в Съмърхил. Дори да беше написала своето момче, тя щеше веднага да го прибере, след като той каже нещо като „педераст”. Събранието се съгласи с него и моето предложение се провали.

На общото събрание често му се налага да се справя с тези, които торможат и обиждат другарчетата си. Нашето съобщество се отнася много строго към това и аз даже видях, че някой е подчертал закона на училищното правителство за досаждането, окачвайки на таблото обявата: ”Всички предупреждени ще бъдат сурово наказани”. Обаче в Съмърхил досаждането не е така разпространено като в строгите училища и не е трудно да назовем причините. Под натиска на дисциплинираните възрастни, детето става мразещо. Тъй като то не може да изрази своята омраза към възрастните безнаказано, то я излива на тези, които са по-млади и по-слаби. Такова нещо рядко се случва в Съмърхил. Когато обвинят някого в досаждане се оказва, че просто Джени е нарекла Пеги ненормална.

Понякога на общо събрание на училището се поставя въпрос за кражбата. Кражбата никога не се наказва, но откраднатото винаги трябва да бъде възстановено. Нерядко се случва децата да идват при мен и да казват: ”Джон открадна няколко монети от Давид. Това психологически проблем ли е или трябва да поставим въпроса на събрание?” Когато аз смятам, че случващото е психологичен проблем, изискващ специално внимание, аз моля децата да ми

предоставят възможност да го разреши. Когато виновникът е нормално, щастливо дете, откраднало някаква глупост, аз разрешавам да повдигнат обвинение към него. Най-лошото, което може да се случи с него е да го лишат от всичките му джобни, докато изплати дълга си.

Как се провеждат общите събрания в училището? В началото на всеки семестър се избира председател само за едно- първото събрание. В края на събранието той избира приемник. Така продължава през целия семестър. Всеки обиден или желаещ да повдигне обвинение, имащ предложение или проект за нов закон, е свободен да го обяви за обсъждане. Ето един типичен пример: Джим взел педалите на велосипеда, принадлежащ на Джек, защото неговия велосипед е бил повреден, а той искал през уикенда да се разходи с другите момчета. След внимателно разглеждане на всички обстоятелства, събранието реши, че Джим трябва да постави педалите на място и че му се забранява да пътува на следващата разходка.

Председателят пита: "Има ли възражения?"

Джими скача и крещи, че добро дело, моля ви се, са измислили!

Само той използва по-силни прилагателни."Това е несправедливо,- възмущаваше се той.- Аз никога не съм виждал Джек някога да е карал този велосипед. Той вече няколко дена се търкаля из храстите. Аз не съм против да върна педалите, но наказанието е несправедливо. Аз не съм съгласен да бъда лишен от това пътуване".

Последва жива дискусия. В процеса на обсъждането стана ясно, че Джим обикновено получавал джобни пари от дома си всяка седмица, но сега вече от шест седмици не бил получавал и нямал нито грош. Събранието гласува да се отмени присъдата и така стана.

Но как да помогнат на Джими? В края на краищата се взе решение да съберат пари по списък, за да поправят неговия велосипед. Училищните приятели помогнаха на Джим да купи педали за своя велосипед и той, щастлив, замина на желаното пътуване.

Обикновено нарушителя признава вината си на училищното събрание. Обаче, ако присъдата е неприемлива за него, обвиняемият може да обжалва в края на събранието. В подобни случаи делото се разглежда много внимателно и обикновено присъдата се смекчава, поради несъгласието на обвиняемия. Децата разбират: ако обвиняемия смята наказанието за несправедливо, то е възможно да е така.

Никога никой не е проявявал пренебрежение или неприязън към властта на своите другари. Аз винаги се удивлявам на разбирането, което проявяват нашите ученици в случай на наказание. В един от семестрите четири големи момчета бяха обвинени пред общото събрание на училището, че са се държали недопустимо - продавали са различни предмети от своя гардероб. Законът, забраняващ това, беше приет на основание, че такова поведение е недопустимо по отношение на родителите, които купуват дрехите, а също така и към училището: ако децата се връщат в къщи без някои вещи, родителите ще обвинят училището. Наказанието за нарушителите е да не напускат територията на училището четири дена и обезателно през тези дни да си лягат в 8 часа. Те приеха присъдата безропотно. В понеделник вечерта, когато всички се отправиха към града да гледат филм, аз забелязах Дик, един от тези престъпници, в леглото с книга.

Какъв глупак си ти, казах аз.- Всички отидоха на кино. Защо лежиш?

Това съвсем не е смешно,- отговори той.

Верността на учениците от Съмърхил към своята демокрация е поразителна. В нея няма страх и обида. Аз видях как децата преминават през дълги дискусии във връзка с някаква противообществена постъпка и как се държат, изслушвайки присъдата си. Нерядко, момчето на което е наложена присъда се назначава за председател на следващото събрание.

Чувството за справедливост, свойствено на децата, никога не е преставало да ме учудва. Велики са техните административни способности. В педагогически смисъл самоуправлението е безкрайно ценно.

Определени видове нарушения автоматично попадат в правилото за глоба. Ако си взел без да питаш чужд велосипед, глобата е 6 пенса. Не трябва да се използва мръсен език в града/но на територията на училището може да се отбраняват/, да се държите лошо в киното, да лазите по покривите, да хвърляте храна в столовата - тези нарушения автоматично водят до глоби.

Наказанията почти винаги са глоби - лишаване от джобни пари за една седмица или от пропуск за кино.

Най-честото възражение което срещам по повод на предоставената на децата роля на

съдии е, че те наказват твърде строго. Аз не мисля така. Напротив, те са много снизходителни. Нито веднъж в Съмърхил не е имало твърде сурово наказание. И наказанието винаги има някаква връзка с постъпката.

Три малки момичета пречеха на другите да спят. Наказание: те са длъжни да си лягат един час по-рано от другите в продължение на една седмица. Две момчета хвърляха пръст по другите деца. Наказание: те са длъжни да разхвърлят пръст, за да изравнят хокейното поле.

Нерядко председателят обявява: ”Делото е твърде глупаво, за да го обсъждаме”,- и еднолично решава, че по този повод нищо не трябва да се прави.

Когато осъдиха нашия секретар, че е взел без да попита велосипеда на Джинджър, на него и на още двама сътрудници, които също са карали този велосипед, беше назначено да се возят един друг със същия велосипед около централната лека по 10 пъти.

Четири от малките деца, които се качвали по стълбата, принадлежаща на работниците, които строят новата работилница, беше назначено да лазят по нея нагоре и надолу по десет минути.

Събранието никога не иска съвет от възрастните. Аз си спомням само един случай, когато това се случи. Три момичета бяха извършили нападение в кухненския килер. Събранието ги глоби с джобните им пари. Те повториха нападението същата вечер и събранието ги лиши от кино. Те направиха това отново и събранието изпадна в недоумение. Председателя дойде при мен за съвет.

Дайте на всеки награда от 2 пенса,- предложих аз.

Какво!? Ти какво, та цялото училище ще започне да напада килера, ако направим така.

Няма,- казах аз.- Опитай.

Той опита. Две от момичетата се отказаха да вземат парите и след това и трите казаха, че повече няма да влизат в килера. И не влизаха месец, два.

Високомерието и самодоволното поведение на събранията е рядкост. Всяка проява на самодоволство се посреща неодобрително. Така едно момче на 11 години, което обича да бъде в светлината на прожекторите, има навик да става на събранията и да привлича вниманието, правейки дълги заплетени забележки, които явно не се отнасят към делото. То се опитваше да направи това, но събранието го осмиваше. Юношите имат нюх към неискреността.

Аз вярвам, че практиката на Съмърхил доказва работоспособността за самоуправление. Действително, училище, в което няма самоуправление, не може да се нарече прогресивно. Това е само компромисно училище. Вие не може да бъдете свободни, ако децата не чувстват, че са напълно свободни да управляват собствения си социален живот. Където има началник, там няма свобода. И е трудно да се каже кое е по-добре- доброжелателен началник или авторитарен. Дете с характер може да възстане срещу суров началник, но мекия началник прави детето безпомощно - податливо и неуверено в своите истински чувства.

Добро управление в училище е възможно само тогава, когато в него има поне една шепа от по-големите ученици, които предпочитат спокоен живот и се противопоставят на пасивността или опозицията на децата от бандитската възраст. Тези големи ученици често провалят гласуването, но именно те действително вярват в самоуправлението и го искат. В същото време, по-малките деца, да кажем на 12 години, не успяват да осъществяват добре самоуправлението, защото не са достигнали необходимата общественост-отговорна възраст. И всички деца в Съмърхил, даже и седемгодишните, не пропускат събрание.

Една пролет имаме лош късмет. Няколко сериозни випускници взеха приемните изпити в колежи и си заминаха, така че в училището останаха съвсем малко големи ученици. Преобладаващото мнозинство от деца беше в бандитска възраст и на съответния стадий на социалното си развитие. И макар, че на думи те бяха много разумни, не им достигаше възраст, за да управляват съобщество. Те бяха готови да приемат всеки закон, после веднага да го забравят или нарушат. Големите деца, които останаха в училище бяха, както се случи, големи индивидуалисти и склонни да живеят своя собствен живот в своята група, така че много от тях започнаха да нарушават училищните правила доста често. Стига се до там, че аз почувствах необходимост да изляза на общото събрание с обвинение по адрес на големите за тяхното асоциално поведение, нарушаване на правилата/те стояха до доста късно през нощта/ и равнодушие към антиобщественото поведение на по-малките. Истината е, че малките малко се интересуват от самоуправлението. Ако ги оставим на самите себе си, то аз не зная дали изобщо

ще сформират правителство или не. Техните ценности не са такива, като нашите и техният начин на живот също е друг.

Строгата дисциплина е най-лесният начин за възрастните да получат тишина и покой. Строеви сержант може да бъде всеки. Аз не зная никакъв друг метод да обезпеча за себе си спокоен живот. Нашият път, на проби и грешки, извървян в Съмърхил, безусловно не е предоставил на възрастните тих живот. Но и живота на децата не е направил свръхшумен. Възможно е, главният критерий да е щастието. Ако съдим по този критерий, то Съмърхил е намерил превъзходен компромис в самоуправлението.

Новият закон против опасните оръжия също е компромис. Пневматичните оръжия са забранени. Не са малко момчетата, на които много им се иска да имат пневматични оръжия в училище и не харесват този закон, но като цяло го съблюдают. Когато децата остават губещо малцинство, за разлика от възрастните, не го преживяват толкова силно.

В Съмърхил съществува един вечен проблем, който и не може никога да бъде решен; може да го формулираме като противоречие между личност и съобщество. И сътрудниците, и учениците ужасно се сърдеха, когато отряд от малки момиченца, водени от свой тартор, притесняваха всички, хвърляха вода, нарушаваха правилата - като цяло се превръщаха в източник за безпокойство за всички. Общото събрание нападна Джин, лидерката. Използваната от нея свобода в качеството на безобразия беше осъдено решително. Едно посетителка, психолог, ми каза: "Всичко това е свършено неправилно. Девојката има такова нещастно лице, тя никога не е обичана от някого и цялата тази критика я кара да се чувства, че не я обичат още повече от преди. Нужна ѝ е любов, а не противопоставяне".

Мила, дамо,- възразих аз,- ние опитахме да я променим с любов. В продължение на много седмици ние възнаграждавахме нейните противообществени прояви. Ние проявявахме към нея любов и търпимост, но тя никак не реагира. Вярно е, че тя гледеше на нас като на простаци, лесна мишена за нейната агресивност. Ние не можем да принесем цялото съобщество в жертва на един човек.

Окончателният отговор не ми е известен. Аз знам, че когато Джин направи 15 години, тя ще бъде добра и общителна девојка, а не лидерка на шайка разбойници. Моят увереност се основава на силата на общественото мнение. Нито едно дете няма да живее с години в нелюбов и сурова критика. По отношение на критиката на общото събрание, то просто не трябва да жертва другите деца, заради едно трудно дете.

Веднъж при нас живя шестгодишно момче, чиято съдба до постъпването в Съмърхил е била печална. Той беше жесток побойник и разрушител, изпълнен с ненавист. Четири и петгодишните деца страдаха и плачеха. Съобществото трябваше да направи нещо, за да ги защити и това „нещо“ трябваше да бъде насочено към грубияна. Не биваше да се позволява, заради грешките на родителите да се разплакват други деца, чиито мами и татковци са успели да им дадат любов и грижа.

Спомням си много малко случаи, когато се е налагало да освобождаваме деца от Съмърхил, заради които училището се превръщаше в ад за другите деца. Аз говоря за тези случаи със съжаление, със смътното усещане за провал, но не успях да намеря друго решение.

Промениха ли се моите възгледи за самоуправление през тези дълги години? Като цяло не. Аз не мога да си представя Съмърхил без него. То винаги имаше успех. Това е нашата визитна картичка за посетителите, която има обаче, и своята обратна страна - веднъж едно четиринадесетгодишно момиче ми прошепна на събрание: "Аз си мислех да повдигна въпроса, че момчетата запушват тоалетните, като пускат в тях хигиенични пакети, но погледни всички тези гости!" Аз я посъветвах да изпрати посетителите по дяволите и да постави въпроса пред събранието - каквото и тя направи.

Невъзможно е да се надценява образователната ценност на тази практика по гражданство. Учениците на Съмърхил ще се борят докрай за своето право на самоуправление. По моя преценка, единствено ежеседмичните общи събрания на училището имат голяма ценност, отколкото всяка седмична порция училищни предмети. Това е превъзходна основа за публични изяви и повечето деца се представят добре и без самолюбие. Не един път съм чувал разумни речи от деца, които не умеят нито да пишат, нито да четат.

Аз не виждам алтернатива на нашата съмърхилска демокрация. Това е най-справедливата демокрация в сравнение с тази, която създават политиците, защото децата са достатъчно

снизходителни един към друг и нямат имуществени интереси, които да отстояват. Освен това, това е и по-искрена демокрация, тъй като законите се приемат на открити събрания и ние нямаме проблеми с делегатите, които когато бъдат избрани, стават недосегаеми за контрол.

В края на краищата самоуправлението е толкова важно, защото чрез него свободните деца придобиват широта на възгледите за мир. Техните закони имат работа със същностите, а не с изявите. Законите, регулиращи поведението в града, например, са компромис с по-малко свободна цивилизация. "Градът"- външен свят- прахосва своите драгоценни сили по безпокойства за дреболии. Тъй като, в дългосрочен план, какво значение има дали си добре облечен, псуваш или не. Съмърхил, отстранявайки се от глупостите на външния живот, може да има и има силно съобщество, изпреварило своето време. Разбира се, не е добре автомобилът да се нарича дяволска кола, обаче всеки шофьор ще ви каже - по съвест,- че не е нещо друго, а дяволска кола.

Съвместно обучение

В повечето училища-интернати съществуват определени начини за разделяне на момчетата от момичетата, особено за спалните помещения. Любовните отношения не се поощряват. Не се поощряват и в Съмърхил, но не се и забраняват.

В Съмърхил и момичетата, и момчетата се оставят на спокойствие. И отношенията между половете са много здрави. Никой тук не израства с илюзии и заблуди в отношенията с другия пол. И работата не е в това, че Съмърхил е като едно голямо семейство, където всички момчета и момичета са братя и сестри. Ако това беше така, аз незабавно бих станал яростен противник на съвместното обучение.

При дълго съвместно обучение, но не такова, при което момчетата и момичетата само седят заедно на чина в клас, но живеят и спят в различни сгради, практически изчезва нездравото любопитство един към друг. В Съмърхил никой не гледа през ключалката. Тук безпокойството по повод на секса е много по-малко от другите училища. Но от време на време обезателно се появява някакъв възрастен, който пита: "И какво, нима те не спят един с друг?" А, когато аз отговарям, че не спят, той/тя/ възкликва: "Но защо? На тяхната възраст аз дяволски добре си прекарвах времето!" Такъв тип хора вярват, че ако момчетата и момичетата се обучават заедно, те обезателно трябва да се отдават на сексуални волности. Трябва да кажа, че хора от подобен род никога не признават, че именно тази мисъл лежи в основата на техните възражения против съвместното обучение. Те предпочитат да разсъждават, че момчетата и момичетата не трябва да се обучават заедно, тъй като се различават по способности в ученето.

Училищното образование трябва да бъде съвместно, защото живота е съвместен. Обаче много родители и педагози се страхуват от съвместното обучение, защото се страхуват от бременност. Аз дори съм чувал за директори на други училища, които не могат да заспят нощем от страх, че нещо подобно може да се случи.

Деца от различни полове, растящи отделно, често се оказват неспособни да обичат. Това може да зарадва тези, които се страхуват от секса, но за юношеството като цяло, неспособността да обичаш - това е голяма човешка трагедия.

Когато попитах няколко юноши, от едно знаменито частно училище със съвместно обучение, има ли при тях в училище любовни връзки, отговорът беше: не. Аз изразих своето учудване и в отговор получих: "Понякога се случва момче да дружи с момиче, но любовни връзки няма".

Тъй като бях забелязал на територията на училището няколко красиви момчета и добри момичета, аз разбрах, че училището натрапва на своите ученици идеал за нелюбов, а неговата високонравствена атмосфера изключва секса.

Веднъж попитах директора на едно прогресивно училище: "Случват ли се при вас в училище любовни връзки?" - „Не,- отговори той важно,- ние тук не вземаме трудни деца."

Противниците на съвместното обучение могат да възразят, че това прави момчетата женоподобни, а момичетата - мъжеподобни. Зад всяко разсъждение от подобен род стоят твърди морални съображения, а в действителност - завистлив страх. Изпълненият с любов секс - е най-великата наслада в света и именно затова се стремят да го подтиснат. Всичко останало - са извинения.

Причината, поради която аз не се боя, че големите ученици на Съмърхил, живеещи тук от ранно детство, ще се окажат в любовна връзка, е проста - аз знам, че имам работа не с тези

деца, чийто интерес към секса е потискан и следователно придобил неестествен характер.

Преди няколко години при нас почти едновременно постъпиха двама ученика: юноша на 17 години от частно мъжко училище и девойка на 16 години от женско училище. Те се влюбиха един в друг и винаги бяха заедно. Един път, срещайки ги късно през нощта, аз ги спрях. "Аз не знам с какво се занимавате вие двамата, - казах, - и морално това изобщо не ме вълнува, тъй като това изобщо няма отношение към морала. Но икономически това ме безпокои. Ако при теб, Кейт, се появи дете, моето училище ще бъде разорено. Виждате ли, вие двамата току що сте дошли в Съмърхил. За вас това означава да правите това, което искате. И, естествено, вие нямате никакви по-особени чувства по отношение на училището. Ако бяхте живяли тук от седемгодишни, нямаше изобщо да ми дойде на ума да обсъждам този въпрос с вас. Вие щяхте да сте толкова много привързани към училището, че обезателно бихте помислили сами за последствията от своите действия за Съмърхил". Това беше единственият възможен начин да реша проблема. И за щастие, никога повече не се наложи да говорим с тях по тази тема.

Труд

По-рано в Съмърхил действаше правило, в съответствие с което всеки ученик, по-голям от 12 години и всеки сътрудник, бяха длъжни всяка седмица да работят по два часа в градината. За това се полагаше символично заплащане - 6 пенса на час. Ако не работиш те глобяват по 1 шилинг. Някои, включително и учители, с радост избягваха глобите. Повечето от тези, които работеха, гледаха часовника по минути. В работата нямаше дори и сянка на игра, а следователно, тя предизвикваше скука при всеки. Отново поставиха закона на обсъждане и децата го отмениха почти единогласно.

Преди няколко години Съмърхил се сдоби с изолатор за болни. Ние решихме сами да го построим - проста постройка от кирпич и цимент. Никой от нас не беше положил една тухла през живота си, но ние се заехме с това дело, въпреки това. Няколко ученика помогнаха да се изкопае дупка за фундамента и демонтираха една стара постройка. Но децата искаха заплащане. Ние отказахме да платим. В края на краищата изолатора беше построен от сътрудниците и посетителите. Работата се оказа твърде скучна за децата, а перспективата да попаднат на болнично легло беше, по тяхна преценка, твърде съмнително. При тях не възникна никакъв личен интерес. Но след известно време, когато им се прииска да имат навес за велосипеди, те го построиха съвършено самостоятелно, без помощта на възрастните.

Аз пиша за децата - не за това какви те трябва да бъдат, според нас, а за това, какви са те в действителност. Тяхното чувство за общност- чувството за социална отговорност не се развива до 18 години, дори и повече. Техните интереси са ежеминутни и за тях бъдещето не съществува. Досега никога не съм виждал мързеливо дете. Това, което наричат мързел е обикновено отсъствие или на интерес, или на здраве. Здравото дете не може да бъде неактивно, на него постоянно му е нужно да се занимава с нещо. Някога познавах едно здраво момче, което го смятаха за мързеливо. Математиката не го интересуваше, но учебната програма изискваше да изучава математика. Разбира се, той не искаше да се занимава и учителя по математика го смяташе за лентяй.

Наскоро четох някъде, че ако едно момиче, което е решило да прекара една вечер извън дома си, не пропусне нито един танц, това е равносилно на изминаването на двадесет и пет мили. И между другото, тя няма да бъде много уморен а- тя е получавала удоволствие през цялата вечер, при условие, че не са я настъпвали по краката. Същото е и с дете, което е мързеливо в клас, но може с часове да играе футбол.

Много време ми трябваше, докато разбера защо седемнадесетгодишните изобщо не се стремяха да ми помагат, когато беля картофи или лук, а предпочитат с часове да се возят на коли, да мият колите или да слушат радио. Истината ми се изясни в деня, когато копаех в градината на моя брат в Шотландия. Аз не получавах удоволствие от работата и изведнъж разбрах в какво се състои проблема - аз копаех в градина, която за мен не означава нищо. Така също и моята градина не означава нищо за децата в сравнение с велосипедите и мотоциклетите, които означават много за тях. Истинският алтруизъм идва много по-късно, но определено количество личен интерес се запазва и в него.

При малките деца отношението към труда е съвършено различно от това на юношите. В Съмърхил малките деца – от 3 до 8 години- могат да работят като негри, да разбъркват цимент, возейки пясък с колички или да изчистват стари тухли и то без да мислят за възнаграждение. Те

се идентифицират с възрастните и такава работа за тях е като въплъщаване на мечтите им.

Обаче , от 8-9 до 19-20 години желанието да се занимават с физически труд отсъства напълно. Това е вярно за повечето деца, макар че има такива, които проявяват трудолюбие от най-ранно детство и го съхраняват през целия си живот.

В действителност ние, възрастните, твърде често експлоатираме децата.”Мериан, изтичай до пощенската кутия да пуснеш това писмо!” Децата ненавиждат, когато ги използват. На всяко нормално дете му се струва, че грижите на родителите не изискват никакви усилия от негова страна. То усеща, че тази загриженост е негово естествено право, но едновременно разбира: от него се очаква и даже се смята, че той е задължен да изпълнява десетки лакейски задачи и множество рутинни действия, които самите родители с радост подминават.

Веднъж прочетох за едно училище в Америка, което е било построено от самите деца. Тогава ми се стори, че това е идеална ситуация. Сега аз мисля различно. Ако децата са построили свое училище, то може да бъдете уверени, че редом до това стои някой весел и доброжелателен, но облечен с власт джентълмен, който ги управлява постоянно и с ентузиазъм. Когато няма такава власт, децата не строят училища.

По мое мнение, една здрава цивилизация не трябва да кара децата да работят до 18 години. Много момчета и момичета ще свършат доста работа до 18 годишна възраст, но тази работа ще бъде за тях като игра и от родителска гледна точка това ще бъде свършено неизгодно икономически. С тъга си мисля за гигантската работа, която трябва да извършат студентите при подготовка за изпити. И разбирам защо в довоенна Будапеща почти 50% от учащите се имат тежки физически и психически нарушения след приемните изпити.

Причината, поради която ние сме тук в Съмърхил и постоянно получаваме такива прекрасни отзиви за наши бивши ученици, заемащи отговорни постове се състои в това, че тези момчета и момичета са прекарвали стадия на егоцентрични фантазии в Съмърхил. Ставайки млади хора, те са способни да се срещнат с реалностите на живота без каквото и да е подсъзнателно желание за детски игри.

Игра

Съмърхил може да се определи като училище, в което играта има първостепенно значение. Аз не знам защо децата и котетата играят. Мисля, че работата е в енергията.

Когато мисля за игра, аз имам предвид не спортните площадки и организираните игри, а проявата на фантазиите. Организираните игри предполагат майсторство, състезание, взаимодействие; детската игра не се нуждае от никакво майсторство, рядко включва състезание и още по-рядко работа в екип. Малките деца обожават играта на разбойници - със стрелба и сражаване с мечове. Децата дълго са играли на тях до настъпването на ерата на киното. Книгите и филмите понякога привнасят някакви оттенъци в игрите, но същността на играта е една и съща, тя живее в душата на децата от целия свят.

Всяка пролет в Съмърхил се играят игри със свои лични фантазии. За малкото дете фантазията и реалността са много близки. Когато едно десетгодишно момче се облече като призрак, децата отначало изпаднаха във възторг: те знаеха, че това е самия Томи, който се е увил в чаршаф. Но, когато той ги нападна, те всички закрещяха от ужас.

Малките деца живеят във своите фантазии и ги въплъщават в действие. Децата от 8 до 14 години играят на разбойници и постоянно някого „убиват” или „излитат” в небесата на своите дървени самолети. Малките момичета също минават през този разбойнически, гангстерски стадий, само че при тях той не приема формата на въоръжени стълкновения, а се разгръща в сферата на лични отношения. Шайката на Мери е против шайката на Нели и между тях има постоянни спорове и обмяна на грубости.

Противниковите шайки на момчетата враждуват само в играта. Ето защо с малките момчета се разбираме по-лесно, отколкото с момичетата. Аз така и не разбрах къде при тях преминава границата между реалността и фантазията. Когато момичето дава храна на куклата си в малка чинийка, вярва ли тя , че куклата е жива?

Играчката кон- люлка истински кон ли е? Когато момчето крещи:”Огън!”- и после стреля, вярва ли, че оръжието в ръцете му е истинско? Склонен съм да мисля, че когато играта е в разгара си, децата действително си въобразяват, че техните играчки са истински и само, когато се намеси някой нетактичен възрастен и им напомни, че всичко случващо се е плод на тяхното

въображение, те с размах падат обратно на земята. Нито един чувствителен родител няма да разруши света на детските фантазии.

Момчетата като правило не играят с момичетата. Те играят на разбойници, устройват си тайни убежища сред дърветата, копаят си землянки и окопи.

Девоиците рядко организират някакви игри. Известните от векове игри на учители и доктори са неизвестни на свободните деца, защото те не усещат необходимост да имитират власт. Малките момиченца играят на кукли, а по-големите получават по-голямо удоволствие да общуват с хората, а не с предмети.

При нас често излизат на терена смесени хокейни отбори. Децата също играят в смесени групи на карти и други настолни игри. Децата обожават шум и викове, те тропат по стълбата, викат като побъркани, не пазят мебелите. Ако играят на гоненка, те чупят порцеланова ваза, попаднала на пътя им без да я забележат.

Майките, като правило, не играят достатъчно със своите деца. Те вярват, че е достатъчно да пуснат в количката мека плюшена играчка, за да залъжат детето за един два часа, забравяйки за главното - на децата им е необходимо да ги прегръщат и притискат.

Ако приемем, че детството е живот в игра, то искаме да попитаме: как ние възрастните отчитаме този факт? Ние го *игнорираме*. Ние забравяме за него изцяло, защото ни се струва, че играта е загуба на време. И затова изграждаме голямо градско училище с множество стаи и скъпоструващо оборудване за преподаване, в което определяме за игри едно малко и строго определено място.

Може да твърдим- и не без основание- че пороците на цивилизацията се дължат на факта, че никое дете не е успяло да се наиграе. Или, казано по друг начин, със специални усилия всяко дете се превръща във възрастен дълго преди да достигне възраст/подобно на растенията в парниците, които трябва да пораснат в срок/.

Отношението на възрастните към игрите е твърде деспотично. Ние, големите, правим на детето разписание: учене от 9 до 12, после обяд, а след това отново уроци да три часа. Ако помолят едно свободно дете да си направи разписание, то почти сигурно е, че ще си отдели повече време за игра, отколкото за учене.

Враждебността на възрастните по отношение на детската игра се корени в страха. Не един път ми се е налагало да отговарям на въпроса: "Но, ако моят син играе по цял ден, как ще се научи на нещо, как ще си вземе изпитите?" И много рядко питащият е готов да приеме моят отговор: "Ако детето играе до насита, то ще може да си вземе изпитите след няколко години интензивно обучение вместо обичайните пет, шест или седем години занимания в училище, което не признава играта като важен фактор на развитието". Но винаги е необходимо да добавя: "Това е в случай, че той изобщо иска да се яви на тези изпити!" Защото той може да поиска да стане балетен танцьор или радиотехник, а тя- шивачка или детска бавачка. Да, разбира се, именно страхът за бъдещето на децата кара родителите да лишават децата си от законното право на игра. Но не е само страхът. Зад неодобрителното отношение към играта се крие и някаква смутна представа от областта на морала - представа за това, че да бъдеш дете като цяло не е особено добре и ясно звучи в популярното поучение, адресирано до младите хора: "Не бъди дете!" Родителите, които са забравили собствените си стремежи на тази възраст, тоест са се отучили да играят и фантазират - са лоши родители. Когато детето изгуби способността си да играе, неговата душа умира и то става опасно за всички деца, с които се сблъсква.

Учители от Израел ми разказаха за невероятни общности, каквито има там. Училището, казаха те, е част от общността и основна задача е тежък труд. Както разказа един учител, десетгодишните деца ридаят, ако в качеството на наказание им бъде забранено да копаят в градината. Ако аз срещна дете, което риде, че са му забранили да копае картофите, ще си помисля че е умствено изостанало. Светът на детството - това е светът на игрите; и всяка обществена система, игнорираща тази истина, възпитава децата неправилно. Израелският метод, за който стана дума, по мое мнение е принасяне на младия живот в жертва на икономическите нужди и аз не бих нарекъл такава система идеал за обществен живот.

Би било много интересно, а вероятно и доста сложно, да се оцени вредата, нанесена на децата, на които не са им позволили да играят толкова, колкото им се иска. Струва ми се, че огромните тълпи, отиващи да посетят футболен мач между професионалисти, се състоят от хора, опитващи се да изживеят своите подтиснати игрови потребности, идентифицирайки се с

играчите. Повечето от випускниците на Съмърхил никога не ходят на футболни мачове, а също така не се интересуват от различни други пищни зрелища. Вярвам, че малко от тях биха се отправили на далечен път, за да присъстват на кралско шествие. Пищността, свойствена за такъв род събития съдържа в себе си нещо детско - нейната яркост, строг ред, забавяне на движенията, което напомня за света на играчките и куклите.

Именно затова такива , навярно, такива неща се харесват повече на жените, отколкото на мъжете. Според това как хората стават по-възрастни и по-мъдри, те, изглежда, са все по-малко и по-малко привлечени от подобна безвкусица. Аз дълбоко се съмнявам, че военните и политиците извличат от различните държавни церемонии само скука.

Има някои данни, които свидетелстват, че децата, израснали в условия на свобода и много игра, не са склонни към стадно мислене. Сред бившите ученици на Съмърхил, единствените, които са склонни възторжено да се присъединят към тълпата са тези, които произхождат от семейства с прокомунистически симпатии.

Театър

През зимата неделните вечери в Съмърхил са отдадени на представления. Спектаклите винаги събират много зрители. Виждал съм и по шест поредни пълноценни представления, но понякога след вълната от спектакли настъпва затишие за няколко седмици. Нашата аудитория не е много придирчива. И се държи много добре - много по-добре от посетителите на лондонските театри. При нас рядко се освиркват или овикват актьори.

Съмърхилският театър е преустроено игрище за скоуш с капацитет около стотина души. Там има подвижна сцена, състояща се от чекмеджета, с помощта на които може да се построи стълба или мост. Има и необходимите осветителни средства, включително и устройство за регулиране на яркостта и прожектори. Декорация няма - само една сива завеса. Когато в представлението се казва: "Селските жители влизат през оградата", актьорите дърпат завесата настрани.

По традиция в театъра се играят само пиеси, които са съчинени в Съмърхил. Съществува и неписано правило: пиеса, написана от учител се изпълнява само в случай, че учениците не са написали такава. Актьорите сами правят своите костюми и като правило те са много добри. Нашите училищни спектакли са най-често комедии, но когато се играе трагедия, то тя наистина се изпълнява добре, понякога дори прекрасно. Девоjkите по-често пишат пиеси от момчетата. Малките момчета понякога съчиняват, но като правило техните роли не са достатъчно добре описани. Впрочем, от това няма и нужда, защото лйтмотивът на всяка роля е: „Горе ръцете! Това е обир!" В такива спектакли завесата винаги се спуска над купчина бездиханни тела, защото малките момчета по природа са много основателни и безкомпромисни.

Тринадесетгодишната Дафна обикновено съчиняваше пиеси за Шерлок Шолмс. Една от тях много ми харесваше, там ставаше дума за един полицай, който избягал с жената на сержанта. С помощта на детектив и , разбира се на „моят скъп Уотсън", сержантът проследява жена си и я намира в дома на полицаия. Там пред очите му се появява поразителна картина. Полицаят, лежейки на леглото, прегръща талията на жена си, а по средата на стаята няколко дами танцуват на слаба светлина. *Полицаят е облечен във фрак.* Дафна винаги внасяше в своите пиеси елементи от светската елегантност.

На 14 години девоjkите пишат своите пиеси в стихове и често са много добри. Разбира се, не всички сътрудници и не всички ученици съчиняват пиеси. Плагиатството винаги предизвиква силно отвращение. Един път, когато се наложи една пиеса да отпадне в последния момент, аз бях принуден бързо да напиша друга, за да запълня дупката в репертоара. Е, аз написах нещо по сюжет на един от разказите на У.Джейкъбс. Народа така крещеше: "Лъжец! Завейн!"

Съмърхилските деца не обичат инсценировките. Те не понасят високоинтелектуалните постановки, които са толкова обичани в другите училища. Нашите никога не играят Шекспир, но понякога съчиняват пародии по негови творби, например за Юлий Цезар сред американските гангстери, където героите говорят смесено на шекспиров език и на езика на вестникарските детективи.

Мери предизвика гръмки аплодисменти, когато в ролята на Клеопатра, тя заколи всички, които бяха на сцената, погледна острието на своя нож и силно прочете надписа на

него: ”Неръждаема стомана!”, след което го заби в гърдите си.

Актьорските способности на децата са много велики. При съмърхилските актьори не съществува боязън от сцената. Ако погледнеш малките- виждаш постоянен възторг, те преживяват своите роли с такава искреност. Девоиците играят с по-голяма готовност от момчетата. Момчетата много рядко играят на сцената и ако го правят, то е само в гангстерски пиеси по собствено съчинение, а някои деца никога не играят- те просто не желаят. След дълги години работа ние сме забелязали, че най-лошите актьори са тези, които играят и в живота. Такова дете никога не се дели от себе си и на сцената е заето само със себе си. Впрочем, заето само със себе си не е най-точната дума. В действителност аз имам предвид, че той вярва, че всички останали трябва да се занимават само с него.

Участието в театрални постановки е много важна част от образованието. Обикновено това е в голяма степен самопоказване, но не и в Съмърхил. Ако се получи така, че всичко в пиесата води до самопоказване, такъв актьор не предизвиква възторг. За да бъдеш актьор, трябва да имаш ярко изразена способност да се идентифицираш с други хора. При възрастните идентификацията винаги е осъзната, те разбират, че играят. Аз не мисля, че малките деца също разбират това. Много често, когато детето излезне на сцената и в отговор на репликата: ”Кой си ти?”- казва: ”Аз съм Питър”,- вместо да каже: ”Аз съм призракът на абатството”.

В една от пиесите, написана за най-малките, имаше сцена с обяд и на масата стоеше истинска храна. На суфльора му бяха необходими много усилия и време, за да накара актьорите да преминат на следващата сцена. Децата продължаваха да ядат в пълно равнодушие към аудиторията.

Актьорството е един от начините да придобиеш увереност в себе си. Има, обаче, деца, които никога не играят в спектаклите и казват, че ненавиждат тези представления, защото чувстват своята непълноценност. Така и не разбрах това. Такова дете обикновено ходи на други занятия, в които може да прояви своето превъзходство. Особено труден случай представляват девоиците, които обожават театъра, но не умеят да играят. В Съмърхил такива девоици много рядко остават без роли, което само по себе си говори за атмосферата в училище.

Тринадесет-четиринадесетгодишните деца, и момчетата, и момичетата, като правило се отказват да играят роли, предполагащи любовни отношения, но малките с лекота и радост се съгласяват на всяка роля. Големите, които са над 15 години, се съгласяват на любовни роли само в случай, когато те са комедийни. Само един-двама от големите ще вземе насериозно роля на любовник. Такава роля не бива да се играе, докато не си преживял любов, с мъката ситуацията е различна: децата, които не са преживели мъка в истинския живот, прекрасно могат да изпълняват трагични роли. Спомням си как Вирджиния губеше самообладание на репетициите и ридаше по време на изпълнението на трагична роля. Това е възможно, защото всяко дете изпитва мъка във въображението си. Например, смъртта много рано влиза във фантазиите на детето.

Пиесите трябва да съответстват на нивото на децата. Неправилно е да караш едно дете да играе класически пиеси, които са толкова далече от детската фантазия. Детските пиеси, както и детското четене на книги, трябва да съответстват на тяхната възраст. Съмърхилските деца рядко четат Скот, Дикенс или Текер, защото сегашните деца принадлежат на века на кинематографията. Когато детето отива на кино, то научава такава дълга история за Вествард Хо, за един час и четвърт, а четенето на тази книга, с нейните скучни описания за хората и природата, ще му отнеме няколко дена. Затова децата не искат нищо да прилича на трагедията в замъка Елсинор, когато пишат съчинения; те предпочитат обичайното им обкръжение.

Макар, че в Съмърхил се изпълняват, като правило, пиеси по собствени съчинения, всички истински прекрасни драматични произведения предизвикват в децата много жив отклик. През една зима аз четях всяка седмица пиеси на големите. Четох им автори като Бери, Ибсен, Странденберг, Чехов, някои неща на Шоу и Глоусори и няколко съвременни пиеси от рода на „Сребърната нишка” и „Водовъртеж”. Нашите най-добри актьори и актриси предпочитаха Ибсен.

Големите деца проявяват интерес по отношение на техниката на изпълнение и се придържат към доста оригинални възгледи. Например, в драматургията има свещено правило от векове: нито един персонаж не може да напуска сцената без обяснение защо го прави. Ако на драматурга се налага да отдели бащата, за да могат майката и дъщерята да си кажат какво

магаре е той, бащата става и обезателно казва нещо от рода: ”Е, по-добре да отида да погледна дали вече са посадили зелето в градината”, след това напуска сцената. Нашите млади съмърхилски драматурзи използват по-прями предлози. Както ми обясни една девойка, в реалния живот вие просто излизате от стаята без да обяснявате защо го правите. Вие просто излизате - така постъпват и на сцената на Съмърхил.

В Съмърхил се специализира в особена област на театралното изкуство, което ние наричаме спонтанна игра. Аз поставям сценичните задачи по следния начин: „Облечи въображаемо палто, после го свали и го постави на куката. Вземи букет с цветя и намери сред тях магарешки бодил. Отвори телеграма, в която се съобщава, че твоят баща или твоята майка са умрели. Седни в ресторанта на гарата и стой седнал на ъгъла така, че сякаш всеки момент може да изпуснеш влака”.

Понякога представлението носи характера на „ток-шоу”. Например, аз сядам на една маса и казвам, че съм служител от имиграционните служби в Гарвич. Всяко дете трябва да получи въображаем паспорт и да се приготви да отговаря на моите въпроси. Това минава много весело. Или, например, аз съм кинопродуцент, набиращ изпълнители за бъдещ филм. Или бизнесмен, който си избира секретар. Веднъж аз бях човек, който е пуснал обява във вестника за амануезис/личен секретар, пишещ под диктовка/. Никой от децата не знаеше какво означава тази дума. Една девойка реши, че тази дума означава „маникюристка” и се получи добра комедия.

Спонтанното изпълнение е творческа, жизнено важна страна на училищния театър. Нашият театър направи много повече за развитието на творческите способности на децата, отколкото за нещо друго в Съмърхил. Всеки може да играе в пиеса, но не всеки може да я напише. И децата вероятно разбират, макар и не напълно, че нашата традиция да се изпълняват само оригинални, така да се каже, домородени пиеси, поощряват и поддържат именно творчеството, а не възпроизвеждането или имитацията.

Танци и музика

Когато хората танцуват, те обикновено се придържат към определени правила. Удивително е, че в танците, както и изобщо в живота, тълпата като цяло приема установени правила, а отделните хора, които я образуват, могат поголовно да ненавиждат тези правила.

За мен лондонската танцувална зала символизира Англия. Танците, които трябва да бъдат лично и творческо удоволствие, приличат на разходка на арестанти. Всички хора танцуват еднакво. Консерватизмът на тълпата задържа повечето танцьори да проявят оригиналност. А главното удоволствие от танца е изобретяването. Когато то се прогони, танците стават механични и унили. Английските танци напълно изразяват страха на англичаните пред всякаква проява на емоционалност и самобитност. Ако в такова развлечение като танците няма място за свобода, откъде ще се вземе надеждата да я намерите в по-сериозните аспекти на живота? Ако някой не се осмелява да изобрети своя собствена танцувална стъпка, как може да разчита, че ще се осмели да осъществи свой собствен религиозен, образователен или политически избор?

В Съмърхил всяко представление включва танцувални номера. Винаги се изпълняват от девойки и, трябва да призная, че те се справят доста добре. Те никога не танцуват на класическа музика, а само на джаз. Ние имаме дори балет по музиката на Гершуин „Американец в Париж”. Сценарият го написах аз, а девойките представиха танца. На лондонските сцени танцуват по-зле.

Танците служат за отличен отдушник на подсъзнателния сексуален интерес. Аз казвам „подсъзнателен”, защото девойката може да бъде добра, но ако тя танцува лошо, няма да има много партньори.

У нас в гостната почти всяка вечер е пълно с деца. Ние слушаме плочи и нерядко възникват разногласия. Децата искат да слушат Дюк Елинктон или Елвис Пресли, а аз ненавиждам това. Аз обичам Равел, Стравински и Гершуин. Понякога ми идва до гуша от джаз и въвеждам правило, гласящо, че докато това е моя гостна, аз ще слушам каквото си поискам. Но аз разбирам, че триото от „Кавалера на розата” или квинтета от „Майстор Зингер” ще опустоши стаята. То се разбира: малко са децата, които обичат класическата музика или класическата живопис. Ние не правим опити да повдигнем техния вкус на по-високо ниво - каквото и да означава това.

Човекът е щастлив или нещастен в живота, независимо то това дали обича Бетховен или горещ джаз. Училищата ще имат повече успехи, ако включат в програмата си джаз, а не Бетховен. В Съмърхил трима мъже за първи път взеха музикални инструменти в ръцете си, вдъхновени от джазовите оркестри. Двама от тях си купиха кларнети, а третия – тръба. След училище те отидоха на обучение в Кралската музикална академия. Сега те свирят в оркестрите, които изпълняват изключително класическа музика. Харесва ми да си мисля, че това развитие на техните музикални вкусове се корени в Съмърхил, където всеки има възможност да слуша каквото си иска: Дюк Елинктон, Бах или всеки друг композитор.

Спорт и игри

В повечето училища спорта е принудителен. Дори е задължително да присъстваш на съревнованията. В Съмърхил спортните игри, както и уроците, не са задължителни.

Едно момче, което беше десет години в нашето училище, нито един път не е участвало в спортни игри и на него никога не са му предлагали да играе. Но повечето деца обичат спортните игри.

Малките деца не участват в сложни игри, изискващи специална организация. Те играят на гангстери или индианци, строят палатки и заслони по дърветата, с една дума всичко, което е обичайно за тях. Тъй като те не са достигнали този стадий, в който става възможно сътрудничеството, те нямат сложни игри и не е необходимо да бъдат въвличани в такива игри. Организираните и спортните игри идват по естествен начин в своето време.

В Съмърхил нашите основни игри са през зимата – хокей, а през лятото – тенис. Интересното е, че когато имаш работа с деца е трудно да направиш добър отбор по тенис от двойки. В хокея те смятат отборната игра за естествена, но в тениса, като правило, при двойки всеки действа сам по себе си, вместо да играят като едно цяло. На 17 години отборното взаимодействие се получава по-добре. Плуването е много популярно във всички възрасти. Брегът на Сайзвел не е много подходящ за деца, като че ли там винаги има прилив. По нашето крайбрежие няма да намерите дълги пясъчни ивици с камъни и растения, каквито децата обичат.

В нашето училище нямаме специално занимание по гимнастика и аз не смятам това за необходимо. Децата получават всички упражнения, които са им нужни, в игрите, плуването, танците и карането на велосипед. Съмнявам се, че свободните деца ще искат да ходят на уроци по гимнастика. Обичайните игри в помещенията са тенис на маса, шахмат и игра на карти. За малките деца има „гребане“, пясъчник, люлки и въртележки. Пясъчника в топлите дни винаги се пълни с изцапани деца и малките постоянно се оплакват, че повечето деца идват да играят в техния пясъчник. Като резултат ние построихме отделен пясъчник за големите. Ерата на пясъка и пайовете от кал продължава много по-дълго, отколкото ние си мислим.

Ние имаме разногласия и спорове по повод на нашата непоследователност по въпроса за наградите за успехите в спорта. Непоследователността се състоеше в това, че ние решително се отказвахме да въвеждаме призове или награди за успехи в училищната програма. Аргументът против наградата беше следният: всичко, което човек прави, го прави за себе си, а не заради наградата, - и това, разбира се, е чистата истина. Но тогава възниква въпроса: защо е правилно да се дават призове за тенис и неправилно - за география? Отговорът, според мен е, че тенисът по своята природа е съревнователен, но като игра, в която някой взема надмощие над друг. А изучаването на география - не е. Ако аз знам географията, то в никакъв случай няма да ме интересува дали някой друг я знае по-добре от мен. Аз знам, че децата искат да получават призове и награди за игрите и не искат да ги получават в училище, в крайна сметка в Съмърхил. В Съмърхил ние в никакъв случай не превръщаме победителите в спорта в герои. Това, че Фред е капитан на хокейния отбор, не натежава везните на неговия глас на общото събрание на училището.

В Съмърхил спортът заема подобаващото му място. Момчето, което винаги се отказваше да участва в спортните игри, изобщо не изглежда унижен и никога не се е смятал за непълноценен. „Живей и остави другите да живеят“ - девиз, който намира своето идеално изражение, когато децата са свободни да бъдат себе си. Аз не обичам много спорта, но живо ме интересува честната спортна борба. Ако учителите на Съмърхил насилваха децата: ”Хайде, деца, да отидем на полето!”, спорта в Съмърхил щеше да бъде нещо грозно Само при условия

на свобода на избора да играе или да не играе, у човека може да се сформира способност към истинско честно спортно съперничество.

Доклад на инспекторите на британското правителство

Министерство на образованието

Доклад на инспекторите на Нейно Величество за училището Съмърхил, Лейстън, Източен Софолк

Инспекцията се проведе на 20 и 21 юни 1949 година

Забележка.

Този доклад е конфиденциален и не може да бъде публикуван без разрешението на училището. При публикуване той трябва да бъде възпроизведен изцяло.

Всички права за публикуване принадлежат на ръководителя на местната Канцелария на Нейно Величество. Ръководителят няма да възрази против публикуването на доклада, ако всички заинтересовани страни разбират, че правата на този доклад принадлежат на него.

Трябва да се има предвид, че публикуването на този доклад в никакъв случай не се одобрява от страна на министъра.

Министерство на образованието, Керзон-стрит, Лондон

Това училище е широкоизвестно в света като учреждение, в което се провежда революционен образователен експеримент. Широко известни и предмет на разгорещени спорове са публикуваните и приложени на практика теории на неговия директор. Инспектирането на това училище се оказва много трудно, заради големите разлики между него и другите училища, които са познати на инспекторите от по-рано, но и много интересно - благодарение на предоставените възможности да се оцени, а не само да се наблюдава какво образование дава това училище. Всички деца живеят в училището и плащат 120 фунта на година. Въпреки ниските заплати на персонала/както ще бъде обсъдено по-нататък/, на директора не му е лесно да поддържа това училище при тези условия, но и не иска да ги променя, знаейки финансовото състояние на родителите. Въпреки, че заплащането е твърде ниско в сравнение с други такива училища-пансиони, а и броя на персонала на едно дете е твърде голям, инспекторите са малко изненадани от финансовите трудности, за които се жалва директора. Само внимателното проучване на действителните приходи и разходи ще определи дали могат да се намалят разходите и за осъществяването на това трябва да бъдат привлечени независими и опитни експерти в тази област. Може да се каже, че въпреки трудностите на училището, децата се чувстват добре там и се хранят обилно.

Принципите, на които се основава това училище са широко известни на тези хора, които са чели книгите на неговия директор. По времето, когато тези принципи са били изказани за първи път, някои от тях са били широко приети и оказали голямо влияние в света, а други предизвикват бдителност при повечето учители и родители и решително са отхвърлени. Макар, че инспекторите се опитваха да следват своя обичаен начин на инспектиране, тоест старата се да бъдат обективни, се оказва съвършено невъзможно да докладват безпристрастно за това училище, независимо дали приемат принципите на училището или не.

Главният принцип на училището е – свободата. Свободата не е напълно безусловна, съществуват редица закони, свързани с безопасността на живот и предотвратяване на сериозни наранявания, съставени и приети от самите деца, но одобрени от директора, само когато те са ясни и строги. Например, децата не могат да се къпят без присъствието на двама души от персонала, изпълняващи роля на спасители. Малките деца не могат да излизат от училището без придружители. Тези и подобни правила се спазват стриктно, а за нарушителите има наказания. На децата в това училище е предоставена твърде много свобода, каквато инспекторите не са виждали в други училища и тази свобода е напълно реална. Децата, например, не са задължени да посещават каквито и да било уроци. Както е показано по-нататък, голяма част от децата посещават повечето часове редовно, но действително, в училището е имало един ученик, който за 13 години не е посещавал нито един час и сега той е специалист в производството на прецизни инструменти. Този краен случай се прилага тук като пример, че свободата, която се предоставя в това училище е истинска и тя не се отнема дори тогава, когато води до такива

странни резултати. Училището, обаче, не живее по анархичен принцип. Тук съществуват закони, разработвани от училищен парламент, който се събира редовно под председателството на едно от децата. На неговите заседания могат да присъстват всички деца и персонала. Събранието има неограничени права по отношение на обсъждането на законите и твърде широки - по тяхното приемане. В частност, един път на такова събрание се обсъждало уволнението на един учител и децата показали великолепна обоснованост при обсъждането. Но подобни събития са редки, обикновено парламента обсъжда ежедневни проблеми в живота на училищното общество.

Инспекторите имаха възможност да посетят едно такова заседание през първия ден на инспекцията. Главният предмет на обсъждане беше спазването на вечерния час, установен от парламента, контрол за посещаване на кухнята в неправилното време. Тези проблеми се обсъждаха много живо и свободно, разумно и нелицеприятно. Макар на нас да ни се стори, че доста време беше изгубено за съвършено безплодни разсъждения, инспекторите все пак бяха склонни да се съгласят с директора, че придобивания от децата опит за организиране на собствения си живот е доста по-ценно от подобна загуба на времето. Очевидно е, че повече родители и учители едва ли биха били склонни да предоставят на децата пълна свобода по въпросите за секса. Много от тези, които са съгласни с директора по всички останали въпроси, се разминават с него в това отношение. Може би те с лекота биха се съгласили със следното: децата трябва да имат свободен достъп до знанията за секса, те трябва да разберат, че сексът и грехът са различни неща, че вечните забрани носят голяма вреда, обаче родителите и учителите смятат, че е необходимо да се вземат повече предпазни мерки, особено когато става дума за училище със съвместно обучение. Разбираемо е, че безпристрастното коментiranje на резултати при отсъствието на такива мерки е невероятно трудно, ако самия ти не си дадеш такава свобода. Сексуалните чувства неизбежно възникват във всяко общество от млади хора и тях, разбира се, не можеш да ги спреш с разни забрани. Фактически подобни забрани само разпалват интереса към тази сфера. Но все пак, както казва директорът, пълната свобода на изразяване на сексуалните чувства е невъзможна, даже ако тя е желателна. Единственото, което е възможно да се каже по този повод: трудно е да се намери по-естествено, открито, без всякакви задни мисли събрание на девойки и младежи, а мащабните неприятности, които биха могли да се случат в подобна ситуация, не са се случвали нито веднъж за всичките 28 години от съществуването на училището.

Още едно крайно щастливо обстоятелство, което днес трябва да обсъдим - това е отсъствието на каквото и да е религиозен живот или религиозно обучение в училището. Забрана на религията не съществува и, ако училищният парламент реши да я въведе, тя ще бъде въведена. По аналогичен начин, ако някой поиска това, никой няма да му попречи. Всички ученици произхождат от семейства, непризнаващи ортодоксалните християнски догми и фактически никой от тях никога не е проявявал интерес към религията. Без всякакво преувеличение можем да кажем: много християнски принципи са приложени на практика в това училище и там има такива неща, които би одобрил всеки християнин. Естествено за два дена инспекция не можем да оценим пълното отсъствие на религиозно обучение.

Ние сметнахме за необходимо това предисловие за резултатите от инспекцията за принципите и целите на това училище, защото именно на фона на свободата като основен принцип трябва да разглеждаме организацията и нейната дейност.

Организация

В училището се учат 70 деца от 4 до 16 години. Те живеят в четири отделни къщи, които ще бъдат описани в раздела „Условия за живот“. Тук ще бъде представена организацията на образование на децата в конкретния, пряк смисъл на думата.

В училището има шест класа, които са организирани не по възраст на децата, а според техните способности. Занятията се провеждат 5 дни в седмицата през първата половина на деня по напълно обичайно, традиционно разписание, което предвижда 5 четиридесетминутни часа ежедневно. За занятията са определени специални места и те се провеждат от определен учител. Единственото, по което се отличават от аналогичните на тях часове в обикновено училище - няма никаква гаранция, че на занятията ще дойдат всички ученици или поне един. Инспекторите трябваше да приложат доста труд, посещавайки уроците и правейки справки, за

да си изяснят какво се случва в действителност. Вижда се, че посещаемостта на занятията расте с възрастта на децата и ако детето е решило да посещава определени занятия, обикновено го прави редовно. Много трудно се оказва да се изясни колко равномерно разпределят децата своите интереси по училищните предмети.

Тъй като много деца вземат решение да се явят на приемни училищни изпити, с тяхното приближаване избора на предметите се определя от нуждите на тези изпити, но малките деца са свободни в своите предпочитания. Като цяло, резултатите, които дава такава система не са особено впечатляващи. Децата наистина работят с интерес и желание и това е много приятно да се наблюдава, но техните постижения са незначителни. По мнението на инспекторите, това не е неизбежен резултат на системата, а по-скоро свидетелство, че тя не се реализира в пълна сила. Причините, в частност, са следните:

Отсъствие на добри учители за учениците от средна училищна възраст, които биха могли да ги насочат и интегрират в разнообразни занятия.

Качеството на преподаване като цяло. Обучението на най-малките, доколкото можем да съдим за това, е съвременно и ефективно, има примери за добро преподаване и в по-големите класове, но бие на очи отсъствието на добри учители, способни да въодушевят и стимулират 8-9-10 годишните ученици. В работата с тях се използват някои поразително старомодни и формални методи, така че, когато децата достигнат възрастта за сериозна работа, те се оказват много лошо подготвени за нея и създават на педагозите сериозни проблеми. Обучението на по-големите ученици е добро, а в един или два случая е много добро.

Децата нямат ръководство. Похвално е, че петнадесетгодишна девойка може сама да реши дали да изучава немски и френски език - два езика, които тя до този момент е пренебрегвала, но ѝ позволяват да постигне целта си за 2 часа немски и 3 часа френски в седмицата, безусловно. Прогресът на това дете беше много бавен, въпреки поразителната самоотверженост на девойката и ние мислим, че тя трябва да си даде повече време. Инспекторите смятат също, че би било полезно да се организират нещо като програми за обучение, които да помогнат на децата да планират своята работа.

Невъзможност за уединение.

„Съмърхил е трудно място за обучение” - думи на директора на училището. Съмърхил - това е кошер от всякаква дейност, много неща привличат вниманието и интереса. Но, нито едно дете няма отделна стая, както няма нито едно помещение, предназначено за спокойни занимания и намиращо се някъде извън общия шум. Истински увлеченият човек винаги ще намери за себе си някое тъгълче за занимание с предмета на своя интерес, но такава степен на увлеченост се среща твърде рядко. В тази връзка трябва да отбележим, че доста деца остават в училището след като навършат 16 години, макар нищо да не ги спира. В училището има и е имало невероятно способни и талантиливи деца и е съмнително, че академичния план на Съмърхил им е дал всичко необходимо.

В същото време там, където преподаването е на ниво е налице превъзходна работа. Изключителен пример е заниманията с изкуство. На нас ни е трудно да определим съществуват ли някакви особени различия между рисунките на учениците в Съмърхил и на децата от традиционните училища, но тези работи не бива да не ги признаваме и оценяваме съгласно стандартите. Там има много значителни произведения на ръчния труд. По време на инспекцията се състоя представяне на изработване на керамика - саксии, очакващи първия огън бяха великолепни по форма. Настройката на тъкачен стан с педал ще позволи развитието на още един занаят, за което са направени вече първите многообещаващи стъпки в Съмърхил.

Изпълнява се много творческа литературна работа, като се има предвид на първо място стенен вестник и пиеси, които се пишат и поставят всеки семестър. Ние слушахме много за постановките, но тъй като тук не се съхраняват ръкописи, не можахме да обсъдим техните качества. Неотдавна в малкият училищен театър се е състояло представление „Макбет” и целия реквизит е бил изготвен собственоръчно. Беше интересно да разберем, че решението за постановките се взема от децата въпреки желанията на директора, който предпочита те да изпълняват пиеси по собствени съчинения.

Физическото възпитание също се осъществява в съответствие с основните принципи на училището. Няма никакви задължителни спортни игри или физически упражнения. Децата с голям ентузиазъм играят футбол, крикет и тенис, като футбол играят, трябва да кажем, твърде

умело, вероятно поради наличието на щатен специалист. Децата организират мачове с други училища от града. В един от дните, в които бяхме там, се състоя съревнование по крикет със съседно училище, при това учениците от Съмърхил решиха да не пускат най-добрия си играч, когато разбраха, че при техния противник най-добрия играч е болен.

Учениците на Съмърхил прекарват много време на чист въздух. Децата водят активен, здравословен начин на живот и съответно така изглеждат. Само по-подробно изследване може да установи дали са оцетени по някакъв начин при отсъствието на официално физически възпитание.

Условия на живот.

Мястото, където е разположено училището, предоставя добри възможности за почивка и възстановяване на силите. В главната сграда, която по-рано е била частен дом, за училищните цели са обособени зала, трапезария, изолатор, стая за занимания с изкуство, малка работилница и спални за момичета. Най-малките спят в котедж и там се намират и техните класни стаи. Спалните за момчета и останалите класни стаи се намират в къщи сред градината, а там до тях се намират и спалните на някои сътрудници. Вратите на всички помещения се отварят направо към градината. Класните стаи не са големи, но са удобни за занимания, тъй като обучението се води на малки групи. Една от спалните е резултат от съвместните усилия на момчетата и персонала - те са построили изолатор, макар че, както се оказва, от него няма нужда. Устройството на спалните е по обичаен стандарт - доста примитивно, но обаче, трябва да отчетем, че здравето на учащите се е добро, може да се каже удовлетворително. Има достатъчно бани в стаите.

Въпреки, че градинските постройки изглеждат на пръв поглед необичайно примитивни и отворени за очите на обществеността, в действителност те помагат да се поддържа в училището постоянна атмосфера, характерна за летните лагери за почивка. Такава атмосфера е важна черта на училището. Освен това, устройството на тези градински къщи ни даде възможност да видим как децата спокойно се занимават със своите работи без да си отвличат вниманието с многочислените посетители, които се намираха в училището в деня на инспекцията.

Персонал.

Сътрудниците в училището получават по 8 фунта на месец плюс храна и спане. Да намериш мъже и жени, които толкова твърдо да вярват в принципите на училището, но също така да бъдат зрели и уравновесени, да живеят в еднакви условия с децата, да са достатъчно квалифицирани по своя предмет и умели в преподаването, да ги убедиш да работят за 8 фунта на месец, навярно, не е проста задача за директора.

Служба в Съмърхил не е добра препоръка за много ръководители на други училища, а за работата в това училище е необходимо съчетание от преданост, самоотверженост, характер и способности, което е голяма рядкост. Както отбелязахме, не всички сътрудници съответстват на нуждите, но между другото, персоналът като цяло е много по-добър от други независими училища, в които плащат значително по-висока заплата. Сред преподавателите има притежатели на научна степен: магистър по изкуствата на Единбургският университет, преподаващ английски език; магистър на изкуствата и бакалавър на науките на Ливърпулският университет; преподавател от Кембридж; бакалавър от Лондон, преподаващ френски и немски език и бакалавър по история от Кембридж. Четирима преподаватели имат специална педагогическа подготовка. Освен изброените, следва да отбележим учителите по изкуство и занаяти, които имат чуждестранни дипломи и се отнасят към числото на добрите преподаватели в това училище. Макар, че на някои от учителите им е необходимо известно усъвършенстване в едно или друго отношение, състава далече не е слаб. Ако по пътя на посещения на курсове, а също така занятия на други педагози, те разширят и обогатят своя опит и повишат собственото си равнище в съответствие с днешния ден, те могат да станат много добри преподаватели. В същото време едва ли може да се надяваме, че заплата от 96 фунта годишно ще може по-нататък да привлече в училището такива преподаватели, каквито са му необходими. Очевидно е, че този труден проблем трябва да се реши някак.

Директорът на училището е човек с дълбоки убеждения и искреност. Неговата вяра и търпение трябва да са неизтощими. Той притежава рядката способност да бъде силна личност и при това да не се поддава на влияние от страна на другите. Невъзможно е, наблюдавайки

неговата дейност в училище, да не изпиташ към него дълбоко уважение, дори да не си съгласен с него и да не приемаш неговите идеи. Той има чувство за хумор, топла човечност и силен здрав смисъл, което му позволява да бъде прекрасен директор във всяко училище, а неговият щастлив семеен живот протича пред очите на всички деца, за които този пример е много важен, както и за всички останали хора. Той гледа на образованието широко, като средство да се научиш да живееш пълноценно и макар да е готов да приеме някои забележки от този доклад, той чувства, че основното нещо за оценка на неговото училище трябва да бъде какви хора израстват в неговото училище, а не на какви навици и умения ги обучава в него. Ако приемем такава основа за оценка, то може да кажем:

Децата имат горещ интерес към живота, в тях няма и следа от скука или апатия. Цялото училище е пронизано от атмосферата на удовлетвореност от живота и търпимост към всички членове на съобществото по отношение един към друг. В частност, като свидетелство за успеха на работата на училището може да послужи привързаността, която изпитват към него бившите му ученици. Средно по 30 бивши ученици пристигат в училището на спектаклите и вечерите по повод завършването на семестрите, много от тях избират училището като място за почивка по време на отпуск. Тук, вероятно е момента да отбележим, че ако в началото в това училище се учеха почти изключително трудни деца, то в настоящия момент се учат деца от напълно обикновени семейства от средните слоеве на населението.

Управлението на децата е просто възхитително. Възможно е да не им достигат някои умения и навици в съблюдаване на някои условности, но дружелюбието, лекотата, естествеността, пълното отсъствие на срамежливост и самолюбование, ги прави много приятни в общуването с хората. Системата на възпитание, действаща в училището, поощрява инициативата, отговорността и сътрудничеството и доколкото можем да преценим, те действително се развиват тук.

Информацията, с която разполагаме, не ни дава основание да смятаме, че випускниците на Съмърхил са неспособни да влезнат в нормално общество, след като напуснат училището. Приложените данни, разбира се, не изчерпват историята на училището, но показват, че образованието, получено в Съмърхил не закрива пътя към успеха в света. Сред випускниците на Съмърхил има капитан на кралските инженерни войски, командир на батарея, летец-пилот на бомбандировач и командир на ескадрила, старша медицинска сестра, стюардеса, кларнетист в гвардейският оркестър, сътрудник на кралският колеж, танцьорка в известна група, радист, кореспондент в сериозен ежедневен вестник и специалист по маркетинг в голяма фирма. Има сред тях хора, имащи научни степени, в частност са: бакалавър от Кембридж по икономика, бакалавър на науките по физика в Лондонският университет, бакалавър на изкуствата по история в Кембридж, бакалавър на изкуствата по съвременни езици в Манчестерският университет.

Възгледите на директора на Съмърхил за образованието прави това училище изключително подходящо място за получаване на образование от типа , в който основната учебна работа се определя от интересите на децата. Това, в частност, означава, че в ученето не е регламентирано стриктното изискване за полагане на изпит. Да се създаде ситуация, в която да процъфти академичното образование чрез интелектуално убеждаване от най-висок клас би било голямо постижение, но всъщност тук такова образование не процъфтява и това е една голяма пропусната възможност. При по-високо ниво на преподаване на всички етапи и преди всичко, на децата от 8 до 10 години, то може успешно да се разгърне и в резултат на това този интересен във висша степен експеримент ще получи пълна възможност да прояви себе си.

В нас остават някои съмнения по повод на основните принципи, на които е основано възпитанието в Съмърхил, както и към конкретните методи на преподаване. При по-близко и по-дълго опознаване с училището би могло, вероятно, някои от тях да отпаднат, а други да се засилят. Но не подлежи на никакво съмнение, че тук се осъществява великолепно и ценно образователно изследване, с което би било полезно да се запознаят всички работници в образованието.

Бележки по доклада на инспекторите на Нейно Величество

На нас наистина ни провървя, че ни бяха изпратени двама инспектори с такива широки възгледи. Ние веднага отхвърлихме всякакви формалности и се отказахме от официалният тон в

общуването един с друг. През цялото ни двудневно пребиваване възникнаха само няколко спора, при това напълно дружески.

Аз почувствах, че инспекторите са свикнали да се появяват пред класовете с учебника по френски под мишница и разпитват децата, за да разберат доколко са подготвени. По моя преценка, подготовката и опита от такъв род не са много подходящи за определяне качеството на работа в училище, в което учебните занятия не влизат в числото на основните приоритети. Аз казах на един от инспекторите: ”Наистина ли ще можете да инспектирате Съмърхил, защото нашите критерии – това са щастие, искреност, уравнивост и общителност”. Той се усмихна и каза, че така или иначе им се налага да опитат. И, трябва да кажа, че двамата наши инспектори много удачно се приспособиха към атмосферата на училището – толкова много, че по очевиден начин почувстваха удоволствие от това. Те бяха поразени от простите неща. „Колко удивително – влизах в клас и забелязвах, че децата не ти обръщат никакво внимание. И то след толкова години, когато цели класове мигновено ставаха на крак и стояха „мирно” при твоята поява”. Не, наистина, на нас много ни провървя с тях двамата.

Но да преминем на самия доклад: ”Инспекторите...толкова бяха учудени от финансовите трудности, от които се оплакваше директора”. Моите оплаквания бяха свързани основно от тогавашните ни дългове, но не само от това. В доклада се споменава годишна заплата от 96 фунта, но от тогава ние се постаряхме да увеличим ръста през последните години, така че средната годишна заплата се увеличи практически до 250 фунта. При такива разходи почти нищо не остава за ремонт на сградите, за покупка на нови прибори и т.н. Обаче разрушенията от всякакъв вид в Съмърхил са много по-големи от другите училища. На Съмърхилските деца е позволено естествено да преживеят разбойническия период на тяхното развитие, а следователно, при нас съществено много повече се чупят мебели.

В доклада е отбелязано, че при нас има 70 деца. Днес числото спадна на 45- факт, който по някакъв начин компенсира малката заплата. В доклада се говори също за слабото преподаване на децата от 8 до 10 години. Да, тази трудност винаги е съществувала при нас. Дори на превъзходния учител трудно му се отдава да проведе обичайната учебна работа за частно училище, дори и само защото на децата е предоставена пълна свобода да се занимават с други неща. Ако на децата от тази възраст във всяко частно училище бъде дадена възможност да се катерят по дърветата или да копаят земянки, вместо да учат уроци, техните резултати ще бъдат същите като нашите. Но, ние просто приемаме факта, че при нашите момчета и момичета ще настъпи период, през който нивото на учебните постижения ще се снижи. Ние приемаме това спокойно, защото смятаме, че в този период от живота им играта е по-важна за тях от ученето. Даже, ако признаем, че децата на тази възраст съществено изостават по училищните предмети, то остава вярно, че година по-късно самите деца, пораствайки, ще вземат оксфордските изпити с много добри резултати. Нашите ученици бяха изпитани в обща сложност по 39 предмета, тоест средно по шест и половина предмети на всеки ученик. Резултатът е такъв: 24 оценки „много добър”, тоест повече от 70%. От всичките 39 изпита само един беше провален. Несъответствието на учениците от 8 до 12 години в Съмърхил с изискванията в другите училища не означава обезателно, че те ще изостават и в по-горните класове. Що се отнася до мен, винаги са ми харесвали тези, които не хукват веднага напред след старта. Аз съм виждал как надарени деца на 4 години декламираат Милтън/англ.поет/, към 24 години стават пияници и безделници. Харесва ми, когато човек на 50 години казва, че не знае с какво му се занимава още в живота. Аз имам подозрение, че момче, което на 7 години знае точно какъв иска да бъде, в действителност се чувства непълноценен и впоследствие се опитва по един или друг начин да се справя с живота.

В доклада се казва: ” Да се създаде ситуация, в която да процъфти академичното образование чрез интелектуално убеждаване от най-висок клас би било голямо постижение, но всъщност тук такова образование не процъфтява и това е една голяма пропусната възможност”- е единственият абзац, в който инспекторите не успяха да надмогнат своите академични пристрастия. Нашата система работи успешно, когато детето *се стреми* към академично образование и резултатите от изпитите го показват. Но, възможно е, инспекторите да имат предвид, че при по-добра постановка на обучение за 8-12 годишните, по-голямо число деца „ще поискат” да се явяват на випускни и приемни изпити. Не е ли време да поставим академичното образование на подобаващото му място? Академичното образование твърде често се опитва да

направи копринена чанта от свинско ухо. Не знам с какво може да помогне академичното образование на бившите ученици на Съмърхил - на моделиера, фризьора, танцьора, няколкото музиканта, няколкото медицински сестри, няколко механици, няколко инженери и половин дузина актьори.

И все пак това е справедлив доклад, искрен и великодушен. Аз го публикувам, просто защото искам да дам на читателската аудитория възможност да види Съмърхил не само през моите очи. Забележете, че докладът не съдържа никакво официално признание от страна на министерството на образованието. Лично това мен не ме вълнува. Между другото такова признание би било желателно по две причини: нашите учители ще попаднат в правителствената система за пенсии за прослужени години, а родителите на учениците ще имат повече шансове да получат помощ от местните общини.

Аз искам да отбележа, че ние никога не сме имали проблеми с министерството на образованието. Всеки мой въпрос или посещение в министерството - винаги съм посрещан любезно и дружелюбно. Единственият отказ, който получих, се случи след войната - тогава министърът отказа да разреши на един скандинавски родител да докара строителни материали и да построи дом.

Когато си мисля за този властен интерес, с който се отнасят към частните училища европейските правителства, аз се радвам, че живея и работя в страна с широки възможности за частна инициатива. Аз проявявам търпимост по отношение на децата, министерството проявява търпимост по отношение на моето училище. Аз съм доволен.

Бъдещето на Съмърхил

Сега, когато вече съм на 84 години, чувствам, че няма да пиша друга книга за образованието, защото мога да предложа малко нови неща. Но трябва да кажа нещо в своя полза: последните 40 години съм прекарал в създаване на теории за деца. По-голямата част, от това което съм написал, е основана на наблюдения върху децата и на съвместния живот с тях. В началото аз наистина черпех вдъхновение от Фройд, Гомер Лейн и други. Но с времето се научих да отхвърлям теориите, които не издържат проверката на реалността.

Странно занимание е писателството. Сякаш авторът изпраща съобщение по радиото на хора, които не вижда и не може да преброи. Моята аудитория винаги е била особена. Тези, които се наричат официална публика, не искат да ме познават. Работниците от Би-Би-Си навярно никога няма да им дойде на ум да ме поканят на радиопредаване по въпросите на образованието. Нито един университет, включително и моят роден Единбургски, никога не би помислил да ми предложи за почетна степен. Когато чета лекции на студентите в Оксфорд или Кембридж, нито един професор или доцент не идва да ме слуша. Вярвам, че мога да се гордея с всичко това, защото когато чиновниците те признават, това означава, че вече си остарял. Беше време, когато се обиждах, че „Таймс“ нито веднъж не публикува нито едно мое писмо; сега възприемам отказът на вестника като комплимент.

С това не искам да кажа, че напълно съм надраснал желанието за признание. С напредването на възрастта се случват определени промени, особено в ценностната структура. Неотдавна четох лекции пред 700 шведи, натъпкани в шестстотин местна зала и не изпитах от това нито възторг, нито гордост. Аз вярвах, че това ми е безразлично, докато не си зададох въпроса: „А как щеше да се чувстваш, ако в аудиторията имаше само 10 човека?“ Отговорът беше: „Ужасно ще се разстроя!“ Така, че при мен няма тщестлавие, но не искам да имам разочарования. С възрастта амбициите умират, но признанието - това е друг въпрос. Няма да ми бъде приятно да видя книга със заглавие „История на прогресивните училища“, в която да не бъде споменато за моята работа. И, изобщо, до този момент все още не съм срещнал човек, който да е искрено равнодушен към признанието.

Възрастта има свой комичен аспект. Дълги години аз се стремях да ходя в крак с младите - младите ученици, младите учители, младите родители - виждайки в старостта спирачка за напредъка. Сега, когато се състарих и станах един от тези Старци, против които аз така дълго възставах, се чувствам по друг начин. Неотдавна, когато беседвах с 300 студенти в Кембридж, аз се чувствах най-младия човек в залата. Това е истина. Аз им казах: „За какво ви е нужно такъв стар човек като мен да идва при вас и да ви разказва за свободата?“ Сега аз разсъждавам за живота не от категорията на младостта и старостта. Струва ми се, че годините влияят малко

на начина на мислене на човека. Аз познавам 20-годишни хора, които са на 90 и 60-годишни мъже, които са на 20. Аз мисля за хората, изхождайки от понятия като свежест на възприемане, ентузиазъм, отсъствие на консерватизъм и песимизъм.

Не знам дали съм омекнал с годините или не. Не така леко, както по-рано, понасям глупациите, доста силно ме дразнят скучните разговори и по-малко ме интересуват личните проблеми на разни хора. Твърде много ги изслушвах през последните 30 години. Много по-малко ме интересуват вещите и много рядко ми се иска да купя нещо. От сто години не съм се заглеждал по дрехите, поставени във витрините на магазините. И даже любимите ми по-рано магазини за инструменти вече не ме привличат. Ако съм достигнал този етап, когато детският шум ме уморява повече от преди, аз не мога да кажа, че възрастта носи със себе си нетърпимост. Аз, както и преди мога спокойно да гледам как детето прави всякакви глупости, изживявайки своите стари комплекси, знаейки, че ще дойде време и това дете ще стане добър гражданин. Старостта усмирява страховете, но отслабва мъжеството. По-рано, години назад, ако видя момче, заплашващо да скочи от висок прозорец, ако не стане така, както то иска, аз с лекота бих му казал: "Хайде, скочи!" Не съм много уверен, че сега ще направя същото.

Въпросът, който често ми задават: "Нима Съмърхил - това не е театър на един актьор? Може ли той да съществува без вас?" Съмърхил в никакъв случай не се явява театър на един актьор. Приносът на жена ми и на другите учители в тяхната ежедневна работа, *не е по-малък от моя. Такова, каквото е, нашето училище е създадо идеята за невмешателство в развитието на детето и отказ от натиск върху него.*

Известен ли е Съмърхил на целия свят? Едва ли. Той е известен на една шепа учители. Повече го знаят в Скандинавските страни. През последните 30 години при нас е имало ученици от Норвегия, Швеция, Дания, понякога по 20 човека едновременно. Имали сме ученици дори от Австралия, Нова Зеландия, Южна Африка и Канада. Моите книги са преведени на много езици, в това число на японски, иврит, хинди и гуаджарати.

Съмърхил има известно влияние в Япония. Близко 30 години назад на гости ни идваше Сейши Шимода, изключителен педагог. Неговите преводи на моите книги се разпространяваха много добре и са ми разказвали, че учителите в Токио се събират и обсъждат нашите методи. През 1958 година господин Шимода отново пристигна и остана при нас цял месец. Директорът на едно суданско училище ми разказа, че идеите на Съмърхил предизвикват интерес на тамошните учители.

Аз отбелязвам тези факти- преводи, визити, съобщения - без всякакви илюзии. Спрете хиляди хора на улица Оксфорд и ги попитайте какво им говори думата „Съмърхил”. Много е възможно нито един от тях да знае нещо. Трябва да развиваме в себе си чувство на хумор по отношение на собствената значимост или нейното отсъствие.

Аз мисля, че светът няма да използва дълго, ако изобщо използва, образователните методи на Съмърхил. Светът ще измисли по-добър начин. Само празноглавен глупак може да смята своята работа за последна дума във каквато ѝ да е област, светът просто е *длъжен* да намери по-добър път. Защо политиката не спасява човечеството, тя никога не е могла да направи това. Повечето политически вестници са пълни с ненавист, винаги само ненавист. Много хора стават социалисти не защото обичат бедните, а защото мразят богатите.

Нима у нас могат да съществуват щастливи семейства, живеещи в любов, ако родният им дом - това малко тълче от родината, по стотици начини ежедневно се пълни с ненавист? Аз не мога да смятам, че образованието - това са изпити, часове, уроци и учене. Училището не обръща внимание на най-главното: гръцкият език, математиката и историята не могат да направят семейството по-любящо, децата - по-свободни, а родителите - свободни от неврози.

Бъдещето на Съмърхил като такова, вероятно, няма голямо значение, но бъдещето на идеите на Съмърхил имат огромно значение за човечеството. Новите поколения трябва да имат шанса да израснат свободни. Да подариш свобода - това е да подариш любов, а само любовта може да спаси света.

Част 2

ВЪЗПИТАНИЕ НА ДЕЦАТА

Несвободното дете

Конфигурираното, контролираното, наказваното, потисканото, несвободното дете, чието име е – Легион, живее във всеки ъгъл на планетата. То живее и в нашия град, от другата страна на улицата, то седи на скучното бюро в скучното училище, а после, когато порасне, зад още по-скучната маса на всеки офис или на пейката до фабричната линия. Той е тих, готов да се подчини на властта, страхува се от критика и е почти фанатичен в своето желание да бъде нормален, да бъде правилен, да бъде „като всички“. Той разбира всичко, на което са го учили, почти без въпроси и предава своите комплекси, страхове и чувства на неудовлетвореност на собствените си деца.

Психологията е съгласна, че най-голямата вреда на психиката на детето се нанася през първите 5 години от живота. Вероятно е правилно да кажем: през първите 5 месеци, или първите 5 седмици, или, може би, първите 5 минути на детето може да се причини вреда, която ще бъде с него през целия му живот.

Несвободата започва от раждането. Не, тя започва дълго преди това. Ако детето се носи от загрижена жена със сковано тяло, знае ли някой как тази скованост ще се отрази на новороденото?

Преувеличено ли ще бъде да кажем, че всички деца на нашата цивилизация се появяват в света в жизнеотричаща атмосфера. Поддръжниците на храненето по разписание по своята същност са врагове на удоволствието. Те изискват дисциплина на хранене при детето, тъй като храненето без разписание предполага оргазмено удоволствие на гърдите на майката. Приложените аргументи в полза на такова хранене не са нещо друго, освен рационализация. Дълбокият мотив е желанието да се превърне детето в дисциплинирано същество, което поставя дълга по-високо от удоволствието.

Да разгледаме живота на средния ученик Джон Смит в гимназията. Неговите родители ходят в църквата от време на време, обаче настояват Джон да ходи на неделно училище всяка седмица, без изключение. Родителите му са се оженили почти вследствие на взаимно сексуално привличане, на тях им се *наложило* да се оженят, защото в тяхната среда младите хора не могат да живеят заедно без брак. Както често се случва, сексуалното привличане се оказало недостатъчно и разликата в темпераментите направила техния дом доста напрегнато място, където между родителите от време на време се случват обяснения с повишен тон. Разбира се, нерядко имало и тихи, нежни моменти, но тях малкият Джон ги приемал като даденост, а споровете между родителите на висок глас го удряли право в слънчевия сплит, той се плашел и плакал, а него го шляпали за безпричинния плач.

Неговият живот бил контролиран от самото начало. Най-голямо огорчение му носело храненето по разписание. Когато бил гладен му казвали, че до времето за хранене има още един час. Той бил увит в прекалено много пелени и бил стегнат. Забелязал, че не може да рита толкова свободно, колкото иска. Огорченията, свързани с храненето го накарали да започне да си смуче големия палец на ръката, но семейния доктор казал, че не трябва да се формират при малкия вредни привички и казал на майката да завърже краищата на ръкавите или да намаже края на палеца с някакво неприятно мирисливо вещество.

За естествените природни нужди бил оставен на мира, докато бил в пелените, но когато почнал да пълзи и лази по пода, в дома се чували такива думи, като „гадост“ и „мръсно“, и от този момент започнали безжалостно да го приучават към чистоплътност. Но още от рано, когато ръчичката му попадала на гениталиите го дърпали назад и скоро забраната да пипа гениталиите той започнал да я свързва с придобитото отвращение към изпражненията. В резултат на това дълги години по-късно, когато Джон Смит станал търговски пътник, темата на неговите анекдоти била свързана със секса и физиологичните нужди. Това, на което са го учили в голяма степен зависело от убежденията на роднините и съседите. Майката и бащата се старали с всички сили да го възпитат правилно, тоест да прави това, което трябва, така, че когато дойдат роднини и съседи, Джон да покаже добро възпитание. Той бил длъжен да казва „благодаря“, когато леля му му давала парченце шоколад, да стои мирно на масата и което е особено важно - той трябва да мълчи, когато говорят възрастните. Неговият противен неделен костюм бил купен заради съседите. Това обучение по почтеност било съпътствано с неизбежната система от лъжи - система, която той не осъзнавал. Лъжата влезнала рано в неговия живот.

Казвали на Джон, че Бог не обича такива момченца, които употребявали думата „дявол“ и

че кондуктора ще го напляска, ако броди по коридорите на влака. Цялата негова любознателност, отнасяща се до произхода на живота, се натъквала на лъжи, но толкова ефективни, че любознателността му изчезнала. Лъжите по отношение на живота и раждането на деца се съединила със страховете, когато на 5-годишна възраст майката попаднала на генитална игра с неговата сестра на 4 години и едно момиче от съседен дом. Последвалото жестоко пляскане/бащата се включил, когато си дошъл от работа/, накарало Джон да запомни завинаги, че сексът е порочен и грешен - нещо, за което човек никога не трябва да мисли. На бедният Джон му се наложило да заглуши своя интерес към секса до настъпването на пубертета - на тази възраст той можел грубо да се изкиска в киното, чувайки как някаква жена на екрана казва, че е бременна в третия месец.

В интелектуално отношение Джон се развивал нормално. Той се учел с лекота и по такъв начин избягвал наказанията, които някой глупак-учител може да му устрои. Той напуснал училище с безброй безполезни знания и културни потребности, които лесно били удовлетворявани с евтините публикации на булевардните издания, с банални филми и детективски романи. Името Милтън се асоциирало в Джон само с пастата за зъби, а Бетховен и Бах били скучни, чиято музика така дразни, докато се опитваш да настроиш приемника си на Елвис Пресли или джаз на Байдербек. Богатият братовчед на Джон Смит, Реджиналд, посещавал частно училище, но развитието при него вървяло, както при Джон. Братовчедът приемал в живота всичко второразрядно, също бил поробен от съществуващото положение на нещата, също отричал любов и радост.

Не са ли тези портрети на Джон и Реджиналд едностранни и карикатурни? Не, това не е съвсем карикатура, макар че представената картина да не е пълна. Остана неспомената тяхната топла човечност, която оживява дори под натиска на най-тежкият и злобен характер. В живота и Джон, и Реджиналд като цяло са мили, дружелюбни хора, пълни с детска вяра и суеверия, доверчивост и привързаности. Те и техните приятели са обикновени хора, които правят законите и се нуждаят от хуманност. Това са хората, които заявяват: трябва да се убиват животните хуманно, трябва да се грижим за домашните животни добре, но те отстъпват, когато става дума за нехуманно отношение на човек към човек. Те, без да се замислят, приемат жестоките, антихристиянски углавни закони и смятат убийството на други хора по време на война за естествено явление. И Джон, и богатият му братовчед, като даденост, се отнасят към глупавия, зъл и пълен с ненавист закон за брака. Те са съгласни с това, че трябва да има отделен закон за мъжете и отделен закон за жените - за нещата, които се отнасят за любовта. Те и двамата се нуждаят, девойките, за които се женят да бъдат девствени. Ако ги попитат тях дали са девствени или не, ще се намусят и ще отговорят: мъжете - това е друга работа.

Те двамата са верни привърженици на патриархалния ред, даже ако никога не са чували тези думи. Те са оформени като хора, на които е необходимо патриархално господство за поддържане на съществуването. Техните емоции – по-често са продиктувани от настроеността на тълпата, отколкото от преживяванията на другите хора.

Много години след завършване на училище, в което ненавиждали момчетата, те ще възкликнат: ”В училище ме подхвърляха и това ми донесе голяма полза”, а след това ще напъхат своите синове в същото училище. Говорейки на езика на психологията, те приемат бащата без конструктивен бунт срещу него и по този начин образа на традицията за бащината власт се предава от поколение на поколение.

Завършвайки портрета на Джон, аз бих искал да дам кратък очерк за живота на неговата сестра Мери. Кратък, защото като цяло тя и нейния брат са повлияни от една и съща среда. Тя има, обаче, опорочени черти, които ги няма при Джон. В патриархалното общество тя определено се смята за същество от втори разряд и е научена да помни това. Девойката била задължена да се занимава с всякакви рутинни домашни работи, по времето, когато нейния брат четял и играл. Мери рано разбрала, че когато тя си намери работа, на нея ще ѝ плащат по-малко от мъжете. Като правило Мери не протестира против своето уничително положение в обществото, устроено за мъже. Мъжът се грижи тя да получи някаква компенсация, като правило, във вид на някакви евтини дрънкулки. Именно за нея са предназначени неговите добри маниери. Тя е пазена. Мъжете стоят в нейно присъствие, ако тя не е седнала. Мъжът се обръща към нея с въпроса дали ще бъде така великодушна да се омъжи за него. Мери знае със сигурност, че изглежда доста привлекателно - една от главните функции в света, в резултат на

която се харчат повече милиони за дрехи и козметика, отколкото за книги или образование.

В сексуалната сфера Мери също е така невежа и подтисната като своя брат. В патриархалното общество мъжете смятат, че техните жени трябва да бъдат чисти, девствени, невинни и Мери искрено вярва, че при жените помислите са по-чисти, отколкото при мъжете. По някакъв почти мистичен начин мъжете са успели да убедят Мери да мисли и чувства, че нейната функция в живота е само възпроизводство, а сексуалното удоволствие - приоритет на мъжа. По отношение на бабата на Мери, а вероятно, и на нейната майка, дори не са си помисляли за някаква сексуална връзка преди брака, докато не се появи подходящия човек и да събуди спящата красавица. От това положение Мери се е дистанцирала, но не чак толкова далече, както ни се иска да си мислим. Нейният любовен живот се управлява от страха от бременност, тъй като тя разбира, че незаконороденото дете почти ще я лиши от всякакъв шанс да си намери подходящ мъж.

Изследванията за потискането на сексуалната енергия и връзката с човешките болести, е една от най-важните задачи на днешния и утрешния ден. Нашият Джон Смит може да умре от бъбречно заболяване, а Мери Смит от рак, и на никой няма да му дойде наум, че ограничаването и потискането на емоционалния живот е свързано с тези заболявания. Възможно е някой ден човечеството да изследва всички свои нещастия, ненавист и болест, и да забележи техните корени в създадената цивилизация, която по своята същност е жизнеотричаща.

Ако жестокото формиране на характера го прави фригиден и човешкото тяло - сковано, несвободно, а не живо и гъвкаво, логично е да направим заключение, че тази жестокост ще възпрепятства нормалното функциониране на всеки човешки орган, необходим за живот. Казано накратко, аз съм убеден, че резултатите от несвободното възпитание са несвободен живот, който не може да бъде изживян пълноценно. Несвободното възпитание почти напълно игнорира емоционалната страна на живота, а тъй като емоциите са много динамични, невъзможността за тяхното естествено изразяване води на практика до обезценяване, пакости и злоба. Цялото образование е насочено към интелекта, но ако на емоцията бъде предоставена пълна свобода, то интелекта сам ще се погрижи за себе си.

Трагедията на човека се състои в това, че неговият характер, както и характера на кучето, се поддава на формиране. Вие не можете да формирате котките - животни, по-висши от кучето. Вие може да накарате кучето да се засрами за своя лоша постъпка, но да предизвикате съвест в котката - това е безсмислено занимание. Между другото повечето хора предпочитат кучетата, защото те се подчиняват и тяхното ласкаво махане с опашката служи за нагледно потвърждение за превъзходството и значимостта на стопанина. Възпитанието на бебето и кучето много си приличат. Малкото дете, както и малкото кученце се превръщат в послушен унижаван възрастен. И, както натискаме кучетата за своите цели, така постъпваме и с децата си. В развъдника - при децата-човешки кученца трябва да бъде чисто. Те не трябва твърде много да лаят, трябва да се подчиняват на свиркане, да ядат, когато на нас ни е удобно.

Аз съм виждал как стотици хиляди послушни кучета въртяха опашките си в Темпъл-хоф в Берлин, когато през 1935 година кинолога Хитлер им подаваше със свирка своите команди.

Иска ми се да цитирам нещо от „Инструкции за бъдещите майки”, издадени преди няколко години от болницата при женския медицински колеж в Пенсилвания: ”Навикът при децата да си смучат палеца може да бъде предотвратен, като ръката на бебето се мушне в тръба от плътен картон така, че да няма възможност да си сгъне ръката в лакътя. Необходимо е особено старателно да се следи за чистотата на интимните места, за да се предотврати дискомфорта, заболявания и образуване на вредни навизи”

Вината за неправилното възпитание на децата лежи в голяма степен сред представителите на медицинската професия. Лекарите, като правило, нямат свършено никаква подготовка по въпросите за възпитанието на детето, а между другото за повечето от жените думите на лекаря - това е глас божий. Бедната майка не знае, че думите на лекаря за необходимостта да бие детето по ръцете, заради мастурбацията - това е вопъл на неговия собствен комплекс за вина, а не научна представа за природата на детето. Аз обвинявам лекарите за назначаването на глупавото хранене по разписание, за тормоза, свързан със смукането на палеца, за идиотската забрана за нежното суетене около детето и за лишаването му от възможността да върви по собствен път.

Трудното дете - това е дете, смачкано от изискванията за чистота и подтисната

сексуалност. Възрастните смятат себе си за най-разумните и че детето трябва да научи да се държи така, че живота им да бъде колкото се може по-спокоен. Оттук идва и голямото значение, което се придава на послушанието, добрите маниери и любезността. Онзи ден аз видях една майка, която пушна на двора на къщата си един малчуган на 3 години да играе. Облеклото му беше безупречно. Той започна да играе с глина и леко изцапа дрехите си. Майката излетя от къщата, напляска детето и го повлече навътре и по-късно отново го пушна на двора, плачещо, но в нови дрехи. След 10 минути той изцапа другите дрехи и всичко се повтори отначало. Помислих си да кажа на жената, че нейният син цял живот ще я ненавижда и още по-лошо, ще ненавижда живота. Но аз разбрах, че и да ѝ кажа, тя няма да ме чуе.

Почти всеки път, когато ходя в града, аз наблюдавам как някое дете се спъва и пада, а майката го бие за падането. Всеки път, когато ми се налага да пътувам във влак, аз чувам как някоя майка казва: "Ако отново излезнеш в коридора, Вили, кондуктора ще те арестува". Така повечето деца се възпитават със смес от лъжи и невежи забрани.

Много майки, които в къщи се държат добре с децата си, пред хората започват да им крещат и да ги шляпат от страх пред мнението на съседите. От самото начало детето е принудено да съответства на нашето душевноболно общество. Веднъж, когато четях лекции в едно малко градче по крайбрежието на Англия, аз попитах: "Разбирате ли, майки, че всеки път, когато вие биете детето си, вие демонстрирате своята ненавист към него?" Реакцията беше ужасна. Жените ми крещяха като магарета. Когато по-късно вечерта аз изказах своето мнение по въпроса за подобряването на нравствената и религиозна атмосфера в семейството, аудиторията ме освири с голямо удоволствие. Това направо ме потресе: аз обикновено чета лекции на тези хора, които вярват в същите идеали, в каквито вярвам и аз. Но тази аудитория се състоеше от представители на работническата и средната класа, които никога през живота си не бяха чували за детска психология. Тази среща ме убеди в поразителното единомислие на повечето родители против свободата на децата и своята собствена.

Нашата цивилизация е нездрава и нещастлива и аз твърдя, че корените за това са в несвободното семейство. Силата на реакцията и омразата жертват децата още от първите дни на живота им. Децата се научават да казват на живота „не“, защото целия им живот е едно голямо „не“. Не шуми, не мастурбирай, не лъжи, не вземай чуждото. Те се научават да казват „да“ на всичко, което е лошо в живота: старостта- уважавай, религията- уважавай, уважавай учителите, съблюдавай законите на бащите, не задавай въпроси - просто се подчинявай.

Няма никаква добродетел в уважението на нещо, което не е достойно. Няма никаква добродетел в закона за греха с мъж или жена, ако любовта си е отишла. Няма добродетел и в любовта към бога, от който в действителност ти се боиш.

Трагедията е в това, че мъжът, който държи своето семейство в юзди, сам неизбежно е роб, защото тъмничаря в затвора също не е свободен. Робството на мъжете е в подчинението на закона на омразата: потискат своето семейство, и, правейки това, потискат и своя живот. Мъжете създават съдилища и затвори за наказване на жертвите от репресиите. Поробената жена е длъжна да даде сина си на война, която мъжът нарича „освободителна, отечествена, война в името на демокрацията, война за прекратяване на войните“.

Няма трудни деца, има само трудни родители. По-добре да кажем, че съществува трудно човечество. Ето защо атомната бомба е зловеща- тя се намира в ръцете на хора, които са против живота, защото кой човек, чии ръце са били вързани от люлката, не против живота. На човечеството не са му чужди топлината на дружбата и любовта, аз твърдо вярвам, че новите поколения хора, които не са повити плътно в началния стадий на своя живот, ще живеят в мир един с друг, ако разбира се, предишните мразещи не унищожат това, преди да настъпи времето на новото поколение да дойде на власт.

Тази борба е неравна, защото мразещите контролират образованието, религията, правото, армията, гнусните затвори и само една шепа учители се стремят да позволят на доброто, което е във всички деца, да израсне на свобода. По-голяма част от децата все още се възпитават от защитници на жизнеотричането с всички омразни наказания на системата. В някои манастирски училища девойките са задължени да се къпят облечени, защото, не дай бог да видят телата си голи. Учителите и родителите продължават да разказват на момчетата, че мастурбацията е грях, водещ до умопомрачение и разни други ужасни последствия. Скоро видях как една жена удари дете на десет месеца, защото иска да пие и затова плачеше. Върви борба между вярващите в

живота и вярващите в застоя и никой не се осмелява да застане отстрани - това би означавало победа на смъртта. Ние трябва да застанем или на едната страна, или на другата. Мъртвата страна ни обезпечава с трудно дете, а живата страна е способна да ни даде здраво дете.

Свободното дете

На света има толкова малко самоуправляващи се деца, че всеки опит да се опишат, трябва да бъде много внимателен. Фактът, че досега сме наблюдавали такива деца, показва възникването на нова цивилизация, носеща твърде много дълбоки промени от всяко общество, което някога е обещавало политически промени.

Самоуправлението предполага вяра, че човек по природа е добър, а природата не е била и не може да бъде изначално греховна. Никой никога не е видял дете, напълно способно на самоуправление. Всяко дете се подлага на формиране от страна на родители, учители и общество. Когато моята дъщеря Зоя беше на 2 години, списанието „Пикчър пост“ публикува за нея статия с фотография, в която се казваше, че от всички британски деца, тя има най-голям шанс да израсне на свобода. Това не беше напълно справедливо, тъй като тя живееше и сега живее в училището, сред много други деца, които не са самоуправляващи се. Тези деца, така или иначе, в една или друга степен са били подложени на процедурата на формиране на характера, а тъй като тази процедура води към страх и злобност, Зоя се оказа в контакт с деца, вече настроени против живота.

/След смъртта на баща си, Зоя застава начело на училището и го управлява досега./

Тя беше възпитана без страх от животните, но между другото, веднъж аз спрях колата около една ферма и предложих: ”Да отидем при кравите, да видим как мучат”, а тя изведнъж се уплаши и възрази: ”Не, не, тези крави ще те изядат”. Така й казало едно седемгодишно дете, което не е израснало в условия на самоуправление. Но, трябва да отбележа, че страхът на Зоя продължи цяла седмица. Следващата история с тигри, които се крият в храстите, продължи по-кратко време. Като че ли, саморегулиращото се дете е способно да преодолява влиянието на несвободните деца сравнително бързо. Придобитите страхове на Зоя и натрапените й интереси никога не продължаваха твърде дълго, но никой не може да каже дали те не са нанесли устойчива вреда на характера й.

Посетители от целия свят говореха за Зоя: ето на какво се казва съвършено ново, леко, уравновесено и щастливо дете, живеещо в света, а не в конфликт със своето обкръжение. Това е истина, тя, доколкото изобщо е възможно в това невротизирано общество, е естествено същество, което автоматично намира границата между свободата и свободията.

Една от опасностите в живота на самоуправляващото се дете се състои в това, че възрастните проявяват към него твърде голям интерес и то постоянно е на показ. Вероятно, в съобщество от самоуправляващи се деца, естествени и свободни, нито едно дете няма да изглежда като бяла врана, никой няма да ги поощрява да излизат на показ и тогава ще изчезне ревността, проявена от другите деца при среща със свободно дете, нямащо техните забрани.

Малката Зоя беше по-гъвкава и лека в движенията от своя приятел Тед. Когато я вземеш на ръце, нейното тяло е отпуснато, като при котенце, а бедния Тед увисваше на ръцете като торба с картофи. Той не можеше да се отпусне, всички негови реакции бяха с цел защита и съпротива. Той е израснал във всички отношения като жизнеотричащо същество.

Аз твърдя, че самоуправляващите се деца не преминават през този неприятен стадий на съпротива, просто защото тя не им е нужна. Тъй като при бебета няма усещане за натиск и ограничения от страна на родителите, то аз не виждам причина и за въстание против тях. Даже и в наполовина свободните семейства нерядко се достига висока степен на равенство между родители и деца, и бунт, насочен към освобождаване от родителите, не възниква.

Самоуправлението означава право на детето да живее свободно, без външен натиск - физически или психически. Следователно детето яде, когато е гладно, придобива навици за чистоплътност, когато иса, на него никога не му се крещи и не се вдига ръка, то винаги е любимо и защитено. Казаното звучи леко, естествено и прекрасно, обаче е поразително как много млади родители, ревностно отстояващи тази идея, я разбират погрешно. Например, четиригодишния Томи удря по клавишите на пианото с дървен чук. Любящите родители се оглеждат с тържествуваща усмивка, която означава: нима не е удивително самоуправлението на това дете?

Други родители считат, че тяхното осемнадесетмесечно дете никога не трябва да се поставя да спи, защото това е насилие над природата. Нека то да бодърства колкото си иска, а когато рухне, майката ще го занесе в постелята. Но в действителност детето все повече се уморява и се възбужда. Той не може да каже, че иска да спи, защото все още не може да изразява своите потребности с думи. В края на краищата уморената и разочарована майка го хваща за ръцете и напъхва плачещото дете в постелята. Една млада двойка, считащи се за адепти на моето учение, дойде при мен с въпроса: добре ли ще бъде да поставят в детската пожарна сигнализация. Приведените примери показват, че всяка идея, била тя стара или нова, е опасна, ако не се съчетае със здравия смисъл. Само пълен идиот, ако му поверите малки деца, ще позволи да остане незатворен прозореца на спалнята или запален огън в детската. И все пак доста често млади защитници на самоуправлението, посещавайки моето училище, се възмушават от недостатъчната свобода при нас, защото ние заключваме отровните вещества в шкафове и забраняваме игра с огъня. Цялото движение за свобода на децата е помрачено и се дискредитира от това, че твърде много защитници на свободата витаят в облаците.

Един такъв адепт скоро ми изрази своето възмущение, че аз се разкрех на едно трудно седемгодишно дете, което чукаше по вратата на моя кабинет. Според мнението на възмутения, аз трябва да се усмихна и да търпя шума, докато детето не изживее своето желание да барабани по вратата ми. Аз действително съм прекарал не малко години в търпение към деструктивното поведение на трудните деца, но правех това в качеството на психотерапевт, а не просто на човек.

Ако младата майка смята, че трябва да позволи на своето тригодишно дете да нарисова входната врата с червена боя на основание, че то по този начин се самоизразява свободно, то тя е неспособна да схване смисъла на самоуправлението. Спомням си, с един приятел бяхме на театър в Ковант-Гардан. По време на първото действие една девойка пред нас говореше силно нещо на баща си. През антракта аз намерих други места. Приятелят ми ме попита: "А какво щеше да направиш, ако така се държеше някое от децата на Съмърхил?" - "Ще му кажа да млъкне", - отговорих аз. "Нямаше да се наложи да направиш това, - каза моят приятел, - защото те нямаше да се държат така". И аз мисля, че никой от тях нямаше да се държи така. Една жена доведе при мен своята седемгодишна дъщеря. "Господин Нейл, - каза тя, - аз прочетох всяка написана от вас дума и още, когато Дафна се роди, аз реших да я отгледам точно по вашата идея". Аз погледнах Дафна, която стоеше на моето пиано с изцапани боти. От там тя направи скок на дивана и едва не го счупи. "Виждате ли колко е естествена, - възхитено каза майката. - Истинско дете, възпитано по Нейл". Опасявам се, че почервнях.

Именно разликата между свободата и свободията не може да се схване от много родители. В строго, сурово семейство, детето няма никакви права, а в опорочено семейство имат право на всичко. Добро е това семейство, в което децата и възрастните имат равни права. Това е справедливо и за училището. Още един път трябва да подчертая, че да предоставиш на детето свобода и да развалиш детето - са различни неща. Ако тригодишното дете иска да премине по обедната маса, вие просто му кажете, че той не е длъжен да прави това. Той е длъжен да се подчини, това е вярно, но и вие следва да се подчините на него, когато това е необходимо. Аз излизам от стаята на малките, ако ме помолят за това.

За да могат децата да живеят в съгласие със своята вътрешна природа от възрастните се изискват определени саможертви. Здравите родители намират някакъв компромис. Глупавите родители или освирепяват, или развалят децата, давайки им всички права.

На практика разликата в интересите между родители и деца може да бъде смегчена, ако не е напълно разрешена, на честни начала. Зоя уважаваше моята маса и не проявяваше никакъв интерес да поиграе с моята пишеща машина или с книгите. В отговор аз уважавах нейната детска и играчките. Децата са много мъдри и рано приемат социалните правила. Не трябва да бъдат експлоатирани, както често се прави, когато един от родителите крещи: "Джими, донеси ми чаша вода!" - точно в момента, когато детето се намира в разгара на някоя игра. Непослушанието е свързано преди всичко с неправилното общуване с децата.

Когато Зоя беше на малко повече от година, премина през период, когато се интересуваше много от моите очила - тя постоянно ги сваляше на носа ми, за да види какво е това. Аз не възразявах нито с поглед, нито с глас и не показвах никакво безпокойство. Скоро тя изгуби всякакъв интерес към тях и повече никога не ги пипна. Разбира се, ако ѝ бях казал да не пипа

очилата, или още по-лошо, бях я ударил през ръчичките, нейният интерес щеше да се зарази, смесвайки се със страха от мен и протеста против мен. Жена ми позволяваше да взема нейните чупливи украшения. Девојката играеше с тях много внимателно и рядко чупеше нещо. Тя постепенно разбираше как трябва да се отнася към вещите. Разбира се, самоуправлението има своите граници. Ние не можем да позволим на шестмесечно бебе да забележи от собствен опит, че горящата цигара изгаря. Не е нужно и да крещим предупредително в този случай. Здравно- без шум да отстраним тази опасност.

Умствено пълноценното дете рано забелязва това, което го интересува. Свободно от възторжени възклицания и сърдити крясъци, то проявява поразителна чувствителност в общуването с различни предмети. Но, разтревожената майка, стояща до газовия котлон и изпитваща ужас при мисълта какво правят децата ѝ в момента - ето кой никога не им се доверява, каквото и да правят. "Иди да погледнеш какво прави той там и му кажи веднага да престане"- тази фраза и днес нерядко звучи в много семейства. Когато майка ме пита в писмо какво да прави с децата, които обръщат къщата, докато тя приготвя обяда, моят единствен отговор е: вероятно, именно тя така ги е възпитала. Една семейна двойка беше прочела няколко мои книги и в тези родители заговорила съвестта, когато разбрали каква вреда са нанесли на своите деца, при възпитанието им. Те събрали семейния съвет и решили: "Ние ви възпитаваме съвършено неправилно. От този момент вие сте свободни да правите каквото искате". Аз вече съм забравил - те ми писаха после колко голяма била сметката им от счупени неща и разрушения, но добре си спомням, че им се наложило да свикат втори семеен съвет и да отменят решението на предишния.

Обичайният аргумент против свободата на децата е такъв: живота е суров и ние сме длъжни да възпитаваме така децата, за да могат впоследствие да се приспособят към него - следователно, те трябва да се обучават. Ако им позволим да правят всичко, което искат, как тези деца някой ден ще работят под нечие ръководство? По техните сили ли ще бъде конкуренцията с тези, които са приучени на дисциплина, в състояние ли са те сами да се изработят самодисциплина?

Възражаващите против предоставената свобода на децата използват този аргумент и не разбират, че изхождат от неоснователни и недоказани предположения: че детето няма нито да расте, нито да се развива, ако не го карат да прави това. В същото време моят 39 годишен опит в Съмърхил напълно опровергава това допускане.

Да вземем, от стоиците примери, случая с Мервин. Той беше 10 години в Съмърхил- от 7 до 17 години. През тези години той не е посетил нито един урок. На 17 едва можеше да чете. Обаче, когато Мервин напусна училище и реши да стане стругар-инструменталчик, той много бързо сам се научи да чете и за кратко време по пътя на самообразованието усвои всички необходими технически знания. Чрез своите собствени усилия той се подготви за изпитателния срок. Днес това момче е добре образовано, печели добре и стана лидер в своите среди. По отношение на самодисциплината, Мервин построи голяма част от дома си със собствените си ръце, има чудесно семейство с трима сина и може да го издържа.

Точно така всяка година в Съмърхил момчета и момичета, които до момента изобщо не са се учили, по собствена воля започват дълга и изтощителна подготовка за приемни изпити, когато те самите вземат решение да постъпят колеж. Защо така се случва? Разпространената представа, че добрите навици, ако не са отключени в ранно детство, вече никога не се развиват. Всички ние сме възпитани според този постулат и го приемаме за нещо задължително просто, защото на никого не му идва наум да се усъмни - аз отхвърлям тази гледна точка.

Свободата е необходима на детето, защото само така то може да расте по естествен начин, тоест добре. Аз виждам плодовете на несвободата и насилието в тези нови ученици, които идват при мен от подготвителните и манастирските училища. Тези деца са смес от неискреност, с невероятна вежливост и фалшиви маниери. Тяхната реакция към свободата е стремителна и предсказуема. През първите няколко седмици те отварят вратата пред учителя, обръщат се към мен със „сър“ и се измиват много старателно. Те ме гледат с „уважение“, в което леко се прокрадва и страх. След няколко седмици свобода те показват истински себе си: стават груби, неумити и изгубват своите маниери. Те правят всичко, което по-рано им е било забранено: сквернословят, пушат, чупят вещи и при това съхраняват неискрената вежливост в очите и в гласа. За да се разделят със своята неискреност им е нужна около половин година. При изтичане

на този срок те изгубват престорената си почителност в обръщането си към хората на властта. За шест месеца те стават естествени здрави деца, които казват това, което мислят без да се смушават и без грубост. Когато детето достатъчно рано придобие свобода, не му се налага да преживява този стадий на неискреност или престореност. Именно абсолютната искреност на учениците повече от всичко друго поразява посетителите на Съмърхил. Да бъдеш искрен в живота и по отношение на живота - именно това е най-важното в него. Ако сте искрени, останалото идва само. Всички разбират важността на искреността в актьорската игра. Ние очакваме искреност от политиците /човечеството е толкова оптимистично/, от съдиите, учителите и лекарите. И в същото време ние възпитаваме децата си така, че те не се осмеляват да бъдат искрени.

Възможно е най-голямото откритие, което ние направихме в Съмърхил да е, че детето се ражда искрено същество. Ние решихме за себе си в училището да предоставим на децата възможността да разберат какви те наистина са - това е единствения правилен начин за общуване с тях. Новаторското училище на бъдещето трябва да се движи именно по този път, ако иска да внесе свой принос в знанията за децата и, което е най-важно, в щастието на децата. Целта на живота е щастие. Злото на живота - това е всичко, което ограничава или разрушава щастието. Щастието винаги означава добро. Не щастието, в своите крайни прояви е антисемитизъм, геноцид, война.

Аз разбирам и приемам за даденост, че искреността създава понякога неловки ситуации. Например, скоро едно тригодишно момиче, гледайки нашия брадат посетител, каза: ” Нещо не ми харесва твоето лице”. Посетителя се оказа на висота. „А на мен не ми харесва твоето”, - отвърна той и тя се усмихна.

Аз няма да агитирам за предоставяне на свобода на децата. Половин час, прекаран със свободно дете, убеждава много по-добре от цяла книга аргументи. Да видиш, значи да повярваш.

Да дадеш свобода на детето не е лесно: не трябва да го учиш на религия, на политика или класово съзнание. Детето не може да бъде истински свободно, ако слуша как баща му хвърля гръм и мълнии по адрес на някоя политическа група, а майката крещи на камериерката. Да направиш така, че децата да не възприемат нашето отношение към живота, е почти невъзможно. Вероятността синът на касапина да проповядва вегетарианство е почти никаква, ако, разбира се, страха пред властта на бащата не го подтикне към такава форма на бунт.

Самата природа на обществото е враждебна на свободата. Обществото е консервативно и злобно по отношение на новите идеи, както и всяка тълпа. Липсата на любов към свободата на тълпата е вълпътена в модата. Тълпата се нуждае от еднообразие. В града аз ще изглеждам странно, ако излезна на улицата по сандали, а в селото ще изглеждам чудак, ако си сложа цилиндър. Много малко хора се осмеляват да се отклоняват от *правилното*.

В Англия закона на тълпата по едно време забраняваше продажбата на цигари вечерно време след определен час. Аз не познавам нито един човек, който лично одобряваше този закон, но всички ние заедно безропотно приемаме глупавите заповеди на тълпата.

Малко хора биха се решили да поемат отговорност и да обесят убица или да осъдят престъпника на смърт при живот, който ние наричаме затвор, но тълпата може да поддържа такива варварски практики като смъртното наказание или нашата затворническа система, защото тълпата няма съвест. Тълпата не е способна да мисли, тя може само да чувства. За тълпата престъпника е опасност. Най-простия начин да се защитиш от опасност е унищожение или забрана. Нашето грохнало наказателно право се основава главно на страха и нашата репресивна система на образованието също е построена върху страха - страх от новото поколение. Сър Мартин Конвей, в своята книга „Тълпата на война и в мирно време” показва, че на тълпата й харесват старци. По време на война тя предпочита старите генерали, по време на мир - старите лекари. Тълпата стои близо до старите, защото се страхува от младите. Инстинктът за самосъхранение кара тълпата да вижда в новото поколение опасност от поява на нова тълпа-съперник, тоест такава, която може в един момент да унищожи старата. В най-малката тълпа – семейството - на младите отказват свобода по същата тази причина. Възрастните се държат за старите *емоционални* ценности. Няма никакви логични основания бащата да забранява на своята двадесетгодишна дъщеря да пуши. Защитата има емоционални, охранителни корени. Зад нея лежи страх: а какво ще бъде следващата крачка? Тълпата- пазач на

нравствеността. Възрастните не желаят да предоставят на младите свобода, защото се страхуват, че младите могат да извършат всичко, което възрастните някога са искали. Натрапват на децата възрастни представи и ценности - велик грях против детството.

Да дадеш свобода, означава да позволиш на детето да живее своя собствен живот. Това е всичко! Но убийствените навици да се поучава, формира, четат лекции, ни лишават от способността да осъзнаем простата истина за свободата.

Как детето реагира на свободата? И умните и не твърде съобразителните деца притежават нещо почти незабележимо, каквото не са имали преди. Това се изразява по следния начин - те стават по-искрени и доброжелателни и все по-малко агресивни. Когато отсъства натиск от страх и дисциплина, децата не проявяват агресия. Само един път за 39 години аз съм видял в Съмърхил скандал, който завърши с разбити носове. Но ние винаги имаме някой малък побойник, защото колкото и свободно да е училището, то не е в сила напълно да преодолее влиянието на лошото семейство. Характерът, придобит през първите месеци или години от живота, може да се смегчи в условията на свобода, но той никога не може да стане противоположен. Главният враг на свободата е страха. Ако ние разкажем на децата за секса, няма ли те да израснат разпуснати? Ако ние не подлагаме пиесите на цензура, няма ли да възтържествува безнравствеността?

Възрастните, които се страхуват, че децата ще станат развратени, в действителност сами са извратени, подобно на хората с грозни мисли, които се нуждаят от затворени бански костюми. Ако човек нещо го шокира постоянно, то именно това го интересува повече от всичко. Лицемерът - това е развратник, който няма мъжеството да погледне в лицето своята нежна душа.

Но свободата означава и победа над невежеството. Свободните хора не се нуждаят от цензура нито в пиесите, нито в облеклото. Свободните хора не се нуждаят от шокиращи вещи, защото тях нищо не може да ги шокира. Учениците на Съмърхил не се шокират, защото са потопени в греха. Те са изживели своя интерес към шокиращите вещи и повече не се нуждаят от тях нито като предмет на разговор, нито като повод за хумор.

Винаги ми казват: "Но как могат вашите свободни деца да се адаптират към тежката, робска работа, към рутината?" Аз се надявам, че тези свободни деца ще станат първопроходци за унищожаването на самата рутина. *Ние сме длъжни да позволим на децата да бъдат егоистични* - свободно да следват своите собствени детски интереси през цялото детство. Когато се сблъскват индивидуалните и обществени интереси на детето, трябва да се даде предпочитание на индивидуалното. Цялата идея на Съмърхил се състои в освобождението: да се разреши на детето да следва своите естествени интереси.

Училището е длъжно да направи живота на детето игра. Аз нямам предвид, че пътя на детето трябва да бъде обсипан с рози, пълното унищожение на трудностите ще разруши неговия характер. Но животът, сам по себе си, поднася толкова истински трудности, че няма никаква необходимост от тези изкуствените, които ние специално създаваме.

Аз смятам, че да заповядваме на детето да направи нещо е неправилно. Детето не е задължено нищо да прави, докато не дойде до мнението - своето собствено - че нещо трябва да бъде направено. *Проклятието на човечеството - външна принуда, дали тя идва от папата, правителството, учителя или родителя. Всяка принуда е фашизъм.*

Повечето хора търсят бога, да и как би могло да бъде иначе, когато семействата правят богове от двата пола, изискващи пълна истина и морално поведение. Свободата означава пълното право да правиш всичко, което искаш, ако само с това не нарушаваш свободата на другите. Резултатът от нея е - самодисциплина.

В образователната политика ние като нация отказваме на човека правото да живее. За нас да убеждаваш означава да плашиш. Но между забраната да хвърляш камъни и принуждаването да изучаваш латински - има голяма разлика. Хвърлянето на камъни засяга интересите на други хора, изискването за изучаване на латински се отнася само за ученика. Съобществото има право да ограничи антиобщественото поведение на ученика, ако нарушава правата на другите хора, но то не принуждава детето да учи латински, защото последното е дело на личен избор. Да караш детето да учи не е аналогично на принуждаването на човека да приеме една или друга религия по постановление на парламента. И едното и другото е глупаво.

Като момче аз изучавах латински, наистина, на мен ми даваха латински книжки, по които

бях длъжен да се уча. Аз тогава нищо не можах да науча от тях, защото моите интереси бяха съвсем други. На 21 години аз забелязах, че не мога да постъпя в университет без да знам латински. За по-малко от една година аз усвоих така латинския, че можах да взема приемните изпити - личния ми интерес ме подтикна да го науча.

Всяко дете има право да се облича както си иска - без значение дали дрехите са му в ред, когато са изцапани. Всяко дете има право на свобода на изразяване и изказване. Години наред ми се налагаше да слушам как тинейджърите пускат на воля тези черти и проклетия, които са им забранявали да произнасят в детството.

Независимо, че милиони хора са възпитани да мразят секса и да се страхуват от него, учудващо е, че света не е толкова невротичен. За мен това означава, че в човешката природа има достатъчно вътрешни ресурси, за да може в края на краищата да преодолее това зло, което е натрапено.

Движението към свободата - сексуална или всяка друга - върви много бавно. В моето детство жените се къпеха по чорапи и дълги рокли. Днес те си показваха тялото и краката. С всяко ново поколение на децата се предоставя повече свобода. Днес само побъркан човек може да намаже палеца на детето с лют пипер, за да го отучи от навика да смуче палеца. Днес само в няколко училища в света все още продължават да бият децата.

Свободата работи бавно. На едно дете може да му бъдат необходими няколко години, за да разбере нейното значение. Всеки, който очаква бързи резултати е непоправим оптимист. Свободата работи по-добре при деца-съмишленици. Бих се радвал, ако мога да кажа, че, тъй като свободата засяга преди всичко емоциите, на нея еднакво реагират всички деца - и талантливите, и много способните. Аз не мога да кажа това. Различията се виждат добре в учебната работа. В условията на свобода всяко дете играе с години през по-голяма част от времето. Но когато настъпи времето, талантливите деца сядат и вършат работата, която е необходима, за да се справят с приемните изпити за вузовете. И за две години едно малко момче или момиче изпълнява работа, която в условията на строга дисциплина при децата, са необходими около 8 години. Ортодоксалните учители твърдят, че изпитите могат да се вземат само, ако детето се труди дълго и упорито. Нашите резултати доказват, че по отношение на талантливите деца, това е пълна глупост. В условията на свобода само талантливите деца се концентрират интензивно върху работата си, което доста трудно биха направили в съобщество, в което се случват толкова много увлекателни и отвличащи неща. Аз знам, че под натиска на жестока дисциплина, изпитите могат да бъдат взети и от слаби ученици, само че не ми е известно какво се получава с тях в живота. Ако всички училища бяха свободни, а уроците се избираха от учениците, аз съм уверен, че всеки би намерил за себе си това, което съответства на неговото ниво. Аз чувам как някоя разтревожена майка, заета с приготвянето на обяда, в същото време, докато нейното бебе пълзи наоколо и преобръща всичко наопаки, да казва раздражено: "И какво, в края на краищата, представлява това ваше самоуправление? Може да е добре за богатите жени с бавачки, а за такива като мен - това са само неразбираеми думи".

А друга запитва: "Бих се радвала да направя така, но с какво да започна? Какво да прочета?"

Моят отговор е такъв: няма книги, няма оракули, няма авторитети. Всичко, което има е - една много малка група, нищожно малцинство от родители, лекари и педагози, вярващи във възможностите на личността и организма на детето и предани на идеята да не правиш нищо, което би могло да бъде погрешно вмешателство и да обезобрази една личност, да скове и закрепости тялото ѝ. Ние не сме облечени във властта да търсим истината за човечността и всичко, което можем да предложим е отчет за нашите наблюдения върху малките деца, възпитани в свобода.

Любов и приемане

Щастието и благополучието на децата зависи от степента на любов и поддръжка, които те получават от нас. Ние сме длъжни да бъдем на страната на детето. А това означава: да му даваме своята любов, но не собственическа и не сантиментална. **Трябва да се държим с детето така, че то да чувства: вие го обичате и одобрявате. Това е възможно. Аз познавам множество родители, които вземат страната на своето дете, без да искат нищо в замяна и в резултат на това получават твърде много. Те разбират, че децата не са малки възрастни.**

Когато десетгодишно дете пише до дома си: "Скъпа мамо! Моля те изпрати ми десет шилинга. Надявам се, че при вас всичко е наред, привет на татко",- родителите се усмихват, разбирайки, че именно с такива думи се изразява едно десетгодишно дете, ако то е искрено и не се страхува да бъде откровено с тях. Родителите от другият тип, неправилния, въздъхват над такова писмо и казват: *егоистично създание, вечно нещо иска*.

Правилните родители на моите ученици никога не ме питат как са децата им, те го виждат сами. Неправилните ме засипват с безкрайни нетърпеливи въпроси: "*Научи ли се той да чете? Кога най-после той ще стане акуратен? Дали той някога ще тръгне на уроци?*" Всичко опира до вярата в детето. При някои я има, при повечето - не. И, ако вие нямате тази вяра, детето го чувства. Те чувстват, че вашата любов не е много дълбока, защото иначе щяхте повече да им се доверявате. Ако вие приемате детето, вие може да говорите с него за всичко, защото самият факт на приемане премахва повечето пречки.

Обаче остава въпроса: възможно ли е да приемате детето без да може да приемате самите себе си? Ако вие не осъзнавате себе си, то вие изобщо не можете да приемате или да не приемате себе си; казано по друг начин, колкото повече разбирате себе си и своите мотиви, толкова по-вероятно е да съумеете да се приемате.

Аз искрено се надявам, че по-дълбоките познания за себе си и природата на детето ще помогне на родителите да предпазят своите деца от неврозите. Аз повтарям: родителите разрушават живота на своите деца, натрапвайки им остарели представи, маниери, нравствени правила. Те принасят детето в жертва на миналото. Казаното е особено справедливо по отношение на тези родители, които авторитарно натрапват на децата си религията, по същия начин, както им е била натрапена и на тях.

Известно ми е колко е трудно да се отречеш от нещо, което ти се струва важно, но само чрез отричане ние вървим към живот, прогрес и щастие. Родителите са длъжни да се отрекат. Те трябва да отхвърлят ненавистта, скрита под личния авторитет и критика. Те трябва да се отрекат от нетърпимостта, която поражда страх. Ще им се наложи да се отрекат от стария морал и баналните истини.

Казано просто, родителя трябва да стане личност. Той е длъжен да знае какъв е. Това не е лесно, защото човек не е сам в света, той съчетава в себе си , по един сложен начин, ценностите на всички хора, които някога е срещал. Родителите действат, като че ли от името на своите родители, защото всеки мъж носи в себе си своя баща и всяка жена - своята майка. И именно налагането на тази жестока власт подхранва омразата и по този начин създава трудни деца. Всичко това е напълно противоположно на това, което позволява да се приеме детето, да се одобрява и поддържа.

Колко пъти съм чувал от момичетата: "Каквото и да направя, мама никога не е доволна. При нея всичко се получава по-добре, отколкото при мен и тя просто освирепява, когато сбъркам в шиенето или бродирането".

Обучението е необходимо на децата много по-малко от любовта и разбирането. За да бъдат добри по естествен начин, им е нужна поддръжка и свобода. И само силен и любящ родител е способен да даде на детето свободата да бъде добро.

Светът страда, казано меко, от излишък на осъждане, а в действителност - от излишък на омраза. Именно омразата, натрапена от родителите, прави детето трудно, точно както и омразата, разпространена в обществото, създава проблема с правонарушителите. Спасението е в любовта, но бедата е в това, че не бива да *принуждаваме* никого да обича. Родителите на трудно дете са длъжни да си създадат следните въпроси: *поддържах ли аз наистина моето дете? Доверявах ли му се? Проявявах ли разбиране?* Аз не теоретизирам. Аз знам, че трудното дете може да дойде в моето училище и да стане нормално и щастливо, а също така да прояви основните индекси на лечението - приемане, доверие, разбиране.

За нормалното дете поддръжката е необходима не по-малко от трудното дете. Ето единственото указание, което е длъжен да следва всеки родител и педагог: "Ти си длъжен да бъдеш на страната на детето". Именно спазването на това указание прави Съмърхил успешно училище, защото ние самите по определен начин стоим на страната на детето и детето, макар и неосъзнато, разбира това.

Аз изобщо не искам да кажа, че всички ние сме ангели. Случва се и ние възрастните да

правим скандали. Ако аз боядисвам вратата, а Робърт дойде и хвърли своята глина на прясната боя, аз ще му се развикам и ще го наругая, защото той е с нас от доста време и няма никакво значение какви думи ще се изплъзнат от мен. Но, да предположим, че Робърт току що е дошъл в училището, пълен с ненавист и хвърлянето на кал е опит да се бори с властта, с авторитарността. В този случай аз бих се присъединил към него и заедно с него да хвърляме глина, защото в този случай неговото спасение е по-важно от прясно боядисаната врата. Аз знам, че съм длъжен да остана на негова страна, докато Робърт не изживее своята омраза и да съумее да стане достъпен за нормално общуване. Това не е лесно. Един път стоях и гледах как едно момче разваля моята скъпоценна стругарска машина. Знаех, че ако започна да протестирам, момчето незабавно ще ме идентифицира със своя строг баща, който винаги заплашва да го набие, ако пипа неговите инструменти. Странно е, но вие може да оставате на страната на детето, дори и да си позволявате от време на време да му се карате. Ако сте на негова страна, той ще разбере. Малките несъгласия, които понякога възникват при вас по повод на картофените гнезда или надраскания инструмент, няма да засегне основата на отношенията. Ако вие не въвличате във взаимодействията с детето своя авторитет и нравствените правила, детето ще почувства, че сте на негова страна. В предишния си живот на детето авторитета и морала са нещо от рода на полицейщината, която винаги ограничава неговите действия.

Когато едно осемгодишно момиче дойде при мен и каза: "Нейл - глупав глупак", аз знаех, че нейните думи са негативен начин да изрази любов, да ми съобщи, че при нея всичко е добре. Децата не обичат така, както биха искали да бъдат обичани. За всяко дете одобрението означава любов, а неодобрението - омраза. В Съмърхил отношението на децата към персонала, към другите сътрудници е точно същото, както към мен. Децата чувстват, че персонала е на тяхна страна. Винаги.

Аз вече говорих за искреността на свободните деца. Тази искреност е в резултат на това, че ги приемат. При тях няма никакви изкуствени стандарти на поведение, нито никакви ограничаващи табути, нито необходимост да живеят в лъжи.

Новите ученици, идващи в училище, където трябва да се подчиняват на авторитети, се обръщат към мен с „мистър”. И щом забележат, че аз не съм никаква власт, те ме наричат просто „Нейл”. Децата не се стремят да получат моето лично одобрение, а само одобрението на училищното съобщество. Но в дните на моята работа като директор в селското училище в Шотландия, всяко дете би останало след уроците с радост, за да ми помогне да почистя класната стая или нещо друго, получавайки – неискрено - моето одобрение, тъй като аз съм началник. Нито едно дете в Съмърхил никога няма да направи нещо, за да получи моето одобрение, макар че някои посетители могат да си направят такъв извод, наблюдавайки как отделни момчета и момичета ми помагат при плевенето на градината. Мотивите на техните действия нямат какво отношение към мен лично. В този конкретен случай децата се занимаваха с плевене, защото постановлението на общото събрание, прието от самите ученици, предписва на всички деца над 12 години да отработват по два часа всяка седмица в градината. По-късно това правило беше отменено.

Във всяко общество, обаче съществува естествено желание за одобрение. Престъпникът - това е този, който е изгубил желание да получава одобрение от страна на голямата част от обществото, или, по-точно, престъпник - това е този, който са принудили да смени желанието за одобрение с неговата противоположност - презрение към обществото. Престъпникът винаги е първостепенен егоист: дайте ми бързо да забогатяя и да върви по дяволите вашето общество. Попадането в затвора само укрепва неговия егоизъм. Затворническият срок просто прави престъпника вълк-единак, плюещ на самия себе си и на скверното общество, което го наказва. Наказанието и затвора не могат да променят престъпника, защото за него те са само доказателство за омразата на обществото към него. По този начин обществото унищожава всяка възможност за престъпника да стане негов нормален член и печели одобрението на другите. Тази несправедна, нехуманна затворническа система не носи никаква полза, защото не засяга като заключение нищо, психологически значимо. По този начин, аз твърдя, че най-важната съставляваща на всяко поправително училище е възможността за обществено признание. Докато момчетата са длъжни да приветстват епископи, да стоят във военен строй и да подскачат при появата на директора, истинска свобода няма, а следователно, няма и възможност за обществено признание. Омир Лейн/англ.педагог и психоаналитик/ забелязал, че,

когато в „Малката общност” дойде ново момче, той обикновено използвал същата техника, както и преди в своя беден квартал, за да получи признание от своите нови приятели. Той се хвалел със своите провинения, ловки кражби от магазини и бързото бягане от полицаите. Забелязвайки, че неговото самохвалство ескалира във форма на търсене на обществено одобрение, новото момче се оказало в затруднено положение. Често той презрително отхвърлял новите си приятели като мамини синчета. Но постепенно неговият естествен стремеж към признание го накарал да търси одобрение от новото си обкръжение. И без всякаква индивидуална психоанализа от страна на Лейн, той се приспособил към новите си другарчета. След няколко месеца, обикновено, той е напълно социално адаптиран.

Нека сега да разгледаме един обикновен, симпатичен, приветлив баща на семейство, който всяка вечер се връща в къщи в пет часа с влака.

Аз те познавам Джон Браун. Аз зная, че когато твоят петгодишен син се събужда в два часа през нощта и постоянно крещи без видима причина, ти в този момент не чувстваш към него особена любов. Не се съмнявай, той има някаква причина за плача, макар и ти да не можеш да я забележиш веднага. Ако си се разсърдил, опитай се да не го показваш. Мъжкия глас плаши детето много по-силно от женския и е невъзможно да знаеш какви страхове се крият в детето през целия си живот, заради това, че ненавреме е прозвучал високия сърдит глас.

„Не вземайте детето при себе си в леглото”,- казват в сборника с инструкции за родители. Забравете за това. Дайте на малкото толкова прегръдки и близост, колкото можете.

Не използвайте своите деца като средство за хвалби, при това еднакво избягвайте хвалбите и обвиненията. Не трябва да хвалите детето в негово присъствие.”*О, да, Мери се справя много добре. Миналата седмица тя беше първа в класа. Такава умница!*” Това не означава, че вие изобщо не трябва да хвалите своето дете. Добре е да кажете: ”*Ти си направил забележителна змия*”, но да хвалите детето само, за да впечатлите гостите, е неправилно.

Малките гъсенца, когато около тях витае възхищение, толкова лесно започват да протягат своите шийки, подражавайки на лебедите. В резултат на това представата на детето за себе си става нереална. Никога не трябва да поощряваме детето да излиза от реалността, да създава измислен образ за себе си. Обаче, ако детето се препъва, не го упреквайте. Даже, ако училищният бележник е пълен с ниски оценки, не казвайте нищо. И, ако Били си идва в къщи разплакан, претърпял поражение в спор, не го наричайте мамино синче.

Ако някога произнесете думите „когато аз бях на твоята възраст” вие ще направите голяма грешка. Казано накратко, вие трябва да приемате своето дете такова, каквото е и да се въздържате от опити да го формирате по свой образ и подобие.

Моят девиз за семейството - и в образованието, и в живота- *заради всичко най-свято, дайте на хората да живеят своя собствен живот.* Той е приложим за всяка ситуация.

Това е единственият подход, който способства за развитието на търпимост. Странно е, че думата „търпимост” не ми дойде в главата по-рано. Това е най-правилната дума за свободното училище. Ние водим децата по пътя на търпимостта, проявявайки търпимост към тях.

Страх

Аз прекарах много време, лекувайки раните, които са нанесени на децата от тези, които ги карат да живеят в страх. Страхът може да направи живота на детето ужасен и той трябва да бъде отстранен напълно - страх от възрастните, страх от наказание, страх от неодобрение, страх от бога. В атмосферата на страх е способна да процъфти само омразата. Ние се боим от толкова много неща - бедност, насмешки, привидения грабители, нещастни случаи, обществено мнение, болести, смърт. Животът на човека е история на неговите страхове. Милиони възрастни се страхуват да се разхождат в тъмното. Хиляди изпитват смъртно чувство на безпокойство, когато на тяхната врата звъни полицаи. Повечето от пътешествениците си мислят, че техния кораб може да потъне, а самолета да се разбие. Този, който пътува с влак, се стареае да вземе билети в средата на вагона. Формулата „Безопасност преди всичко” изразява главната грижа на човека.

В историята е имало времена, когато страха да бъде убит, е карала човека да бяга и да се крие. От тогава до сега живота е станал доста по-безопасен и като че ли няма необходимост да се безпокоим толкова много, но между другото, днес човечеството изпитва повече страхове от нашите предци в каменната ера. За първобитния човек страшните чудовища са били само огромните зверове, а при нас тези чудовища са множество: пътуване с влак, параход, самолети,

крадци, автомобили и много други. Страхът все пак ни е необходим. Той ни кара акуратно да пресичаме улицата.

В природата страхът служи за съхраняване на вида. Зайците и конете са оцелели благодарение на страха, който ги кара да бягат от опасностите. Страхът е важен фактор в дивата природа.

Страхът винаги е егоистичен: ние се боим за собствената кожа или за тези, които обичаме, но все пак, преди всичко за собствената кожа. Когато бях момче, аз винаги се страхувах да ходя вечер в тъмното до фермата за мляко. Обаче, когато с мен идваше сестра ми, аз никога не се страхувах, че ще я убият на пътя. Страхът трябва да бъде егоистичен, защото всеки страх – това е страх от смъртта.

Героят е способен да превръща своя страх в положителна енергия, той овладява своя страх. Страх от страха, страх от уплаха - е най-тежък за един войник. Страхливците не са способни да превърнат своя страх в положително действие. Малодушието е много по-разпространено качество от храбростта.

Всички ние сме страхливци. Едни от нас се опитват да скрият своя страх, а други - го издават. Страхливостта е винаги относителна - вие може да бъдете герои в една ситуация, а в друга - страхливец. Аз си спомням своя първи урок по гранатомет, когато бях новобранец. Един от нас не успя да хвърли гранатата в ямата. Тя се взриви и събори на колене няколко човека. За щастие никой не беше убит. В този ден занятията бяха прекратени, но на следващия отново ни заведоха под строй на площадката за мятане. Когато аз взех в ръцете си първата граната, те се тресяха. Сержантът подозрително ме погледна и каза, че съм голям страхливец. Аз се съгласих. Сержантът, човек, извършващ подвизи, достойни за Кръста на Виктория, не познаваше физическия страх, но скоро след произшествието ми призна: "Нейл, аз мразя да командвам ротата, когато ти си в строя, защото през цялото време се страхувам". Стреснато, аз попитах защо. „Защото ти имаш диплома за магистър по изкуствата, а аз обърквам думите”- отговори той.

Психологията не ни помага да разберем защо едно дете от раждането си е надарено с мъжество, а друго - с трепереща душа. Възможно е голямо значение да има вътреутробното развитие. Ако това е нежелано дете, то е напълно възможно към момента на неговото раждане, майката да му предаде своето безпокойство. Допускам, че нежеланото дете се ражда с плаха душа, с характер на човек, който се страхува от живота и се стреми да остане в утробата. Ние, разбира се, не можем да променим преднаталните условия, но много деца - аз казвам това съвсем ясно- възпитанието в ранното детство ги прави страхливци. Страхливост от такъв род може да се предотврати.

Един известен психоаналитик ми разказа един случай от неговата практика. Негов пациент, млад човек, на 6 години той бил заловен от баща си в проява на жив сексуален интерес към седемгодишно момиче. Баща му го набил жестоко. Побоят направил момчето страхливец за цял живот. През целия си живот той изпитвал непреодолим стремеж да повтаря този ранен опит. Той отново и отново търсел бой и наказание в една или друга форма. Така той можел да се влюби само в „забранения плод”- във вече сгодена ли омъжена жена и постоянно бил в състояние на страх, че мъжът или женихът ще го хванат и набият. Този страх бил във всичко. Душата на този човек била нещастна, плаха, винаги принижена, той постоянно очаквал опасности. Плахостта му се проявявала във всичко. В ярък слънчев ден, когато трябва да измине половин миля, той излизал от къщи с дъждобран и чадър. Той казвал, че няма живот.

Да наказваш децата за сексуален интерес - това е надежден начин да ги превърнеш в страхливци. Друг надежден начин е да ги заплашваш с адския огън.

Фройдистите много говорят за комплекса на кастрацията. Такъв комплекс определено има. В Съмърхил беше едно малко момче, на което бяха му внушили, че ако пипа своя penis, той ще падне. Този страх е еднакъв и при момчетата, и при момичетата. И има ужасни последствия, защото страхът и желанието никога не си пасват. Страхът от кастрация често е желание за кастрация, като наказание за мастурбация или средство да се освободиш от изкушение.

За уплашеното дете секса - това е всичко! Да-да, детето използва секса в качеството на изкупителна жертва, върху което може да излее всичките си страхове. Казали са му, че сексът е грях. Детето с нощни кошмари често се бои от своите мисли за секс. Защото дяволът може да

дойде и да го вземе в ада - няма той не е порочно момче, което заслужава наказание? Зъл дух, призрак и таласъм са различните форми на дявола. Страхът се корени в нечистата съвест, а нечистата съвест на детето се създава от невежеството на родителите.

Една от разпространените форми на страха при децата е свързана с това, че родителите и децата спят в една стая. Четиригодишно дете може да види и чуе нещо, което не е способно да разбере. Бащата става за него лош човек, който измъчва майка му. От ранното неразбиране и страхове понякога се появяват садистични наклонности. Момчето се идентифицира с бащата, става юноша, който има представа за секса, свързана с причиняване на страдание. От страх той може да направи на своята партньорка това, което неговия баща е правил на майка му. Да опитаме да различим страх и ужас. Страх от тигри е естествен и здрав страх. Страх да влезем в кола, където шофира млад и неопитен шофьор е също естествен и здрав. Ако нямахме този страх, отдавна да са премахнати всички автобуси. Но страхът от мишки, паяци и призраци не е естествен и здрав. Този вид страх е ужас. Това е фобия, а фобията е ирационална, преувеличена тревога по някакъв повод. При фобията ужасът се предизвиква от предмети, сравнително безопасни. Предметите са просто символи, макар че тревогата, която предизвикват е напълно реална.

В Австралия страхът от паяци е напълно разумен, защото неговото ухапване може да бъде смъртоносно, но в Англия или САЩ страха от паяци е ирационална и, следователно е фобия. Паякът в дадения случай е символ на нещо друго, от което човек в действителност се страхува в дълбините на душата си. Така, страхът от призраци при детето е фобия. Призраците символизират нещо, от което детето се страхува в действителност. Възможно е да е смърт, ако са го възпитавали в страх от бога, или собствени сексуални импулси, ако семейството е научило детето да се страхува и да ги смята за греховни.

Веднъж ме помолиха да видя една ученичка, която имаше фобия от дъждовни червеи. Аз я помолих да изобрази червея и тя нарисова penis. После ми разказа за един войник екхибиционист, който тя често срещала по пътя за училище. Това я изплашило. Страхът бил пренесен на червея, но дълго преди фобията да се оформи, девойката вече изпитвала невероятен, невротичен интерес към източника на фобията. Невротичния интерес е резултат от нейното възпитание/или отсъствието на такова/ по въпросите на пола. Тайнствеността и секретността, с които възрастните окрасявали тези въпроси, предизвиквали в нея нормален интерес към тях. Разбира се, най-добре би било, ако изобщо не беше срещала този войник, но ако беше получила правилно възпитание, то щеше да й помогне да премине през изпитанието без невротична реакция, без силно безпокойство по повод на мъжкия полов орган.

Доста често фобии възникват при съвсем малки деца. При сина на строг баща може да се развие фобия от коне, лъвове или полицаи. Фобията е свързана с тези или други очевидни символи на бащата. И отново виждаме ужасната опасност, внедрена в живота на детето - страх пред властта.

Най-мощният източник на страх при детето е идеята за вечното проклятие. Нерядко на улицата ни се налага да чуваме: "Спри, Томи, идва полицаи". Най-незначителното последствие от подобно изказване е - детето разбира, че майка му е лъжкия. Главното и най-скверно последствие - полицаия става за детето дявол, човек, който може да го хване и затвори в тъмница.

Детето винаги свързва страха с лошите си прегрешения. Така, дете, което се занимава с мастурбация, може изведнъж да прояви нездрав ужас пред полицаи, който го хваща, че хвърля камък. В действителност той се страхува от наказващия бог и наказващия дявол.

Доста страхове възникват от мислите за нашите минали прегрешения. Ние все някога сме убивали хора в своите фантазии. Аз допускам, че петгодишното дете ме убива в своите мечти, когато аз преча за изпълнението на неговите желаниа.

Колко често моите ученици радостно насочват към мен водните си пистолети и виковете: "Ръцете горе, ти си убит!", като с този символичен начин лишават от живот човека, който олицетворява властта и освобождават своите страхове. Аз понякога сутрин нарочно се държа авторитарно, за да разбера как това ще се отрази на честотата на стрелбата през деня - и в действителност в такива случаи ме убиват доста често. Но на мястото на фантазията идва страха: *а ако изведнъж Нейл наистина умре, ще бъда виновен аз, защото аз исках така.*

Една от нашите ученички изпадна във възторг, натискайки другите деца под водата по

време на къпане. По-късно тя разви фобия по отношение на водата. Макар, че плуваше много добре, тя никога не влезна във водата на дълбочина, където тя превишаваше ръста ѝ. Това, което всъщност се случи беше, че тя в своите фантазии потопявайки своите съперници, се страхувала от възмездие - *за наказание на моите мисли аз ще потъна*. Малкият Алберт обикновено изпадал в ужас, наблюдавайки от брега как плувал неговия баща. Това е страх от нечиста съвест. Разбирането на това, че детето убива хората в своите фантазии, не шокира толкова много, ако осъзнаем: за детето смъртта е просто отстраняване от пътя на човека, от който се бои.

Случвало ми се е да виждам възрастни хора, несъзнателно убедени в своята отговорност за смъртта на техните майка или баща. Страховете от този вид ще бъдат много по-малко, ако родителите се въздържаха от вълнения при появата на омраза при детето - крясъци и бой, и произтичащата от това вина. Така стотици училища, в които и досега се прилагат телесни или други наказания, нанасят на децата непоправима вреда.

Много хора в дълбините на душата си са убедени, че ако децата не се боят от нищо, то те няма да станат добри. Но добрите качества, предизвикани от страха от ада, полиция или наказанията, изобщо не са достойни, те са просто малодушие. Достойнства, които се проявяват само при надеждата за награда, похвала или рай - са от рода на подкупите. Съвременния морал прави децата малодушни, кара ги да се страхуват от живота. Именно този страх стои в основата на доброто поведение на дисциплинираните ученици. Хиляди учители прекрасно извършват своята работа без необходимостта да заплашват учениците с наказания. Останалите са некомпетентни хора, тромави, които трябва да бъдат изгонени от тази професия.

Случва се децата да приемат нашите ценности, защото се страхуват от нас. И какви ценности са това, при нас, възрастните! Тази седмица аз купих куче за три паунда, инструменти за струг за десет паунда и тютюн за пет гвинеи. И макар че много размишлявах за пороците на нашето общество и ги осъждах, изобщо не ми дойде наум да дам своите пари на бедните. Затова изобщо не се опитвам да внушавам на децата, че гетата са лошо нещо в света. По-рано правех това, докато не осъзнах каква безсмислица е това.

Най-щастливите, от известните на мен семейства, са тези, в които родителите са честни и откровени с децата и не морализират. В такива семейства страха е непознат за децата. Баща и син там са приятели и такава атмосфера е благоприятна за любов. В другите семейства любовта се убива от страха. Надутата важност на едните и принудителната уважителност на другите не пускат любовта в семейството. Натрапеното уважение *винаги* е свързано със страх.

При нас в Съмърхил, децата, които се страхуват от своите родители, вечно се тълпят в учителската стая. Децата на действително свободните родители никога не ни досаждат. Уплашените деца винаги се опитват през цялото време да достигнат до чистата вода. Едно момче на 11 години, син на много строг баща, отваря моята врата по 20 пъти на ден. Поглежда, не казва нищо и пак затваря. Понякога му крещя: "Не, още не съм умрял!" Момчето ми даваше любовта, която неговия баща не е способен да приеме и се страхува неговия идеален нов баща да не изчезне.

С децата, които се страхуват от вас, се живее по-лесно, отколкото с тези, които ви обичат - в смисъл, че с първите нещата са спокойни. Това се случва, защото когато децата се страхуват, те се стремят да ви заобикалят от страни. В Съмърхил децата обичат мен и жена ми, и всички преподаватели, защото ние ги приемаме, а това е всичко, което им е нужно. Те знаят, че ние никога не ги осъждаме и именно затова се наслаждават на близостта си с нас. При нашите най-малки никога не се наблюдава страх от буря. Те спокойно си спят в малките креватчета дори в най-страшните бури. Точно по същия начин не забелязвам и страх от тъмнината. Понякога осемгодишните деца разпъват своята палатка в далечния край на полето и спят там много нощи подред. Свободата поражда безстрашие. Колко пъти съм виждал как малките нежни момченца израстват със стойката на безстрашни юноши. Обаче не трябва да обобщаваме така всичко, защото има интровертни деца, които никога не стават храбри. Призраците от някои хора се съхраняват цял живот.

Ако детето е възпитавано без външни страхове, но въпреки това то има страхове в себе си, може да предположим, че то е донесло със себе си тези страхове. Главната трудност по отношение на тези страхове се крие в нашето незнание за преднаталния период. На никого не е известно може ли бременната жена да предаде своите страхове на още нероденото си дете. В

същото време детето придобива страхове от заобикалящия го свят. Днес е невъзможно да опазим дори малките деца от разговорите за идващата война с всичките ѝ атомни ужаси. Да се изпитва страх пред такива неща е повече от естествено. Но, ако този естествен страх пред реалните бомби не се задълбочава от неосъзнатия страх от секса или ада, то той приема нормални форми и не се превръща във фобия или натрапчив ужас. Здравите нормални деца не се страхуват от бъдещето, те гледат с радост напред. На свой ред, тези деца също така ще посрещнат и живота, без болезнен страх пред утрешния ден. На времето Вилхелм Райх е посочил: при внезапна уплаха ние задържаме дъха си за миг, а детето, което живее в страх, както задържи своето дихание, така и си остава за цял живот.

Признак за правилния ръст и възпитание на детето е неговата свобода, ненарушена от дихание, което показва, че то не се бои от живота.

Аз съм длъжен да кажа нещо важно на баща, който би искал да възпита своето дете, свободно от страхове, рождена ненавист или недоверие: Никога не ставайте за своето дете началник, цензор или човекоядец, както се опитва да ви застави вашата жена, когато казва на детето: "Почакай, сега ще дойде баща ти!" Не допускай това! В противен случай към теб ще бъде насочена цялата ненавист, насочена към жена ти. И не поставяй себе си на пиедестал. Ако твоите синове те попитат някога дали си мокрил леглото и дали си мастурбирал, кажи им истината - мъжествено и искрено. Ако ти си началник, ще получиш тяхното уважение, но съвсем не от този тип, който е нужен - уважение, смесено със страх. Ако застанеш на едно ниво с тях и им разкажеш какво страхливо момче си бил в училище, ти ще получиш тяхното уважение, състоящо се от любов, разбиране и пълно отсъствие на страх.

Като цяло не е толкова трудно за родителите да възпитат детето, без да го натоварват с комплекси. Детето не трябва никога да се плаши, никога не трябва да му се създава чувство за вина. Не е по силата на никой да се освободи от всички страхове: човек може да се изплаши дори, когато силно се затвори врата. Но в наша власт е да унищожим нездравия страх, който е натрапен на децата: страх от наказания, страх от сърдития бог, страх от сърдити родители.

Чувство на непълноценност и фантазии

Защо в детето възниква чувство на непълноценност? Защото то вижда как възрастните правят това, което на него му е забранено или недостъпно. Голяма роля за възникването на комплекса за непълноценност играе всичко, свързано с пениса. Малките момчета често се срамуват от размера на своя пенис, а при момичетата нерядко възниква чувство за непълноценност, заради неговото отсъствие. Аз съм склонен да мисля, че значението на пениса, като символ на силата, основно е свързано с темата за тайнствеността и забраната, с които е обграден процеса на възпитание. Подтиснатите мисли за пениса намират изход във фантазиите. Това е тайнствен обект, който с такова старание е пазен от майката и дойката, и придобива преувеличено значение.

Казаното се потвърждава от приказките за вълшебната сила на фалоса. Например, Аладин потрива лампата – мастурбация - и всички удоволствия на света се появяват пред него. По същия начин при децата възникват различни фантазии, в които огромно значение се придава на екстремните. Фантазиите винаги са егоистични. Това са мечти, в които мечтателя встъпва в ролята на героя или героинята, това са приказки за света и какъв би следвало да бъде той. Свят, в който нас, възрастните ни поглъща една порция уиски, страниците на увлекателен роман или кинофилм - същия този свят, в който детето навлиза с помощта на фантазията. Фантазията е винаги бягство от реалността, бягство в свят на изпълнение на желанията без граници и ограничения. Там, в търсене на развлечение се отправя безумец, но и при нормалните деца фантазиите са напълно обичайни. Светът на фантазиите е по-привлекателен от съня, защото във фантазиите ние съхраняваме определен контрол над ситуацияите и мечтаем само за това, което е приятно за нашия Аз.

Джим, момче, което има пристъпи на ярост, ми разказва за своите фантазии, свързани с уриниране и дефекация. За него сексът - това е власт. Друго момче, на 9 години, съчинява дълги фантазии за влаковете. Той винаги е машинист, а пасажерите винаги са крал и кралица/баща и майка/. Малкият Чарли си въобразява, че има ескадрила от самолети и цял парк автомобили. Джим разказва за подаръците си от богат чичо - малък ролс-ройс, като този автомобил работи с бензин като истински. Джим казва, че не са му необходими права, за да кара този автомобил.

Веднъж аз забелязах, че четири момчета, начело с Джим, се канят да отиват до железопътната станция, която се намира на 4 мили от училището. Беше им казано, че чичото на Джим е изпратил кола на тази станция и те трябва да я приберат от там. Аз си помислих за голямото разочарование, което ги очаква там, когато пристигнат и разберат, че автомобила съществува само в главата на Джим и реших да попреча на експедицията. Обърнах им внимание, че може да изпуснат обяда. Джим който не беше на себе си, закрещя: "Не, ние не искаме да пропуснем обяда". Тяхната икономка бързо измисли компенсация и предложи да ги вземе на кино. Те бързо си свалиха наметалата. Джим изпита голямо облекчение, защото той много добре знаеше, че чичото, подаряващ му ролс-ройс, е плод на неговото въображение. Фантазията на Джим няма никакво отношение към секса. От момента на своето пребиваване в Съмърхил, Джим се опитваше да направи впечатление на всички момчета именно по такъв начин. Един път група момчета няколко дни стояха и наблюдаваха пристанището Лайм, тъй като Джим им беше разказал за друг свой чичо, който притежавал два океански лайнера. Момчетата уговориха Джим да напише писмо на този чичо и да го помоли да му подари моторна лодка. И сега те очакваха да видят как океанския лайнер им докарва лодката на пристанището. Така Джим се опитваше да постигне превъзходство. Той е бил бедно момче, което са пренебрегвали и той компенсира своята непълноценност с фантазии.

Да унищожиш фантазиите би означавало да направиш живота скучен. Всеки акт на съзидание се предшества от фантазия. Фантазията на Рен сътвори катедралата Свети Павел преди да бъде положен първия камък. Мечта, която може да се превърне в реалност, трябва да бъде пазена. А мечтите от друг род, които са празни полети на фантазията, трябва да бъдат разрушавани. Такива фантазии, ако продължават достатъчно дълго време, са способни да затормозят развитието на детето. Във всяко училище има такива деца, които ги смятат за глупави, а те просто живеят основно в своите фантазии. Как може едно момче да се интересува от математика, когато изцяло е погълнато от очакването, че чичо му ще му изпрати ролс-ройс?

От време на време имам неприятни дискусии с бащи и майки по повод на четенето и писането. Някоя мама ми пише: "Моят син е длъжен да бъде способен да влезне в обществото. Вие трябва да го накарате да се научи да чете". Моят съвет приблизително е такъв: "Вашето дете живее в света на фантазиите. Възможно е да ми бъде необходима цяла година, за да разруша този свят. Да го карам сега да се учи да чете ще бъде престъпление към детето. Докато той не изживее своя интерес към фантазиите, при него няма да възникне дори капчица интерес към четенето".

Разбира се, аз бих могъл да извикам момчето в кабинета и строго да му кажа: "Избий си от главата глупостите с чичовци и автомобили, защото ти е известно, че това са измислици. От утре ще ходиш на уроци по четене, в противен случай ще разбереш колко е тежко на дъното". Това би било престъпление спрямо детето. Да разрушиш преждевременно фантазиите на детето преди в него да се появи нещо, с което то би могло да ги замени, е неправилно. Най-доброто е да поощряваш детето към разговори за неговите фантазии. В девет от десет случаи то ще изгуби интерес към тях. Само в особени случаи, когато фантазиите се задълбочават с времето, може грубо да се разруши мечтата. Аз вече казах, че трябва да има нещо, с което детето да замени фантазията. Изобщо, за да бъде душевно здрав, всеки човек и всяко дете, се нуждае от превъзходство в някаква област. В училище за това има два начина: да бъдеш първи в класа или последен. Вторият начин е много по-привлекателен, именно когато детето -екстровеърт намери своето поле за превъзходство.

Интровертното дете в търсене на своето превъзходство, се потопява в света на фантазиите, тъй като не намира възможност да го открие в реалния свят. Той не умее да се бори, не се отличава в игрите, не умее да играе на сцената, да пее и танцува, а в своите фантазии може да стане шампион на света в тежката категория. Да намериш удовлетворение за своя Аз е жизнено необходимо за всеки човек.

Разрушители

За възрастните е много трудно да разберат, че при малките деца няма уважение към вещите. Те не ги разрушават умишлено - те разрушават беса си съзнателно. Веднъж аз заварих едно нормално щастливо момиче в нашата учителска стая да прави дупки в ореховата дъска на камината със силно зачервен ръжен. Когато аз извиках, тя изтръпна и ме погледна с учудени

очи. "Аз направих това без да мисля", - каза тя и това беше истина. Аз станах свидетел на някакво символично действие извън контрола на осъзнаването. Работата е в това, че при възрастните съществува чувство на собственост по отношение на ценните вещи, а при децата не. Така съвместният живот на децата и възрастните неизбежно води до конфликти по повод на материалните вещи. В Съмърхил децата могат да разпалят камината 5 минути преди да отидат да спят. Те щедро изсипват въглища, защото за тях това са само черни камъчета, а за мен тези камъчета означават по 300 фунта на година. Децата навсякъде оставят лампите да светят, защото изобщо не свързват това със сметката за електричество. Мебелите за децата фактически изобщо не съществуват, така че ние купуваме за Съмърхил стари автомобилни и автобусни седалки. За един месец те се превръщат в трошки. Това се отнася и за храненето, когато някое дете, в очакване на второто блюдо, усуква вилицата си на възел. Обикновено това се прави несъзнателно, а в по-добрия случай полусъзнателно. Децата пренебрегват и разрушават не само училищното имущество: три седмици след покупката на нов велосипед, те го оставят на дъжда.

Склонността да чупят и разрушават при децата на 9 или 10 години не е нито зловеща, нито антиобществена. Просто те нямат представа за вещите като нечия собственост. Когато децата имат пристъпи на фантазия, те хващат завивките и одеялата и с тях си правят пиратски кораби, в резултат на което завивките стават черни, а одеялата се късат. Но какво значение имат мръсните чаршафи, когато ти си вдигнал черния флаг и си дал бордов залп!

По същество всеки човек, който се опитва да даде свобода на децата си, трябва да бъде милионер, защото е несправедливо естествената безгрижност на децата постоянно да се натъква на икономическите трудности на възрастните. На мен не ми правят впечатление призивите на борците за дисциплина, смятащи, че трябва да *заставим* децата да уважават собствеността, тъй като това би означавало да принесем имуществото в жертва на детската игра. Аз вярвам, че на детето трябва да се предостави възможност да достигне само към разбирането за ценността на вещите на основание на собствения си избор. Когато децата излезнат от юношеския етап на безразличие към вещите, те придобиват уважение към собствеността. Ако детето естествено е преживяло периода на равнодушие към вещите, е малко вероятно някога да стане спекулант или експлоататор. Девоиците обикновено не нанасят особено големи щети, защото техните фантазии не се нуждаят от пиратски кораби и гангстерски престрелки. Обаче, за да бъдем справедливи към момчетата - състоянието на момичешката стая е доста лошо. И мен не ме убеждават техните обяснения, че всички разхвърляни неща са в резултат от посещенията на момчетата. Преди няколко години, за да затоплим детските спални, ние покрихме стените с допълнителни плоскости. Тези плоскости приличат на дебел пласт халва и малкото дете, щом ги погледне, започва да дълбае дупки в тях. Стената, покрита с тези плоскости на стаята за пинг-понг напомняше на Берлин, след бомбардировките. Това прилича като сърбеж в носа - но, обикновено напълно несъзнателен и, аналогично на другите форми на детската разрушителност, често има скрит мотив, при това като правило - творчески. Ако на момчето му е необходимо парче метал, за да направи кил на лодката си, то, разбира се, ще вземе първия пирон, попаднал пред очите му, в противен случай новият корабостроител ще вземе без колебание някой от скъпите малки инструменти, имащи за свое нещастие същия размер. Резецът, както и пилона, за детето са просто парче метал.

След дълги години работа, ние разбрахме, че децата имат свършено други ценности от възрастните. Ако училището се опитва да развива децата, развявайки прекрасни класически платна по стените и поставяйки в стаите красива мебел, то получава работа с грешен край. Децата са диваци и докато не поискат културата, трябва да живеят в толкова примитивна и неформална среда, каквато можем да им предоставим.

Спомням си преместването си в нашия сегашен дом, когато всички направо умирахме, като гледаме как момчетата забиват ножовете в прекрасните дъбови врати. Ние бързо намерихме два стари железопътни вагона и ги превърнахме в бунгала. Там нашите диваци можеха да мятат ножове колкото искат. Между другото днес, след 40 години, тези вагони не изглеждат толкова зле. В тях живеят момчета на възраст от 12 до 16 години. Повечето момчета вече са достигнали стадия на грижа за комфорта и украсяване на своето жилище и държат своето купе в чистота и ред. Други живеят в мърсотия, но обикновено, тези момчета са дошли при нас скоро, от закрити частни училища.

В Съмърхил с лекота ще различиш децата от такива училища, които са постъпили скоро.

Те винаги са най-мръсни, неизмити и облечени в най-износените дрехи. На тях им е необходимо известно време, за да изживеят своите примитивни стремежи, които са им натрапени от предишното училище и в условията на свобода да придобият социални навици по естествен начин.

Най-уязвимото място в Съмърхил - това е работилницата. По начало нашата работилница беше винаги отворена за децата. В резултат на това, винаги се губеха или чупеха инструменти. Деветгодишно дете с лекота използва тънък резец в качеството на отверка или взема клещи и ги използва за ремонт на своя велосипед, после ги захвърля на пътя. Тогава аз реших да си направя своя лична работилница, отделена с преграда и ключалка. Но съвестта ми не ме оставяше в покой. Аз чувствах че се държа егоистично и антиобществено. В края на краищата махнах преградата. След половин година там, където беше моята лична работилница, не остана нито един добър инструмент. Едно момче взе целия запас от тел, за да си направи шина на мотоциклета. Друго изпробва да постави резеца в устройството на струга. Полираните чукове за работа с мед и сребро са използвани за разбиване на тухли. Инструментите изчезваха и повече никога не се намираха. Но най-лошото от всичко е, че съвършено изчезна интереса към занаятите. Големите деца казваха, че няма смисъл да ходят в тази работилница, защото всички инструменти са изпочупени. На рендетата се появиха зъби, а пилите останаха без зъби. Тогава аз предложих на общо събрание на училището моята работилница отново да се заключва. Предложението беше прието. Но, когато показвахме училището на посетителите, всеки път, когато ми се налагаше да отварям вратата на моята работилница, аз изпитвах срам. Как така? Свобода и заключена врата? Това действително изглеждаше грозно и аз реших да организирам в училище още една допълнителна работилница, която винаги да бъде отворена. И я оборудвах с всички необходими инструменти - работна маса, менгеме, триони, длета, чукове и др.

Веднъж, преди 4 месеца, аз показвах училището на група гости. Докато отключвах вратата на моята работилница, един от гостите каза: "Това не прилича много на свобода, така ли е?"

„Виждале ли,- веднага отговорих аз,- децата имат *друга* работилница, която е винаги отворена. Елате, аз ще ви я покажа". Но там не остана нищо, освен работната маса. Даже менгемето изчезна. В кои тъмни ъгли на нашите 12 акра земя се криеха всички изгубени инструменти, аз никога не разбрах.

Положението в работилницата продължаваше да безпокои персонала. Най-много се тревожех аз, защото за мен инструментите са много ценни. Аз реших, че грешката е в съвместното използване на инструментите. А какво ще стане, казах аз на себе си, ако се въведе елемент на собственост, тоест нека всяко дете, което действително иска да има инструменти, да има свой набор и тогава ситуацията навярно ще се промени.

Аз дадох това предложени на събрание. Идеята беше приета добре. Следващия семестър някои деца си донесоха от къщи набор с инструменти. Те ги поддържаха в отлично състояние и ги използваха по-акуратно от преди.

Възможно е, източника на повечето проблеми в Съмърхил да е много големия спектър от възрасти, защото инструментите, безусловно, почти нищо не означават за малките момчета и момичета. Сега нашият учител по ръчен труд държи работилницата затворена. Аз великодушно позволявам на няколко от големите ученици да използват моята работилница, когато искат. Те не правят никакви нарушения там, защото са достигнали до такова ниво, на което добрите инструменти са условие за добра работа. Освен това те се научиха да разбират разликата между свободата и всезадоволеността.

Между друго в последно време вратите на Съмърхил започнаха да се заключват все по-често. Една събота аз поставих този въпрос на общото събрание. "На мен това не ми харесва,- казах аз.- Тази сутрин ходих с посетители в училището и ми се наложи да отключвам работилницата, лабораторията, грънчарницата и театъра. Аз предлагам всички обществени помещения да бъдат отворени през деня". Последваха възражения. "Лабораторията трябва да бъде заключена, защото там има отровни вещества,- казваха те,- а грънчарницата е съединена с лабораторията и се налага също да бъде затворена". "Ние няма да оставяме работилницата отворена! Погледни какво се случи с инструментите миналия път",- казаха други.

„Добре, добре,- помолих се аз. Ние можем да оставяме поне театъра отворен, никой няма да отнесе сцената под мишница”.

В този момент скочиха драматурзите, режисьора, актьорите, актрисите, осветителя.

Думата взе осветителя. ”Ти не заключи театъра тази сутрин и някой идиот е включил всички осветители и ги е оставил така. Три киловата по шест пенса на киловат.”. Друг каза: ”Малките ще вземат нашите костюми и ще ги облекат”.

Гласуването показва, че моето предложение - да оставяме вратите отворени - се поддържа само от две ръце: моята собствена и на едно седемгодишно момиче. Както разбрах по-късно, тя си мислела, че гласуваме още по предишното предложение - да се разреши ли на седемгодишните деца да ходят на кино. Децата разбраха от своя опит, че личната собственост трябва да се уважава.

Печалната истина е, че ние възрастните повече се грижим за съхранението на своите вещи, отколкото за благополучието на детето. Моето пиано, моите инструменти, моите дрехи - и хиляди други неща - са станали част от човека. Да видиш своето ренде, което го използват за други цели, е почти физически болезнено. Любовта към вещите често е по-силна от любовта към децата. Всеки израз „не пипай това” е предпочитание към вещите пред детето. Детето е постоянен източник на досада, защото неговото желание постоянно се конфронтира със собственическия инстинкт на възрастния.

Три малки момчета веднъж взеха назаем моят скъп джобен фенер. Те започнаха да изучават неговото устройство и го счупиха. Да кажа, че съм се зарадвал на техния изследователски интерес, означава да излъжа. Аз бях много ядосан, макар че се досещах за психологическата основа на този акт на разрушение: символически фенера представлява бащиния фалос. Понякога си мечтая да имам за ученик син на милионер. В своите фантазии аз му позволявам да прави всякакви експерименти. *За сметка на баща си!* Но да дадеш на невротично дете свобода - работата е съвсем друга. Нито едно нормално дете няма да иска да забива гвоздеи в телевизора. Спомням си за един въпрос, който винаги възниква, където и да отида: *”Какво ще направите, ако някое момче започне да забива пирони по пианото?”* Аз станах такъв специалист, че бих могъл да позная по-рано човека, който го задава. Обикновено това е жена, която седи на първия ред и поклаща неодобрително глава по време на цялата лекция.

Най-добрият отговор на този въпрос е такъв: изобщо не е важно какво ще направите с това дете, ако отношението ви като цяло към него е правилно. *Вие дори можете да го отблъснете със сила от пианото, това не е съществено, ако не създадете в детето усещане за нечиста съвест по повод на забиването на гвоздеите. Ако не гледате на гвоздеите с термините добро и зло, вие не можете да причините никаква вреда. Вреда може да нанесе само дума от рода лош, безобразен, мръсен.*

Да се върнем към младия забивач на гвоздеи. Разбира се, желателно е при него да има някакво парче дърво вместо пиано, на което може да забива гвоздеи. Всяко дете има право на инструменти, с помощта на които може да изрази себе си. И тези инструменти трябва да бъдат изключително негова собственост, но се постарайте да не забравяте, че то няма да ги цени толкова високо.

Настойчивата разрушителна активност на трудното дете се отличава от актовете на разрушение, характерни за нормалното дете. При последните те обикновено са предизвикани не от омраза или страх, техните разрушения са проява на творческа фантазия, в която няма никакъв зъл умисъл. Истинската разрушителност е омраза в действие. Символично тя означава убийство. Тя е свойствена не само на трудните деца. Хората, чиито домове през войната са били заети с военни знаят, че войника е склонен много повече към разрушение от детето. И това е естествено, защото разрушението е неговата работа. Създанието е признак на живота, а разрушението означава смърт. Детето-разрушител действа против живота. Склонността към разрушение, която проявяват трудните деца е многоаспектна. Някой завижда на брата или сестрата, които, както на него му се струва, са обичани повече. В друг случай това може да бъде бунт против забраняващата власт. Напълно е вероятно това да бъде просто любопитство, желание да види какво има вътре. Главното, което нас трябва да ни безпокои е – не разрушението на вещите само по себе си, а подтиснатата омраза, която при подходящи условия може да направи детето садист.

Този въпрос е жизнено важен. Той е свързан с нездравословното състояние на нашия свят, в който омразата съпровожда човека от раждането до гроба. Разбира се, в света има и любов. Ако я нямаше, човечеството щеше постоянно да скърби. Всеки родител и всеки педагог е

длъжен да се постарее да намери в себе си тази любов.

Лъжата

Ако детето лъже, то или се бои от вас, или ви копира. При лъжливите родители израстват лъжливи деца. Ако искате да чувате истината от своето дете, не го лъжете. Това твърдение изобщо не е морална сентенция, защото всички ние от време на време лъжем. Понякога лъжем, за да не засегнем нечии чувства, лъжем за себе си, когато ни обвиняват в егоизъм и надменност. Вместо да кажем: ”Мама я боли глава, не вдигай шум”, по-често извикваме: ”Престани да крещиш!” Но това може да стане лесно само, ако децата ви не се боят от вас.

Понякога родителите лъжат, за да запазят достойнството си. ”Татко, можеш ли да победиш шестима души, а?” Нужно е определено мъжество, за да отговориш: ”Не, сине, с моят корем и слаби мускули не бих могъл да победя и джудже”. Колко бащи могат да признаят пред своите деца, че се страхуват от гръмотевици или полицаи.

Семейната лъжа има два мотива: да задържи детето в рамките на доброто поведение и да направи впечатление за родителското съвършенство. Колко родители и учители биха отговорили на въпроса на едно дете: ”Ти някога напивал ли си се?” Именно страхът пред детето прави възрастните лицемерни. Едно малко момче не може да прости на баща си, че той е избягал през оградата от разярения бик. В своите фантазии децата ни превръщат в герои и рицари, а ние се опитваме да оправдаем техните фантазии. Но нас обезателно ще ни разкрият. Веднъж едно дете осъзна, че неговите родители и учители са лъжци и измамници.

Вероятно в живота на всяко дете има период, в който е склонно да критикува родителите си и да ги мрази, заради тяхната старомодност. Това се случва, когато детето види родителите си в истинската им светлина. То е готово да мрази своите истински родители, защото те не издържат на сравненията от неговите мечти и фантазии. Контрастът между прекрасните родители от мечтите и реалните, се оказва много силен. По-късно детето се завръща при своите родители с разбиране и съчувствие, но без илюзии. Обаче, отчуждението през този период нямаше да се случи, ако от самото начало родителите казват истината за себе си на децата.

На нас ни е много трудно да казваме истината на децата, защото не можем да бъдем честни със самите себе си. Ние лъжем себе си, лъжем съседите си. Всяка написана някога автобиография е лъжа. Ние лъжем, защото самите нас са ни учили да живеем по непостижими стандарти за морал. Именно полученото възпитание в ранно детство ни е дало тези характерни черти, които ние се опитваме да скрием.

Възрастен, който дори косвено лъже децата е човек, който не ги разбира истински. В резултат на това, цялата наша система на образование е пълна с лъжи от всякакъв род. Училищната система, например, държи на това, че послушанието и изпълнителността са главните добродетели, а историята и френския език съставляват образованието. Сред моите ученици няма нито един закоравял или пълен лъжец. Когато те пристигнат в Съмърхил, лъжат, защото се страхуват да казват истината. Когато разберат, че в това училище няма полицаи, лъжата губи за тях всякакъв смисъл. Детската лъжа в голяма степен е продиктувана от страх и когато няма страх, лъжите стават по-малко. Аз не мога да кажа, че те изчезват напълно. Едно момче ще ви каже, например, за счупено стъкло, но ще премълчи, че е лазил по хладилника или е откраднал инструмент. Да се надяваме на пълно отсъствие на лъжи е много наивно. Свободата не може да унищожи такъв вид лъжи, като фантазирането. Родителите често правят слон от една безобидна мишка. Когато Джони дойде при мен и ми каза, че баща му е изпратил истински ролс-бентли, аз му казах: ”Знам, видях го на входа. Невероятна машина”. – „Да, разбира се, усмихна се той. - Ти знаеш, че аз се шегувам”.

Парадоксално или логично, но аз различавам лъжа и нечестност. Може един човек да бъде честен и при това да бъде лъжец: човек, честен в сериозните аспекти на живота, но между другото понякога нечестен в незначителни неща. Много прояви на лъгане са насочени да предпазят друг човек от неприятни преживявания. Правдивостта би станала порок, ако ме принуди да напиша: ”Драги, господине, Вашето писмо е толкова дълго и скучно, че не бива да ме карате да го чета”- или да кажа на един бъдещ музикант: ”Много благодаря за изпълнението, но този етюд ти го съсипа”.

Лъжата на възрастните, като правило, е алтруистична, а детската лъжа е винаги конкретна и насочена лично към себе си. Най-сигурният начин да направите от детето лъжец е да го

принуждават винаги да казва истината, само истината и нищо освен нея.

Аз зная, че да бъдеш винаги честен е много трудно, но когато човек взема решение да не лъже детето или да не лъже в присъствието на детето, то забелязва, че прави това по-лесно, отколкото е очаквал. Единствената добра и правилна лъжа е лъжата, която произнасят, когато нечий живот се намира в опасност/тежко е да кажеш на едно болно дете за смъртта на майка му/.

В нашите външни етикети има много истински лъжи. Ние казваме „благодаря“, когато изобщо не чувстваме благодарност, сваляме шапка пред жена, която не уважаваме.

До произнесеш лъжа не е голямо престъпление към морала, но да живееш в лъжа е истинско бедствие. Родител, живеещ в лъжа, е истински опасен. ”Аз помолих сина си само за едно нещо - винаги да казва истината”, - казва бащата на едно шестнадесетгодишно момчелъжец. Този човек ненавижда своята жена и тя му отговаря по същия начин, старателно маскирано със „скъпи“ и „любими“. Синът смъртно чувствал: в неговото семейство има нещо недобро. Какви шансове има сина на такъв човек да не израсне нечестен, когато живота на неговото семейство е пълен с лъжи? Кражбите и лъжите на момчето изразяваха неговото страстно търсене на любов, която то не е получило у дома.

И, разбира се, детето ще лъже, подражавайки на своите родители. Невъзможно е детето да бъде честно в семейство, където майката и бащата не се обичат. Тромавите извинения, представени от нещастната двойка, не могат да излъжат детето. Те го отвеждат в един измислен свят, който трябва да приема на доверие. Запомнете, децата *чувстват*, дори когато не знаят.

Църквата ни натрапва лъжата, че човека е роден в грях и се нуждае от изкупление. Законът подкрепя лъжата, че човечеството може да подобри омразата, която хората чувстват, след като са били наказани. Лекарите и фармацевтите лъжат, че здравето зависи от това, да се натъпчеш с всякакви неорганични препарати. В общество, пълно с лъжи, на родителите им е много трудно да бъдат честни. И родителя казва на детето си: ако започнеш да мастурбираш, ще се побъркаш. Най-поразителното в родителските лъжи е, че те нямат никаква представа каква вреда нанасят на децата.

Аз твърдя, че на родителите не им се налага да лъжат. Освен това, те нямат право да лъжат. Много семейства съществуват без лъжи и именно от такива семейства излизат чисти искрени деца. Родителите могат да отговорят истинно на всеки въпрос на детето, от - „От къде се вземат децата?“ до - „На колко години е мама?“

За почти 40 години в моята работа аз нито веднъж съзнателно не съм лъгал ученик, да и никога не съм изпитвал желание. Впрочем това не е вярно напълно, защото един път аз излъгах здраво. Девойка, чиято нещастна история ми беше известна, открадна един фунт. Три момчета - училищния комитет по кражбите - видяха как тя си купува сладолед и цигари и направиха разследване. ”Този фунт ми го даде Нейл”, - твърдеше тя. Момчетата я доведоха при мен. „Ти давал ли си на Лиз, фунт?“ Оценявайки набързо ситуацията, аз отговорих: ”Да, дадох”. Аз знаех, че ако я издам, тя никога повече няма да ми повярва. Нейната символична кражба на любов във вид на кражби, щеше да получи още един удар. Аз трябваше да потвърдя докрай, че съм на нейна страна. Аз съм уверен, че ако нейното семейство беше честно и свободно, такава ситуация никога нямаше да възникне. Аз лъжех умишлено - с лечебна цел - но при никакви други обстоятелства аз не бих лъгал.

Децата, когато са свободни, не лъжат особено много. Веднъж при мен дойде един местен полицаи. Той беше поразен, когато при мен дойде едно момче и каза: ”Слушай, Нейл, аз счупих един прозорец във вестибюла”. Децата лъжат основно, за да защитят себе си, лъжата процъфтява в техните семейства, където има страх. Премахнете страха и лъжата ще изчезне.

Съществува, обаче, особен род лъжа, която не е основана на страха. Такава лъжа е продукт на фантазията. ”Мамо, аз видях едно куче, огромно като крава!” Това е от същата серия като разказа за риболова и рибата, изплъзваща се от куката. В такива случаи лъжата се използва да придаде особена тежест на личността на лъжеца. Единствения начин да се реагира на такива измислици е да се влезне в атмосфера на игра. Така например, когато Били ми съобщи, че неговия баща има ролс-ройс, аз възкликнах: ”Аз зная. Красавец, нали? Ти ще го видиш ли?” Интересно е дали изобщо щеше да има такива измислици, ако децата от самото си раждане живееха в условия на саморегулация? Предполагам, че няма да им се налага да измислят възвишени истории, за да компенсират своето усещане за непълноценност. Незаконороденото

дете не знае, че е родено извън брака, но между другото то чувства, че не е като другите деца. Това, разбира се, не се отнася за тези случаи, когато то знае истината и расте сред хора, на които им е все едно дали той е от законен брак или не. Именно защото чувството е много по-важно от знанието, невежите родители нанасят на децата голяма вреда със своите лъжи и забрани. Травмира се душата на детето, а не главата, а с повреждането на душата е свързано образуването на неврози. Родителите не трябва да скриват от децата за тяхното осиновяване. Мащеха, която позволява на детето на мъжа си от първия брак да вярва, че то е нейно родно дете, си търси беди и в повечето случаи ги намира. Аз бях свидетел на няколко тежки наранявания, възникнали по време на юношеството, когато скритата истина излезе наяве. Винаги ще се намери - и то не един - „доброжелател”, който с радост ще разкрие на юношата печалната тайна. Трябва навреме да подготвим децата си за всички злорадни хора, които обичат да се месят в чужди работи, да вземем решение никога да не лъжем децата си - нито своите, нито чуждите.

Истината, обаче, се оказва неуместна в случаи като този: ”Мамо, кой от нас обичаш повече?” Най-честният и като правило, най-нечестен отговор: ”Мила, аз ви обичам еднакво”. Какъв трябва да бъде отговора на този въпрос, аз не зная. Възможно е лъжата тук да е оправдана, защото отговора: ”Аз обичам повече Томи”- би имало катастрофални последици.

Родител, който е честен с детето по въпросите за пола, не би лъгал и за други неща. В милиони семейства е напълно естествена лъжата за полица, който ще дойде и ще накаже непослушното дете; лъжата, че пушенето спира растежа; лъжа, че мама я боли глава, вместо да каже, че е в месечен цикъл.

Скоро една учителка си тръгна от Съмърхил и постъпи на работа в лондонска детска градина. Малките възпитаници я питали откъде се вземат децата. На следващото утро в детската градина пристигнали ядосани мами, които нарекли учителката гадина с мръсни мисли и поискали нейното незабавно уволнение.

Дете, което е възпитано в свобода, няма да лъже съзнателно, защото не му се налага. То не би излъгало, за да се предпази от страх или да избегне отговорност от щета, но то, разбира се, някога ще излъже под напора на своите фантазии - да разкаже някоя романтична история за нещо, което никога не е било.

По отношение на лъжите от страх, аз се надявам, че идва ново поколение, което няма скелет, който трябва да затваря в гардероба /от англ.идиом-„скелет в гардероба” означава факти, които дискредитират член от семейството и биват старателно скривани от външни хора/. То ще бъде искрено и честно във всичко, в неговия речник няма да има думата „лъжа”. Лъжата винаги е малодушие, а малодушието е в резултат на невежество.

Отговорност

В много семейства Азът на детето се потиска, защото родителите се отнасят с него като с вечно дете. Аз съм виждал момиче на 14 години, на което родителите не се доверяваха да запали огън. С най-добри намерения, родителите пазят своите деца от поемане на отговорност. ”Скъпи, трябва да си вземеш пуловер, защото съм сигурна, че ще завали. Никога не се доближавай до железопътната линия. Изми ли си лицето?” Веднъж в Съмърхил постъпи нова ученичка. Нейната майка ми каза, че момичето толкова много се измърсява, че на нея ѝ се налага да я изпраща да се мие по десет пъти на ден. През първите дни на нейното пребиваване момичето вземаше душ всяка сутрин и по два пъти в седмицата вана. И ръцете, и лицето при нея бяха винаги измити. Нейната нечистоплътност в къщи - ако не е плод на майчиното въображение - беше предизвикана от това, че към нея са се отнасяли като към малко дете.

Необходимо е да се предостави на децата пълна отговорност. Малките деца, обучавани по системата на Монтесори, пренасят кофи, пълни с гореща супа. Един от нашите най-млади ученици, седемгодишно момче, използва най-разнообразни инструменти - свредла, брадви, триони, ножове - неговите пръсти често са порязани повече от моите.

Не трябва, обаче, да се бърка отговорността с дълга. Чувството на дълга се придобива много по-късно в живота, ако изобщо се придобие. Думата „дълг” предизвиква доста тежки асоциации. Аз имам предвид, например, жени, които са изгубили и живота, и любовта, защото чувството на дълг ги е заставило да останат в семейството, за да се грижат за възрастните си родители. Аз имам предвид съпрузи, които отдавна са престанали да се обичат, но продължават

да живеят заедно нещастно от чувство на дълг. Много от децата от интернатите или летните лагери чувстват като свой дълг да напишат писмо до дома си всяка неделя.

Твърдението, че отговорността се измерва с възрастта е заблуда и предава живота ни в ръцете на немощни старци, които наричаме правителствени деятели, а по-добре да ги наричат деятели на застой. Именно тази заблуда ни кара да смятаме, че всеки член на семейството е защитник и ръководител на всички, които са по-млади от него. На родителите не им е лесно да осъзнаят, че техния шестгодишен син не е толкова разумен, за да разбере логическата постройка: "Ти си по-голям от Томи и на твоята възраст трябва да знаеш, че не трябва да му разрешаваш да отива на пътя".

Не трябва да се изисква от детето да поема отговорност, за която още не е готово, не бива да го обременяваме с решения, които още не е способно да взема. Ключовата дума тук е здрав смисъл.

В Съмърхил петгодишните деца не питат трябва ли да поставят ограждащата решетка на камината, ние не обсъждаме със шестгодишните може ли да отидат на разходка, когато имат температура. Ние не питаме умореното дете дали иска да отиде да спи, защото е преуморено. Никой не иска разрешение от детето да му даде лекарството, изписано му от лекар, когато е болно.

Упражняването на власт - необходима власт - по отношение на детето не противоречи на идеята, че на детето трябва да се предостави такава отговорност, каквато е способно да приеме на своята възраст. За да се определи степента на отговорността, която е допустима за детето, родителите трябва преди всичко да погледнат в собствената си душа, да разберат своите мотиви.

Например, родители, които отказват на децата си правото сами да избират дрехите, обикновено се страхуват, че детето ще поиска дрехи, които не съответстват на социалния статус на родителите.

Родители, подлагачи на цензура книгите, филмите и приятелите на своите деца, казано като цяло, се опитват насилствено да натрапят своите представи за живота, твърдейки: че повече знаят какво подхожда на детето им, но в действителност техния истински мотив, като правило, се състои в придобиване на абсолютна власт над децата.

Като цяло родителите трябва да възлагат на детето по възможност по-голяма отговорност, обезпечавайки неговата физическа сигурност. Само така може да се развие при детето увереност в себе си.

Послушание и дисциплина

Възниква един конюнктвен въпрос: а защо детето трябва да слуша? На него аз отговарям така: То е длъжно да слуша, за да удовлетвори стремежа на възрастните към властта, за какво друго?

Да, ама не, ще кажете вие, то може да си намокри краката, ако не послуша указанията да си obuе ботите; може да падне от скалата, ако не се подчини на виковете на бащата. Да, разбира се, детето трябва да се подчинява, когато става въпрос за живота и смъртта, но колко често детето се наказва за неподчинение по тези въпроси? Много рядко, ако изобщо някога се случва. Обикновено го хващат и прегръщат с възгласите: "Малкият ми, слава богу, ти си цял!", а наказват детето за неподчинение в детайлите. По принцип може да се срещне семейство, в което не е нужно послушание. Когато казвам на детето: "Вземи своите книжки и се заеми с английския", той има право да се откаже, ако английския не го интересува. Неподчинението изразява неговото собствено желание, с което очевидно не нарушава ничии интереси, дори не ги докосва. Но, когато аз кажа: "Централната част на градината е засята и никой няма да бяга по нея", всички деца приемат казаното, както приемат заповедта на Дерек: "Никой няма да пипа моята топка без да пита", защото подчинението трябва да бъде взаимно.

От време на време в Съмърхил се получават нарушения на някой закон, приет от общото събрание на училището. Тогаво децата могат сами да вземат мерки. Обаче, като цяло, Съмърхил живее и се развива без всякаква принуда и подчинение. Всеки човек е свободен да прави това, което иска, ако не нарушава свободата на другите. И това е напълно постижима цел във всяко съобщество.

При самоуправлението в семейството няма началници. Това означава, че няма гръмки

викове, заявяващи: "Аз така казах! Ти си длъжен да се подчиниш!". В реалния живот има началници, разбира се. Тяхната власт може да се нарече грижа и отговорност на възрастните. Такава власт понякога изисква подчинение, но в някои моменти се подчинява сама. Аз направо казвам на дъщеря си: "Ти не си длъжна да донесеш глина и вода в нашия хол", и това не е повече от нейната молба: "Татко, излез от моята стая, не искам сега да си тук",- желание, на което аз се подчинявам без да издавам звук.

Подобно е при наказанията и родителските изисквания, за да може детето да изяде толкова, колкото може да сдъвче. Аз говоря за това в буквалния смисъл, защото очите на едно дете често са по-гладни от стомаха и на него му се иска много повече храна, отколкото може да изяде. Неправилно е да карате детето да изядва всичко, което е попаднало в чинията му. Да бъдете добър родител, означава да се поставите на мястото на детето, да разберете неговите мотиви и възможности без да изпитвате при това яд или обида.

Майката на една от ученичките ми написа, че иска дъщеря ѝ да я слуша. Аз уча дъщеря ѝ да слуша самата себе си. Майката смята, че тя е непослушна, а аз мисля, че тя е послушна. Преди пет минути тя дойде при мен в стаята, за да поспорим за кучетата и тяхната дресировка."Изчезвай от тука,- казах аз,- зает съм сега, пиша" Тя напусна без всякакви възражения.

Послушанието трябва да бъде естествена част от общуването. Родителите нямат право на безусловно послушание от страна на децата, то идва отвътре, а не се налага отвън.

Дисциплината е средство за постигане на цел. Дисциплината в армията помага за ефективността по време на бой. Такъв род дисциплина винаги подчинява личността на делото. В дисциплинираните страни животът е евтин. Съществува, обаче, и друга дисциплина. В оркестъра дори и най-добрият цигулар се подчинява на диригента, защото той, също като диригента, се стреми към добро изпълнение. Редника, който скача под команда, като правило, не е особено загрижен за ефективността на армията. Всяка армия се управлява на основата на страха и войника знае, че в случай на неподчинение ще бъде наказан. Училищната дисциплина може би прилича на оркестровата, ако учителя е добър, но твърде често тази дисциплина е от армейски тип. Казаното е справедливо и за семействата. Щастливото семейство прилича на оркестър и се наслаждава на единно управление. Нещастното семейство, подобно на казармата, се управлява от злоба и наказания.

Странна шега - семейство с дисциплина на единно управление често се примирява с училище, в което цари армейска дисциплина. Например, когато учителите удрят същите тези момчета, на които в къщи никой не вдига ръка. Посетител от някоя древна и мъдра планета ще си помисли, че родителите в тази страна са идиоти, ако му разкажат, че в някои начални училища и до ден днешен наказват децата за грешки в изказването и правописа. Когато хуманни родители протестират против несправедливата дисциплина в училищата и се обърнат към съда, в повечето случаи закона взема страна на наказващия учител. Родителите могат да отменят телесните наказания още от утре, само да поискат. Но, както се вижда повечето не искат. Нашата система устройва родителите. Тя дисциплинира техните момчета и момичета. Омразата на детето хитроумно се насочва към наказващия учител, а не към родителите, които са го наели за тази мръсна работа. Съществуващата система подхожда на родители, на които никога не е позволявано нито да живеят, нито да обичат. Те също са роби на груповата дисциплина и техните нещастни души нямат никаква представа за свободата.

Разбира се, в семейството трябва да има някаква дисциплина. Казано обобщено, дисциплина, която обезпечава съблюдаването на личните права на всички членове на семейството. Например, аз не разрешавам на своята дъщеря Зоя да играе с моята пишеща машина. Но в щастливо семейство дисциплина от такъв род обикновено сама се поддържа. Животът на подобно семейство е приятен компромис на интереси, а родители и деца са приятели, сътрудници. В нещастното семейство дисциплината се използва като оръдие на омразата, а послушанието става добродетел. Децата - това е имущество, предмети, собственост, и те трябва да бъдат чест за своите хазяи. Аз зная, че родителите, които повече от всичко се безпокоят дали Били се е научил да чете и пише, са тези които се чувстват неудачници, поради лошо образование.

Родители, вярващи в строгата дисциплина, обикновено са тези, които не приемат себе си. Голям гуляйджия с богати запаси от сочни анекдоти, ще осъди строго разговора на сина си за

екскрементите. Майка-лъжкиня удря шамар на детето за лъжа. Аз съм виждал как човек бие сина си за пушене, държейки цигара в уста. Аз съм чувал как мъж бие своя дванадесетгодишен син с думите: "Аз ще те отуча да ругаеш, малко копеле". Аз му казах това, но той каза без да мигне: "Когато аз ругая, това е друго, а той е още дете".

Строгата дисциплина в семейството е винаги проекция на омраза към себе си. Възрастният човек е искал да придобие съвършенство в своя живот, но е претърпял неуспех и сега се опитва да го намери в своите деца. И всичко това, защото не умее да обича и се страхува от удоволствията, като самия дявол. Може би затова човек е изобретил дявола - човек, който обича живота с всичките му радости, включително и секса. Целта на съвършенството е – победа над дявола и от тази цел се ръководят и мистицизма, и ирационализма, и религията, и аскетизма. Оттук и умъртвяването на плътта чрез изтезания, сексуално въздържание и импотенция.

Справедливо ще бъде да кажем, че целта на строгата домашна дисциплина е кастрация в най-широк смисъл - кастрация на живота, като такъв. Нито едно послушно дете не може да стане свободен мъж или жена. Нито едно дете, което го наказват за мастурбация, не може да достигне до пълно сексуално удовлетворение.

Аз казах, че родителя иска да направи детето такъв човек, какъвто самия той не е успял да стане. Но трябва да добавя: всеки подтиснат в своето време родител, в същото време не иска неговото дете да получи повече от живота от него. Родители, които не живеят пълен живот, не позволяват и на децата да бъдат живи. И при такъв родител винаги има преувеличен страх от бъдещето. Той се надява, че дисциплината ще спаси детето. Отсъствието на увереност в самия себе си го принуждава да приеме идеята за бога, който може да накара човека да бъде добър и честен. Дисциплината, следователно, е издънка на религията.

Главната разлика между Съмърхил и обикновеното училище е, че в Съмърхил вярват в личността на детето. Ние знаем, че ако Томи иска да стане лекар, той сам, по собствена воля ще се занимава, за да вземе приемните изпити. А училище, построено на жестока дисциплина, е уверено, че Томи, ако не го набиеш, не го заставиш да се занимава определени часове, никога няма да стане лекар.

Аз съм уверен, че училищната дисциплина е по-лека от семейната. В Съмърхил, когато седемгодишно дете стане източник на безпокойства за всички, съобществото изразява своето неодобрение. Защото социалното одобрение е това, което иска всеки, детето само се научава да се държи добре и никаква особена външна дисциплина не е нужна.

В семейството, където са смесени много емоционални фактори и разни обстоятелства, не е така просто. Ядосаната майка в семейството, която е заета с приготвянето на обяда, не може да изрази общественото неодобрение на своето разглезено дете. Не може да го направи и уморения баща, когато забележи прясно насаденото растение стъпкано. Аз искам да подчертая: Главното е, че *в семейство, където детето от самото начало расте в условия на саморегулация, обичайните нужди от дисциплина просто не възникват.*

Преди няколко години ходих на гости на моят приятел Вилхелм Райх в Майн. Неговият син Петер беше тогава на 3 години. Близко до верандата имаше дълбоко езеро. Райх и жена му просто казаха на Петер, че той не е длъжен да приближава до водата. Не подлаган никога на зловна дресировка и затова доверяващ се на родителите си, Петер не се приближи изобщо до водата, а родителите *знаеха*, че няма за какво да се безпокоят. Родители, които установяват дисциплина в семейството на страх власт, живеейки на брега на такова езеро, щяха да бъдат в постоянно напрежение. Децата обикновено така привикват към родителските лъжи, че когато мама казва: "Водата е опасна", - те просто не й вярват. При тях, обратно, възниква желание да отидат към водата. Дете, което го заставят да се подчинява, ще изразява своята омраза към властта, нарочно дразнейки родителите си. И наистина, лошото поведение на детето в голяма част е нагледно доказателство на неправилно отношение. Всяко нормално дете приема родителско поучение, ако в семейството има любов. Ако в семейството живее ненавист, детето или няма да чува никакви аргументи, или ще възприема всичко негативно: ще разрушава и лъже.

Децата са мъдри. Те отвръщат на любовта с любов и на омразата с омраза. Те с готовност откликват на дисциплина, която е присъща на сплотен екип. Аз твърдя, че човек не е лош по природа, както не са лоши заека и лъва. Поставете кучето на верига и доброто куче ще се

превърне в лошо. Научете детето на строга външна дисциплина и доброто общително дете ще се превърне в неискрено, зло същество. Тъжно е да се каже, но повечето хора са уверени, че лошото момче е това, което иска да бъде лошо. Те вярват, че с помощта на бога или на голяма пръчка могат да принудят детето да вземе решение да бъде добро, а ако то откаже да направи това, тогава те ще се загрижени как е пострадало от своята упоритост.

В известен смисъл, в духа на старата школа е въплътено всичко, което стои зад дисциплината. Неотдавна попитах директора на едно голямо мъжко училище какви са неговите момчета и той ми каза: ”Такива момчета, които излизат от училището без идеи и без идеали. Те ще станат пушечно месо във всяка война, без да спрат и се замислят защо е тази война и защо те вземат участие в нея”.

През последните 60 години нито веднъж не съм ударил дете. Но, като млад учител, аз с лекота използвах колан, без нито веднъж да се спра и да помисля. Сега аз никога не бия децата: аз осъзнах опасността от боя и напълно си давам сметка, че зад него се крие омраза.

В Съмърхил с децата се отнасяме като с равни. Като цяло ние уважаваме личността и индивидуалността на детето така, както бихме уважавали личността и индивидуалността на възрастен човек. Ние, възрастните не изискваме от възрастния чичо Бил да изяде всичко в своята чиния, ако да кажем, не му харесва моркова, или от бащата обезателно да си измие ръцете. Поправяйки постоянно децата ние ги караме да се чувстват непълноценни, оскърбяваме тяхното естествено достойнство. Всичко това е въпрос на съотношение на ценностите. Боже мой, какво ще стане, ако Томи седне на масата с неизмити ръце?

Деца, възпитани в духа на неправилната дисциплина, дълго време от живота си преживяват в голяма лъжа. Те никога не се решават да бъдат самите себе си, стават роби на установени от някой безсмислени обичаи и маниери, без въпроси приемат своя глупав седмичен наряд, защото душата на дисциплината - това е страх от проверка. Наказанието от страна на другарите по игра не предизвиква страх, но, когато наказва възрастен, страха идва автоматично, тъй като възрастния е голям, силен и внушаващ страх и което е по-важно - той е символ на родителя, от който детето се страхува. В продължение на почти 40 години аз наблюдавам как зловни, нахални, пълни с ненавист деца встъпват в свободната атмосфера на Съмърхил. Във всеки случай промените стават постепенно. С времето тези провалени деца стават щастливи, общителни и дружелюбни.

Бъдещето на човечеството принадлежи на младите родители. Ако те с произвол и власт разрушат жизнените сили в своите деца, то престъпленията, войните и нищетата никога няма да изчезнат. Ако те вярват по стъпките на своите строги родители, те ще изгубят любовта на собствените си деца, защото никой не може да обича някой, от който се страхува.

Неврозата започва с родителското насаждане на дисциплина, която е направо противоположна на родителската любов. Човечеството не може да бъде добро, ако към него подхождат с омраза, наказание и натиск. Единствения възможен път - това е пътя на любовта.

Самата атмосфера на любов, без всякаква принуда от страна на родителя е способна да премахне много проблеми от детството. Аз искам родителите да разберат това. Ако при тях в семейството растат деца, когато царят любов и приемане, никога няма да възникне злоба, ненавист и страст към разрушение.

Поощрения и наказания

Обичаят да награждават детето крие по-малка опасност в себе си, отколкото навика да го наказват, но този обичай подкопава морала на детето, макар и фино. Наградите не са толкова ненужни - те нанасят вреда. Да награждаваш детето за нещо направено е равносилно на признание, че не си струва само по себе си то да се занимава с тази работа. Нито един художник не работи само за парична награда, не по-малка награда за него е радостта от творението. Освен това, наградите поддържат най-лошите характеристики на конкурентната система. Да направиш нещо по-добро от някой друг е лоша цел.

Раздаването на награди влияе психологически лошо на децата, тъй като поражда завист. Липсата на любов към по-малкия брат често започва с майчината реплика: ”Твоят по-малък брат прави това по-добре от теб”. За детето такова майчино изказване е награда, дадена на брат му за това, че е по-добър от него.

Опасността както от поощрения, така и от наказания става разбираема, ако се разгледа

формирането на естествения интерес на детето към нещо. И наградите, и наказанията са насочени да заставят детето да се интересува от нещо. Но истинският интерес - това е жизнената сила на цялата личност и той е абсолютно спонтанен. Можеш да принудиш към внимание, защото вниманието е произволен акт. Дете, интересуващо се само от пирати, е способно да прояви внимание към рисунка на дъската. Да заставиш детето да прояви внимание е възможно, но да го заставиш да прояви интерес - не.

Аз имам голяма градина. Няколко момчета и момичета биха могли да ми окажат голяма помощ в сезона на плевелите. Напълно е възможно да им кажа да ми помогнат в тази работа, но при тези 8-10 години не е сформирана никаква собствена представа за необходимостта от плевелите, те нямат никакъв интерес към това. Един път попитах малка група малки деца: "Някой иска ли да ми помогне за плевелите?" Всички отказаха. Аз се поинтересувах - защо? Последваха отговори: "Скучно. Нека си растат. Решавам кръстословица. Ненавиждам работата в градината".

Аз, между впрочем, също мисля, че плевелите са скучни, на мен също ми харесва да решавам кръстословици, и, ако трябва да бъде съвсем справедлив към малките, в действителност: каква работа имат те с плевелите? Това е *моя* градина, аз изпитвам гордост, когато гледам как растенията се появяват от почвата. Аз икономисвам пари от сметките за зеленчуци. Казано накратко, градината засяга моите егоистични интереси и аз не мога принудително да заинтересувам децата от нея. Единственият възможен начин за мен е да ги наемам на работа с почасово заплащане. Тогава ние ще бъдем напълно равноправни: аз съм заинтересован от обработката на моята градина, а те – от малка придобивка.

Интересът в своята основа е винаги егоистичен. Мод, на 14 години, често ми помага в градината, макар и да казва, че ненавижда работата в градината. Но тя не мрази мен. Тя се занимава с плевелите, защото иска да бъде с мен. Тоест, плевелите сега служат на нейните интереси. Когато Дерек, който също не обича плевелите, се отзовава да ми помогне, аз зная, че той иска да изпробва отново моето джобно ножче и неговия интерес се състои именно в това.

Възнаграждението в повечето случаи трябва да бъде чисто субективно удовлетворение от изпълнената работа. Идват ми наум различни неблагоприятни занимания, които съществуват в света: въгледобив, сглобяване на шайба номер 51 с болт номер 51, копаене на канавки, складиране на цифри. Светът е пълен със занимания, които не предизвикват никакъв интерес и не носят и най-малко удоволствие. Прилича на това, как ние се опитваме да приспособим нашето училище към тази скука, с която живота е пълен. Заставяйки учениците да учат предмети, крайно неинтересни за тях, ние, в действителност учим децата да изпълняват работа, от която те не могат да получат удоволствие. Ако Мери се учи да чете и смята, това трябва да бъде вследствие на нейния интерес, а не защото за добрите оценки ще получи нов велосипед и не заради маминото удоволствие.

Една майка каза на сина си, че ако престане да си смуче палеца, тя ще му купи радиоприемник. Колко е несправедливо да създадеш такъв конфликт в детето! Смученето на палеца е несъзнателно действие, което не се контролира от волята. Детето може мъжествено да предприеме усилия да се освободи от това, но, както и при мастурбатора, то отново и отново ще претърпява неуспех, а също така всичко това ще увеличи тежестта на вината и нещастieto. Родителският страх от бъдещето става опасен, когато намира изражение в предложения, приличащи на подкуп: "Когато се научиш да четеш, скъпи мой, татко ще ти купи скутер". Този път води детето към приемане с готовност на нашата жадна, търсеща само изгоди, цивилизация. Аз се радвам да съобщя, че съм виждал деца, които предпочитат неграмотността пред новия велосипед. Други варианти на тази форма на подкуп са изказвания, насочени към чувствата на детето: "Мама ще се почувства много нещастна, ако ти през цялото време си последен в класа". Тези две форми на подкуп игнорират природните интереси на детето.

Не по-малко рязко реагирам на опитите да накараме детето да върши нашата работа. Ако искаме детето да работи за нас, ние трябва да му платим в съответствие с неговите способности. Нито едно от децата няма да носи тухли за мен, ако аз реша да възстановя разрушена стена. Но, ако предложи три пенса на количка, всяко момче ще ми помогне с желание, защото аз зачитам неговия интерес. Въпреки това, не ми харесва, когато детето е принудено да направи някаква досадна работа, защото са му необходими джобни пари. Родителите са длъжни да дават, без да очакват нищо в замяна.

Наказанията не са справедливи, защото никой човек не може да бъде справедлив. Справедливостта предполага пълно разбиране на другия човек, съдията не е по-морален и свободен от предразсъдъци от боклукчиите. Ако съдията е убеден консерватор и милитарист, на него ще му бъде много трудно да бъде справедлив към антимилитариста, арестуван за критиката: ”Долу армията!”

Осъзнато или неосъзнато, учителя жестоко наказва дете, извършило сексуална постъпка, защото почти сигурно е, че има скрито чувство за вина по отношение на секса. В съда, когато съдията има неосъзнати хомосексуални стремежи, по-скоро ще бъде много суров, произнасяйки присъда за хомосексуални действия. Ние не можем да бъдем справедливи, защото не познаваме себе си и не признаваме собствените си подтиснати стремежи. Това е трагично несправедливо по отношение на децата. Възрастните, в процеса на възпитание, никога не могат да се издигнат над собствените си комплекси. Ако ние самите сме свързани с нашите подтиснати страхове, не можем да направим нашите деца свободни. Ние натоварваме децата със собствените си комплекси и не можем да постъпим иначе. Ако се постареем да разберем себе си, ще ни стане трудно да наказваме децата, тъй като е ясно, че се опитваме да им натрапим омраза, отнасяща се за нещо друго. Много отдавна аз биех учениците си, когато бях в лошо настроение – когато дойде инспектора, карах се с приятели. Всеки повод беше подходящ да излея гнева си на учениците, вместо да се опитам да разбера защо съм ядосан. Сега от собствен опит се убедих, че от наказанието няма необходимост. Аз никога не наказвам децата, в мен дори не възникват подобни намерения.

Скоро казах на един нов ученик, който се държеше предизвикателно: ”Ти правиш тези глупави трикове, просто за да ме принудиш да те ударя, защото теб цял живот са те били. Но, само си губиш времето, аз няма да те накажа, без значение какво ще направиш”. И той престана да унищожавя всичко около себе си - повече не му беше нужно да изпитва омраза. Наказанието винаги представлява акт на омраза. *В акта на наказанието родителя или учителя винаги мрази детето - и детето разбира това.* Явното разкажание или нежна любов, която родителя проявява към нашамареното дете не са истински. Това, което действително чувства набитото дете е омраза, която то трябва да скрие, за да не изпитва чувство на вина, защото дете, което го бият, в този момент мечтае например това: ”*Аз искам моята баща да падне и да умре*”. Подобна фантазия обикновено предизвиква чувство на вина - *аз искам баща ми да умре, какъв злодей съм само!* И разкажанието води детето в скута на бащата в очевидна нежност, но под всичко това се е заселила вече омразата и тя никъде не изчезва.

И което е още по-лошо, наказанието създава порочен кръг. Побоят - създадената омраза и всяко ново пляскане предизвиква в детето още, и още омраза. Нарастващата в него омраза се изразява в лошо поведение, за което още повече го бият. Повторното пляскане носи допълнителни дивиденди в омразата на детето. В резултат на това се появява малък хейтър със страст към разрушение и лоши маниери, за който наказанието е нещо обичайно, защото той прави това, за да предизвика емоционален отклик от страна на родителите, тъй като когато няма любов, подходяща е и изпълнена с омраза, емоционална реакция. И детето отново е набито, и то се разкайва, и на следващото утро започва пак предишния цикъл.

Много пъти съм наблюдавал, че саморегулиращото се дете не се нуждае от наказания и не преминава през този омразен цикъл. Него никога не го наказват и не му се налага да се държи грозно. Не са му необходими лъжи и разрушения на вещи. Неговото тяло никога не са го наричали развратно или мръсно, при него не е съществувала необходимостта да застава против властта на родителите си и да се страхува от тях. Изблици на раздразнение, безусловно, съществуват при него, но те са кратковременни и не водят към невроза.

Разбира се, да се реши какво е наказанието и какво не е, е съвсем не лесна работа. Веднъж един ученик взе назаем от мен моята най-добра пила. На следващото утро аз я намерих да се въргала под дъжда. Казах на момчето, че повече никога няма да му дам пилата. Това не беше наказание, защото наказанието винаги предполага въвличане в нравствен аспект. Да оставиш пилата на дъжда, означава да причиниш вреда на пилата, но това не е безнравствена постъпка. За детето е важно да разбере, че не бива да взема от някого инструмент и да го съсипе и изобщо да нанесе вреда на чужда собственост или личност. Защото да позволиш на детето да прави каквото иска и както иска *за сметка на друг човек*, е много лошо за детето, това го проваля. А проваленото дете е и лош гражданин.

Преди известно време бяхме посетени от едно момче от друго училище, което беше измъчило всички там, хвърляйки предмети и заплашвайки да ги убие. Той опита тази игра и с мен. Аз бързо се досетих, че той нарочно изпада в ярост, за да плаши всички и по този начин да привлече вниманието към себе си.

Веднъж, влизайки в стаята за игра, забелязах, че всички деца са се скупчили в единия ъгъл. В другия край на стаята стоеше малък терорист с чук в ръката. Той заплашваше да удари всеки, който се приближи към него.

Приключвай с това, момче, - казах рязко аз, - ние не се страхуваме от теб. Той пусна чука и се нахвърли върху мен. Започна да ме бута и да ме удря.

Всеки път, когато ме удариш, - казах спокойно аз, - аз също ще те ударя.

Аз не го наказвах. Той много бързо прекрати схватката и напусна стаята.

Това не беше наказание. Беше необходим урок: той разбра, че човек не може безкрайно да нанася вреда на другите заради собствено удоволствие.

В повечето семейства наказват за непослушание. В училищата непослушанието и дързостта също се разглеждат като тежки престъпления. Когато бях млад учител и имах навика да бия децата, както е позволено на учителите във Великобритания, аз винаги повече от всичко се сърдех на тези момчета, които не ме слушаха. Моето малко достойнство се чувстваше оскърбено. Да се наказва за непослушание означава винаги да идентифицираш себе си с Всемогъщия: *ти не трябва да имаш други богове!*

По-късно, когато преподавах в Германия и Австрия, винаги се срамувах, когато учителите ме питаха дали се прилага телесно наказание във Великобритания. В Германия съдят и наказват учителя, който е ударил ученика. Боят на децата в британските училища е наш велик позор.

Веднъж един лекар от голям град ми каза: ”Директорът на едно от нашите училища е истински звяр, той жестоко пребива децата. При мен често довеждат деца, доведени до нервен срив, но аз нищо не мога да направя, защото на негова страна е закона и общественото мнение”.

Скоро вестниците разказваха за съдебно дело, в което съдията на двама сгрешили братя каза, че ако бяха бити по-често, нямаше никога да стигнат до съда. Свидетелите казаха, че бащата биел момчетата почти всяка вечер.

Вредата на Соломоновите теории за пръчката надвишава доброто от всички негови притчи. Нито един човек, който е способен да погледне в душата си, няма да бие дете, той не може дори да поиска да го удари.

Повтарям: ударът поражда страх в детето само, когато е свързан с морална идея, с идеята на злото. Ако дете на улицата ме удари с буца глина, аз щях да я хвана и да ударя шамар на детето, а момчето ще сметне моята реакция за свършено естествена, на неговата душа няма да бъде нанесена никаква вреда. Но, ако аз отида при директора на училището и поискам наказание за престъпника, страха, свързан с това наказание ще повреди много детето. Работата ще се превърне във въпрос за нравственост и наказания. Детето ще почувства, че е извършило престъпление.

Лесно е да си представим тази сцена! Аз стоя с изцапана шапка. Директорът седи и гледа момчето със зловещ поглед. Момчето стои с наведена глава. То е съкрушено от достойнството на обвинителите.

Подгонвайки го на улицата, аз ще му бъда равен. След като са ми свалили шапката, аз вече нямам достойнство, аз съм просто някакъв мъж, а момчето би получило необходим жизнен урок: ако удариш някой, той ще се ядоса и ще ти даде да разбереш.

Наказанието няма нищо общо с избухлив нрав, то е хладно и безпристрастно. Наказанието е високонравствено. Наказанието обявява, че то е извършено в името на извършителя. /Случаите на смъртно наказание се извършват за благо на обществото./ Наказанието е акт, в който човек отъждествява себе си с бога и извършва нравствен съд.

Много родители живеят в съответствие с представата, че само бог награждава и наказва своите деца. Тези родители честно се опитват да бъдат справедливи и често успяват да убедят себе си, че наказват детето за негово добро. *На мен ми е повече болно от теб* - това не е толкова лъжа, колкото благочестива самоизмама.

Трябва да кажем, че религията и морала правят наказанието привлекателна институция в някакъв смисъл, защото то облекчава съвестта. ”Аз се разплатих”, - казва грешника.

Когато след моите лекции идва времето за въпроси, често става някой от привържениците

на старите порядки и казва: "Моят баща редовно ме биеше с чехлите, но аз не съжалявам за това, сър. Аз нямаше да стана този, който съм сега, ако не ме биеха". Всеки път не ми достига смелост да попитам: "Е, какъв сте станали?"

Да кажем, че наказанието не винаги предизвиква психически травми, означава да се отдалечим от въпроса, защото ние не знаем каква реакция предизвиква наказанието в по-късните години. Много екхибиционисти, които са задържани за безсрамно самопоказване, са жертви на ранно наказание за детски сексуални привички.

Ако наказанието някога е водило до успех, то щеше да има и някакви аргументи в негова полза. А ето, че то е способно да дава на човека страх - нали така - за това нещо ще ви разкаже всеки служещ в армията. Ако родителя се радва, че духа на детето е напълно сломен от страха, разбира се, наказанието води до успех.

Никой не знае колко деца, подложени на телесни наказания остават сломени духом и кастрирани за цял живот, а колко се съпротивляват и стават още по-антиобществени. За 50 години от моето преподаване в училища, нито веднъж не съм чувал някой от родителите да каже:

"Аз набих моето дете и сега то е добро момче". Дори е обратното, стотици пъти ми се е налагало да чувам една и съща история: "Аз го бих, разговарях с него, помагах му за всичко, а той ставаше все по-зле и по-зле".

Дете, което го наказват, *става все по-зле и по-зле*. Но, това което е по-лошо, че от него израства баща или майка, които наказват своите деца и цикъла на омразата отново продължава за дълги години. Аз често се питам: "Как е възможно това, как родители, които самите те са добри хора, са се примирили с жестокото училище за своите деца?" Тези родители, вероятно са загрижени на първо място за доброто образование на своите деца. Но те не разбират, че наказващия учител може да предизвика интерес в детето, но интереса, възникващ в резултат на принудата е интерес към наказанието, а не към аритметичния пример на дъската. Работата е в това, че повечето от добрите учащи се в нашите училища и колежи по-късно се превръщат в посредствени хора. Интересът към успешно обучение в по-голямата си част е предизвикан под натиска на родителите, а съществуването на работата малко ги интересува.

Страхът от учителя и от наказанието не може да не окаже влияние върху отношенията между родители и деца, защото символично всеки възрастен за детето е баща или майка, и всеки път, когато учителя наказва детето, той засилва неговия страх и омраза към тези възрастни, които символизира, тоест към бащата или майката. Ужасно е като се замислим. Децата, като правило, не осъзнават това чувство, но аз веднъж чух как едно тринадесетгодишно момче казва: "Директорът в моето последно училище често ме биеше и аз не мога да разбера защо татко и майка ме държаха там. Те знаеха, че той е жесток, но нищо не правеха".

Наказанието под форма на нотации е още по-опасно от бичуването. Колко са ужасни тези нотации! "Нима ти не знаеше, че постъпваш неправилно?" "Кажи, че съжаляваш за това, което си направил". Тази форма на наказание няма равна на себе си в качеството на тренировка за фанатици и лицемери. По-лошо може да бъде само молитва за заблудената душа в присъствието на детето. Последното изобщо не е простимо, защото е насочено да предизвика дълбоко чувство на вина в детето.

Още един тип наказание - нефизическо, но не по-малко опасно за детето е постоянното нареждане. Колко пъти ми се е налагало да слушам как майката по цял ден „кудкудяка“ по своята десетгодишна дъщеря: "Не ходи по слънцето, скъпа... Скъпа, моля те, стой далече от тези парпети... Не, любима моя, ти няма да отидеш днес на басейна, можеш ужасно да се простудиш там!" Постоянните забележки, безусловно, не са знак за любов, те са знак за майчин страх, скриващ несъзнателна омраза.

На мен ми се иска защитниците на наказанието да погледнат и осмислят възхитителния френски филм, разказващ историята за живота на измамника. Когато той бил момче, го наказвали за някаква постъпка, като му забранили да участва в неделната вечеря, която, както се оказало по-късно, се състояла от отровни гъби. По-късно, когато наблюдавал как изнасят ковчезите на неговото семейство, той решил, че да бъде добър няма никакъв смисъл. Безнравствена история с морал, който повечето привърженици на наказанието не могат да видят.

Дефекация и възпитание в чистоплътност

Понякога правим странно впечатление на посетителите на Съмърхил, защото от време на време разговаряме за тоалетната.

Аз смятам, че е абсолютно необходимо да правим това. Аз намирам, че *всяко* дете се интересува от изпражненията. За интересът на детето към неговите изпражнения и урина е написано толкова много, че аз очаквах да го видя, наблюдавайки своята малка дъщеря. Обаче, тя не проявяваше нито интерес към изпражненията, нито отвращение - при нея не изникна желание да играе с продуктите на своето тяло. Но, когато Зоя беше на три години, нейна приятелка, по-голяма с една година, която беше научена на чистоплътност, запозна нашата дъщеря с тайната игра с екскременти, придружена с тайно шепнене и срамежливо виновно хихикане. За нас тази игра беше много скучна, но нищо не можехме да направим, разбирайки, че намесата е опасна, тъй като забраните изобщо са опасни. За щастие, Зоя скоро се умори от едностранния интерес на това малко момиче и играта с изпражненията приключи.

Възрастните рядко разбират, че за детето няма нищо отблъскващо в изпражненията и съответстващата им миризма. Децата се фокусират върху тях, защото това шокира възрастните. Спомням си една единадесетгодишна девойка, пристигнала в Съмърхил. Тоалетните бяха единственото нещо, което я интересуваше. Тя изпаднаше в екстаз само като поглеждала в ключалката. Аз веднага промених съдържанието на нейните занятия: вместо география тя можеше да изучава тоалетните, което я направи много щастлива. След десетина дни аз направих кратка бележка по повод на тоалетните. "Не желая да слушам за това,- каза тя уморено,- наситих се с разговори за тоалетните".

Друг ученик, момче, не можеше да се заинтересува от нито един урок, защото беше твърде заинтригуван от екскрементите и подобни неща. Аз знаех, че само когато изразходва напълно своя интерес, той ще се заеме с математиката. Така и стана. Работата на учителя е проста: да изясни в какво се състои интереса на детето и да му помогне да го изживее. Така става *винаги*. Потискането и премълчаването само подсилва интереса подмолно.

Но няма ли този метод да помогне на децата да мислят грозно?- пита госпожа Морал.

Не, този *ваш* метод постоянно фиксира интереса на това, което вие наричате грозно. Само изживявайки своя интерес, човека получава свободата да премине към нещо ново.

Така че вие сами поощрявате децата да говорят за тоалетната?

Да, поощрявам ги, когато забележа, че се интересуват от това, и само в най-невротичните случаи подобни разговори отнемат повече от една седмица.

Един такъв невротичен случай имахме преди няколко години. При нас беше едно малко момче, което доведоха, защото той през цялото време си цапал панталоните. Майката го биела за това и, отчайвайки се, в края на краищата, го накарала да яде собствените си екскременти. Можете да си представите с какъв проблем се сблъскахме. Стана ясно, че момчето имало по-малък брат и проблемите започнали след неговото раждане. Причините бяха достатъчно очевидни. Момчето си мислело: *той ми отне мамината любов. Ако бъда като него и си цапам панталоните, както той си цапа пелените, мама отново ще ме обикне*. Аз му давах лични уроци, чиято цел беше да разкрия на момчето неговите истински мотиви, но изцеленията рядко се случват внезапно и драматично. Почти една година момчето си цапаше панталоните по три пъти на ден. Никой не му каза лоша дума. Мисис Коркхил, нашата бавачка, изпълняваше цялата неблагоприятна работа без нито една дума като упрек, но и тя се възпротиви, когато аз започнах да го награждавам всеки път, когато той правеше действително голяма беля. Наградата означаваше, че аз одобрявам неговото поведение. През цялото това време момчето се държеше като злобно дяволче. И нищо чудно - той имаше проблеми и вътрешни конфликти. Но след изцелението стана абсолютно чистоплътен и остана такъв в продължение на три години, които прекара с нас. Постепенно той се превърна в много симпатичен младеж. Майка му го взе от Съмърхил, за да го запише в такова училище, в което да може да научи нещо. Когато след една година той дойде да ни посети, беше друго момче - неискрено, изплашено и нещастно. Той каза, че никога няма да прости на майка си, че го е взела от Съмърхил. И той няма да прости. Колко странно - това е единственият случай с цапане на панталони, който сме имали досега в Съмърхил. Не е изключено повечето подобни случаи по своя произход да са свързани с омраза към майката, отнела любовта на детето.

Но детето може да стане чистоплътно без да го натоварваме с постоянни и подтиснати

интереси към телесните нужди. Нито котето, нито теленцето имат никакви комплекси по повод на екскрементите. При детето комплексите са свързани с начина на обучението за чистоплътност. Когато майката казва „гадост“ или само „пфу“, възниква проблема за добро и зло, въпросът преминава на нравствената плоскост, макар че би следвало да го оставим само като чисто физически. По този начин, неправилното отношение към интереса с екскрементите е, че ние казваме на детето, че то е мръсно. Правилно е да оставим детето да изживее интереса към екскрементите, обезпечавайки го с кал или глина. Така то ще може да сублимира своя интерес без репресии. То ще може да изживее своя интерес и по този начин сам да го унищожи.

Веднъж в една вестникарска статия споменах за правото на детето да прави пирожки от глина. Един известен педагог, последовател на Мария Монтесори, откликна на нея с писмо, в което съобщаваше, че както показва неговият опит, детето не иска да прави пирожки от глина, *ако то има по-добро занимание*. Но не може да има нищо по-добро, ако интереса на детето е съсредоточен именно на калта. Обаче за трудното дете следва да кажем, че то може цяла година да прави пирожки от глина, защото то не е изживяло първоначалния си интерес към екскрементите. Спомням си осемгодишния Джим, който имаше фантазии по повод на екскрементите. Аз му предложих да прави пирожки от кал. Но всеки път, когато той се занимаваше с това, аз му казвах в какво се състои неговият истински интерес. По този начин аз стартирах процеса на изцеление. Аз не му говорех направо: ти правиш пирожки от кал, защото те заместват това и това, аз само му напомнях за приликата между двата обекта. Думите вършеха работа. На дете, по-малко от 5 години, нищо не трябва да се говори, защото то с лекота изживява своите фантазии просто в самия процес на приготвянето на пирожките от кал.

За детето екскрементите са много важен обект за изучаване. Всяко потискане на този интерес е глупаво и опасно. Не трябва да им се придава и прекалено голямо значение с изключение на случаите, когато детето се гордее със своята продукция - тогава възхищението е напълно уместно. Ако детето случайно нацапа панталоните си, към това трябва да се отнесем спокойно, като към нещо нормално.

Дефекацията за детето не е просто въпрос на творчество/макар, че това се отнася и за много възрастни хора, които често намират удоволствие и гордост от факта, че са успели да се освободят/- символично то е нещо много по-ценно. Разбойникът, който е оставил купчина на килима, след като е ограбил сейфа, няма намерение да прибави към престъплението си оскръбление: той символично показва, че неговата съвест е нечиста, като оставя нещо ценно в замяна на откраднатото.

Животните не осъзнават своите естествени функции. Кучетата и котките автоматично заравят своите изпражнения, действат инстинктивно: понякога това е необходимо, за да ги отделят от чистата храна. Отношението на човека към неговите екскременти в голяма степен е свързано с неговото неестествено хранене. Екскрементите на конете, овцете и зайците са чисти и изобщо не са неприятни. Екскрементите на човека, напротив, са отвратителни, защото неговата храна е ужасна смес от изкуствени продукти. Понякога си мисля, че ако човешките екскременти можеха да се докоснат така, както екскрементите на животните, при децата биха се увеличили шансовете да израснат емоционално свободни.

Отвращението, което възрастните изпитват към човешките екскременти, не може да не играе значителна роля във формирането на негативна, жизнеотричаща част в детската душа. Тъй като природата е поставила екскреторните и половите органи близо един до друг, детето заключава, че и едните, и другите са мръсни. Затова родителското неодобрение по отношение на екскрементите почти винаги заставя детето да вижда и секса в тази светлина. Отхвърлянето на секса и екскрементите формира единно потискане.

Майката не изпитва никакво отвращение, когато пере пеленките на своето бебе, обаче след три години тя забележително се дразни, ако ѝ се наложи да изчисти малка купчинка от килима. Майката трябва да се обръща твърде внимателно към детето в такива ситуации, помнейки че нейният гняв никога не си отива даром от детето. Гневът прониква в душата на детето, съхранявайки и запечатвайки се в характера.

Хранене

Тоталитаризмът винаги е започвал и до сега започва в детската стая. Първото вмешателство в природата на детето е първата проява на деспотизъм. И това първо

вмешателство е свързано с храненето. То започва с принуждаването на новороденото бебе да се храни по разписание. Повърхностното обяснение на това явление се състои в това, че храненето по разписание по-малко нарушава ежедневната рутина и удобство на възрастните. Но истинският, дълбок мотив е омразата към новородения живот и неговите естествени нужди. Казаното потвърждават равнодушието и спокойствието, с които в някои семейства се отнасят към воплите на гладното бебе.

Саморегулацията трябва да започне от раждането, от най-първото хранене. Всяко бебе има рожденото право да бъде нахранено, когато иска да яде. Когато майката и детето са в къщи, майката с лекота следва неговите потребности, но в повечето родилни домове детето го вземат след раждането и поставят в детска стая. На майката не разрешават да го люлее или да му дава шишето през първите 24 часа. Кой може да каже каква непоправима вреда се нанася на това бебе?

Днес в някои клиники позволяват на бебетата да бъдат с майките си и под тяхна опека. Да се запишеш в такова отделение, без да провериш дали се предоставя такава възможност, означава, че приемаш съществуващата система. Всяка майка, която има намерение да създаде на своето дете условия за саморегулация, трябва да се погрижи да не попада в такава клиника, която не предоставя такава възможност - с други думи, в която не одобряват саморегулацията за бебета. По-добре да родите детето си в къщи, отколкото да се подложите на подобна жестокост.

Храненето по разписание, толкова дълго внедрявано от лекари и сестри, е предизвиквало толкова нападки, че много педиатри се отказаха от него. То очевидно е неправилно и опасно. Ако детето, да кажем, в 4 часа крещи от глад, но не го хранят, докато не стане време по предписаната схема, това означава, че то се подлага на жестока, жизнеотричаща дисциплина, безкрайно опасна за неговото телесно и духовно развитие. *Бебето иска да се храни тогава, когато иска да се храни.* Отначало то ще се нуждае от храна по-често, защото не може да изяде по-голямо количество наведнъж. Обичаят да се дава на бебето бутилка с вода през нощта е лош. През нощта, ако детето е гладно, трябва да се нахрани както обикновено. За 2 месеца детето ще се настрои да приема по-голямо количество храна и интервалите между храненето ще се увеличат. На 3 или 4 месеца детето ще иска да яде, например, между 10 и 11 часа вечерта, и между 5 и 6 часа на следващото утро, но, разбира се, тук няма никакво правило. Една фундаментална истина трябва да бъде написана на стената на всяка детска стая: *не трябва да допускате детето да крещи до изнемошяване.* Неговите потребности трябва винаги да се удовлетворяват.

При храненето по разписание майката винаги се намира на няколко крачки пред детето и като опитен специалист знае точно какво трябва да прави по-нататък. Обаче такава майка ще отгледа детето механично. Такова дете, разбира се, ще причинява на възрастните минимално безпокойство - за сметка на своето уникално естествено развитие. В условията на саморегулация всеки нов ден и минута от живота на детето означава за майката ново откритие. Защото майката следи детето и през цялото време се учи в процеса на непосредственото наблюдение. Така, ако детето крещи в течение на половин час, след като добре се е нахранило, на младата майка ще ѝ се наложи сама да реши този проблем независимо какво казват за това поддръжниците на строгото разписание. Неудобно ли му е? Дали не го мъчат газове в коремчето? Или иска още храна? Или то просто привлича вниманието, защото се чувства самотно? Майката следва да откликне на неговите нужди, естествено, ръководейки се от своята любов към детето, а не от някакви бездушни правила от книжките. Всяко дете, ако му бъде предоставена такава възможност, ще създаде свое собствено разписание. Това означава, че детето притежава способност към саморегулация по отношение не само на кърменето, но и по-късно - на твърдата храна.

Смученето на палеца в по-късното детство, което често продължава и в юношеска възраст, е най-очевидния резултат от храненето по разписание. В смученето се сливат два компонента: желание за храна и чувство на удоволствие от смученето. Когато идва естественото време за хранене и то започне, се случва орална наслада, която се удовлетворява по-рано от глада. Ако детето трябва да чака и да плаче, заради времето, се блокират и двата компонента.

Веднъж видях в родилното отделение една майка, която действайки по инструкциите на лекаря, отдели детето от гърдите си, защото минутите, определени за кърмене са изтекли.

Сложно ми е да си представя по-ефективен начин за създаване на трудно дете. Почти е невъзможно да се повярва, че невежите доктори и родители смеят да посягат на естествените импулси и поведение на детето, разрушавайки удоволствието и непосредствеността със своите абсурдни идеи на ръководство и формиране. Именно такива хора пораждаат всеобщо нездраво човечество, психически и телесно. По-късно училището и църквата продължават процеса на дисциплинирано възпитание, насочено против удоволствието и свободата.

Една майка ми писа за своето малко момче, което израснало в условия на саморегулация. Когато детето започнало да яде твърда храна, тя му предлагала по избор няколко блюда. Необходимият обем храна то определяло също само. Ако момчето се отказвало от определен вид зеленчук, му предлагали или други зеленчуци, или десерт. Много често се случвало то да изяде тези зеленчуци, от които по начало се било отказало, след десерта. Понякога то изобщо отказвало да яде - сигурен знак, че не е гладно. В такива случаи следващия път то се хранело много добре.

Твърде често майките вярват, че те по-добре познават нуждите на детето от него самото. Но, това изобщо не е така. По отношение на храненето е много лесно това да се провери. Майката може да постави на масата сладолед, сладкиш, пшеничен хляб, домати, салата и друга храна, а после да предложи на детето пълна свобода на избор. Нормалното дете, ако не му пречат, ще състави за себе си напълно балансирана диета примерно за седмица. Доколкото знам този факт е потвърден в контролирани експерименти, проведени в САЩ.

При нас в Съмърхил даже на най-малките деца винаги е предоставена пълна свобода на избор от блюдата на дневното меню. Обядът неизменно включва избор между три основни блюда. Един от резултатите е, че в Съмърхил се изхвърля много по-малко храна, отколкото в другите училища. Обаче нашият мотив не е свързан с това, ние се стремим да спасим детето, а не продуктите.

Когато децата се хранят нормално, балансирано, сладките неща, които те купуват със своите джобни пари, не им причиняват никаква вреда. Децата обичат сладките неща, защото техните тела се нуждаят от захар и те, разбира се, трябва да я получат.

Да се принуждава детето да яде бекон с яйца, когато то ненавижда бекон с яйца, - е абсурдно и жестоко. На Зоя винаги се позволяваше да избере това, което е по нейния вкус. Когато тя се простудяваше, ядеше само плодове и плодови сокове без никакви внушения от наша страна. Аз никога преди не бях виждал дете, което така малко да се интересува от храна, както Зоя. Кутия шоколад стоеше по много дни неотворена при нея на масата, а най-изисканото блюдо за вечеря или закуска би могло да я остави равнодушна. Ако тя седне да яде и дойде друго дете да я извика да играят, става и повече не се връща към закуската. Но тъй като тя имаше прекрасно физическо състояние, ние не се тревожехме.

Естествено, повечето родители съставят менюто на семейството в съответствие със своите предпочитания и идеи по отношение на диетата. Ако родителите са вегетарианци, те ще хранят детето с вегетарианска храна. Аз често забелязвам, обаче, че децата от вегетарианските семейства поглъщат порции с месна храна с вълчи апетит.

Като обикновен човек, неусъвършенстван в диетологията, аз вярвам, че няма никакво значение дали детето ще яде месо или не. Ако диетата е балансирана, неговото здраве, вероятно ще бъде добро. Аз никога не съм чувал в Съмърхил за диария и много рядко съм чувал за запек. При нас винаги има много сурови зеленчуци, но понякога новите деца отказват да ги ядат. Обикновено с течение на времето те свикват с тях и даже ги обикват. Във всеки случай, в Съмърхил децата обръщат много малко внимание на храната, както и трябва да бъде.

Тъй като в детството храната доставя голямо удоволствие, жизнено важно е да не натоварваме процеса на нейното поглъщане с правила за поведение на масата. Тъжната истина е, че в Съмърхил най-неприятни маниери имат децата, които са възпитавани особено строго в това отношение. Колкото по-взискателно и категорично е семейството, толкова по-лоши са маниерите на хранене/и на всичко останало/ на детето, вместо да му бъде предоставена свободата да бъде самото себе си. И тогава не може да се направи нищо друго, освен да се позволи на детето да изживее подтиснатите тенденции, докато не развие свои собствени естествени маниери на поведение - по-късно, в юношеската възраст.

Храненето е най-важното нещо в живота на детето, много по-важно дори от секса. Стомахът е егоистичен и егоцентричен. Егоизмът е свойствен на детството. Момче на десет

години е много по-жадно за своята чиния с агнешко месо, отколкото вожда на първобитно племе към неговите жени. Когато на детето е предоставена възможност да изживее своя егоизъм, както това се прави в Съмърхил, този егоизъм постепенно се превръща в алтруизъм, в естествена грижа за другите.

Здраве и сън

Вече повече от 40 години в Съмърхил децата боледуват много рядко. Аз мисля, че причината се състои в това, че ние винаги сме на страната на жизнения процес - насърчаваме плътта. Ние смятаме, че щастието е по-важно от диетата. Посетителите на Съмърхил неизменно забелязват, че нашите деца изглеждат добре. Аз мисля, че щастието прави нашите момичета добрички и момчетата - привлекателни.

Храненето със сурови зеленчуци може да изиграе важна роля при болни бъбреци, но всичките зеленчуци на света няма да помогнат да се излекува душевната болест, ако тя е предизвикана от потискане. Човек, хранещ се балансирано, може да натоварва своите деца с морализиране, а човек, който не е невротик, няма да нанесе вреда на своето потомство. Моят опит ме доведе до извода, че натоварените деца са много по-малко здрави от свободните.

Също така забелязах, че много от нашите деца в Съмърхил израстват до шест фута, дори в случаите, когато техните родители не са много високи. Може да не е точно така, но напълно вероятно е, че свободата да растеш в щастие означава и свобода да растеш в инчове. И, разбира се, аз забелязах, че момчетата започват бързо да растат, когато се отмени забраната за мастурбация.

Сега по въпроса за съня. Не знам дали лекарите са прави в своите твърдения, че на детето е абсолютно необходимо да спи толкова и толкова часове. За бебетата - да. Разрешете на едно седемгодишно дете да стои до късна вечер и неговото здраве ще пострада, защото то няма възможност да спи по-дълго време сутринта. Някои деца протестират, когато ги изпращат да си лягат, защото си мислят, че може нещо да пропуснат.

В свободното училище отбойт е последния ужас не толкова за младите, колкото за големите. Малките обичат да стоят до полунощ и аз им съчувствам, защото самият аз мразя да си лягам рано. За повечето възрастни проблема се решава от работата: ако трябва да си на работа сутринта в 8 часа, то ти се отказваш от желанието да си лягаш късно през нощта.

Недостатъчният сън може да бъде компенсирани от други фактори, като щастие и добро хранене. Учениците на Съмърхил компенсират своя сън в неделя сутрин, дори понякога се случва да пропуснат обяда.

По отношение на връзката между физическия труд и здравето, то голяма част от работата, която върша има двойствен мотив: аз копая градината с картофи, разбирайки, че бих могъл много изгодно да прекарам това време, ако напиша статия за вестник, а за копането да платя на работник. Обаче, аз копая сам, защото искам да запазя своето здраве, този мотив е по-важен за мен, отколкото дохода от публикацията. Един мой приятел който търгува с коли, не един път ми е казвал, че само кръгъл глупак може да копае с ръце във века на машините, а аз му отговарям, че моторите разрушават здравето на нацията, защото в наши дни почти никой не ходи с краката си и не копае с ръцете си. И той, и аз сме достатъчно стари, за да отчитаме проблема за съхранение на здравето.

Детето, обаче изобщо не осъзнава проблема със здравето. Нито едно момче няма да копае, за да съхрани своята фигура. При всяка работа то има само един мотив - интереса в дадения момент. Здравето, на което ние се наслаждаваме в Съмърхил, се дължи на свободата, добрата храна и свежия въздух - именно в такава последователност.

Акуратност и облекло

По отношение на личната чистоплътност девойките са като цяло по-акуратни от момчетата. Момчетата и девойките в Съмърхил започват да се грижат за своята външност чак след 15 годишни. В същото време девойките не са по-акуратни от момчетата по отношение на реда в стаята - аз имам предвид девойките до 14 години. Те обличат кукли, правят театрални костюми и оставят пода в стаята покрит с боклук. Но това е творчески боклук.

При нас рядко се случва девойка да не се измие. Веднъж имяхме такова момиче - от семейство, в което бабата била обсебена от чистота и миела Милдред по десет пъти на ден.

Домоуправителката на нейната група дойде веднъж при мен и ми каза: Милдред не се е мила вече цяла седмица, тя не иска да се изкъпе и вече започва да мирише.

Изпрати я при мен,- казах аз.

Милдред скоро дойде. Нейното лице и нейните ръце бяха много мръсни.

Слушай,- казах аз строго,- това не може така.

Но аз не искам да се мия,- запротестира тя.

Млъкни,- казах аз,- кой тук ти говори за измиване? Погледни в огледалото.

Тя погледна.

-Е, как е лицето ти?

Не е много чисто, нали?- попита тя с насмешка.

То е *твърде* чисто,- казах аз.- Няма да търпя в това училище девойка с такова чисто лице.

А сега се махай.

Тя отиде до кутията с активен въглен и натърка лицето си до черно.

После се върна при мен с тържествуващ вид.

Така харесва ли ти?

Аз изследвах лицето ѝ твърде внимателно.

Не,- казах аз.- Ето на тази буза е останало бяло петно.

Същата вечер Милдред се изкъпа. Нямам никакво понятие защо го направи.

Спомням си един седемнадесетгодишен юноша, който дойде при нас от частно училище.

Една седмица след пристигането си той се започна с товарачите на въглища и започна да им помага. Когато той дойде в столовата, лицето и ръцете му бяха черни, но никой никога не каза нито дума по този повод. Никой не се вълнуваше от това. На него му трябваша няколко седмици, за да изживее училищните и домашните представи за чистоплътност. Когато момчето се раздели с товарачите на въглища, той отново стана чистоплътен и по тялото, и по дрехите, но обаче: чистоплътността престана да бъде за него нещо натрапено отвън; той изживя своя комплекс към мърсотията.

Когато Вили прави пирожки от глина, майка му се тревожи да не би съседите да кажат, че нейния син е мръсен. В такива случаи социалните изисквания - какво ще си помисли обществото - трябва да отстъпят място на индивидуалните потребности - радост от играта и творчество.

Твърде често родителите придават твърде голямо значение на акуратността. Това е една от седемте смъртни добродетели. Човек, който се гордее със своята чистоплътност - обикновено е човек от втора класа, който и в живота цени всичко второстепенно. Най-акуратният външно човек често има най-неакуратните мисли. Аз казвам това с цялата безпристрастност на човек, чиято писмена маса изглежда винаги като планина от отломки под надпис „Не прави бъркотия” на обществено място.

В моето собствено семейство най-голямата трудност във връзка със саморегулацията се концентрираше около проблема с обличането. Зоя би била щастлива да ходи голичка цял ден през пролетта, ако ѝ позволят. Родителите на друго саморегулиращо се дете ми разказаха, че когато навън захладнее, тяхната двугодишна дъщеря сама влизала в къщи и искала топла дреха. При нас не беше така. Зоя издържаше на студ, докато не ѝ посиняваха носа и бузките, но все пак се съпротивляваше на нашите усилия да ѝ облечем някаква дреха. Мъжествените родители биха казали: ”Нейният собствен организъм ще ѝ подаде необходимите сигнали. Дайте ѝ малко време и всичко ще бъде наред”. Но на нас не ни стигна мъжеството, за да рискуваме да я хване пневмония, затова я заставяхме да облече това, което смятахме за необходимо.

Каква дреха следва да носи малкото дете, трябва да решават родителите. Обаче, когато децата станат юноши, е нужно да им се позволи сами да избират дрехите си. Милиони дъщери страдат от това, че техните майки си присвояват правото да им избират дрехи. Момчетата, като правило, се обличат по-лесно. Съществува добър начин/ако родителите могат да си го позволят/- да се дават на момчетата и момичетата пари, за да си купуват дрехи. Ако те поискат да похарчат парите си за кино или сладки неща, то това е тяхна работа. Но това, което е съвършено неизвинително - да обличате детето така, че да се различава от другите деца. Да обличате порасналите момчета с шорти, когато техните връстници ходят с дълги панталони е жестоко. Дъщерите трябва да са свободни да правят с косите си това, което им харесва: да ги носят дълги, къси или заплетени. Ако искат да ползват червило - защо не? Лично аз мразя вида

на тази гадост, но, ако моята дъщеря мисли различно, аз няма да се опитвам да я разубеждавам.

При малките деца няма вроден интерес към дрехите, но дете, чиито родители са обсебени от това, скоро само ще придобие този комплекс.

То се страхува да се качи на дървото, защото ще изцапа панталоните си.

Нормалните деца хвърлят дрехи навсякъде. Сваляйки си пуловера, те забравят къде са го оставили. Когато аз обикалям територията на училището в неделя вечер, винаги мога да събера богат асортимент от обувки и якета. Деца, които не живеят в интернати, са принудени да се съобразяват с мнението на съседите. Само си помислете за хилядите деца, принесени в жертва на тази мерзост - неделния костюм! Виждате ли как те тържествено крачат със своите тесни якички и бели рокли, страхувайки се да ударят топката или да се качат на оградата? За щастие сега този идиотизъм умира. В Съмърхил, когато е горещо, момчетата и учителите могат да седнат на обяд без риза- никой не възразява. Съмърхил поставя маловажните неща на правилното място и се отнася към тях с пълно безразличие.

Именно по въпроса за дрехите родителите често проявяват своите комплекси по отношение на парите. Веднъж в Съмърхил беше един много гаден малък крадец, излекуван, най-накрая, след години упорит труд и безкрайно търпение от неговите учители. Момчето си тръгна от нас, когато беше на 17 години. Майка му ни писа: "Бил си дойде у дома. Липсват му два чифта чорапи. Погрижете се, моля ви, да му бъдат върнати".

От време на време родителите проявяват ревност към икономката, която се грижи за децата в Съмърхил. Имали сме майки, които още щом пристигнат се отправят към шкафчетата на своите деца и там се мръщят и цъкат с език, изразявайки по този начин своите съмнения, че домоуправителката не е съвестна. Подобни майки обикновено изпитват голямо безпокойство по повод на своите деца, защото тревогата, касаеща дрехите им, винаги означава безпокойство за ученето и за всичко останало.

Играчки

Ако реша да помисля за някакъв бизнес, аз бих отворил магазин за играчки. Всяка детска стая е натрупана с плюшени играчки, на които децата не обръщат никакво внимание. При всяко дете от средните класове има прекалено много играчки. Честна дума, повечето от играчките, чиято стойност превишава няколко пенса, е чиста загуба на пари.

Веднъж Зоя получи като подарък от един бивш ученик великолепна кукла която можеше да ходи и да говори. Това, очевидно, беше скъп подарък. В същото време една нова ученичка подари на Зоя малък пухкав заек. С голямата скъпа кукла тя си поигра половин час, а с пухкавия заек - няколко седмици. Тя дори всяка вечер го вземаше в леглото си.

От всички играчки, единствената, към която Зоя запази своята привързаност, беше Бетси-Ветси. Бетси-Ветси е име на камъче, което може да пише. Аз купих това камъче, когато Зоя беше на половин година. Устройството за писане изобщо не я интересуваше може би, защото беше фалшификат. Когато Зоя стана на четири и половина години, едно утро тя обяви: "Бетси-Ветси ми омръзна, искам да я дам на някой".

Преди няколко години попитах по-големите деца: "Кога твоите по-малки брат и сестра най-много те дразнят?" Практически във всички случаи отговора беше един и същи: "Когато чупят моите играчки".

Никога не трябва да показваме на детето как действа играчката. В действителност на детето никога не трябва да му помагаме, ако той изобщо не е в състояние да реши проблема сам.

Саморегулиращите се деца изглеждат щастливи да се развличат сами, занимавайки се дълго със своите играчки и игри. Те не ги чупят като другите деца.

Няма никаква причина, на дете от частен дом или в дом с достатъчно добра звукоизолация, да му бъде позволено да играе с кухненски прибори, които в момента не се използват, като например метални капаци от тигани или дървени лъжици в качеството на палки от барабан. Децата обикновено предпочитат тези вещи пред играчките от магазините.

Родителите имат навик да купуват излишни играчки. Детето жадно протяга ръчички към някоя играчка-трактор или жираф и родителите веднага я купуват. В резултат на това повечето деца са пълни с играчки, към които никога не проявяват някакъв интерес.

По отношение на играчките, стимулиращи творческата дейност, то на пазара има твърде

малко от тях. Има много конструктори - метални и дървени, но това съвсем не са творчески играчки. Сглобяването на конструктора и пъзела не може да се смята за напълно оригинално. Аз признавам, че сам не мога да изобретя нито една творческа играчка и в това отношение няма какво да предложа, но съм уверен: света на играчките още чака своя вълшебник, който ще успее да достигне по-близо до сърцето на детето от предишните създатели на играчки.

Шум

Децата по природа са шумни - родителите трябва да приемат този факт и да се научат да живеят с тях. За да израсне здраво детето, трябва да му бъде позволено да играе в шумни игри толкова, колкото му е необходимо.

Аз живея с детския шум вече 40 години. Като правило не осъзнавам, че чувам шум. За аналогия може да послужи живота във фабрика, където обработват метал и човек свиква с постоянния звук на чука. А тези, които живеят на шумните улици, постепенно престават да чуват шума от транспорта. Разликата се състои в това, че шума на чука или транспорта са повече или по-малко монотонни, а в същото време детския шум е разнообразен и пронизителен. Шума, разбира се, може да действа на нервите на човека. Аз трябва да призная, че когато преди няколко години се преместих от основното здание във вилата, отделяйки се от шума на 50 деца, най-голямо удоволствие ми доставяше вечерната тишина.

Столовата на Съмърхил е шумно място. Децата, както и зверовете, шумят по време на хранене. Ние каним при себе си на обяд само тези посетители, които нямат комплекс по повод на шума. Моята жена и аз обядваме отделно, но прекарваме 2 часа на ден, подавайки детския обяд и се нуждаем от почивка. Учителите не обичат особено твърде силния шум, но юношите не възразяват против шума на малките. И когато някой постави въпроса за шума пред малките в столовата, малките съвършено справедливо протестират, твърдейки, че големите шумят не по-малко.

Забраните, отнасящи се до шума никога не създават в детето такъв силен натиск, както забраните по отношение на интереса към функциите на тялото, защото шума никога не се нарича мръсен. Тона, с който таткото крещи: "Веднага прекрати този грохот!" - е открито чувство на изразяване на нетърпение. А тона на майката, когато казва: "Фу, мръсно!" - тон на шокиран високонравствен човек.

В Съмърхил някои деца играят по цели дни, особено в слънчево време. Техните игри обикновено са шумни. В повечето училища училищния шум, както и играта, са забранени. Един от нашите ученици, постъпвайки в шотландски университет, казал: "Студентите толкова ужасно шумят по време на занятията, че това става много натоварващо. Ние, в Съмърхил, преживяхме този период, когато бяхме на 10 години".

Спомням си един епизод от романа „Къщата със зелените капаци“, в който студентите от Единбургския университет потропвали с краката си „Тялото на Джон Браун“, устройвайки обструкция на слаб преподавател. Шумът и играта винаги вървят ръка за ръка, но добре е, когато това се случва във възрастта от 7 до 14 години.

Маниери

Да имаш добри маниери, означава да мислиш за другите, по-точно, да чувстваш, че редом с теб живеят и други хора. Човек трябва да чувства обстановката, да умее да поставя себе си на мястото на другия. Умението как да се държиш не позволява да засегнеш никого. Умението как да се държиш означава да имаш естествен добър вкус. Това не може да се научи, такова поведение принадлежи на несъзнателното.

Етикетите, напротив може да се научат, защото те принадлежат на съзнанието. Етикетът е видимост на маниера. Етикета не пречи на човека да разговаря по време на концерт, етикета позволява сплетни и скандали. Етикетът изисква да се преоблечеш за обяд, да станеш, когато дама се приближава към масата, да кажеш „извинете“, ставайки от масата. Всичко това е съзнателно, външно, безсмислено поведение.

Лошите маниери винаги се проявяват при неподредена психика. Склонността към клеветата, скандали, сплетни и подмолни действия - всичко това са субективни нарушения, в които се проявява омразата на човека към себе си. Те показват, че сплетника е нещастен. Ако можехме да заведем децата в един свят, където да бъдат щастливи, ние автоматично ще ги освободим от

всяко желание да мразят. Казано по друг начин, тези деца биха имали добри маниери в най-дълбокия смисъл на тази дума, тоест те винаги, от този момент, биха проявили любов и доброта.

Ако децата ядат грах с нож, то не е нужно да разговарят по време на изпълнение на симфония на Бетховен. Ако те преминат покрай мисис Браун, без да си свалят шапката от главата, това не означава, че навсякъде ще започнат да говорят, че мисис Браун пие сама бренди.

По време на една лекция стана възрастен човек и се оплака от маниерите на сегашните деца.

Ето, например, миналата събота,- каза раздразнено той,- аз се разхождах в парка. Покрай мен минаха две малки деца и едното от тях ме поздрави: ”Здравейте, чичо!”

Аз го попитах:

Какво лошо има в ”Здравейте, чичо!”? Повече ли щеше да ви хареса „Здравейте, сър?” Работата е в това, че вие сте се обидили. Вашето достойнство е било засегнато. Вие искате от децата раболепство, а не добри маниери.

Това е вярно за много възрастни. И това е чиста арогантност. Това е такова отношение към децата, като че ли те са васали при феодализма. Това е егоизъм, който е далече по-неоправдан, отколкото егоизма на децата. Децата са длъжни да бъдат егоистични, а възрастните трябва да насочат своя егоизъм към вещите, а не към хората.

Аз виждам как децата се коректират едно друго. Един от моите ученици се хранеше много шумно, докато другите не го поправиха. В същото време, едно от момчетата опита да яде говеждо с нож, другите сметнаха, че това е добра идея. Те се питаха: ”А защо, например, не бива да се яде с нож?” Отговорът, „Може да си порежеш устата” , беше отхвърлен с основанието, че повечето ножове са тъпи.

Децата могат съвършено свободно до поставят под съмнение етикета, защото ще ядеш или не грах с нож е лична работа на всеки. Но те трябва да имат свободата да поставят под съмнение правилата на поведение по отношение на другите. Ако децата влезнат в гостната с мръсни обувки, ние им крещим, защото гостната принадлежи на възрастните и възрастните имат право да решават кой и как да влиза там.

Когато едно от момчетата оскуба нашия месар, аз казах на учениците на общото събрание на училището, че месаря ми се е оплакал, но вярвам, че би било по-добре, ако той просто беше издърпал ушите на момчето. Това, което хората наричат маниери, не се учи. Те, в най-добрия случай, са стари традиции. Да си свалиш шапката в присъствието на дама е безсмислен обичай. Като бях малък, аз си свалих шапката пред жената на свещеника, но не правех това пред майка ми и сестра ми. Мисля, че смътно усещах, че пред тях не трябва да се преструвам. Но, между другото, обичая да си свалиш шапката, в крайна сметка е безвреден. По-късно момчетата се примиряват с него. На 10 години, обаче, всичко, което е свързано с преструвка, трябва да се държи далече.

Никога не трябва да се учат маниери. Ако седемгодишно момче иска да яде с ръце, той има право да постъпва така. Никога не трябва да молим детето да се държи така, че неговото поведение да бъде одобрено от леля Мери. Пожертвайте по-добре отношенията си със съседите, отколкото да задържате развитието на детето си за цял живот, карайки го да се държи неискрено. Маниерите идват сами. Бившите съмърхилци имат превъзходни маниери, въпреки че някои от тях на 12 години си облизваха чиниите. Никога не трябва да карате детето да казва „благодаря” и дори да го подтиквате към това.

Повечето хора-родители и посетители биха се удивили, ако видят колко повърхностно добри, формиран по образец маниери имат момчетата и момичетата, които пристигат в Съмърхил. Децата идват при нас с прекрасни на вид маниери, но скоро напълно ги отхвърлят, защото разбират: тяхната неискреност в Съмърхил е неуместна. Постепенното освобождаване от неискреността в тона, в маниерите и в поведението е норма. На учениците от затворените частни училища обикновено им трябва повече време, за да се освободят от неискреността. Свободните деца никога не са дръзки.

За мен нуждата от уважение към учителя е нещо изкуствено и неправилно, принуждаващо човека да бъде неискрен. Когато един човек действително уважава друг човек, той прави това неосъзнато. Моите ученици могат да ме наричат глупаво магаре, когато поискат, те ме

уважават, отговаряйки по този начин на моето уважение към техния юношески живот, а не защото съм директор на училището и стоя на пиедестал като величествена оловна статуя. Моите ученици и аз изпитваме взаимно уважение едни към други, защото се приемаме едни други.

Веднъж една мама ме попита: ”Ако оставя тук своя син, няма ли той да се държи като дивак, когато се върне в къщи през ваканцията?” Аз отговорих: ”Да, ако вие сте го направили дивак”. Действително, когато доведат в Съмърхил изпуснатото дете, то през първата година, връщайки се в къщи, се държи като дивак. Ако преди са го учили на добри маниери, всеки път то ще регресира към варварство, което доказва само, че изкуствено насадените маниери не са способни да проникнат дълбоко в детето.

Изкуствените маниери, този повърхностен слой на лицемерно подмазване, се изхвърлят най-напред в условията на свобода. Новите деца обикновено демонстрират чудесни маниери, тоест държат се неискрено. В Съмърхил, с времето те придобиват добри маниери, тоест истинско умение да се държат добре, защото ние не изискваме от тях никакви маниери, дори необходимите „благодаря” и „моля”. И нашите гости говорят и говорят: ”Какви възхитителни маниери!”

Питър беше при нас от 8 до 19 години. Завършвайки училище той замина за Южна Африка. Хазайката на дома, където той живееше ни написа писмо: ”Тук всички са очаровани от неговите прекрасни маниери”. Аз изобщо нямах представа дали той имаше някакви маниери, когато живееше с нас в Съмърхил.

Съмърхил е безкласово общество. Богатството и положението на бащата няма никакво значение. Важно е личността на човека. Най-важно е неговото социално положение, тоест способността му да бъде добър член на съобществото. Нашите добри маниери израстват от нашето самоуправление, защото всеки от нас е постоянно принуден да зачита гледната точка на другия. Немислимо е някое от децата да се присмива на някой, който заеква или да се подиграва на някой, който куца. А момчетата от подготвителното училище правят и едното, и другото. Момчетата, които казват „моля”, „благодаря” и „простете сър”, в действителност доста често са равнодушни към околните.

Маниерите са въпрос на искреност. Когато Джек напусна Съмърхил, отиде на работа във фабриката и там забелязал, че човека, който дава болтове и гайки винаги е в отвратително настроение. Джек поразмислил за това и дошъл до извода, че проблема е следния: Работниците идвали при Бил и крещели: ”Ей, Бил, хвърли няколко половин инчови гайки”. Бил носел сако и вратовръзка и Джек си помислил, че той, най-вероятно, се чувства по-висш от работниците, а неговото лошо настроение е предизвикано от това, че той не получава това уважение, което, по негово мнение, заслужава. Затова, когато на Джек му трябвали болтове и гайки, той се обръщал към Бил така: ”Простете, мистър Браун, нужни са ми болтове и гайки”. Джек казваше още: ”Това не беше раболепие от моя страна, аз просто използвах психологията. Беше ми жал за човека”. „И какъв беше резултата?”- попитах аз. „О,- каза Джек,- аз съм единственото момче във фабриката, с което той е любезен”.

Аз смятам това за превъзходен пример за маниери, които съобществото дава на момчетата, навика да мислиш за другите и да им съчувстваш.

Аз никога не съм забелязвал лоши маниери при малките, несъмнено защото не ги и търся. Не съм виждал дете, което да се опита да се промъкне между двама разговарящи посетители.

Децата никога не чукат на вратата на моята гостна, но, ако при мен има посетители, те просто тихичко си отиват, при това често казвайки „извинете”.

Добър комплимент за техните маниери скоро ми направи един търговец. Той ми каза: ”През последните три години идвам тук с кола и досега нито едно дете не ми е надраскало вратите и не се е опитало да влезне в колата ми. И това се случва в училище, където, както смятат, децата по цял ден чупят прозорци”.

Аз вече споменах за приветливото отношение на съмърхилските деца към посетителите. Тази приветливост също може да се причисли към добрите маниери, защото аз никога не съм чувал някой посетител, дори и предварително да е настроен против нашето училище, да се оплаче, че някой от учениците, които са прекарвали вече шест месеца в нашето училище, му досажда.

На нашите театрални представления аудиторията се държи прекрасно. Дори неудачно

изпълнение или слаба пиеса, които се случват, естествено, получават не по-малко гръмки аплодисменти, тъй като изпълнителите и драматурга са направили всичко, което са могли и не следва да бъдат осъждани или поправяни.

За някои родители въпроса за маниерите е много важен. Десетгодишно момче, от добро семейство, пристигна в Съмърхил. Той чукаше на вратата на гостната, когато влизаше и винаги затваряше вратата, когато излизаше. Аз казах: "Това ще продължи една седмица"- и сгреших. Това продължи два дена. Естествено, аз крещя на детето: "Затвори вратата!", но не защото се опитвам да го науча на маниери, а просто не искам да ставам и да я затварям сам. Възрастните смятат, че добрите маниери са необходими. Децата пък, независимо дали техния баща е професор или шофьор, не се интересуват от маниери.

Развитието на цивилизацията се състои в освобождаване на света от фалша и неискреността. Ние трябва да дадем възможност на нашите деца да минат поне една крачка напред от нашата толкова фалшива цивилизация. Освобождавайки децата от страха и омразата, ние проправяме пътя на нова цивилизация с добри маниери.

Пари

За повечето деца парите са символ на любов: "Чичо Бил ми дава по два и половина шилинга, а леля Маргарет - по пет; следователно, леля ме обича повече от чичо Бил". Родителите подсъзнателно разбират това и твърде често провалят детето, давайки му твърде много пари. Нелюбимото дете често получава повече джобни пари от другите деца, като някакъв вид компенсация.

Да се избегне признаването на ролята на парите в живота е невъзможно, то се натрапва от всички страни. Нашите места са или в партера, или в галерията, нашите деца прекарват лятото или в скъпи частни лагери, или мотаейки се в градските паркове. В огромното значение на парите се крие опасност за всеки един от нас. Майката може да възкликне полушеговито: "Не бих си дала детето за всичкото злато на света!", а след една минута го нашляпва, защото то е счупило чаша за един шилинг. Именно материалната, паричната ценност лежи в основата на насаждане на дисциплината в семейството. Не пипай *това* - то струва пари. Децата понякога имат по-малко значение от парите, но само децата - не възрастните. Моята майка обикновено биеше нас, когато чупехме чиния, но когато това се случваше с баща ни, то това беше нещастен случай. Именно във връзка с парите родителите често създават в децата маса страхове. Безкрайно много пъти съм слушал как плачещо дете повтаря с ужас: "Аз изпуснах часовника и го счупих, какво ще каже мама, страхувам се да ѝ кажа".

Понякога виждам обратната картина. Бях свидетел как момчета и момичета умишлено чупят вещи, изразявайки по този начин своята омраза към семейството: "Аз ще накарам родителите си, които не ме обичат, да си платят за това. Нека те освирепоят, когато Нейл им изпрати сметката".

Някои от съмърхилските родители изпращат на децата си твърде много пари, други - твърде малко. Това за мен винаги беше проблем, който не мога да реша. Всеки понеделник в Съмърхил се раздават полагащите се джобни пари на учениците: всеки получава толкова двупенсови монети, на колкото е години, но някои получават още пари по пощата.

На общите събрания на училището аз много пъти предлагам джобните пари да се обединят в общ фонд, защото не е справедливо, когато едно дете получава по 30 шилинга на седмица, а друго - само 2,5. Въпреки, че учениците с по-големи доходи бяха много малко, моето предложение на общото събрание никога не беше прието. Децата, които имаха по един шилинг на седмица, горещо протестираха против всяко предложение да се ограничи дохода на техните по-заможни съученици.

По-добре е да даваш на детето твърде малко, отколкото твърде много. Родител, който слага в джоба на единадесетгодишно момче няколко фунта, се държи немъдро, освен ако този дар не е предназначен за специална цел - закупуване на фенер или велосипед. Излишните пари разрушават ценностите на детето. Детето получава красив скъп велосипед или радиоприемник, за които то не се грижи, или, скъпа, но съвършено нетворческа играчка.

Твърде многото пари ощетяват детската фантазия. Да дадеш на детето играчка лодка за цена пет фунта, означава да го ограбиш и да го лишиш от всички творчески радости, свързани с изработването на лодка от парче дърво. Малкото момиче често цени по-високо парцалената

кукла, която то е направило само и презрително се отнася към изящната, скъпа и добре облечена фабрична кукла, която умее да мига с очи или да говори.

Аз забелязах, че децата не ценят парите. Нашите петгодишни деца често губят своите монети от два пенса и понякога ги изхвърлят. Това показва, че да учиш детето да икономисва е неправилно. Семейната спестовна банка изисква от детето твърде много, тя му казва: "Помисли за утрешния ден"- в същото време, когато за него значение има само днешния ден. Деветте фунта, които са в неговата сметка, не означават нищо за детето, особено ако подозира, че родителите му във всеки момент могат да ги вземат и да му купят нещо, което то изобщо не иска.

Хумор

И в нашите училища, и в нашите педагогически списания има твърде малко хумор. Аз напълно осъзнавам подводните камъни на хумора и това, че има хора, които се крият зад шегите от сериозните жизнени проблеми, тъй като им е по-лесно да се посмеят, отколкото смело да ги погледнат в лицето. Децата не използват хумора за тези цели. За тях хумор и забава означава приветливост и приятелство. Разбирайки това, суровите учители прогонват хумора от своите часове.

Остава въпроса: може ли изобщо строгият учител да има чувство за хумор! Аз се съмнявам. Аз зная, че в моята ежедневна работа не мога да се оправя без чувство за хумор. Аз се шегувам през целия ден и с всяко дете, но те знаят, че ако се наложи мога да бъда много сериозен. Ако вие сте родител или учител и искате успешно да разговаряте с децата, вие сте длъжни да умеете да разбирате техните мисли и чувства. И вие непременно трябва да имате чувство за хумор - детски хумор. Да се шегувате с детето, означава да му дадете да почувства, че го обичате. Хуморът, следователно, никога не може да бъде оскърбителен или засягащ личността.

Да наблюдаваш как при детето се развива чувството за хумор е възхитително. По-скоро трябва да го наречем чувство за веселие, защото отначало при детето има само усещане за веселие, хумора се развива по-късно.

Дейвид Бартън практически се е родил в Съмърхил. Когато беше на 3 години, аз му говорех:

Аз съм посетител и искам да намеря Нейл. Къде е той?

Дейвид ме гледаше презрително:

Глупаво магаре, той - това си ти.

Когато Дейвид беше на 7 години веднъж аз го спрях в градината.

Кажи на Дейвид Бартън, че искам да го видя,- казах сериозно. Аз мисля, че той е някъде близо до дома.

Дейвид широко се усмихна.

Добре,- отговори той и тръгна към вилата.

След пет минути се върна.

Той каза, че няма да дойде,- предаде той с дяволита усмивка.

А, каза ли защо?

Да, той каза, че храни своя тигър.

Дейвид стигна до такива шеги към седмата си година, но, когато казах на деветгодишния Реймънд, че е глобен с половината си джобни пари за кражба на входната врата, момчето се разплака и аз разбрах, че съм допуснал грешка. Тригодишната Сали се хихика, когато я срещам на пътя в града и я питам как да отида до Съмърхил, а седем и осемгодишните момичета ми показват грешен път.

Когато вода посетители в училище, обикновено ги представям като „прасенца“ и те съответно грухтят. Но, веднъж бях изненадан и силно смутен, когато отново ги представях като прасенца, а една осемгодишна девойка надменно се поинтересува: "Не е ли твърде изтъркана тази шега?" Наложих се да призная, че тя е права.

Чувството за хумор при девойките е не по-малко развито от момчетата, но те, за разлика от последните, рядко го ползват за самозащита. Някои момчета се защитават по този начин много успешно. Аз наблюдавах как съдят Дейвид за някаква антиобществена постъпка. Давайки своите показания с шеговит тон, той завоюва признанието на цялата банда и успя да

получи най-малкото наказание. Девојка никога няма да постъпи така, тя е по-скоро готова да се окаже сгрешила. Дори в най-просветените семейства девојките страдат от тази непълноценност, която нашето общество натрапва на всички жени.

Никога не използвайте шеги към детето в неподходящо време и не засягайте неговото достойнство. Ако то е опечалено, към това трябва да се отнесете сериозно. Да се шегуваш се дете, което има 40 градуса температура, е грешка. Но, когато то оздравее, вие може да се престорите на доктор или дори на собственик на погребален дом и детето ще оцени шегата. Наистина, някои деца обичат шеговитото общуване с тях, защото хумора включва в себе си дружелюбие и смях. Дори възрастните, опитни в остроумието, не използват шеги, които раняват. Съмърхил дължи много от своите успехи на духа на веселието.

Част 3

СЕКС

Отношението на хората към секса

При мен все още не е имало ученик, който да не е дошъл в Съмърхил с болезнено отношение към сексуалността и телесните функции. Децата на съвременните родители, които са казвали истината за това, откъде се вземат децата, до голяма степен се отнасят полутайно към секса, както и децата на религиозните фанатици. Да се намери ново отношение към въпросите за пола е трудна задача за родители и учители.

Ние знаем толкова малко за причините за сексуалните табута, че можем само да гадаем за техния произход. Мен сега не ме интересува много откъде е възникнала сексуалната забрана, обаче това, че тя действително съществува е предмет на сериозна грижа на човека, на който е поверено лечението на невротични деца.

Ние, възрастните сме провалени като малки и вече не можем да станем свободни по въпросите за пола. Осъзнато ние приемаме свободата, дори ставаме членове на общества за сексуално образование за децата, но се боя, че подсъзнателно ние си оставаме в голяма степен такива, каквито сме сформирани като малки: хора, ненавиждащи секса и страхуващи се от него.

Аз съм напълно склонен да вярвам, че моето несъзнателно отношение към секса е калвинистко и то се е формирало през първите години в моя живот в шотландското село, където съм живял.

За възрастните най-вероятно няма спасение от това, но при децата има все още шансове да се спасят, ако не им натрапваме тези ужасни представи по половите въпроси, с които сме израснали.

В най-ранното си детство детето разбира, че секса е велик грях. Родителите строго наказват всяко нарушение според сексуалните забрани. Хората, които не одобряват Фройд за това, че той „във всичко вижда секс”,- именно те разказват сексуални анекдоти, слушат ги и се смеят на тях. Всеки, който е бил в армията, знае, че нейния език е сексуалния. Почти всеки обича да чете неприлични статистики за разводи или сексуални престъпления в неделните вестници и повечето мъже с удоволствие преразказват на своите жени истории, които са чули в мъжките клубове. Така увлечението по сексуалните анекдоти расте, заради нашето нездравословно образование по въпросите за пола. Нездравословният сексуален интерес дължи своя произход на потискането. Анекдота, както казва Фройд, позволява на котката да излезе от торбата. Осъждането на сексуалния интерес на детето от възрастните е лицемерно и престорено. Това осъждане е проекция, прехвърляне на вината върху другите. Родителите строго наказват за сексуални постъпки, защото самите те всъщност са заинтересовани от такива постъпки.

Защо умъртвяването на плътта е толкова популярно? Религиозните хора вярват, че плътта тегли човека към порока. Именно омразата към тялото е главната причина в училище раждането на дете да е предмет на шушукане по скритите ъгли, а в прилична беседа е причина да се избягва откритото обсъждане на обикновени събития в ежедневието.

Фройд е виждал в секса велика сила, насочваща човешкото поведение. Всеки честен наблюдател е принуден да се съгласи с това. Моралното възпитание придава прекалено голямо значение на въпросите за пола. Дори първата забрана на майката по отношение на докосването на половия орган от детето, прави секса най-привлекателното и тайнствено нещо в света. Да

забраниш нещо, означава да го направиш прелестно и съблазнително. Сексуалното табу е корена на злото при потискането на децата. Аз не влагам в думата „секс“ само генитален секс. Възможно е даже кърмачето да се чувства нещастно, ако неговата майка се отнася с неприязън към своето тяло или пресича удоволствието на бебето от неговото тяло.

Сексът лежи в основата на всички негативни отношения в живота. Децата, които нямат чувство на вина по отношение на секса, никога не се обръщат нито към религията, нито към някаква мистика. И, въпреки, че секса се смята за голям грях, децата, свободни от сексуален страх или срам, не се нуждаят от Бог, който да молят за прошка или милост, защото се чувстват виновни. Когато бях на 6 години, ние с моята сестра забелязахме своите гениталии, и, естествено, си играхме един с друг. Ние бяхме хванати от майка ни и брутално бити. Затвориха ме за дълго време в една тъмна стая, а после ме накараха да застана на колене и да моля прошка от Бога. За преодоляване на последствията от този детски стрес ми бяха необходими десетилетия. И дори сега понякога се съмнявам, че действително съм ги преодолял. Колко от днешните възрастни имат подобен опит? При колко от сегашните деца естествената любов към живота се превръща в омраза и агресия вследствие на такова отношение? На тях им казват, че докосването на гениталиите е скверно или греховно, а естествените нужди на тялото са отвратителни. При всяко дете, страдащо от потискане по въпросите за пола, живота е като дъска. Наблюдавайте дишането на репресирано дете, а после погледнете прелестната грация, с която диша едно коте. Нито едно животно няма скован живот. Нито едно от тях няма чувство на вина по отношение на секса или дефекацията.

В своята известна работа „Анализ на характера“, Вилхелм Райх показва, че възпитателя-моралист пречи не само на интелектуалното развитие на детето, но и на физическото. Такова възпитание сковавашо стойката и създава напрежение в таза. Аз съм съгласен с Райх. Много години наблюдавах най-различни деца в Съмърхил и забелязах, че когато страха не сковавашо мускулатурата, децата са забележително грациозни, когато бягат, скачат и играят.

Какво ние можем да направим, за да избегнем потискането на децата по въпросите за пола? Преди всичко, на всяко дете от самото начало трябва да му се предостави пълна свобода да докосва всяка част на своето тяло.

На един мой приятел психолог му се наложило да каже на своя четиригодишен син: ”Боб, не трябва да играеш с пишката си пред непознати, защото те мислят, че това е лошо. Можеш да правиш това в къщи или някъде наоколо”.

Обсъждайки този случай, ние дойдохме до извода, че е невъзможно да предпазим детето от всички, които мразят секса. Единствената утеха е, че когато родителите искрено вярват в живота, детето ще приеме като цяло родителските нагласи и вероятно ще отхвърли лицемерната скромност.

Но все пак е факт, че на петгодишно дете не му позволяват да влиза в морето без пояс, достатъчно е да се формира в него определена – е, добре е, ако е незначителна - предпазливост към секса.

Днес много родители вече не налагат забрана на детето за мастурбация. Те знаят, че това е естествено и знаят, че е опасно да я забраняват. Това е отлично. Просто прекрасно. Но някои от тези просветени родители се спират пред следващата крачка. Те не възразяват, ако техните малки синове играят сексуална игра със своите връстници, но ги обхваща тревога, когато в сексуалната игра участват малко момче и момиче.

Ако моята добра и доброжелателна майка беше игнорирала нашата сексуална игра със сестра ми, която беше едно година по-малка от мен, ние щяхме да имаме по-добър шанс да израснем като повече или по-малко здрави по отношение на секса.

Не знам колко случаи на импотенция и фригидност при възрастните хора са започнали от първото вмешателство в хетеросексуалните отношения в ранното детство. И е много интересно до каква степен хомосексуалността произхожда от търпимостта по отношение на хомосексуалната игра и забраната на хетеросексуалната игра.

Хетеросексуалната игра в детството, аз вярвам, е път към здравето, към уравнивяващ сексуалния живот по-късно, като възрастни. Децата, които не са имали надути нравоучения по отношение на секса, достигат здраво юношество, а не юношество с безразборни връзки.

Аз не знам нито един аргумент против любовния живот на юношите, който да издържи на критика. Практически всеки такъв аргумент е основан на подтиснатите емоции или омраза към

живота - аз имам предвид религиозните, моралните, традиционните и рационалистичните аргументи. Нито един не отговаря на въпроса защо природата е дала на човека такъв силен сексуален инстинкт, ако на младите се забранява да го използват и старейшините на обществото ги санкционират. Старейшините - във всеки случай, някои от тях - са част от акциите на компании, които правят филми, пълни със сексуални призиви. Или компании, които продават всякакъв род козметични средства, правейки девойките по-привлекателни за момчетата. Или компании, които издават списания, примамващи читателите със садистични рисунки и истории.

Аз зная, че днес не може да става дума за нормален сексуален живот на юношите, но съм уверен, че това е правилния път към утрешното здраве. Аз мога да *напиша* това, но, ако позволя на моите ученици-юноши в Съмърхил да спят заедно, властите незабавно ще закрийт моето училище. Аз мисля за далечното утре, когато обществото най-накрая, ще разбере колко опасно е потискането по сексуалните въпроси.

Аз изобщо не очаквам, че тогава в Съмърхил изобщо няма да има невротизици, защото кой може да бъде свободен от комплексите в съвременното общество? Обаче, аз се надявам, че този призив към свобода от изкуствените сексуални табута все пак ще позволи да се създаде жизнелюбив свят за бъдещото поколение.

Изобретяването на противозачатъчните средства трябва да доведе до нов морал в секса, ако имаме предвид, че страха от последствията е може би най-силния, който определя сексуалното поведение. За да бъде свободна любовта, тя трябва да се чувства в безопасност. При младите днес има малко възможности за любов в прекия смисъл на думата. Родителите не позволяват на своите синове и дъщери да живеят в грях, както те го наричат, така че на младите любовници се налага да търсят убежища в гъстата гора, в парка или в колата. По този начин всичко е против нашите млади. обстоятелствата ги принуждават да превръщат това, което би трябвало да бъде приятно и радостно в нещо скверно и греховно, в мърсотия и хитрост, в срамежлив кикот.

Тези табути и страхове, които формират сексуалното поведение, създават и извратени хора, които изнасилват малките момичета в парковете, и садисти, измъчващи евреи и негри.

Сексуалните забрани ограничават сексуалните помисли за собствено семейство. Забраната за мастурбация подтиква детето да се заинтересува от действията на родителите си. Всеки път, когато майката удря детето за това, че то докосва своите гениталии, сексуалните подбуди несъзнателно се свързват с майката и тайното отношение към нея придобива форма на желание и съпротива, любов и омраза. В несвободното семейство процъфтява потискането. То помага на възрастните да запазят властта си, но това се постига с цената на множество различни неврози.

Ако на сексуалния интерес беше позволено да премине през оградата към момчето или момичето от съседния дом, властта в семейството ще бъде застрашена; връзката с бащата или майката ще отслабне и детето ще бъде емоционално откъснато от семейството си. Може моите думи да звучат абсурдно, но връзката на детето с родителите е неизменна опора за авторитарно господство, така както проституцията е необходима, за да се запази нравствеността на примерните девойки от добрите семейства.

Отнемете сексуалната репресия и младежта ще бъде изгубена за властта. Бащите и майките повтарят това, което са правели техните родители: те възпитават почтителни и целомъдрени деца, забравяйки заради собственото си спокойствие всички тайни сексуални игри и порнографски истории от своето собствено детство и болезнения протест към родителите си, който им се налага непрекъснато да потискат с чувството на вина. Бащите и майките не разбират, че те също създават в децата чувство на вина, което дълги години тях самите ги е правело нещастни.

Сериозните неврози в човека водят своето начало от най-ранната генитална забрана: не пипай! Импотенцията, фригидността, тревогата за бъдещите дни започват с връзването на ръцете или тяхното отблъскване, като правило съпроводено с шляпане. Детето, на което не се пречи да докосва своите гениталии, има шанса да израсне с естествено щастливо отношение към секса. Сексуалната игра сред малките деца е естествено здраво действие, на което не е нужно да се гледа подозрително. Напротив, следва да се поощрява като прелюдия за здравословно юношество и зрелост. Ако родителите не си дават сметка за това, че все пак техните деца ще се отдадат на сексуалната игра в скрити места, то те просто са щрауси, заровили главата си в пясъка. Този вид тайни игри създава чувство на вина, което се съхранява

през целия живот и когато тези деца станат родители, обикновено се преструват, че не харесват сексуалните игри на децата си. Да се изтегли сексуалната игра от тайните места - това е единственото, което трябва да се направи. В света ще има безкрайно по-малко престъпления на сексуална почва, ако сексуалната игра на децата се приема като норма. Именно това не виждат високонравствените родители, те не могат или не смеят да признаят, че сексуалните престъпления и аномалии от всякакъв род са пряк резултат от неприемането на секса в ранното детство.

Знаменития антрополог Малиновски разказва, че при жителите на остров Тробриан не е съществувал хомосексуализъм, докато шокираните мисионери не разделили момчетата от момичетата в отделни помещения. При тях нямало нито насилие, нито сексуални престъпления. Защо? Защото на малките деца е било непознато потискането на секса.

За родителите днес въпроса стои така: искаме ли нашите деца да приличат на нас? Ако да, то дължно ли е обществото да продължава да живее така, както живее сега - с насилие, убийства на сексуална почва, нещастни бракове и невротични деца? Ако отговорът на първия въпрос е „да”, то на втория трябва да се отговори отново така. И двата отговора са прелюдия към атомно унищожение, тъй като те изискват продължаване на омразата, която неизменно ще се прояви чрез войни.

Аз питам високонравствените родители: по същия начин ли ще се безпокоите за сексуалната игра на децата, когато започнат да падат атомните бомби? Ще бъде ли за вас все така важна девствеността на вашите дъщери, когато облака от атомния взрив направи живота невъзможен? Когато вашите синове се окажат призовани на военна служба заради Великата Смърт, нима все още ще цените своя малък храм на вярата в необходимостта да потискате всичко, което е добро в детството? А бог, на когото се молите с кощунство, дали тогава ще спаси вашия живот и живота на вашите деца?

Някой може да каже, е земния живот е само начало и в другия свят няма да има нито омраза, нито война, нито секс. В такъв случай затворете тази книга - ние с вас нямаме нищо общо.

За мен вечния живот – това е мечта, напълно разбираема, впрочем, защото човека е претърпял неуспех практически във всичко, освен в механичните изобретения, но не и толкова прекрасна мечта. Аз искам да видя рай на земята, а не в облаците. И много е трогателно, че повечето хора се стремят към това. Те *искат*, но нямат воля да постигнат това, волята, която е била осакатена от първия шамар, от първата сексуална забрана.

Родителите нямат никаква възможност да стоят настрана. Те трябва да направят избор между виновно-таен секс и открит, здрав и щастлив. Ако родителите изберат общоприетия стандарт на морал, не трябва да се оплакват от мизерното сексуално извратено общество, защото то е продукт на самия морал. Тогава родителите не трябва да мразят войната, защото омразата към себе си, която те подхранват и в своите деца, ще се изрази чрез войни. Човечеството е болно, духовно болно, заради тревогата и вината, придобити в детството. Това е просто бич на нашето общество.

Когато Зоя беше на 6 години, тя дойде при мен и ми каза: ”Били има най-голямото петле от момчетата, но мисис Х/посетителка/ каза, че да се казва *петле* е неприлично”. Аз, разбира се, веднага я уверих, че в това няма нищо неприлично. А в себе си аз наругах тази жена за невежеството и ограничеността към възгледите на децата. Аз все още мога да издържам на пропагандата в областта на политиката или маниерите, но когато някой нападне дете, карайки го да се чувства виновно по повод на секса, аз решително давам отбой.

Цялото наше плътско отношение към секса, нашия дебелашки смях в мюзикълите, драскането на мърсотии по стените на тоалетните и такива подобни, се пораждат от чувството на вина, създадено от потискането на мастурбацията в юношеството и заради скритата детска сексуална игра на тайни места. Тайна сексуална игра има във всяко семейство. Именно заради тайнствеността и свързаната с нея вина възникват толкова много фиксациии на братя и сестри, фиксациии, които продължават цял живот и правят невъзможни щастливите бракове. Ако сексуалната игра между петгодишни брат и сестра се приема като нещо естествено, всеки от тях с времето свободно ще пренесе своя сексуален интерес върху обекти извън пределите на семейството.

Крайните форми на омраза към секса се забелязват в садизма. Нито един човек с

благополучен сексуален живот, няма да може да измъчва животно или човек, да защитава съществуването на затворите. Нито една сексуална удовлетворена жена няма да осъди майка на незаконородено дете.

Разбира се, аз заставам зад обичайното обвинение: този човек има в ума си само секс. Сексът не е всичко в живота - има дружба, работа, радост и тъга. Защо през цялото време само - секс?

Отговарям. Сексът е източник на най-великото удоволствие в живота. Когато има любов, сексът носи най-голяма наслада, защото той е най-висшата форма, в която човек може да дава и да получава. И въпреки това, съвършено очевидно е, че хората мразят секса, в противен случай нито една майка няма да забрани мастурбацията и нито един баща няма да забрани сексуалните връзки извън брака, нямаше да има неприлични вицове в мюзикълите, нямаше да има такава загуба на общественото време за гледане на любовни филми и четене на любовни романи. Хората просто щяха да се занимават с любов.

Почти всички наши филми са свързани с любов и това доказва, че сексът е най-важен в живота на човека. Интересът към такива филми в основата си е невротичен, това е интерес на хора, изпитващи във връзка със секса чувство на вина и фрустрации. Неспособни, вследствие на чувството на сексуална вина да обичат естествено, те на тъпци ходят на филми, изобразяващи романтична любов и дори красива любов. Хората с подтиснат сексуален живот изживяват своя интерес към секса, проектирайки го на други. Нито един мъж, нито една жена с пълноценен любовен живот няма да му дойде на ум да ходи два пъти в седмицата на театър, гледайки скапани картинки, които са само имитация на реалния живот.

Точно така стоят нещата с популярните романи. В тях става дума обикновено или за секс, или за престъпление, а като правило за съчетание на едното и другото. Много популярният роман „Отнесени от вихъра” беше на първо място, не защото действието се разгръща на фона на трагедията от гражданската война и робството, а защото в центъра на тази история е скучната егоцентрична девойка и нейните любовни похождения.

Списания за мода, козметика, полуголо шоу, сексуални анекдоти - всичко това е пряко свидетелство, че сексът е най-важното нещо в живота. И в същото време всички тези книги, филми и голи шоута показват само одобрението на външната страна на секса от обществото.

Единствено само английският писател Лоуренс показва цялата лъжа на сексуалните филми, описвайки как сексуално потиснат юноша, изпълнен със страх от девойките около себе си, излива своите сексуални чувства на холивудска звезда, а после отива в къщи да мастурбира. Лоуренс, разбира се, не е имал предвид, че не трябва да мастурбира, той демонстрира, че именно нездравия сексуален живот принуждава използването на мастурбация в съчетание с фантазиите за кинозвездите.

При здравословен секс навярно би искал партньора по-близо.

Помислете за огромните печалби, които се извличат от подтиснатите от секса хора, заети в индустрията на модата, търговци на кремове, църкви, театри, кина, автори на бетселъри и производители на чорапи.

Би било глупаво да говорим, че сексуалното свободно общество ще отмени красивите дрехи, разбира се, че не. Всяка жена иска да изглежда колкото може по-добре пред мъжа, който обича, всеки мъж иска да изглежда елегантен, отивайки на среща с девойка, но ще изчезне фетишизма, преувеличената оценка за видимост във връзка със забранената реалност. Сексуално подтиснатите мъже ще спрат да се вглеждат в дамското бельо по витрините. Ужасно съжалявам, че сексуалния живот е поставен в нелегалност. На най-великата наслада хората се отдават с чувство на вина. Това потискане е включено във всеки аспект на човешкия живот, правейки го ограничен, нещастен, пълен с омраза.

Да намразите секса, означава да намразите живота. Да намразите секса, означава, че вие няма да можете да обичате своя ближен. Ако мразите секса, вашия сексуален живот в най-добрия случай ще бъде непълен, а в най-лошия ви очаква импотенция и фригидност. Именно затова раждалите жени твърдят, че сексът е твърде скъпо удоволствие. Ако сексуалното желание не се удовлетворява, то трябва да премине в нещо друго, защото това е твърде силна потребност, която не може просто да се унищожи.

И обикновено тя се превръща в тревога и омраза.

Малцина от възрастните гледат на половия акт като на отдаване, а процента на хората,

страдащи от импотенция и фригидност са, според някои специалисти, около 70%. За много мъже съвокуплението е вежливо насилие; за много жени това е досаден ритуал, който трябва да изтърпят. Хиляди омъжени жени никога през живота си не са изпитвали оргазъм и дори сред образованите мъже има такива, които не знаят, че жената е способна да го изпитва.

При подобно положение на нещата потребността да се отдаваш в сексуалните отношения, естествено, е крайно рядка, а тези отношения са обречени да бъдат повече или по-малко жестоки и непотребни. Извратените хора, които се нуждаят от бой с камшици или, обратното, си позволяват да бият жената – просто в крайни случаи: тези хора, благодарение на невярното сексуално възпитание не са способни да предлагат любов, освен в скрита форма на омраза.

Всеки един от големите ученици в Съмърхил знае от разговорите си с мен и от моите книги, че аз одобрявам пълноценния сексуален живот за всички, които искат това, независимо от възрастта. А на лекциите често ме питат дали обезпечавам възпитаниците на Съмърхил с противозачатъчни средства и ако не, защо. Старият и досаден въпрос, засягащ дълбоките емоции във всеки от нас. Фактът, че не го правя, постоянно тревожи моята съвест, защото за мен компромисите са трудни, те ме лишават от покой.

В същото време, да предоставя противозачатъчни средства на децата - независимо от това дали са навършили пълнолетие или не - направо ще доведе до закриване на моето училище. Човек не може да отиде по-далече в своята практика от това, което разрешава закона.

Най-известният въпрос, задаван от критиците на детската свобода е такъв: а защо тогава не позволите на малките деца да наблюдават сексуален акт? Отговорът, че това може да причини травма, жесток нервен стрес, е невярно. При жителите на остров Тробриан, според Малиновски, децата виждат не само сексуалните актове на родителите си, но и раждане и смърт и се отнасят към всичко, което се случва като нещо обикновено и това не причинява никаква вреда. Не мисля, че наблюдаването на сексуално съвокупление би причинило някаква вреда в емоционалната сфера на саморегулиращото се дете. Единственият честен отговор на този въпрос е, че любовта в нашата култура не е публична работа.

Аз не мога да забравя, че много от родителите по религиозни или други причини се отнасят отрицателно към секса, считат го за греховен. С тях нищо не можеш да направиш. Не можем да ги обърнем към нашата вяра. Но ние трябва да се борим, когато те отнемат правото на свобода на нашите собствени деца - генитална или всякаква друга.

На останалите родители аз казвам: очакват ви нелеки дни, когато вашата шестнадесетгодишна дъщеря поиска да заживее собствен живот. Тя ще се връща в къщи в полунощ. В никакъв случай не я питайте къде е била. Ако тя е израснала в условията на саморегулация, тя ще ви излъже точно така, както сте лъгали и вие своите родители.

Когато моята дъщеря стане на 16 години, може да се случи да се влюби в някой безчувствен тип и аз много ще се вълнувам. Аз знам, че ще бъда безсилен да направя нещо. Надявам се, да не се опитвам да правя това. Тъй като тя е израснала като саморегулиращо се дете, аз се надявам, че няма да се влюби в неподходящо момче, но няма как да знам това.

Аз съм уверен, че много нежелателни връзки в основата си се дължат на протеста срещу родителската власт. Моите родители не ми вярват, но нека. Аз ще правя каквото искам, а ако това не им харесва, нека се тормозят.

Вие се страхувате, че вашата дъщеря ще бъде подведена, но девойките, като правило не съблазняват, те са равноправни участници във взаимно прелъстяване. Шестнадесетата година не трябва да бъде твърде трудна граница, ако по-рано вашата дъщеря ви е била приятел, а не подчинен. Ще трябва да признаете, че не може да изживеете чужд живот и е невъзможно да предадете своя опит в такива съществени неща като чувствата.

В края на краищата ключовия въпрос е отношението към секса в семейството. Ако то е здраво, вие може спокойно да отделите своята дъщеря в друга стая и да ѝ дадете ключ от нея. Ако то не е здраво, дъщерята ще търси лош секс с лоши хора и вие нищо не можете да направите.

Същото ще се случи с вашия син. Вие няма да се тревожите за него толкова много, както за дъщерята, защото той не може да забременее и въпреки това при неправилно отношение към секса, той с лекота може да разруши своя живот.

Щастливите бракове съвсем не са много. Отчитайки характера на ранното възпитание, което повечето хора са получили, е поразително, че все още се срещат щастливи бракове. Ако

сексът е мръсен в детската, то той не може да бъде особено чист в съпружеското легло.

Ако сексуалните отношения не са добри, брака с нищо не се обогатява. Двама нещастни, възпитани в омраза към секса, обречени да се мразят един друг. Нищо не се получава и с децата, защото на тях не им достига семейна топлина, която им е необходима, за да стоплят и своя живот като по-възрастни. Сексуалната потиснатост на родителите несъзнателно се предава и на тях. Най-трудните деца са именно деца на такива родители.

Полово възпитание

Ако родителите не забраняват толкова често на децата да задават въпроси, но и честно да отговарят на тях, половото възпитание ще бъде естествено. Много вредни са псевдонаучните обяснения. Аз познавам един юноша, който получи именно такова възпитание и се оплаква, че почервява всеки път, когато някой произнася думата ”опрашване”. Фактичката страна на въпроса, разбира се, е съществена, но емоционалното съдържание е много по-важно. Докторите знаят всичко за анатомията на секса, но като любовници не са по-добри от папуасите, а по-скоро са много по-зле.

Детето се интересува не толкова от информацията на баща си, че той поставя своята пишка в мамината пишка, отколкото защо таткото прави това. Детето, на което му е позволена неговата собствена сексуална игра, няма да попита защо е нужно това.

Обучението за секса не е нужно на саморегулиращото се дете, защото самият термин „обучение” предполага предимно невежество по темата. Ако естественото любопитство на детето винаги се удовлетворява с открити и безстрастни отговори на всички негови въпроси, няма да има нужда от някакво специално обучение за секса. В края на краищата ние не даваме уроци на детето за смилането на храната или за неговите отделителни функции. Самият термин „сексуално обучение” е породен от забраните и тайнствеността на секса.

Включването на сексуално обучение в програмите на затворените частни училища създава опасна възможност за засилване на потискането чрез морализиране. Терминът „сексуално обучение” предполага формален, тромав урок по анатомия и физиология, когато изплашения учител през всичкото време се опасява, че предмета на разговора може да отиде в забранена територия.

В повечето училища да се каже на децата цялата истина за любовта и раждането на дете, би означавало уволнение. Общественото мнение, представявано от майките, не би търпяло това. На мен са ми известни случаи, когато разгневена майка заплашва със страшно наказание учителка, защото развращава детето ѝ със своето „лъжливо, безбожно, непристойно преподаване”.

Единственото нещо, което ни пречи да дадем на свободното дете знание за секса, каквото го интересува, е нашето неумение да правим нещата разбираеми. Детето пита: защо не всеки кон е жребец и защо не всеки овен е производител. Отговорите предполагат използване на понятия, влизачи в пределите на разбиране на четиригодишно дете, защото кастрацията не може да се обясни с прости думи. Тук всеки родител трябва да се опита да обясни колкото се може по-добре, избягвайки, обаче, лъжите или изкривяването на същността.

Петгодишно момче забелязало презерватив в джоба на баща си и, естествено, попитало какво е това. Той изслушал ясно и просто обяснение от баща си без никакви емоции.

В определени случаи, обаче, аз не виждам нищо лошо да кажеш на детето, че този предмет е твърде труден за него и трябва да почака. В края на краищата ние често казваме това и в други ситуации. Например, когато детето пита как работи двигателя или кой е направил бога, родителите казват, че отговора е твърде сложен за неговата възраст.

Много по-добре и безопасно е да отложите този разговор, отколкото, подобно на някои глупави родители да говорите твърде много на детето. Спомням си една ученичка, петнадесетгодишна швейцарска девойка, която казваше: ”Ирмгард/който беше на 6 години/ мисли, че децата ги донася доктора. Аз зная откъде се вземат децата много отдавна. Мама ми разказа. Тя много неща ми разказа”. Аз я попитах какво още знае и тя ми разказа всичко за хомосексуализма и за извращенията. Това беше първият случай, в който да кажеш на детето истината - само истината – е глупаво. Майката е трябвало да отговори само на въпроса, който е задало детето. Неразбирането на същността на детството я накарало да разкаже на детето много повече, отколкото то може да усвои. В резултат на това девойката е невротичка. И все пак,

главното е, че тази немъдра майка е била по-мъдра от тази, която умишлено лъже детето си, когато то пита за тайната на раждането. Защото детето скоро ще разбере, че майката го е излъгала. Когато детето разбере истината, а по-скоро, като правило, мръсни полуистини, разказани от приятели, то ще разбере защо майка му го е излъгала: *мама не е могла да ми разкаже за тази мерзост!*

Това е днешното отношение на обществото към раждането. Това е мръсна и срамна работа. Самият факт, че бременната жена се старее да се облича така, че да скрие своето състояние, е достатъчно да пратим по дяволите нашия морал.

Има майки, които разказват на своите деца истината за раждането, но дори сред тях има такива, които много лъжат за секса. Те не смеят да кажат на своите деца, че сексуалното взаимодействие носи огромно удоволствие. Нито на моята жена, нито на мен се е налагало да мислим за сексуалното образование на Зоя. Всичко това се оказа толкова просто, очевидно и очарователно, даже ако понякога да се случваха някои неловки моменти, като когато Зоя информира една неомъжена посетителка, че тя, Зоя, се е появила на бял свят, в резултат на това, че нейният татко е оплодил майка ѝ, а после добави с интерес: ”А кой оплодява теб?”

Между другото, ние забелязахме, че саморегулиращото се дете много рано се научава на такт. Така Зоя можеше да разговаря на 3,5 години, но към 5 години нашата дъщеря започна да разбира, че някои неща не трябва да ги казва пред хората. Подобна изтънченост в житейските работи аз наблюдавах и при другите деца, които, за разлика от Зоя, не са израснали в условия на свобода от самото начало.

Откакто Фройд доказва съществуването на сексуалност при малките деца, за нейното изучаване не беше направено достатъчно. За сексуалността на бебетата са написани книги, но, доколкото ми е известно, никой не е написал книга за саморегулиращите се деца. Нашата дъщеря не е проявявала някакъв забележителен интерес нито към собствения си пол, нито към пола на приятелите си по игра. Тя винаги ни виждаше голи в банята и в тоалетната. За мое удовлетворение, тя опроверга твърдението на някои психолози, че съществува инстинктивна, несъзнателна, вродена скромност, която кара детето да се смуцава при вида на гениталиите на възрастните или техните естествени функции. Тази теория, също като теорията за вроденото чувство на вина по отношение на мастурбацията е пълна глупост.

Родителите на дете, което расте в условия на саморегулация, винаги избягват опасните и глупави грешки, съпътстващи сексуалното обучение, тези грешки, които свързват секса с нещо неправилно и греховно. Но, аз съм уверен, че няма опасност от другата страна, идеалистичната. Дълго преди да възникнат каквито и да било разговори за саморегулация, някои родители са учили своите деца, че сексът е нещо свещено и духовно, към което трябва да се отнасяме с възторг, удивление и един вид мистично благоговение. Съвременните родители, без да имат съзнателно намерение да следват това учение, понякога се доближават до нещо такова: поклонение пред сексуалните функции като пред новооткрит бог. Подобно преклонение е трудно да се определи. Но, аз чувствам, че на секса се придава характер на святост. Такова отношение предполага страх от порнографията: боже, ако аз не говоря да секса с благоговение, може да си помислят, че аз съм един от тези, които са повод за анекдотите. Аз изпитвам известно объркване, когато чувам как искрени млади родители говорят за секса с почти същите думи, както в старата гвардия се говореше за светите мощи. Сексът толкова дълго време е бил обект на вулгарни шеги, че се появява тенденция да отиде в другата крайност – не защото е твърде скверно, а защото е твърде възвишено. Такова отношение непременно ще доведе до нов страх от секса и до неговото потискане. За да може детето да се отнася естествено към секса и по-нататък да има здрав любовен живот, секса трябва да остане на земята. Той самият съдържа в себе си всичко и всякакви опити да се възвиси, напомнят за напразните опити да се разкрасят живи цветя.

Да се разказва на детето, че секса е свещен, означава просто да се използва новия вариант на старата история, че грешниците се отправят в ада. Ако вие сте съгласни да назовете свещени храната, напитките и смеха, то аз съм с вас, когато наричате секса свещен. Вие можете да наричате свещено всичко, но, ако изберем за това само секса, тогава ние лъжем себе си и дезориентираме децата. Това дете е свещено, свещено в смисъл, че то е същество, което не трябва да бъде повредено с невежо обучение.

Тъй като религиозната омраза към секса постепенно умира, се появяват други негови

противници. Ние вече имаме ентузиастични по сексуално обучение, които показват на децата диаграми и разказват за пчелите и опрашването, като по този начин твърдят, че сексът е просто наука. Това не е нещо възхитително, нали? Толкова добре са ни обучили по въпросите на секса, че не можем да намерим среден, естествен път. Ние твърде рязко се обявяваме или против секса, или за секса. Да бъдеш за секса е добре, но ако това е в знак на протест против собственото антисексуално възпитание в детството - това по-скоро е невроза. От тук идва и необходимостта да намерим здраво отношение към секса, отношение, което е възможно само по пътя на невмешателството в естествената сексуалност на детето и приемане на неговото отношение към секса. Ако това звучи неясно и дори невъзможно, бих предложил на младите родители: избягвайте всяка проява на срам, отвращение или висококонраствени чувства, въздържайте се от обучение, но не стойте настрана от своите близки, когато те говорят за сексуални въпроси. Тогава и само тогава сексуалните отношения на детето ще се формират без натиск или ненавист към плътта. За такова дете секса никога няма да стане предмет на обучение, профилактика или нещо от този род, защото няма да има необходимост за това.

Ако можеше да направим така, че детето да не вижда зло в секса, то ще израсне като истински нравствен човек, а не като моралист, поучаващ другите. Всеки Дон Жуан, както изглежда, свързва секса с удоволствието, отхвърляйки неговата любовна страна. Но и донжуанството, и мастурбацията, и хомосексуализма са непродуктивни, тъй като са асоциални. Човекът на новия морал ще разбере, че трябва да осъществи двете функции на секса: той ще забележи, че ако не обича, няма да намери велико удоволствие в секса.

Мастурбация

Повечето деца мастурбират. Но на младите хора казват, че мастурбацията е зло. Тя задържа растежа, води към болести и бог знае още какво. Ако майките притежават мъдростта да не обръщат внимание на първите движения на детето в изучаването на долната половина от тялото, мастурбацията няма да стане непреодолима. Именно забраната фиксира интереса на детето.

За малкото дете устата в много по-голяма степен е ерогенна зона, отколкото гениталиите.

Мастурбацията удовлетворява желанието за щастие, тъй като с нея се намалява напрежението. Но, щом акта бъде завършен, нравствено обученото съзнание взема връх и крещи: "Ти си грешник". Моят опит показва, че когато чувството на вина е унищожено, интереса на детето към мастурбацията намалява.

Понякога изглежда, че някои родители предпочитат да видят своите деца като престъпници, отколкото като мастурбатори. А аз виждам, че подтиснатата мастурбация много често лежи на основата на неправомерно поведение.

Едно трудно единадесетгодишно момче, което постъпи в Съмърхил, най-много от всичко имаше страст към пожарите. Бяха го били и баща му, и учителите. Но още по-лошо е, че са го учили на сенчестата версия на религията - религията на адския огън и сърдития бог. Скоро след своето пристигане при нас, той взе бутилка с бензин и го изсипа в барел с боя и терпентин. После запали тази смес. Домът беше спасен благодарение на енергичните действия на две камериерки. Аз го извиках при себе си.

Какво е това огън?- попитах аз.

Той гори,- отговори той.

За кой огън ти мислиш точно сега?

За адския.

А бутилката?

Това е дълго парче с дупка в края./Дълга пауза/

Разкажи повече за това дълго парче с дупка в края,- помолих го аз.

Моят „Петя” има дупка в края.

Разкажи ми за твоя „Петя”,- казах меко аз.- Ти докосваш ли го понякога?

Сега не. По-рано го докосвах, а сега не.

Защо не?

Защото мистър Х./директора на последното му училище/ ми каза, че това е велик грях.

Аз реших, че запалването за него е било акт, замесващ мастурбацията и му казах, че

мистър Х. съвършено не е прав, че неговия „Петя” не е нещо по-добро или по-лошо от неговия нос или ухо. От този ден неговият интерес към паленето на огън изчезна.

Ако периода на ранната мастурбация премине безпроблемно, детето в точното време по естествен начин ще премине към хетеросексуални отношения. Много бракове са нещастни, защото мъжът и жената страдат от несъзнателна омраза към секса, излизаща от погребаната на дъното на душата омраза към себе си, заради забраната за мастурбация, наложена им когато са били деца.

За образованието проблема с мастурбацията има първостепенно значение. Училищните предмети, дисциплината, игрите - всичко това е напразно и безполезно, ако проблема с мастурбацията остане нерешен. Свобода на мастурбацията означава радостни, щастливи, живи деца, в действителност дори и не много заинтересовани от нея. Забраната на мастурбацията означава нещастни и нещастливи деца, предразположени към простуда и епидемии, мразещи себе си, а следователно и другите. Аз съм убеден, че една от коренните причини на щастieto на съмърхилските деца е унищожаването на страха и омразата към себе си, предизвикани от сексуалните забрани.

Фройд ни е запознал с идеята за съществуването на секса от самото начало на живота: детето получава сексуално удоволствие от сукането и постепенно устата в качеството си на ерогенна зона отстъпва място на гениталиите. По този начин, мастурбацията е случайно откритие на детето, при това не особено важно, тъй като гениталиите не са за бебето такъв източник на удоволствие, както устата или дори кожата и само родителската забрана превръща мастурбацията в такъв велик комплекс. Колкото по-строга е забраната, толкова по-дълбоко е чувството на вина и непреодолимото желание.

Правилното възпитание на детето трябва да премине в училище без всякакво чувство на вина по повод мастурбацията. В Съмърхил едва ли има дете в предучилищна възраст, изпитващо някакъв особен интерес към мастурбацията. Сексът за тях не е такова привлекателно тайнство. От самото начало на пребиваването си при нас, те знаят истината за раждането /ако не са им разказали в къщи/ и не само откъде се вземат децата, но и как се правят. В такава ранна възраст подобна информация се приема без емоции, отчасти защото тя се съобщава и без емоция. И така се получава, че от 15 или 17 години момчетата и момичетата в Съмърхил могат да обсъждат въпросите за секса открито, без усещане, че правят нещо неподобаващо и без порнографско отношение към това.

Родителите говорят с малките деца с гласа на Всемогъщия Бог. Когато майката съобщава за секса, все едно това е като Свещеното писание. Детето изцяло приема нейното внушение. Една майка каза на сина си, че мастурбацията ще го направи лош глупак. Той приел това внушение и станал неспособен да се научи на нещо. Когато успях да убедя неговата майка да си признае, че му е казала глупост, той автоматично стана много по-способно момче.

Друга майка заплашила сина си, че ако той мастурбира, всички ще го мразят. И момчето се превърнало в това, което предвидило майчиното внушение - най-неприятното момче в училище. Той крадял, плюел по хората, чупел вещи в своя достоен за съжаление стремеж да живее в съответствие с майчиното внушение. В този случай не успях да убедя майката да признае грешката си и момчето остана хейтър в обществото - в по-голяма или по-малка степен.

При нас е имало момчета, на които бяха внушили, че ще се побъркат, ако мастурбират и те правеха отчаяни опити да станат луди.

Не мисля, че някое по-късно влияние е способно напълно да компенсира ранното внушение на родителите. Аз винаги се старая да направя така, че родителя да поправи сам грешката си, защото зная, че аз означавам много малко или нищо за детето. Аз обикновено идвам в неговия живот по-късно и, следователно, когато момчето чува от мен, че мастурбацията не прави хората луди, не му е никак лесно да ми повярва. Бащиният глас, слушан от момчето, когато е било на 5 години, е гласа на висшата власт.

Когато детето включва в игрите своите гениталии, родителите се оказват пред велико изпитание. Гениталната игра трябва да бъде приета като добра, нормална и здрава, всеки опит да се пресече е опасен. В това число аз имам предвид и нещастните опити да се привлече вниманието на детето към нещо друго с помощта на подръчни средства. Спомням си един случай на саморегулираща малка девойка, която изпратиха в симпатична детска градина. Тя изглеждаше нещастна. Момичето наричаше своята генитална игра „притисканки”. Когато

майката я попитала защо не ѝ харесва в детската градина, девойката отговорила: Когато започна да играя на притисканки, те ми забраняват да правя това, но казват: ”Погледни това” или „Ела и направи това”, така че там аз никога не мога да играя на „притисканки”.

Детската генитална игра се превръща в проблем, защото почти всички родители са колебливо настроени против секса и не могат да преодолеят чувството на срам, греховност и отвращение. Случва се някои родители ясно да разбират, че гениталната игра е добра, здрава, но в същото време интонацията или изражението на очите показват на детето, че те емоционално не признават неговите права на генитално удовлетворение.

Случва се някои родители напълно да одобряват, че детето пипа своите гениталии, но пак изпитват голямо безпокойство, когато дойде превзетата леля Мери,- защото детето може да направи това и пред гостите, мразещи нормалните прояви в живота. Може би трябва да кажем на такива родители: ”Леля Мери е въплъщение на вашата подтисната антисексуалност”, но такава изказване само по себе си никак не помага нито на родителите, нито на детето.

Съществува и друг родителски страх: бе могло детската генитална игра да доведе до преждевременно полово съзряване, страх, който е дълбок и широко разпространен. Това, разбира се, е рационализация, гениталната игра не води до преждевременно полово съзряване. А, дори и да води, какво от това? Най-добрият начин да се осигури на детето необичаен интерес към секса, когато то достигне юношеска възраст, е да му забраняват гениталната игра още от люлката.

Навярно понякога е необходимо да се каже на детето, достигнало възраст, когато то е способно да разбере, че не трябва да играе със своите гениталии пред хората. Този съвет може да се стори страхлив и несправедлив по отношение на детето, но неговата алтернатива е опасна по своему, защото суровото неодобрение, злобното изражение на шокирани и враждебно настроени възрастни, може да нанесе на детето много по-голяма вреда, отколкото съвета на любящите родители.

Когато на бебето е предоставена свобода да живее пълен живот без наказания, поучения и забрани, то забелязва, че живота е пълен с всякакви интересни неща, за да ограничава своята активност само с манипулацията на половите си органи.

Аз не зная как саморегулиращите се деца биха се държали един към друг по отношение на гениталната игра. Момчетата, на които е било внушено, че секса е зло, обикновено свързват гениталната игра със садизъм. Девойките, получаващи аналогично антисексуално обучение, по същия начин приемат садистичната генитална игра като норма. Вследствие на отсъствие на агресивна омраза към гениталната игра при саморегулиращото се дете, между две свободни деца, тя би била нежна и любяща.

Нашето неприемане на себе си идва в основата си от ранна детска възраст. В значителна степен то е породено от вината по повод мастурбацията. Аз знам, че нещастното дете е това, чиято съвест е нечиста, заради мастурбацията. Унищожаването на тази вина е велика крачка, която ние можем да направим по пътя на превръщането на трудното дете в щастливо.

Голота

Много съпруги, особено сред обикновените хора, никога не се виждат голи един друг, докато на някой от тях не се наложи. Една моя позната селянка стана свидетелка по дело за ексхибиционизъм. Тя беше дълбоко шокирана.

Какво от това, Джин,- упрекнах я аз,- ти си родила седем деца.

Мистър, Нейл,- каза тя тържествено,- аз никога не съм виждала Джон...Аз никога не съм виждала моят съпруг гол през целия си живот.

В никакъв случай не трябва да осъждаме голотата. Детето от самото начало трябва да види своите родители голи. Обаче трябва да му кажете, когато то е готово да разбере, че някои хора не обичат да виждат децата голи и в присъствието на такива хора, трябва да носят дрехи. Познавах една жена, която негодуваше, че нашата дъщеря се къпеше в морето гола. По това време Зоя беше на 3 години. В тази история с къпането се проявяваше цялото жизнеотрицание, разпространено в обществото. На всеки е познато раздражението, което изпитваш, когато се опитваш да се разсъблечеш на плажа, без да показваш на околните така наречените интимни части на тялото.

Родителите на саморегулиращите се свободни деца добре знаят колко трудно е да

обясниш на едно три- или четиригодишно дете защо на обществено място трябва да носи бански. Самият факт, че закона забранява да се показват половите органи, неизменно формира в детето изкривено отношение към човешкото тяло. Аз самият ходех гол или подтиквах някои от жените да го направят, за да удовлетвори любопитството на малко дете, което имаше чувство на греховност по отношение на голотата. Обаче всеки опит да се натрапва на детето нудизъм, е неправилен. Те живеят в облечена цивилизация и нудизмът остава забранен от закона.

Преди много години, когато ходихме в Лейстън, имахме малък басейн. Сутрин аз много обичах да се потапям в него. Към мен се присъединяваха някои от педагозите и някои от по-големите момчета и момичета. После при нас дойдоха момчета от едно частно училище. Когато девойките около нас започнаха да носят бански костюми, аз попитах едно от тях, една шведка, защо.

„Това са нови момчета,- обясни ми тя.- Нашите момчета се отнасяха към голотата като към нещо нормално, а тези новите, през цялото време се хият и си шушукат и това не ми харесва”. От този момент съвместните голи къпания се случваха само по време на вечерните разходки край морето.

Може да се предположи, че възпитаните свободни, съмърхилски деца, цяло лято ще ходят постоянно голи. Но, това не е така. Девойките до 9 години понякога ходят голи в горещите дни, а момчетата почти никога не го правят. Това е учудващо, ако вземем под внимание твърдението на Фройд, че момчетата се гордеят с наличието на пенис, а девойките се срамуват от неговото отсъствие. Малките момчета в Съмърхил не проявяват никакво желание да се показват, а по-големите момчета и момичета почти никога не се събличат. През лятото момчетата и мъжете ходят само по едни шорти, без блузи. Девойките носят плажни костюми. Никой, който се къпе, не се стреми да се уедини, само новите ученици заключват вратата на банята. Някои момичета си правят слънчеви бани на полето, но на никого от момчетата не му идва наум да ги гледа.

Веднъж аз видях как нашият учител по английски копаеше канавка на хокейното поле заедно с група помощници от двата пола на около 9 години. Беше горещ ден и той се съблече гол. При друг случай, един от мъжете-сътрудници играеше гол тенис. На училищното събрание му казаха следващия път да облече шорти, в случай че има някакви посетители. Това показва, че в Съмърхил към голотата се отнасят напълно здраво.

Порнография

Всички деца са склонни към порнографията, понякога открито, понякога тайно. При това най-много склонни са тези деца, които не са изпитали морални забрани във връзка със секса в ранното детство. Аз съм уверен, че учениците от Съмърхил впоследствие по-малко се интересуват от нея, отколкото децата, възпитани с безкрайното „пфу!”. Както ми каза едно от нашите момчета, когато дойде на гости по време на университетската си ваканция, Съмърхил в известно отношение вреди на човека: неговите връстници му изглеждат много скучни. Те говорят за неща, които той е надраснал преди много години.

Сексуални анекдоти?- попитах аз.

Да, повече или по-малко. Аз самият обичам добрият сексуален анекдот, но тези, които те разказват, са вулгарни и безсмислени. И не само за секса става дума, но и за други неща - психология, политика. Смешно е, но на мен ми беше много по-интересно да разговарям с едно момче, което е с десет години по-голямо от мен.

Един от новите ученици на Съмърхил, който още не беше изживял своето увлечение към непристойните неща, получено по време на подготвителното училище, се опита да насочи разговора в тази посока. Той бързо беше спрял, и не защото говореше непристойни неща, а защото пречеше на интересното обсъждане.

Преди няколко години имахме три ученички, които вече бяха преминали стадия на говорене по забранени теми. Малко по-късно в Съмърхил постъпи нова ученичка, която беше настанена в стаята на тези момичета. Веднъж тя ми се оплака, че трите момичета са много скучна компания.”Когато аз започна разговор вечер за сексуалните неща, те ми казват да млъкна, защото не им е интересно”.

Това е така. Естествено при тях имаше интерес към секса, но не към неговите тайни аспекти. Новата ученичка, която все още била под влиянието на сексуалните разговори в женското училище, им изглеждаше много „високонравствена”. Те в действителност бяха

високонравствени, защото тяхната нравственост се основаваше на знанието, а не на лъжливите стандарти за добро и зло. Децата, чието възпитание не е свързано със сексуално потискане, се отнасят обективно към това, което смятат за вулгарно. Преди известно време слушах един куплетист в лондонския „Паладиум”, който балансираше между границите на непристойните неща и най-добрите традиции от времето на Елизабет. Поразителното е, че той успя да размее публиката с шеги, които никога нямаше да имат успех в Съмърхил. Жените пронизително пищяха, когато той споменаваше женското бельо, но за съмърхилските деца такива реплики изобщо не бяха забавни.

Веднъж з написах пиеса за предучилищната група. Това беше доста вулгарна пиеса за сина на дървесекача, който намерил стофунтова банкнота и с екстаз я показвал на всички членове на своето семейство, включително и на кравата. Глупавото животно хванало банкнотата и започнало да я дъвче и всички усилия на семейството да накарат кравата да я изплюе били напразни. Тогава на момчето му дошла една блестяща идея в ума: да отворят павилион на панаира и да вземат по един шилинг за две минути, които посетителя да прекара в него. Който успее да „изкопчи” банкнотата от кравата, ще я вземе за себе си. В мюзикхолът Вест-енда тази пиеса би имала огромен успех. Нашите деца, обаче, се отнесоха към нея по друг начин. Изпълнителите/на възраст от 6 до 9 години/ не намериха в нея нищо смешно. Една от тях, осемгодишна девойка, каза, че е много глупаво от моя страна да не използвам в пиесата подходящи думи. Тя, разбира се, имаше предвид тези думи, които другите хора веднага ще посочат като неподходящи.

Не е нормално свободните деца от Съмърхил да страдат от воайорство. Нашите деца не реагират и не изпитват неудобство, когато във филмите показват тоалетна или споменават за раждане на дете. От време на време при нас се случва епидемия за писане по стените на тоалетните. За детето тоалетната е най-интересното помещение в цялата сграда. Тоалетната е вдъхновила много писатели и художници, което е естествено, ако вземем под внимание, че това място е предназначено за творчество. Да смятаме, че при жените мислите са по-чисти, отколкото при мъжете, е заблуда.

И все пак порнографията се среща повече в мъжките клубове и барове, отколкото в женските.

Популярността на неприличните анекдоти като цяло се дължи на непозволеността да се казва в прав текст това, за което става дума.

В общество, свободно от сексуално потискане, това не съществува.

В Съмърхил няма нищо скрито и нищо, което да шокира някого. *Ако вас нещо ви шокира, това означава, че вие имате непристоен интерес към това.*

Този, който крещи в ужас: ”Какво престъпление - да отнемеш невинността на малките деца!”, - щраус, който е скрил главата си в пясъка. Децата никога не са невинни, макар, че често са невежи. Ето защо тези щрауси изпадат в истерия по повод лишените от невежество деца.

Дори най-подтиснатото дете в действителност не е толкова невежо по много въпроси. Общуването с другите деца му дава това отвратително „знание”, което нещастните малки деца споделят едно с друго в тъмните ъгли. За тези, които живеят в Съмърхил от ранно детство, тъмните ъгли не съществуват. Те се интересуват от въпросите за пола, но това е здрав интерес. И отношението към живота при тези деца е истински чисто.

Хомосексуализъм

В Съмърхил няма хомосексуализъм. Обаче, както във всяка група деца, сред тези, които постъпват в Съмърхил, на определен стадий от тяхното развитие съществува неосъзната хомосексуалност.

Нашите девет- и десетгодишни момчета не виждат в момчетата нищо особено. Те ги презират. Те се събират на шайки, където няма място за противоположния пол. На тях им е по-интересно да викат: ”Горе ръцете!”. За девойки от тази възраст също са по-интересни техните приятелки и те също образуват собствени групи. И дори в началото на пубертета те не тичат подир момчетата. Неосъзнатата хомосексуалност при момчетата продължава по-дълго време. И макар, че те могат да се закачат с момчетата съвсем дружелюбно, и да ги дразнят, те поддържат своята компания. Девойките на тази възраст ревностно пазят своите права. Превъзходството по сила на момчетата и тяхната грубост ги дразни. Това е възрастта на

протеста срещу мъжествеността.

Казано обобщено, момчетата и момичетата не се интересуват един от друг, докато не навършат 15 или 16 години. До този момент те не са склонни да се разделят по двойки и техният интерес по отношение на другия пол се изразява само в агресивна форма. Благодарение на това децата от Съмърхил не страдат от комплекси на вина по повод на мастурбацията, при тях няма и нездрави реакции във фазата на скритата хомосексуалност. Преди няколко години едно ново момче, което беше все още под влиянието на частното училище, се опита да въвлече децата в содомски грях. Той не постигна успех. Той беше изумен и разтревожен, когато разбра, че за неговия опит знае цялото училище.

Хомосексуалността по някакъв начин е свързана с мастурбацията. Ти мастурбираш с друго момче и той по някакъв начин разделя вината с теб, като така облекчава твоето бреме. Но, ако мастурбацията не се счита за грях, не възниква и необходимост да се дели вината.

Аз не зная какви точно забрани водят към хомосексуалност, но е съвършено ясно, че те възникват в ранно детство. Сега Съмърхил не приема деца по-малки от 5 години и затова ние често имаме работа с неправилно възпитание в бебешка възраст. Между другото, за повече от 40 години училището не е пуснало нито един хомосексуалист. Причината е, че свободата благоприятства здравите деца.

Безразборност на връзките, извънбрачни деца, аборти.

Безразборността в сексуалните връзки е невротична по своята природа. Тази постоянна смяна на партньорите с надеждата да намериш подходящия партньор в крайна сметка, но подходящия партньор никога не се намира и в този случай причината е в това безсилно невротично отношение към секса като самия Дон Жуан или неговия женски ипостас. Ако терминът *свободна любов* има негативен смисъл, то е само защото той описва невротичен секс. Безразборният секс е пряк резултат от потискането, той винаги е нещастен и срамен. При свободния народ нашата „свободна” любов не би могла да съществува.

Подтиснатата сексуалност може да се насочи към всеки предмет: ръкавица, шалче, всичко, свързано с тялото. Защото свободната любов е непридирчива, защото тя е похот без нежност, топлина и истинска привързаност.

Една млада жена, когато излезна от периода на безразборните си връзки, ми каза: ”С Бил за първи път изпитах оргазъм”. Аз попитах защо за първи път. ”Защото аз го *обичам*, а другите не ги обичах”.

При децата, постъпващи в Съмърхил по-късно/над 13 години/, има тенденция към безразборни връзки, ако не на практика, то в желанията. Корена на неизброимите връзки се крие много назад в детския живот. Главното, за което ние знаем е, че това са нездрави корени. Такова поведение носи, разбира се, разнообразие, но рядко - удовлетворение и почти никога - щастие.

Истинската свобода в любовта не води към безразборни връзки. Любовта не може да продължава вечно, обаче, при здравите хора, докато има любов, тя е истинска, вярна и щастлива.

Извънбрачното дете често го очаква труден живот. Да му се казва, както правят някои майки, че баща му е бил убит на война или е умрял от болест е съвършено неправилно. Това предизвиква в него чувство на несправедливост, защото то непрекъснато вижда другите деца, които имат бащи. В същото време то не може да не почувства - по-рано или по-късно - че обществото се отнася неодобрително към извънбрачните деца. При нас в Съмърхил има няколко деца на неомъжени майки, но на никой не му е работа техния произход. В условията на свобода такива деца растат щастливо, също като децата от законните бракове. В обикновения живот извънбрачното дете смята своята майка за виновна и се държи зле с нея. Но то може и да обожава своята майка и да се страхува, че тя може да се омъжи за човека, който не е негов баща.

Що за странен свят! Абортите са противозаконни, но извънбрачното дете нерядко се подлага на сарказъм. Обнадеждаващо е, че днес много жени вече са готови да пренебрегнат неодобрителното отношение на обществото към извънбрачните деца. Те носят открито децата на своята любов, гордеят се с тях, трудят се за тях, възпитават ги добре и щастливо. Доколкото мога да преценя, тези деца са уравновесени и искрени човешки същества.

Нито една учителка в държавно училище не би могла да роди извънбрачно дете и да си запази работата. Много пъти съм чувал за жени на свещеници, които са изгонили своите забременели камериерки.

Един от най-явните симптоми на нездравото човечество е проблема с абортите, към който обществото се отнася с поразително лицемерие.

Едва ли ще се намери съдия, свещеник, лекар, учител или някой друг от така наречените стълбове на обществото, който заради честта на своето семейство не би предпочел неговата дъщеря да направи аборт, само да не роди извънбрачно дете.

Това ме кара да си спомня за неприличните надписи по стените на обществените тоалетни. Това са характерните черти на нашата цивилизация, достойни за цената, която тя трябва да плати за своя злобен морал: болести, нещастия, безнадеждност.

Част 4

РЕЛИГИЯ И МОРАЛ

Религия

Скоро една посетителка ме попита: "Защо не преподавате на своите ученици за живота на Иисус, за да поискат да го следват?" Аз ѝ отговорих, че човек се учи от живота, а не *слушайки за живота* на другите, тоест живеейки, защото думите са безкрайно по-малко важни от постъпките. Много хора наричат Съмърхил религиозно място, защото тук се изповядва любов към децата.

Може би в това има някаква истина, но все пак това определение не ми харесва, защото понятието „религия“ означава нещо, което като цяло се явява антипод на естествения живот. Религията, както аз я помня - това са мъже и жени в тъмни дрехи, които пеят печални химни под треторазрядна музика и молят прошка за своите грехове - съвсем не е това, с което аз бих искал да имам нещо общо.

Аз лично нямам нищо против човека, който вярва в бога - не е важно в какъв бог. Но аз не желая да се примиря с човека, който твърди, че неговия бог го е упълномощил да налага ограничения на човешкото развитие и щастие. Битката се води не между вярващите и невярващите в закона на бога, борят се между себе си самите вярващи в човешката свобода и в нейното потискане.

Някога ще имаме нова религия. Вие може да се учудите и да възкликнете: Какво? Нова религия?" Християнинът ще скочи: "Нима християнството не е вечно?" Ще запротестират и евреите: "Нима юдаизма не е вечен?"

Не, религиите не са по-вечни от народностите. Религията - всяка религия - се ражда, разцъфтява, загива и умира. Стоотици религии са дошли и са си отишли. Милиони египтяни са вярвали в Амон-Ра почти четири хиляди години, а днес вие няма да намерите нито един привърженик на тази религия. Идеята за бога се променя с промяната на културата. В мирно време бог е добър пастир, а във военно - олицетворение на битки. Когато процъфтявала търговията, той бил бог на справедливостта, разпределящ богатата. Днес, когато човек е толкова изобретателен, бог е Велик Отсъстващ, тъй като създаващия бог-творец не е нужен на века, който е в състояние да създаде атомна бомба. Един ден новото поколение ще се откаже от нашата остаряла религия и овехтелите митове. Новата религия ще отхвърли представата, че човек е роден в грях. Новата религия ще служи на бога, стареейки се да направи хората щастливи.

Новата религия ще се откаже от противопоставянето на тялото и духа. Тя ще признае, че плътта не е греховна. Новата религия ще смята, че плуването в неделя сутрин е по-благочестиво, отколкото да го прекараш в пеене на химни - сякаш бог се нуждае от химна, за да е доволен от нас. Новата религия ще намери бога в поляните, а не в небесата. Представете си какво може да създадете, ако 10% от времето, изгубено за молитви и ходене по църкви, посветите на добри дела, благотворителност и реална помощ на ближните.

Моят вестник всеки ден потвърждава, че нашата религия е мъртва. Ние затваряме хората в затвори, поддържаме мнения, с които не сме съгласни, притесняваме бедните, вьоръжаваме се за война. Като организация църквата е безсилна: тя не може да прекрати войните, тя практически нищо не прави за смекчаване на нашия варварски наказателен кодекс, тя рядко застава на страната на експлоатираните.

Не бива да служим на бога и на мамона. Използвайки съвременното перефразиране, не бива да ходим на църква в неделя, а в понеделник да се борим с щикове. Аз не познавам позлобно богохулство на църквата по време на война, когато и двете страни твърдят, че всемогъщия е на нейна страна. Бог не може да бъде прав едновременно за двете страни, бог не може да бъде Любов и едновременно да одобрява газовите атаки.

За много хора официалната, приета от обществото религия - това е път към просто решение на лични проблеми. Съгрешавайки, католика признава това пред свещеника и той му опрощава греха.

Религиозният човек прехвърля своето бреме на Господа. Той вярва, и, това означава, че неговия пропуск за рая е осигурен. Така че фокусът се измества от личните добродетели към поведението във вярата. "Вярвайте в Господ и ще бъдете спасени" - защото това по същността си означава: вие само обявете, че вярвате и вашите духовни проблеми ще се разрешат, а билетът ви за рая е гарантиран.

Религията, по същество, се страхува от живота, тя е бягство от живота. Религията се отнася пренебрежително към живота тук и сега, заради пълноценен живот някъде извън този свят. Мистицизмът и религията смятат, че пребиваването тук, на земята, е само кратък миг от вечния живот, а независимият човек е недостатъчно добър, за да постигне спасение. Но, свободните деца не възприемат живота като кратък миг, защото никой не ги е учил да казват на живота „не“.

Религията и мистицизмът формират нереалистично мислене и нереалистично поведение. Работата е там, че с всичките наши телевизори и реактивни самолети сме много по-далече от реалния живот от родените хора в Африка. Разбира се, и аборигена има своя религия, породена от страха, но той не е безсилен в любовта, не е хомосексуален, не е задавен от забрани. Неговият живот е примитивен, но той казва „да“ в много от неговите аспекти.

Също като диваците, ние се стремим към религията от страх. Но, за разлика от диваците, ние сме кастрирано племе. Ние можем да научим нашите деца на религия, след като сме ги лишили завинаги от мъжественост и сме сломили техния дух със страх.

Случвало ми се е да видя доста деца, осакатени от религиозното обучение. Да прилагам тези случаи просто няма смисъл, това няма да помогне на никого. Да и след това, всеки религиозен човек от своя страна също би могъл да даде купища примери за спасение в резултат на разкаяние. Ако приемем в качеството на постулат, че човека е грешник и се нуждае от поправка, тогава привържениците на религията са прави.

Но аз моля родителите да погледнат на живота по-широко, да погледнат зад пределите на своето непосредствено обкръжение. Аз моля родителите да помогнат за възникването на такава цивилизация, която да не носи още от раждането клеймото на греха. Аз моля родителите да унищожат всяка необходимост от корекции, казвайки на детето, че то е родено добро, тоест *не е родено лошо*. Аз моля родителите да кажат на децата, че *този свят* може и трябва да се направи по-добър, и да насочат своята енергия на това, което се случва тук и сега, а не в митичния вечен Живот, който някога ще дойде.

Не трябва да набиваме в главите на децата религиозен мистицизъм. Мистицизмът предлага на детето бягство от реалността - и то в опасна форма. Ние всички понякога изпитваме необходимостта да избягаме от реалността, в противен случай никой никога не би прочел нито един роман, не би ходил на кино, не би пропуснал едно шише уиски. Но ние бягаме с отворени очи и много скоро се връщаме обратно. Мистикът е склонен постоянно да живее в такава изолация от реалността, влагайки цялото свое либидо в теософия, спиритуализъм, католицизъм или юдаизъм.

Нито едно дете по своята природа не е мистик. Ето един случай в Съмърхил, който стана една вечер по време на спонтанна театрализация. Той показва добре, че ако детето не е изплашено, то пази в себе си естествено чувство за реалността.

Една вечер седнах на един стол и казах: "Аз съм свети Петър пред златните врати. Вие сте хора, опитващи се да влезнете. Напред".

Те започнаха да приивдат, изтъквайки различни причини, поради които да ги пусна. Една девойка правеше всичко наобратно и молеше да я пуснем. Но истинската звезда се оказа четиринадесетгодишно момче, което спокойно мина покрай мен, подсвирвайки си с ръце в джобовете.

Ей,- закрещях аз,- ти къде тръгна?

Той се обърна и ме погледна: ”А,-каза той,- ти ли си новият работник?

Какво имаш предвид?- попитах аз.

А ти какво, не знаеш ли кой съм аз?

А кой си ти?

Бог,- отговори той и подсвирквайки си влезе в рая.

В действителност децата не искат да се молят. Детската молитва е преструвка. Питал съм десетки деца: ”За какво мислиш, когато четеш молитви? Всички ми разказват една и съща история - мислят за други неща. Детето е *длъжно* да мисли за „други неща”, защото молитвата нищо не означава за него. Тя му е натрапена отвън.

От един милион хора, които всеки ден казват благодарност към бога преди хранене, 999 999 го правят механично, точно както казваме „извинете” или „простете”, когато искаме да минем покрай някого в асансьора. Но защо да предаваме нашите механични молитви и нашите заучени маниери на новото поколение? Това е нечестно. Нечестно е да натрапваме религията на безпомощното дете. Трябва да му предоставим пълна свобода само да вземе решение, когато достигне възрастта за избор.

Обаче, опасността детето да стане жизнемразец е много по-страшна от мистицизма. Ако учат детето, че определени неща са греховни, неговата любов към живота ще се превърне в омраза. Когато децата са свободни, те не мислят за другите като за грешници. В Съмърхил, ако детето краде и застане пред съда на своите приятели, него никога не го наказват за кражба. Всичко, което може да се случи е да изплати дълга. Децата подсъзнателно разбират, че кражбата е болест. Те са малки реалисти и твърде разумни, за да вярват в сърдития бог или съблазняващия дявол. Поробенният човек е създал бога по свой собствен образ и подобие, но при свободните деца, които гледат в лицето на живота радостно и смело, нямат необходимост да създават за себе си никакви богове.

Ако ние искаме да съхраним душевното здраве на децата, то трябва да ги защитаваме от лъжливите ценности. Мнозина, които не са твърде уверени във вярата си, не се колебаят да внушават на децата си убеждения, в които сами се съмняват. Колко майки буквално вярват в огнедишания ад и вярват в златните арфи на рая? Въпреки това, хиляди невярващи майки осакатяват душите на своите деца, предавайки им тези древни примитивни истории.

Религията процъфтява, защото човека не иска, не може да погледне в лицето своето несъзнателно аз. Религията прави несъзнателното аз дявол и уговаря човека да бяга от неговите съблазни, но осъзнаването на несъзнателното аз, ще измести напълно религията.

За детето религията означава само един страх. Бог за него е могъщ човек: той е способен да те види, където и да си. Детето често мисли, че бог може да види и това, което прави под одеялото. А да вселиш в живота на детето страх, е най-лошото от всички престъпления. Такова дете винаги ще казва на живота „не”. То става непълноценно за цял живот - става страхливец.

Никой от хората, които са плашени в детството си с ужасния задгробен живот в ада, не може да се освободи в този живот от невротичното безпокойство за безопасност. Това е така, дори и ако човека разбира с разума си, че раят и ада са детски фантазии, основани на човешките надежди и страхове.

Емоционалната уродливост, получена в ранна детска възраст, почти винаги се съхранява цял живот. Суровият бог, който те награждава с райска арфа или те изгаря с адски пламък - това е бог, който човек е създал по свой образ и подобие. Той е свръхпроекция. Бог става въплъщение на желанията, а сатана - въплъщение на страха.

Тогава това, което носи удоволствие, започва да означава зло. Играта на карти, ходенето на театър и танците преминават под ръководството на дявола. Твърде често да бъдеш религиозен означава да не познаваш радостта. Тясната неделна дреха, която принуждават да носят децата в повечето провинциални градове, е свидетелство за склонността на религията към аскетизъм и наказания. Свещената музика също често е много печална. За огромно множество хора да ходят на църква е усилие, дълг. За огромно множество хора да бъдеш религиозен, означава да изглеждаш нещастен и да бъдеш нещастен.

Новата религия ще се основава на знанието и приемането на себе си. В нея предпоставката за любов към другите ще стане истинската любов към себе си. В такава религия няма да има място за възпитание под знака на първородния грях, което може да доведе единствено към

омраза към себе си, а следователно и към другите. ”Този, който се моли най-добре, който обича всичко съществуващо, велико и малко” - така Колридж е изразил същността на *новата* религия. В новата религия човек ще се моли най-добре, когато обикне всичко - и великото, и малкото в себе си.

Нравственото възпитание

Повечето родители вярват, че ще изгубят своето дете, ако не формират в него нравствени ценности, ако не го насочват постоянно кое е добро и кое лошо. Практически всяка майка и всеки баща смятат, че грижата за физическите потребности на детето е техен главен дълг - да внедрят в него нравствени ценности. Те мислят, че без такова обучение детето ще израсне като дивак, с неуправляемо поведение и няма да може да се грижи за другите. Тази представа в значителна степен е свързана с това, че повечето хора в нашата култура споделят или, във всеки случай, пасивно приемат твърдението, че човек от самото си раждане е грешен, че той по природа е лош, ако не го научат да е добър, той ще стане хищен, жесток и дори убиец.

Християнската църква точно така и твърди: ние сме нещастни тъмни грешници. Затова местният свещеник и директорът на училището вярват, че детето трябва да се въведе в света. И не е важно към какъв свят - Кръста или Етичната Култура, защото и в двата случая целта е една и съща - да се облагороди.

Тъй като и училището, и църквата са съгласни, че детето е родено в грях, трудно би било да очакваме от майката и бащата несъгласие с толкова велики авторитети. Църквата провъзгласява: ако ти съгрешаеш, то ще бъдеш наказан в бъдеще. Родителите развиват тази мисъл и провъзгласяват: ако ти отново направиш това, аз ще те накажа. И всички се стараят да възвисяват, вселявайки страх.

Библията твърди: страхът пред бога е начало на мъдростта. Много по-често той се явява начало на психически разстройства, защото за детето всеки страх е зло.

Колко пъти моите родители са ми казвали: ”Аз не разбирам, защо моето момче стана лошо, тъй като аз го наказвах строго и съм уверен, че в къщи сме му давали добри примери”. В моята работа твърде често ми се е налагало да срещам осакатени деца, които са ги възпитавали в страх или от камшика, или от бога, тоест с деца, които са били *принуждавани* да бъдат добри.

Родителите рядко разбират какво ужасно влияние оказват на тяхното дете непрекъснатия поток от забрани, наставления, нравоучения и натрапване на цялата система на нравствено поведение, за която малкото дете все още не е пораснало, което то не може да разбере, а затова и не може да приеме с желание.

На измъчените родители на трудното дете никога не им идва наум да се усъмнят в собствените си нравствени правила, те в голяма степен са уверени, че точно знаят кое е добро и кое е лошо, а правилните образци веднъж завинаги са авторитетно описани в Писанието. Рядко им идва наум да поставят под въпрос наставленията на собствените си родители или приетия в обществото морален кодекс. Те са склонни да приемат всички убеждения на своята култура като нещо естествено. Осмислянето на тези убеждения, техният анализ изисква напрежение и умствена работа, а съмнението в тях ги заплашва със силен стрес.

Затова измъченият родител решава, че цялата вина е в неговия син. Той вярва, че момчето умишлено се държи лошо. Решително заявявам: аз съм твърдо убеден, *че момчето никога не е виновно*. Всяко едно такова момче от тези, с които съм имал работа, е резултат на грешка при ранното възпитание и обучение. Когато се опитват да натрапват на детето нравствени правила от най-ранна възраст в детството, при това обикновено пренебрегвайки фундаменталните принципи на психологията.

Да започнем с почти всеобщата вяра, че човекът е същество, което има воля, тоест той може да направи каквото иска. С това няма да се съгласи нито един психолог. Психиатрията е доказала, че действията на всеки човек се управляват от неговото несъзнателно аз. Повечето хора биха казали, че Крипен може да не бъде убиец, ако направи необходимото волево усилие. Наказателното право е построено на грешните предположения, че всеки човек е отговорна личност, способна да желае зло или добро. Така, скоро в Лондон един мъж бил вкаран в затвора, защото напръскал с мастило роклята на една жена. За обществото този човек е злостен хулиган, който може да бъде добър, ако се постарее. За психолога той е беден болен невротик, изпълняващ символичен акт, чието значение му е непознато. В едно просветено общество биха

го отведи тихо при доктора.

Психологията на несъзнателното аз показва, че повечето от нашите действия имат скрит източник, който не можем да достигнем по друг начин, освен по пътя на дълъг и сложен анализ. Но и психоанализата не може да се добере до най-дълбоките слоеве на несъзнателното аз. Ние действаме по определен начин, но не знаем защо действаме именно така.

Преди известно време аз сложих настрана всички свои книги по психология и започнах да реда керемиди. Аз не знаех защо. Ако вместо това бях започнал да обливам хората с мастило, аз също нямаше да знам защо. Тъй като реденето на керемиди е дейност, която обществото признава и одобрява, аз съм уважаван гражданин. Но да обливаш хората по улиците с мастило е антиобществено, а този, другия човек е презрян престъпник. Впрочем между човека, който пръска хората с мастило и моето редене на керемиди, има една разлика: аз осъзнавам своята любов към ръчния труд, а престъпника няма осъзната наклонност към пръскане с мастило. Моето съзнание и моето несъзнание работят в унисон, а в пръскането с мастило съзнателното и несъзнателното аз враждуват. Асоциалното действие е винаги резултат на такъв конфликт.

Преди няколко години при нас в Съмърхил имаше едно единадесетгодишно момче, което беше способно, умно и мило. То можеше да седи тихо и да си чете, а после изведнъж да скочи, да излезне от стаята и да се опита да подпали дома. Момчето е почувствало импулс, с който не е било в състояние да се справи. Неговите предишни учители са се старали да го събудят - кой със съвет, кой с пръчка- *да направи волево усилие*, за да се справи с този импулс. Но несъзнателния порив да запали огън е бил твърде силен, за да се поддаде на контрол, той бил много по-силен от съзнателния стремеж да не мисли, че е лош. Момчето не беше *лошо*, това беше *болно* момче. Какви влияния са го направили болен? Какви влияния превръщат нормалните момчета и момичета в болни деца с отклонено поведение?

Ще се опитам да обясня.

Когато гледаме бебето, ние разбираме, че злобата в него не е повече, отколкото в кочан зеле или в малко тигърче, тоест в него изобщо няма злоба. Новородените деца носят в себе си само жизнената сила, волята, несъзнателния стремеж *да живее*. Жизнената сила го подтиква да яде, да изследва своето тяло, да удовлетворява своите желания. То действа така, както е замислила Природата, така, както то е създадено да действа. Но, възрастният приема волята на Природата в детето като воля на дявола. Практически възрастните вярват, че природата на детето трябва да бъде подобрена. В резултат на това, всеки родител започва да учи детето как трябва да живее. Детето много скоро се сблъсква с цяла система от забрани. *Това* е скверно, а *това* е мръсно, а *това и това* е егоистично. Природният глас на детето звучи в дисонанс с гласа на обучаващите. Църквата би нарекла гласа на природата инициатива на дявола, а гласа на нравственото поучение - завет на бога, но аз съм убеден, че имената трябва да сменят местата си.

Аз вярвам, че именно нравственото възпитание на детето го прави лошо. Аз съм забелязал, че когато разрушавам нравственото възпитание, което е получило лошото момче, то става добро момче.

Може да има някакви основания за нравственото възпитание на възрастните, макар че се съмнявам в това, обаче за нравственото възпитание на децата не може да има никакви оправдания, това е психологически невярно. Всяко дете е егоист и света му принадлежи. Когато в него има ябълка, неговото единствено желание е да я изяде. Резултатът от майчиния призив да раздели ябълката с малкия си брат ще се превърне в омраза към него. Алтруизмът идва по-късно и възниква естествено, ако детето не е обучено да не бъде егоистично. Но, алтруизма никога няма да дойде, ако са принуждавали детето да бъде щедро. Потискайки егоизма на детето, майката го утвърждава завинаги.

Как се случва това? Психиатрията показва и доказва, че неизпълнените желания продължават да живеят в подсъзнанието. Детето, което го учат да бъде неегоистично, ще се подчини на искането на майката, за да ѝ угоди. То ще погребее в подсъзнанието си своите истински желания - егоистични желания - и благодарение на това ще ги съхрани и ще остане егоистичен за цял живот. Така нравственото възпитание постига цели, които са напълно противоположни на тези, които си е поставило.

Аналогично стоят нещата и в сексуалната сфера. Нравствените забрани от детството укрепват инфантилния интерес към секса. Нещастните момчета, които ги арестуват за

инфантилни сексуални действия - показване на непристойни фотографии пред учениците или игра със своите гениталии пред публика - това са хора, които са имали високонравствени майки.

Свършено безобидният интерес в детството е бил заклеен като ужасен, отвратителен грях. Детето е потиснало детското желание, но то е продължило да живее в несъзнателното аз и по-късно е намерило изход за своята начална или - по-често - символична форма. Така, една жена, която краде чанти в универсалния магазин, извършва символично действие, което се диктува от репресията, възникнала вследствие на нравственото възпитание в детството. Същността на нейното поведение се състои в действителност в нейния стремеж да удовлетвори забраненото инфантилно сексуално желание.

Всички тези бедни хора са нещастни. Да откраднеш - означава да изгубиш одобрението на колектива, а инстинктът за принадлежност към него е много силен. Добрите отношения с ближните са естествена цел в човешкия живот, защото на човека е несвойствено по природа да бъде асоциален.

Само егоизма е достатъчен, за да могат нормалните хора да се държат в съответствие със социалните норми, само още по-могъщ фактор от егоизма може да направи човека асоциален. Що за фактор е това? Ако конфликтът между двата Аза - създадения от природата и формирания в процеса на нравственото възпитание - е твърде болезнен и горчив, егоизма отново приема инфантилна форма. Тогава мнението на тълпата става второстепенно. Така клептомана разбира какво е ужасен срам, като се появи във вестниците или застане пред съда, но страха пред общественото мнение все пак не е толкова силен, както инфантилното желание. Клептоманията в крайна сметка означава желание да намериш щастие, но, тъй като символичното осъществяване никога не може истински да удовлетвори началното желание, жертвата продължава да повтаря своите опити.

Конкретният пример може да изясни процеса на възникване на неудовлетвореното желание и неговото последващо съществуване. Когато седемгодишния Били пристигна в Съмърхил, неговите родители ми казаха, че той е крадец. Той пристигна в училището в неделя, когато един от педагозите дойде и ми каза, че е изчезнал златния му часовник от масичката в спалнята. Аз попитах гувернантката на групата дали знае нещо. Аз видях как Били се разхождаше с часовник,- отговори тя.- Когато го попитах откъде го е взел, той каза че го е намерил в една много много дълбока дупка в градината на своя дом.

Аз знаех, че Били заключва своя куфар с вещи. Опитах се да отключая ключалката с един от своите ключове и успях. В куфара лежах отломки от златен часовник - явно резултат от действия с чук и длето. Аз затворих куфара и извиках Били.

Виждал ли си часовника на мистър Андерсън?- попитах аз.

Той ме погледна с големи невинни очи.

Не,- каза той и добави: Какъв часовник?

Аз го гледах около половин минута.

Били, ти знаеш ли откъде се вземат децата?

Той ме погледна с интерес.

Да,- каза той.- От небето.

Не е така,- усмихнах се аз.- Ти се израснал в корема на мама и когато си станал достатъчно голям, си излезнал навън.

Без да каже нито дума, той тръгна към своя куфар, отвори го и ми подаде разбития часовник. Неговото желание да краде беше излекувано, защото единственото което той се опитваше да открие, беше истината. Неговото лице изгуби своето озадачено неспокойно изражение и той стана щастлив.

Тук в читателя може да възникне съблазън да види в ефекта на изцелението на Били нещо магично. Но тук няма нищо подобно. Когато детето говори за дълбока дупка в градината на своя дом, много е възможно той несъзнателно да мисли за дълбоката подлост, с която е започнал неговия живот. Аз знаех, че бащата на детето има няколко кучета. Били не може да не знае откъде се вземат бебетата, той трябва да събере две и две и да се досети за произхода на децата. Страхливата майчина лъжа е накарала детето да потисне своите догадки и неговия стремеж да намери истината е придобил символична форма. Символично той е крадял неща и ги отварял, за да погледне какво има вътре. Аз имах още един ученик, който - по същата

причина - постоянно отваряше всички чекмеджета.

Родителите трябва да разберат, че не е по техните сили да накарат детето да премине на такъв стадий на развитие, за който то още не е готово. Хората, които не желаят да позволят на детето да премине по естествен начин от пълзене към ходене и твърде рано го изправят на неговите недостатъчно развити малки краченца, постигат само печалния резултат, тяхното дете да израсне кривакрако. Тъй като краката му все още не са достатъчно силни, за да издържат теглото на детето, това изискване е преждевременно. А резултатът е катастрофален. Родителите трябва да почакаат, докато детето е готово да ходи по естествен начин и то разбира се, прекрасно ще проходи. По аналогичен начин преждевременните усилия да се научи детето да ходи в гърне, носят същите печални резултати.

Подобни съображения са справедливи и за нравственото възпитание. Родителския стремеж да накара детето да приеме ценности, за които още не е дорасло, може само да попречи на тези ценности да се формират в точното време и по точния начин, но също така и може да доведе до неврози. Да искаш от шестгодишно момче четири пъти да повдигне брадичката си над гредата - означава да имаш към момчето големи изисквания. Неговите мускули не са достатъчно силни за такова упражнение. Ако предоставиш на момчето възможността да се развива естествено, на 18 години то, с лекота, ще направи това упражнение. По аналогичен начин не трябва да се правят опити да се ускорява развитието на нравствените чувства в децата. Родителя трябва да прояви търпение, съхранявайки в душата си увереността, че детето е родено като добро същество и то неизбежно ще се превърне в такъв човек, ако не го насилват и не застрашават, ако не изкривяват неговото естествено развитие с външни въздействия.

Моят многогодишен опит с деца в Съмърхил ме е убедил, че няма никаква необходимост да се учи детето как да се държи, защото то ще разбере в своето време кое е добро и кое е лошо, ако върху него не се упражнява натиск.

Учението е процес на придобиване на ценности от своето обкръжение. Ако родителите сами са честни и нравствени, техните деца в подходящото време също ще тръгнат по този път.

Възпитателно влияние

Родителите и учителите смятат за свой дълг да оказват влияние на децата, тъй като вярват, че на тях им е известно какво трябва да имат децата, на какво трябва да се учат, какви трябва да бъдат. Аз не съм съгласен с това. Аз никога не карам децата да споделят моите представи или предразсъдъци. Аз не съм религиозен, но никога с нито една дума не съм ги настройвал против религията; по аналогични съображения аз никога не съм се опитвал да ги настройвам против нашето варварско законодателно право, антисиметизма или империализма. Никога осъзнато не съм се опитвал да направя от децата пацифисти, вегетарианци, реформатори или каквото и да е още друго. Аз зная, че проповедта няма да стигне до децата. Аз вярвам, че свободата е способна да укрепи младите да противостоят на лъжата, фанатизма и разни други измами. Всяко натрапено мнение на детето е грях пред него. Детето не е малък възрастен и едва ли е в състояние да види нещата с гледната точка на възрастен.

Ще дам пример. Една вечер казах на пет момчета на възраст от 7 до 11 години: "Мисис У. Има грип и се чувства зле. Постарайте се да не шумите, когато отидете да спите". Те обещаха да пазят тишина. След пет минути избухна битка с възглавници в пълната си сила. Ако не си даваме сметка за несъзнателното желание да се покажат пред мисис У., трябва да си направим заключение, че това идва от възрастта им. Разбира се, строгият глас и камшика могат да обезпечат тишината на мисис У., но само с цената на внедрения страх в живота на тези деца. Общоприетият метод за общуване с децата има за цел да ги научи да се приспособят към нас и нашите потребности. Този метод е неправилен.

Много малко родители и педагози са способни да разберат, че да казваш нещо на малкото дете е просто загуба на време. Нито едно, живеещо някога на земята дете, никога не е извлякло някакъв урок от вековната родителска реакция за дърпането на котката за опашката: "На теб ще ти хареса ли, ако някой те дърпа за ухото?" Освен това, нито едно дете в действителност не разбира какво имат предвид неговите родители, когато казват: "Значи ти намушка бебето с една игла? Сега ще ти покажа как боли.../писък/. Повече няма да правиш така". Той, разбира се няма да го прави, но резултатите от подобни родителски действия препълват нашите психиатрични клиники.

Аз се опитвам да убедя родителите, че детето не е в състояние да види причините и следствията. Безсмислено и неправилно е да казваме на детето: ” Ти толкова лошо се държа, че в събота няма да получиш своите 6 пенса”. Когато дойде събота и му напомнят за постъпката и наказанието, той по най-естествения начин ще се разсърди и огорчи. Защото това се е случило, да кажем в понеделник, и няма никакво отношение към днешната събота и полагащите се 6 пенса. Той изобщо не се чувства виновен, но е много озлобен към властта, лишаваща го от законните 6 пенса.

Всеки път родителите трябва да помислят дали техните указания, които дават на своето дете, не са продиктувани от собственият им стремеж за власт и необходимост да удовлетворят този стремеж, формирайки нещата по свое усмотрение. Всеки иска неговите близки да мислят добре за него. Детето съвсем естествено ще иска да прави това, което може да предизвика към него добро отношение, само ако някои сили не го вкарат в стихията на асоциално поведение. Но стремежът да прави добро впечатление на другите е само определен стадий в неговото развитие. Опитът на родителите и учителите да ускорят настъпването на този стадий, нанася непоправима вреда на детето.

Случи ми се да посетя едно съвременно училище, където повече от сто момчета и момичета се събираха сутрин, за да слушат проповедта на свещеник. Той говореше горещо, призовавайки ги да бъдат готови да чуят зова на Христа. Директорът ме попита какво мисля за тази проповед. Аз отговорих, че я смятам за престъпна. Там имаше десетки деца, всеки със своите проблеми по повод на секса и други неща, а проповедта просто засилваше чувството на вина във всяко дете.

Друго частно училище заставя всички свои ученици да слушат Бах половин час преди закуска. Такъв опит възпитава вкус, давайки твърде високи стандарти, които психологически оказват на детето същото въздействие, каквото е старото калвинистко плашене с ада. Това заставя детето да изтласка всичко, което възрастните считат за предмет на нисък вкус. Когато директорът на училището ми казва, че учениците обичат да слушат Бетховен и не желаят да слушат джаз, аз съм убеден, че той се е постарал да повлияе на децата, защото моите ученици с преобладаващо мнозинство предпочитат джаз. Аз лично ненавиждам този квакащ шум, но съм уверен, че този директор не е прав, въпреки че е добър и честен човек.

Когато майката учи детето да бъде добро, тя потиска неговите естествени инстинкти. Тя говори така на детето: ”Това, което искаш да направиш е скверно”. Това е равносилно да учиш детето да ненавижда себе си. Да обичаш другите, когато ненавиждаш себе си, е невъзможно. Ние можем да обичаме другите само, ако обичаме себе си.

Майка, наказваща своето дете за незначителна сексуална привичка, винаги сама се отнася неприятно към секса. Така, експлоататорът, седящ на съдийската скамейка, често негодува по повод на обвиняемия, който е откраднал кокошка. Ние ставаме моралисти само защото не ни стига мъжество да погледнем в лицето собствената си нежна душа. Нашето ръководство към децата, субективно е ръководство на самите себе си. Ние подсъзнателно се идентифицираме с децата. Дете, което ни е неприятно повече от всичко, винаги прилича на нас самите. Ние ненавиждаме в другите това, което ненавиждаме в себе си. А тъй като всеки от нас е самоненавистник, децата получават плода на нашата ненавист - ругатни, забрани и морални наставления. Защо ние така ненавиждаме себе си? Това е порочен кръг. Нашите родители също са се опитвали да подобрят това, което ни е дала природата.

Имайки работа с нарушители на нравствените права, на родителя, учителя или на съдията се налага да погледне в лицето собствените си емоционални подбуди - дали не е моралист, дали не е ненавистник, садист или привърженик на жестока дисциплина? Дали не е привърженик на сексуалното потискане на младите? Има ли някаква представа за дълбоката психология? Не са ли неговите постъпки следствие на предразсъдъци и условности? Казано накратко, колко е свободен самият той?

Никой не е свободен напълно в емоционално отношение, тъй като ние сме обучени още в люлката. Вероятно, правилно е да попитаме така: достатъчно ли сме свободни, за да не допускаме вмешателство в живота на другия, колкото и млад да е той? Достатъчно ли сме свободни, за да бъдем обективни?

Сквернословие

Една от постоянните забележки по адрес на Съмърхил се състои в това, че децата там се ругаят. Кое то си е истина, то си е истина - те се ругаят. Истина е също, че всеки нов ученик ругае много по-често, отколкото е нужно. Веднъж на общо събрание на училището бяха повдигнати обвинения към тринадесетгодишна девойка, дошла при нас от едно манастирско училище. Обвиненията към нея бяха, че тя крещи „кучи син“, когато се къпе в морето. Основният мотив за обвинението беше само, че девойката ругае на обществения плаж, където наоколо има само външни хора, тоест тя иска да се покаже. Едно момче ѝ каза: ”Ти си просто малка глупава гъска, ти ругаеш само, за да се покажеш пред другите хора и все още твърдиш, че се гордееш, защото Съмърхил е свободно училище, а самата ти постъпваш точно обратно: караш хората да гледат на нашето училище твърде ниско”.

Аз ѝ обясних, че тя действително се опитва да причини вреда на нашето училище, защото го мрази. ”Но, аз изобщо не мразя Съмърхил,- възкликна тя,- това е потресаващо място!”

„Да,- казах аз,- това, казано с твоите думи, е потресаващо място, но теб тук те няма, ти все още живееш в своя манастир и си донесла тук цялата си омраза към монасите и монахините. Ти все още отъждествяваш Съмърхил с омразния си манастир. В действителност ти се опитваш да навредиш не на Съмърхил, а на манастира”. Но тя продължаваше да крещи своя любим израз, докато Съмърхил не стана за нея реално място, а не символ. След това тя престана да ругае.

Ругатните са три вида: те са свързани или със секса, или с религията, или с екскрементите. Богохулството не е проблем в Съмърхил, тъй като децата не учат религия. Сега се ругаят повечето от децата и повечето от възрастните. В повечето университети и клубове студентите постоянно споменават половите органи и екскрементите. Учениците сквернословят тихо и тайно разказват неприлични анекдоти. Разликата между Съмърхил и обикновените училища е, че на едното място децата ругаят открито, а на другото тайно.

В Съмърхил сквернословие то се превръща в проблем само във връзка с новите ученици. И работата не е в това, че старите ученици имат безгрешен език, просто старите ругаят, така да се каже, навреме и на място. Те съзнателно се контролират и се стараят да не шокират външните лица. Нашите най-малки са много привлечени от старата английска дума, обозначаваща изпражненията. Те я използват широко, в това число са и децата от добри семейства. Аз имам предвид семейства, където е прието да се говори „по-малко” и „по-голямо”. Децата предпочитат старите англосаксонски думи. Много пъти нашите ученици са ме питали защо не трябва да произнасят пред хората „лайно”, но може да казват екскременти. Нямам си понятие.

Речникът на децата от предучилищна възраст, ако те не са подложени на формиране, в голяма степен е екскрементален. Съмърхилските момчета на възраст от 4 до 7 години получават голямо удоволствие, когато крещат „лайно” или „пукка”. Аз разбирам, че повечето деца, когато са били съвсем малки, са обучавани сурово към гърнето е затова, вероятно, те имат комплекси по отношение на естествените функции. Сред нашите малки деца има, обаче, едно или две, възпитавани в условия на саморегулация и непреминали през строгото учение за чистоплътност, забрани или думи от рода ”скверен” или „мръсен”, неизпитващи чувства на тайнственост по отношение на голотата или тоалетните работи. Така, че тези саморегулиращи се деца, изглежда също изпитват възторг, изричайки старите саксонски думи, както и децата, подложени на старото възпитание. Така, че свободата да ругаят, струва ми се, не унищожава автоматично привлекателността на неприличните думи. Нашите малки деца произнасят тези думи обилно и извън подходящия контекст, а големите момчета и момичета, ако се ругаят, използват тези думи също като възрастни, тоест навреме и на място.

Сексуалните думи се прилагат повече от екскременталните. Нашите деца не смятат, че тоалетната е нещо смешно. Отсъствието на потискане във връзка с екскрементите прави тяхното споменаване скучно и просто констатиращо. Друга работа е секса. Сексът е толкова важна част от живота, че неговия речник пронизва целия живот. В своята споменавана форма той се среща практически във всяка песен или танц.

Децата приемат сквернословие то като естествен език. Възрастните го порицават, защото собствената им непристойност е твърде по-обширна от детската. Само непристойния човек осъжда непристойността. Аз мисля, че ако родителя е научил детето, че носът е нещо грозно и греховно, детето ще шепти думата „нос” по тъмните ъгли. Родителите трябва да си зададат въпроса: ”Да позволя ли на моите деца да ругаят открито или ще допусна те да се държат непристойно по тъмните ъгли?” Няма среден път, шушукането и премълчаването в детството

поставят основата на скучни анекдоти за живота на търговци в средна възраст. Отвореният път води към ясен и чист интерес към всичко в живота. Ще рискувам и ще кажа, че нашите бивши ученици имат най-чистите помисли в Англия.

Между другото на децата, така или иначе, ще им се наложи да се сблъскат с хора, настроени против живота, с роднини и съседи, осъждащи сквернословие. В един случай със Зоя ние забелязахме, че тя е готова да приеме разумно обяснение за поведението на други хора. Някое от децата я беше научило една дума, която закона не ми позволява да я напиша тук. Когато ние беседвахме с родителите на един наш бъдещ ученик, тя неуспешно се опитваше да оправи своята играчка и при всеки неуспех възкликваше: ”О, е...” По-късно ние й казахме/и бяхме съвършено неправилно, както си мисля сега/, че някои хора не харесват тази дума и тя не трябва да я използва пред посетителите. Тя каза: ”Добре”.

След една седмица тя се занимаваше с някои неща, които доста я затрудняваха. Тя повдигна очите си и попита учителката: ”Ти посетител ли си?”. Жената отговори: ”Не, разбира се”. Зоя въздъхна с облекчение и извика: ”О, е..!”

Виждал съм много пъти как деца, на които в къщи е позволено да говорят всичко, което им хареса, се отхвърлят от други семейства. Ние не сме поканили Томи на празника, защото не можем да допуснем да разваля нашите деца с ужасния си език. Да бъдеш отхвърлен е тежко наказание, затова се налага да имаме предвид забраните на външния свят и да насочваме детето по съответния начин, но това не трябва да се превръща в наказателна цензура.

Цензура

Доколко е позволено да цензурираме четенето на детето?

На рафтовете ми за книги в моя кабинет стоят разни книги по психология и книги за секса. Всяко дете може свободно да ги вземе от тук по всяко време. Между другото, аз се съмнявам, че към тях някога ще проявят интерес, освен едно две деца. Нито едно от децата не е искало от мен „Любовника на лейди Чатърлей”, „Алиса” или книги на Крафт Обинг. Само едно или две деца от големите взеха енциклопедията за сексуални знания.

Веднъж една нова ученичка, четиринадесетгодишна девойка, взе от моята библиотека „Дневник на младата девойка”. Аз видях как тя я четеше и се хихикаше. След шест месеца тя я прочете още веднъж и каза, че това е доста скучно четиво. Това четиво, което за невежеството изглеждаше остро, е станало обикновено за знанието. Тази девойка дойде в Съмърхил с грозно невежество, нашепвано по тъмните ъгли. Разбира се, аз я просветих по сексуалните въпроси. Забраните винаги карат децата да четат книгите тайно.

Когато ние бяхме деца, нашето четене беше строго контролирано и затова ние ужасно искахме да се доберем до книгата „Тес от рода Дебървил”, Рабле или преводите на френските булевардни романи. Казано по друг начин, цензурата се използва в качеството на критерий за избора на интересни книги. Цензурата е безсилна, защото тя никого от нищо не защитава. Вземете, например, „Алиса” на Джеймс Джойс, книга, която някога е била забранена за издаване в Англия и Съединените Щати, но е била достъпна в Париж или Виена. В тях има думи, които е прието да се смятат за непристойни. Наивният читател не би разбрал тези думи, а изкушения вече е запознат с тях, те не могат да го развалят. Спомням си как един директор на училище ме критикуваше, че съм поставил в училищната библиотека „Затворникът от Зенда”. Аз учудено попитах защо. Той каза, че в първата глава става дума за извънбрачните деца.

Аз бях прочел тази книжка два пъти и никога не съм забелязал това.

Мислите на децата, изглежда, са по-чисти от тези на възрастните. Момче може да прочете „Том Джонс” и да не забележи непристойните пасажки. Ако ние освободим детето от невежеството по отношение на секса, ние правим всяка книга безопасна. Аз съм категорично против цензурата на книги във всяка възраст. Обаче въпроса за цензурата на четене става трудна, ако не става дума за секса, а за страха. Такава страшна книга като „Дракула” на Брем Стоукер, може да направи тежко впечатление на нервното дете и аз умишлено не бих оставил такава книга пред очите на дете. Между другото, тъй като моята работа е да се опитам да идентифицирам корените на страха, аз не бих забранил на детето да я прочете, а по-скоро бих насочил вниманието си на симптомите, породени от четенето на тази книга.

Спомням си като дете, как бях ужасно изплашен от библейската история за децата, изядени от мечката, но никой не предлага Библията за цензура. Много деца четат Библията в

търсене на неприлични пасажи. Като момче аз знаех всички номера на стиховете и главите. Сега ми идва наум, че моята уплаха, свързана с мечката може да е резултат на укорите на съвестта по отношение на другите части на Библията.

Ние сме склонни да преувеличаваме влиянието на кръвожадните истории на децата. Повечето от тях са способни да получат удоволствие от най-садистките разкази. По време на неделните вечери, когато аз разказвам на учениците приключенски истории, в които героите в последния момент едва се спасяват от котела на людоеда, те скачат от възторг. По-скоро може да се изплашат от някоя история за свръхестественото. Повечето деца се страхуват от призраци, особено децата на религиозните семейства. Тук, както и по въпросите за секса, правилният метод се състои в унищожението на страха, а не в цензуриране на книгите. Аз признавам, че да убиеш призраци, живеещи в душата е трудно, но учителя или лекаря трябва да се опитат да го направят. Дългът на родителите е да не позволяват на призрака да влезат в душата на детето.

Родителите никога не трябва да четат на децата приказки за жестоки великани и зли вещици. Някои се съмняват дали да четат такава приказка като „Пепеляшка”, тъй като в нея има неправилен морал: чисти кухнята от сутрин до вечер, седи в пепелта и вълшебницата-фея ще я заведе при принца. Но, какво вредно влияние, кажете, може да окаже „Пепеляшка” на здравето дете?

Във всяка железопътна книжарница е пълно с книги за престъпления. Когато шестнадесетгодишно момче стреля по полицаи, милиони читатели на тези книжки не разбират, че така то изживява фантазиите си, познати и на тях. Увлечението по трилърите разобличава нашата неспособност да играем, фантазираме, творим. В същността си трилъра е адресиран към нашата подтисната омраза и желание да причиняваме вреда и да убиваме.

Ходенето на кино и четенето на книги са различни неща. Написаното не плаши така, както това, което се вижда и чува. Някои филми плашат децата много силно. Защото никога не знаеш във филма кога и къде ще се появи нещо страшно. На екрана има много жестокости. Мъже се дърпат, а понякога дори бият жени. Кинописанията показват съревнования по бокс и борба. Аз съм виждал как децата се плашат от крокодили или пирати от „Питър Пан”. Очарователната история за Бамби е пълна с любов и човечност и аз не мога да разбера как, гледайки този филм, някой може да убие елена просто заради спорта. Децата обичат този филм, макар че някои от тях крещат от страх, когато Бамби го нападат ловци с кучета. Мисля, че във връзка с всичко това може да разберем родителите, които не позволяват на малките деца да гледат някои филми.

Вредни ли са филмите за секса за повечето деца остава въпрос. На свободните деца обикновено такива филми не носят никаква вреда. Моите ученици гледаха френския филм „Вазелин” /по разказа на Мопасан/ без особени емоции и без лоши последствия. Това се случва така, защото децата обикновено виждат това, което искат да видят.

Картина без секс няма да стане касова, порнофилмите носят повече доходи от книгите или музиката, козметиката се продава по-добре от билетите за концерт. Но ние трябва да помним, че под споменатата форма на секса винаги живее неспоменатата. Зад сватбената церемония, старите обувки и ориз винаги се скрива нещо символично.

На всеки от нас понякога ни се иска да избягаме от себе си за малко и затова киното е популярно. Производителите почти винаги се грижат в картините да има повече разкошни неща и великолепни подредби. И в целия този разкош отрицателните персонажи получават каквото заслужават, а добродетелните получават щастие.

Скоро гледахме един филм за човек, продал душата си на дявола. Децата единодушно се съгласиха, че дявола много прилича на мен. Момчетата, които са учили, че секса е грях против Светия Дух, винаги виждат в мен дявола. Когато им казвам, че в тялото няма нищо греховно, те гледат на мен като на дявол-изкусител. Невротичните деца виждат в мен и бога, и дявола. Да се помага на невротика понякога е много опасно.

Да контролирате детето при избора на приятели е много трудно. Аз мисля, че това трябва да правите само в случай, че някой от тях се отличава с жестокост и агресивност. За щастие повечето деца се селективни по природа и рано или късно си намират подходящи приятели.

Част 5 **ПРОБЛЕМИ НА ДЕЦАТА**

Жестокост и садизъм

Жестокостта – това е извратена любов, затова крайните случаи на садизъм са винаги извратена сексуалност. Жестокият човек не може да отдава, защото да даваш означава да проявяваш любов.

Инстинктът на жестокостта не съществува. Животните не са жестоки. Котката играе с мишката не защото е жестока, в нейната игра няма никаква умишлена жестокост.

Мотивите на жестокостта при хората, като правило, са неосъзнати. През дългите години на работа с деца, почти не съм срещал деца, които да искат да мъчат животни. Един такъв изключителен случай имаше преди няколко години. На тринадесетгодишният Джон му подариха кученце за рождения ден. Неговата майка написа: ”Той много обича животните”. Когато Джон започна да води малкия Спот на разходка, веднага стана видно, че той се отнася много лошо с кучето. Аз предположих, че Джон идентифицира кучето със своя по-малък брат, любимец на майка му. Веднъж видях Джон да бие Спот. Аз отидох при Спот, погалих го и казах: ”Привет, Джим”. По този начин аз накарах Джон да осъзнае, че той проектира на бедното кученце своята омраза към своя брат-съперник. От тогава той престана да проявява жестокост по отношение на Спот, но аз само се докоснах до неговите симптоми, а не излекувах неговия садизъм.

Свободните щастливи деца не са склонни да бъдат жестоки. Жестокостта на много деца израства от жестокостта, която възрастните са проявили към тях. Когато вас ви бият, вие не може да не поискате също да набиете някой. Както и в случаите с учителите, вие избирате кой е по-слаб физически от вас. Момчетата от частните училища са по-жестоки един към друг от децата на Съмърхил.

Жестокостта неизменно се рационализира: На мен ми е още по-болно, отколкото на теб. Рядко някой садист казва направо: ”Аз избивам хора, защото получавам удоволствие от това”, макар, че това е истината.

Те оправдават своя садизъм с нравствени подбуди, казвайки: ”Аз не искам моето момче да бъде твърде меко, аз искам той да може да се приспособи към света, който ще му нанесе доста тежки удари. Аз бия своя син, защото и мен са ме били, когато съм бил момче и това ми е донесло дяволски много ползи”.

При родителите, които бият своите деца, подобни обяснения са твърде чести. Аз още не съм срещнал родител, който честно да си признае: ”Аз бия моя син, защото го мразя, мразя себе си, мразя жена си, работата, роднините, фактически аз ненавиждам живота такъв, какъвто е. Аз бия моя син, защото той е малък и не може да ми отвърне. Аз го бия, защото се страхувам от своя началник. Когато на работа пострадам от началника си, аз го изкарвам на детето”.

Ако родителите бяха честни да кажат всичко това за себе си, те биха почувствали, че в действителност няма никаква необходимост от жестокост към децата. Жестокостта се ражда от невежество и омраза към себе си. Жестокостта защитава садиста от осъзнаване на извратеността на неговата собствена природа.

В хитлеровска Германия хората са изпитвали сексуални извращения от рода на Юлиус Щрайхер/един от идеолозите на нацизма/; неговата статия „Щурмовак” е била пълна със злобно извратен секс дълго преди да бъдат създадени концентрационните лагери. Между другото, много бащи, които са готови с негодувание да осъдят сексуалното извращение на садиста в затвора, не гледат от тази гледна точка на собствените си малки садистични постъпки. Да биеш дете в училище или в къщи е същото, което са изпитвали евреите в Белзен. Ако в Белзен садизмът е имал сексуална природа, то в училище и в къщи нещата са на същия принцип. Аз чувам протестиращия глас на майката: ”Глупости! Вие искате да кажете, че когато шляпна Джими по ръката, защото пипа вазата, подарена от баба ми, аз проявявам сексуално извращение?!”

Моят отговор е: да, макар и в по-слаба степен. Ако вашият брак е щастлив и вашият сексуален живот напълно ви удовлетворява, вие няма да шляпате Джими. Шляпането е проява на омраза към плътта, а плътта означава тяло с всичките негови потребности и стремежи. Ако вие обичате своята собствена плът, вие няма да причините болка на плътта на Джими.

Родителите свободно бият децата, както намерят за добре, при това не оставят следи, които могат да бъдат забелязани в местния съд. Нашият наказателен кодекс е дълъг списък от жестокости, маскирани под справедливост.

С психологическата жестокост е още по-трудно да се справим, отколкото с физическата. Телесните наказания в училищата могат да се отменят с общински закон, но, човек проявяващ психологическа жестокост, е недосегаем за този закон. Циничният или злобен родителски език е способен да нанесе на детето невъобразима вреда. Ние всички познаваме бащи, които се присмиват на децата си: ”Ти си без ръце, нищо не можеш да направиш без да го провалиш”. По аналогичен начин такива мъже изразяват и своята омраза към жените, като постоянно ги критикуват. Срещат се и жени, които заливат с обиди и заплахи своите мъже и деца. Особена форма на психологичната жестокост е жестокостта на бащата, който проектира върху децата своята омраза към жена си.

Жестокостта на учителите приема форма на високомерие и сарказъм.

Децата никога не са жестоки, ако не ги принудят да подтиснат някое силно чувство. При свободните деца няма, или почти няма омраза към себе си, която да има нужда от освобождаване. При тях няма и омраза към другите, така, че те не са жестоки.

При всяко малко дете живота по някакъв начин е осакатен. Често то просто върши по отношение на другите това, което са направили на него. Всяко набиване прави детето садист - в мечтите или на практика.

Подтиснатите деца са жестоки в своите шеги. Аз почти никога не съм попадал на жестоки шегобийци в Съмърхил, а всички такива, които съм виждал, са пристигналите от други училища. Понякога, в началото на семестъра, когато децата се връщат със силно влияние от дома си, се случват изблици на тази болест от училищата-интернати - чупят се велосипеди или нещо друго, но това продължава не повече от седмица. Като цяло хуморът в Съмърхил е доброжелателен. И работата е в това, че те получават признанието и любовта на учителите, а когато необходимостта да мразят и да се страхуват е унищожена, децата стават добри.

Източниците на правонарушенията

Много психолози смятат, че детето не се ражда добро или лошо, но има вродени зачатъци както на добропорядъчност, така и на криминалност. Аз смятам, че не съществува никакъв криминален инстинкт, а също така при детето няма никаква природна наклонност към лошо поведение. Криминалността се проявява в детето като извратена форма на любов. Това е открита проява на жестокост, която се проявява, заради недостатък от любов.

Веднъж един мой ученик, деветгодишно момче, играейки, с удоволствие си мърморел под носа: ”Аз искам да убия мама”. Това беше напълно несъзнателно поведение, защото момчето се занимаваше с правенето на лодка и целия му съзнателен интерес бил съсредоточен на това. Работата е там, че неговата майка си живеела живота и много рядко го виждала. Тя не го обичала и той знаел това подсъзнателно. Но това момче - едно от най-симпатичните деца в Съмърхил - не е започнало своя път в живота с престъпни мисли. Това е стара история: *Ако аз не мога да получа любов, то мога да получа омраза*. Всеки случай на детска престъпност, и това може лесно да се проследи, има в своята основа недостатък от любов.

При друг деветгодишен ученик имаше фобия: Той се страхуваше, че майка му ще го отрови. Когато тя ставаше от масата, той следеше всички нейни движения и често казваше: ”Аз знам, ти си отишла за храна, ти искаш да ме отровиш”. Аз подозирам, че това е случай на проекция. Майката, изглежда, е обичала повече другия син и е възможно невротичното момче в своите фантазии да е готово да отрови и брата, и майката. Неговите страхове, вероятно, са страхове на възмездие: ”Аз искам да я отровя, но тя може вместо това да отрови мен”.

Престъплението е очевидно изражение на омразата. Изучаването на детската престъпност неизбежно е свързана с изучаването на причините, довели детето до омразата. Това е проблем на травмирания Аз.

Ние не можем да игнорираме факта, че детето на първо място е егоист. Всички останали за него нямат никакво значение. Когато неговото Аз е удовлетворено, ние имаме работа с това, което наричаме доброта, а когато неговото Аз е изтощено, ние се сблъскваме с престъпност. Престъпникът отмъщава за себе си на обществото, отмъщава за това, че обществото не е оценило неговия Аз, не е проявило любов към него.

Ако хората се раждаха с престъпни наклонности, добрите семейства от средната класа щяха да дават толкова престъпници, колкото са семействата в бедняшките квартали. Но обезпечените хора имат повече възможности за изразяване на своето Аз. Удоволствията, които

може да си купиш с парите, изящната обстановка, култура и фамилна гордост - всичко това прелъстява Аза. При бедняците Аза гладува. Малко момчета от бедните семейства постигат някакви отличия. Да станеш престъпник, гангстер, просто побойник - това е един от начините да се отличиш.

Малко са хората, които вярват, че лошите филми правят от хората престъпници. Този възглед ми се струва доста късоглед. Аз много се съмнявам, че някой филм някога е развалил някой. Разбира се, филмът може да подсказва на тинейджъра начин на действие, но само в случай че престъпния мотив е възникнал преди появата на тази картина. Филмът може да направи престъплението по-изкусно, но не може да внуши престъпен замисъл на никой, който го няма. Престъплението на първо място е семейна работа, а на второ - обществена. Повечето от нас, тези, които са честни, признават, че са убивали своите близки във фантазиите. Аз имах една ученичка, която измисляше за членовете на своето семейство, особено за майката, най-ужасните начини за смърт.

Зад много съобщения за убийства се виждат власт и ревност. Властта за всяко дете е нетърпима и аз още се учудвам, че в света има толкова малко убийци, когато си мисля колко много деца ги бият постоянно.

При детето стремежа към властта е желание да бъде любимо и да предизвиква възхищение. Детето обикновено се старае да предизвиква възхищение към себе си и внимание към себе си. Ето защо престъпните мисли се срещат най-често при деца-интроверти - плахи деца, без умение да общуват. Невзрачна малка девойка, чиято очарователна сестричка танцува солово пред гостите, може да има ужасни фантазии за внезапната смърт на сестра си.

При екстроверта няма никакви поводи за омраза, той се смее, танцува и разговаря, признанието на аудиторията удовлетворява неговата потребност от възхищение. А интроверта стои в ъгъла и мечтае как всичко би трябвало да бъде. Най-интровертното момче в моето училище не взема участие в общите вечеринки. Той никога не танцува, не пее, не участва в шеговити закачки. По време на личните уроци той ми разказва за един прекрасен вълшебник, който му слугува. Достатъчно е да му каже една дума и вълшебника ще му подари ролс-ройс. Веднъж му разказах една история, в която всички деца от Съмърхил се оказали изоставени на необитаем остров. Историята, както разбрах, не му хареса. Аз му предложих да я промени и направи по-добра. "Направи така, че аз да бъда единствения, който ще се спаси" - каза той.

Ние всички сме запознати с този механизъм за изкачване на върха по пътя на натискане на другите. Такава е, например, психологията на предателя. "Извинете, сър, но Томи ругае" означава „Аз не ругая, аз съм добър". Разликата между човека, убиващ съперника във въображението си и престъпника, който го прави в действителност, разлика в степени. Тъй като ние всички, в по-голяма или по-малка степен изпитваме глад за любов, ние всички сме потенциални престъпници. По-рано аз утешавах себе си, че изцелявам децата от криминални фантазии със своите психологически методи. Но, сега мисля, че трябва да се даде първенството на любовта. Да твърдя, че обичам всеки нов ученик би било глупост, въпреки че детето чувства, че го обичам, защото аз уважавам неговия Аз.

Да се предостави на детето свободата да бъде самия себе си е истинско лекарство за криминалността. Аз разбрах това преди много години, когато се запознах с „Малката федерация" на Гомер Лейн. Той предоставял на деца-правонарушители свободата да бъдат самите себе си и те ставали добри. В гетата при такива деца има само един начин да удовлетворят своето Аз - да привлекат вниманието със своето асоциално поведение. Лейн ми разказа, че е виждал как по време на съдебното производство някои юноши с гордост поглеждат съда и залата. В земеделската община при Лейн тези деца намерили нови обществено приемливи ценности, тоест добри ценности. Това, което аз видях в тази ферма в Дорсет, е убедително доказателство, че не съществува вродена наклонност към престъпления. Спомням си една история как един от подопечните на Лейн избягал. Лейн го проследил и го хванал. Детето, свикнало на побой, вдигнало ръката да се отбранява. Лейн се усмихнал и му пуснал в ръката някакви пари.

Защо това?- изненадало се момчето.

Пътувай с влака до в къщи, момче, не върви пеша,- казал Лейн.

Същата нощ момчето се върнало в „Общината".

Аз мисля за този начин и за суровите методи на повечето изправителни училища. Закона

създава престъпленията. В семейството закона, провъзгласен от бащините забрани, ограничава Аза на детето и по този начин прави детето лошо. Правителственият закон само съживява пазената в подсъзнанието памет за домашните ограничения.

Потискането предизвиква протест, а протеста естествено търси отмъщение. Престъплението е отмъщение. За да се унищожи престъпността, ние трябва да унищожим това, което прави детето търсещо отмъщение, ние трябва да проявим уважение към детето.

Кражбата

Трябва да различаваме два вида детски кражби: кражба на нормалното дете и кражба на невротичното дете.

Нормалното здраво дете може да открадне - то просто иска да удовлетвори жаждата си за притежаване или заедно с приятели търси приключения. То още не е поставило чертата между свое и чуждо. Много деца в Съмърхил до определена възраст са склонни към такъв род кражба. На тях им е предоставена свободата да изживеят тази склонност.

Когато в разговорите с директори на училища става въпрос за училищните зеленчукови градини, често чувам, че учениците разбутват голяма част от реколтата. При нас в Съмърхил има голяма градина с плодови дървета и храсти. Но нашите деца рядко крадат плодове. Преди известно време няколко деца от новите бяха глобени на общото събрание на училището за кражба на плодове.

Училищната кражба до голяма степен е групова работа. Когато се случва групова кражба, винаги има основание да се смята, че тук важна роля играе страстта към приключения. И не само тя, но още и възможността да се покажат, да проявят предприемчивост и лидерски качества. Мошенник-единак се среща много рядко. И винаги се оказва, че това е срамежливо момче с ангелска невинност на лицето, който често е добър в своите лудории, защото в Съмърхил няма да се намери предател, който да го издаде. Не, вие никога няма да познаете младия крадец по лицето му. Пред мен стои момче с невинна усмивка и ясни честни сини очи и аз много се съмнявам, че той съвършено нищо не знае за местонахождението на някои банки с плодове, които са изчезнали от училищния склад миналата нощ.

Аз, обаче, съм виждал много деца, които на 13 години са крадяли, а после са израснали като честни граждани. Навярно, истината се крие в това, че на децата им е нужно много повече време да пораснат, отколкото сме свикнали да мислим. Когато казвам „да пораснат“, аз имам предвид „да станат социално отговорни същества“.

Детето на първо място е егоист - обикновено до началото на пубертета. И до този момент, като правило, то не е способно да идентифицира себе си като автономна личност. „Мое“ и „чуждо“ са възрастни концепции. За детето това се оформя, когато то съзрее.

Ако децата са любими и свободни, те в *своето време* ще станат добри и честни. Звучи просто, но аз си давам сметка колко препятствия възникват на този път.

В Съмърхил аз не мога да оставя незаключени нито хладилника, нито чекмеджето с парите. На нашите училищни събрания едни деца обвиняват други за разбиване на техните куфари. Дори един крадец е способен да накара цялото съобщество да се погрижи за бравите и ключалките, а да се намерят детски съобщества, които са свободни от това, е много рядко явление. Преди петдесет години аз не се решавах да оставя портфейла си в джоба на палтото, когато го оставях в студентската съблекалня на университета. А скоро ми разказаха, че някои членове на парламента се опасяват да оставят ценни вещи в своите палта или чанти.

Навярно, честността - като свойство на човека - е възникнала много по-късно; нейната проява била свързана с идването на частната собственост. Напълно вероятно е, че честността се диктува преди всичко от страха. Страхът ме кара да се въздържам от данъчна измама, а не абстрактната честност, заради неприятностите, които може да имам при разкриване, заради разрушаването на репутация, работа и семейство.

Ако има закон, насочен против някакви конкретни действия, става ясно, че той е създаден, защото съществуват такива хора, склонни към такава проява. Множество закони, приети във всички страни против кражби, грабежи, мошенничество и др. подобни, са обясними, защото човек краде, ако може. Това е истина.

В края на краищата повечето от възрастните са повече или по-малко нечестни. Малко са хората, които не биха вкарвали нещо тайно през митницата, а още по-малко са тези, които не

крият данъци. И между другото, почти всеки се огорчава, когато сина му открадне някой пенс.

В същото време, в общуването един с друг, повечето хора са напълно честни. Съвсем не е трудно, когато си на гости да пуснете в джоба си една от сребърните лъжици на стопаните, ако ви дойде наум. Подобна мисъл няма да ви дойде, но напълно вероятно е да се възползвате обратно от билета, ако контрольора е пропуснал да го продупчи. Възрастните различават индивидуалната собственост и собствеността на организациите, било то правителствени или частни. Да изнудиш застрахователната компания е нормално, а бакалина - е подсъдим. Децата не правят такава разлика. Те безразборно вземат вещи от другарите си по стая, от учителите, от магазините. Разбира се, не всички деца постъпват така, обаче в кражбите са съгласни да участват много деца. Това означава, че при свободните и щастливи деца от средната класа се наблюдава същата нечестност, както и при състоятелните им другари.

Аз мисля, че много деца биха откраднали, ако им се предостави такава възможност. Като момче аз не крадах, защото бях много уплашен. Да откраднеш, означаваше да получиш хубав бой и вечно ще гориш в адския огън. Но, децата, които не са толкова уплашени като мен, естествено ще крадат. В същото време, аз настоявам, че с времето и при условия, в които детето се възпитава в любов, то ще надрасне този стадий на кражби и ще се превърне в честен човек.

Другият вид кражба - обикновено непреодолимото крадене - е свидетелство за наличие на невроза в детето. Кражбата при невротичното дете обикновено означава, че не му достига любов. Този мотив не се осъзнава. Почти във всеки доказан случай на кражба детето се чувства необичайно. Неговата кражба е символичен опит да получи нещо, което има голяма ценност. Каквото и да е откраднато - пари, скъпоценности и още неща, несъзнателното му желание е да открадне любов. Този вид кражба може да бъде излекуван само с любов към детето. Следователно, когато аз давам пари на момчето за кражбата на моя тютюн, аз се обръщам към неговите неосъзнати чувства, а не към съзнателните мисли. Той може да ме мисли за глупак, но, това което мисли, няма значение, важно е какво чувства. А той чувства, че аз съм приятел, че го приемам, че съм човек, който му дава любов, а не омраза. Рано или късно кражбите спират, защото любовта, която той символично е крал във вид на пари или вещи, сега му се дава свободно, затова няма нужда да краде.

Във връзка с това си спомням едно момче, което постоянно караше велосипедите на другите деца. На общо събрание на училището той беше обвинен в постоянно нарушаване на правилата на лична собственост - използване на чужди велосипеди. Заключениеето беше: виновен. Наказанието: да се съберат пари, за да му се купи велосипед. Парите бяха събрани. Използването на този метод - възнаграждаване за кражба - се нуждае, обаче, от някои уточнения. Ако интелектът на крадеца не е висок или е емоционално неразвит, възнаграждението не дава резултат. Той няма да извлече полза от символичния подарък и в този случай ще повиши мнението за себе си. В работата си с трудни деца аз забелязах, че почти всички млади крадци реагираха добре на моето възнаграждение за кражба. Малкото неуспехи бяха свързани с тези, които може да наречем съзнателни мошеници, недостъпни за терапия, или във всеки случай, за такава скрита терапия като възнаграждението. Положението, обаче, се усложнява, когато зад кражбите се крият едновременно и недостатъчната родителска любов, и прекалените забрани по отношение на секса. Към тази категория принадлежи клептоманията - неконтролирано протягане на ръце за нещо забранено/мастурбация/. Най-добрата прогноза за този вид кражба съществува в случай, че родителите осъзнават своята грешка и започнат всичко отначало, започват да говорят на детето: ние не бяхме прави в своите забрани. Учителят, лишен от помощта на родителите, едва ли може да излекува клептоманията. Най-добре забраната да бъде свалена от тези, които са я наложили.

Веднъж при мен беше едно шестнадесетгодишно момче, изпратено в Съмърхил, заради злонамерени кражби. След пристигането си, той ми даде билет с отстъпка, купен от родителите му в Лондон - детски билет, който вече не му се полагаше. Аз бих искал да убедя родителите на обичайно нечестните деца отначало да погледнат себе си, да се постараят да разберат, че именно тяхното отношение към детето го е направило нечестно.

Родителите силно грешат, когато прехвърлят вината за обичайната нечестност на своето дете върху лоши другари, гангстерски филми, недостатък на родителски контрол/таткото е служил в армията/ и т.н. Сами по себе си изброените фактори едва ли биха могли съществено да повлияят на детето, ако то се възпитаваше без потискане по отношение на секса и се чувстваше

любимо и прието.

Аз не знам колко млади крадци имат полза от ежедневните или ежеседмичните визити в детската социална клиника. Обаче съм уверен, че методите в тези клиники не са груби и не са лоши, а социалните работници се стараят много да разберат детето, а не да му четат нотации и да го респектират. Впрочем, усилията на детският психолог и инспектор по делата с малолетни правонарушители се отнасят към тези семейства, в които живее психически нездраво дете. Аз твърдя, че успехът идва тогава, когато психолога или инспектора успеят да убедят родителите да променят своето отношение към детето. Защото младите крадци, подобно на младежкото акне, са външните признаци за болест на тялото, болното тяло на нашето общество. Нито една индивидуална терапия не може да компенсира злото, което нанасят лошите семейства, живота в гетата и бедността.

За нещастие повечето деца от 5 до 15 години получават образование, адресирано само към разума. При това положение на емоционалния живот не се отделя практически никакво внимание. Но именно емоционалните нарушения при невротичното дете са отговорни за неговото непреодолимо влечение към кражби. А всичките знания от училищните предмети или тяхното отсъствие няма никакво отношение към кражбите.

Съвършено е очевидно, че нито един щастлив човек не лъже постоянно и непреодолимо. В случай на обичайна склонност към кражба трябва преди всичко да се изясни: в какво семейство расте детето? Било ли е неговото детство щастливо? Винаги ли неговите родители са му казвали истината? Изпитвало ли чувство на вина по повод на мастурбацията? Чувствало ли се е виновно по повод на религията? Не чувства ли то, че не го обичат? Нещо ужасно се е случило в неговата душа, за да се превърне в крадец. И почти е сигурно, че в този ад, в който са готови да го изпратят някои наши съдии, няма да успее да преодолее ада, завладял неговата душа.

Курсът на терапия не решава обезателно проблемите на младия крадец. Разбира се, той би могъл много да помогне, като отчасти го освободи от страха и омразата, да му даде самоуважение, но, докато в обкръжението се съхранява началния източник на омразата, крадеца може във всеки момент да се плъзне към предишното ниво. Така че, терапията на неговите родители е много по-полезна.

При мен веднъж беше едно момче, чиято психологическа възраст беше 3 или 4 години. Той крадеше от магазините. Аз реших да отида с него в един магазин и да открадна нещо пред очите му/като се бях уговорил предварително със стопаните/. За това момче аз бях Баща и Бог. Аз бях склонен да си мисля, че причината за кражбите е неодобрителното отношение на бащата към сина. Аз се надявах, че ако той види новия си Баща и Бог като крадец, то ще бъде принуден да преразгледа своите представи за кражбата. Аз напълно определено очаквах, че той рязко ще се възпротиви на това.

В лечението на невротичното дете от кражби аз не виждам никакъв друг начин, освен одобрение. Неврозата е в резултат на конфликт между това, което на човека е предписано да прави и това, което той в действителност иска да прави. Аз постоянно забелязвам, че намаляването на това лъжливо противопоставяне прави детето по-щастливо и добро. Освободете детето от угризенията на съвестта и ще го излекувате от кражбите.

Правонарушители

В нашите дни на диви сблъсъци с оръжия и юмруци, властите не знаят какво да правят с юношеската престъпност и, видимо са готови да прибегнат до всякакви средства, за да я обуздаят. Вестниците разказаха за един нов метод. Методът е суров: със съдебно решение юношите се изпращат в исправителни училища, където има установен система за тежка работа със строги наказания. Във вестника е публикувана снимка на момчета с огромни трупи на раменете. В респесивните заведения, изглежда няма никакви компромиси.

Аз допускам, че няколко месеца в подобен ад биха могли да издържат само няколко потенциални нарушители. Но такова отношение никога не унищожава истинските корени на правонарушителите. И това, което е по-лошо, това убеждава повечето от юношите в омразата на обществото към тях. Суровостта е обречена постоянно да създава хора, ненавиждащи обществото.

Преди 30 години Гомер Лейн е доказал в своята работа в исправителния лагер „Малка

общност”, че малолетните правонарушители могат да бъдат излекувани с любов и такава власт, която застава на страната на детето. Лейн събирал от лондонските съдилища най-трудните момчета и момичета, асоциални юноши, известни като главорези, крадци и бандити. Тези „непоправими” деца пристигали в „Малкото общество” и се сблъскали със самоуправление, любов и разбиране. Постепенно младите хора ставали порядъчни, честни граждани, много от които станаха мои приятели.

Лейн бил гений в разбирането на децата-правонарушители и на взаимодействието с тях. Той ги изцелявал, защото постоянно им давал любов и разбиране. Убеден, че зад всяко нарушение се крие подбуда, която изначално е била добра, той винаги търсел в правонарушенията скрит мотив. Той забелязал, че разговорите с децата са безполезни, а значение имат само постъпките. Лейн твърдял, детето ще престане да се държи лошо или асоциално, ако му се предостави възможност да изживее своите желания. Веднъж, когато един от неговите юноши-подопечни Джейбетс, ядосан, искал да събори чашките и чинийките от масата за чай, Лейн му подал желязна пръчка и му казал „Давай!”. Джейбетс направил това, което искал, но на следващия ден отишъл при Лейн и помолил да бъде преместен на по-отговорна и по-добре платена работа от тази, която сега вършел. Лейн го попитал защо му е нужна по-заплатена работа. ”Защото аз искам да заплатя чашките и чинийките”,- отговорил Джейбетс. Лейн обясни това така: действието на разбирането на чашките е изхвърлило товара от неговите забрани и конфликти. Фактът, че за първи път в живота той бил подкрепен от властта в желанието си да счупи нещо, го е освободило от злобата и е предизвикало благотворно емоционално действие.

Правонарушителите от „Малкото общество” на Гомер Лейн са от гетата. Но никога не съм чувал някой от тях да се върне в старата компания. Аз наричам метода на Лейн – метод на любовта. *А създаването на ада за правонарушителите наричам* - метод на омразата. И тъй като омразата още никого не е излекувала, аз съм убеден, че този адски метод никога няма да помогне на нито един юноша да тръгне по пътя на обществено приемливо поведение.

Аз добре си представям себе си като мирови съдия, който трябва да вземе решение по отношение на груб и невъзпитан правонарушител, как свършено няма да знам какво да правя с него. Защото сега в Англия няма изправителни училища, приличащи на „Малкото общество”, където може да го изпратят. Аз казвам това със срам. Лейн умря през 1925 година и нашите английски власти не научиха нищо от този невероятен човек.

През последните години, обаче, забележителни хора от средите на чиновниците, се стремят да разберат правонарушителите. Психиатрите също, въпреки неодобрителното отношение на юристите, напреднаха много, обяснявайки на обществеността, че правонарушението не е плод на зъл умисъл, по-скоро вид болест, изискваща съчувствие и разбиране.

Течението се преобърна на страната на любовта, а не на омразата, разбиране, а не нетърпимо морално осъждане. Това е слабо течение, но дори и такова то ще отнеме малко мърсотия, а с времето това течение трябва да набере сила. Аз не зная нито едно доказателство в полза на това, че човек може да стане добър с помощта на насилие, жестокост и омраза. В моята дълга кариера аз съм имал работа с много трудни деца, често правонарушители. Аз съм виждал как те са нещастни и злобни, непълноценни, емоционално дезориентирани. Те ме нагрубяват и се отнасят неуважително, защото аз съм учител, замяна на бащата, враг. Налагало ми се е да живея с тяхната напрегната омраза и подозрителност. Но в Съмърхил потенциалните правонарушители управляват себе си в самоуправляващо общество. Когато те крадат, дори може да бъдат наградени. Никога не им четата нотации, не ги карат да се страхуват от властта, земна или небесна. За няколко кратки години тези самите тези мразещи отиват в света като щастливи, нормални членове на обществото. Доколкото ми е известно, нито един правонарушител, прекарал 7 години в Съмърхил, никога не е попадал в затвора, никога не е насилвал, не е извършвал антиобществени постъпки. И не аз ги излекувах. Излекува ги средата, защото средата в Съмърхил обезпечава доверие, безопасност, съчувствие, отсъствие на обвинители и съдии.

След Съмърхил децата не се връщат към правонарушенията, защото им е било позволено да изживеят своята склонност към престъпления без страх и наказание, без морални поучения. Било им е позволено да израснат от един стадий на своето развитие и естествено да преминават на

следващия.

По отношение на възрастните престъпници, то аз просто не зная как един такъв човек ще реагира на любов. Аз вярвам, че наградата за кражба няма да излекува крадеца, но едновременно съм уверен, че не го лекува и затвора. Лечението дава най-голяма надежда с благоприятен изход само на много млади хора. Въпреки това, дори когато се прилага към петнадесетгодишни юноши, което разбира се е много късно, лечението чрез свобода често превръща правонарушителите в добри граждани.

Веднъж при нас в Съмърхил се появи дванадесетгодишно момче, което беше изключено вече от няколко училища за антиобществено поведение. В нашето училище той стана щастлив, общителен с явни творчески способности. Авторитарността на изправителното училище би го довършила. Ако свободата спасява трудното дете, какво тя би могла да направи за милионите така наречени нормални деца, които са осакатени от авторитарните семейства?

Тринадесетгодишният Томи беше много труден. Той крадеше и разрушаваше. Той не можа да се прибере за ваканцията в къщи и остана с нас в училището. В течение на два месеца той беше единственото дете в Съмърхил. И през цялото време беше нормален член на обществото. Ние не му ограничавахме нито храната, нито парите. Но щом неговата шайка се върна, той поведе мъжете да нападат килера, което доказва само, че детето като отделно същество и детето в група - са двама различни човека.

Педагозите от изправителните училища ми разказаха, че асоциалните юноши често изостават от нормите по интелект. Аз бих добавил, че те изостават и в емоционално развитие. Едно време аз смятах, че децата-правонарушители са способни деца, надарени с творческа енергия, която те изразяват по асоциален начин, тъй като не владеят позитивен. Освободете такова дете от забраните и принудите, мислех си аз, и то скоро ще стане умно, способно на творчество, даже блестящо. Аз не бях прав, печално не бях прав. Дълги години на живот и взаимодействия от различен род правонарушители ми доказаха, че повечето от тях са непълноценни. Аз мога да си спомня само за едно момче, което се отличи в живота. Няколко човека се излекуваха от асоциално поведение и нечестност и по-късно се занимаваха с обикновена нормална работа. Обаче никой не успя да стане известен учен, художник, опитен инженер или талантива актриса. Когато асоциалният порив е унищожен, повечето от тези своенравни деца водят скучен живот, лишен от амбиции.

Когато юношата е принуден да остане в лошото обкръжение и с невежите си родители, той няма никакъв шанс да изживее своята асоциалност. Премахването на бедността и гетата в съчетание с преодоляването на родителското невежество, автоматично ще намали контингента на изправителните училища.

Кардиналният начин за преодоляване на юношеската престъпност лежи в изцелението на обществото от нравствените отклонения и съпътстващото ги безнравствено равнодушие. Ние просто сме задължени да приемем тази или другата страна. И двете са пред очите ни: или да поправяме юношата-нарушител с адските омразни начини, или да прибягнем до любовта.

Позволете ми за миг да си представя, че съм министър на образованието с неограничени пълномощия в тази област. Сега ще съставя обща програма за училищата, ориентирана за „петгодишен план“.

Като министър аз бих унищожил така наречените изправителни училища и вместо тях ще създам колонии за съвместно обучение в цялата страна. Едновременно веднага ще организирам специални центрове за подготовка, за да обезпеча колониите с педагози и спомагателен персонал. Всяка колония ще има пълно самоуправление. На персонала няма да бъдат предоставени никакви привилегии. Ще имат същата храна и жилищни условия като учениците. Учениците ще получават заплащане за всяка обществено полезна работа. За девиз на колонията ще бъде свободата. Там няма да се допуска нито религия, нито нравоучение, нито произвол на властта.

Аз бих изключил религията, защото религиозната проповед, опитвайки се да възвиси човека, на практика го потиска. Религията вижда грях там, където го няма, тя вярва че човек е свободен в своите постъпки, а при някои деца, заплениени от собствените си пориви, няма никаква свободна воля.

Във възпитанието на чувствата трябва да доминира любовта, а не религиозната принуда, да не остава място за никаква жестокост или несправедливост.

Достигането на този идеал в колонията е възможно само по един начин - да се предоставят младите хора на самите себе си, да бъдат освободени от външна принуда, омраза и наказания. От опит знам, че това е единствения път. Педагозите ще бъдат обучавани, че са равни с учениците, да не поставят себе си по-високо. Така педагозите ще се освободят от лъжливото чувство на превъзходство. Те биха изключили методите, действащи чрез сарказъм, заплахи и ще бъдат мъжете и жените, надарени с вечно търпение, способни да виждат далече напред, готови да вярват в крайния резултат.

И въпреки, че сегашното общество не би позволило на колонистите да имат пълноценен интимен живот, съвместното обучение на момчета и момичета би било много ценно: ще доведе до мекота, естествени добри маниери, необходимо знание за противоположния пол, ще намали интереса към порнографията и похотливото хихикане.

Характерна за персонала ще бъде способността да вярва в учениците, да общуват с тях като с хора, достойни за уважение, а като към крадци и разрушители. В същото време сътрудниците ще притежават чувство за реалност и няма да предлагат на човека да „изяде повече, отколкото може да преглътне”. Например, не биха назначили крадец за ковчезник на фонда на колонията. Сътрудниците ще избягват всякак изкушението да четат нотации, разбирайки, че постъпките означават много повече от разговорите. Те ще бъдат задължени да знаят историята на всеки правонарушител, *цялото* му минало. На теста за интелигентност ще бъде отредено скромно място в колонията. Тестовете не разкриват жизнено важните възможности на детето и не са способни правилно да оценят неговата емоционалност, творчески способности, оригиналност и въображение.

Общата атмосфера по-скоро ще наподобява на лечебно, отколкото на изправително учреждение. Подобно на това как един медик не морализира пациент болен от сифилис, така и нашите сътрудници няма да морализират по повод на болестта, която ние наричаме правонарушение. Колонията ще се различава от болница само по това, че в нея няма да се раздават лекарства, дори и психотропни. Лечението ще се постига само с присъствие на истинска любов в обкръжаващата среда. Персоналът също е длъжен да прояви истинска вяра в човешката природа. Разбира се, там ще се срещат и неуспехи, и неизлечими правонарушители, на обществото ще му се наложи както преди да се бори с тях, но те ще съставляват нищожно малцинство, в това време, когато повечето нарушители ще откликнат на любовта, търпимостта и доверието.

На скептиците аз винаги бих напомнил разказа на Гомер Лейн за едно момче-правонарушител, с което той е беседвал в съда за непълнолетни. Лейн му дал банкнота от един фунт, с които той да плати своето пътуване до съседния град. Лейн бил абсолютно уверен, че момчето ще му донесе рестото със сигурност. Така и станало.

Аз бих напомнил за един американски началник в затвора, който изпратил един затворник, осъден за кражба, в Ню Йорк да купи ново оборудване за затворническата обувна работилница. Той се върнал с пълен отчет за новите машини, които купил. Началникът попитал: ”Защо не си възползва от възможността да избягаш?” Престъпникът се почесал по врата: ”Не зная, началник, сигурно защото вие ми повярвахте”. Затворите и наказанията не могат да заменят вярата в човека, способна да твори чудеса. За човека, попаднал в беда, такава вяра означава, че някой се отнася към него с любов, а не с омраза.

Лечение на детето

Изцелението повече зависи от пациента, а не от терапевта. Сред тези, които ходят на психотерапевт, много от тях не се изцеляват, защото отиването им при лекар е подтикнато от роднини. Ако, например, мъжът успее да убеди жената да се обърне към психоаналитик, тя, напълно естествено, отива с неудоволствие. *Моят мъж смята, че аз не съм достатъчно добра. Той иска да ме променят и на мен това не ми харесва.*

Аналогична трудност възниква и с младите престъпници, когато под заплахата от затвор ги заставят да ходят на терапия. Пациентът трябва да иска да се излекува - това е справедливо за всяка терапия, както с възрастните, така и с юношите.

Повечето отклонения при децата могат да се излекуват само с една свобода, без всякаква допълнителна терапия. Но, *свобода*, а не всезадоволеност и не сантименталност. Обаче патологичните случаи не могат да се излекуват само със свобода. Тя едва ли може да помогне и

при забавено развитие. Но, свободата обезателно ще работи в детските училища-интернати при условие, че се поддържа постоянно.

Преди няколко години ми изпратиха юноша, който беше истински мошеник, който крадеше много умно. Няколко седмици след неговото пристигане, ми позвъниха от Ливърпул.

Тук е мистър Х./добре известен човек в Англия/. Аз имам племенник във вашето училище. Той ми написа писмо, в което пита дали може да дойде за няколко дни в Ливърпул. Вие възразявате ли?

Изобщо не,- отговорих аз,- но той няма пари. Кой ще заплати пътуването му? Добре е да се свържете с неговите родители.

На следващия ден ми позвъни майката на момчето и каза, че чичо Дик ѝ е позвънил. Дватама с мъжът ѝ не възразяват Артур да отиде в Ливърпул. Те са проверили стойността на билета - двадесет и осем шилинга. Не бих ли могъл аз да му дам тези пари? И двата телефонни разговора Артур беше провел от телефонната будка на училището. Той успя да имитира превъзходно гласовете на стария чичо и на майка си. Той ме изигра и аз му дадох парите, преди да усетя, че ме е подвел.

Ние с жена ми обсъдихме ситуацията и решихме, че искането да върне парите би било неправилно, защото момчето ще привикне към това. Жена ми предложи да го наградим. По-късно вечерта аз отидох в спалнята му.

На теб днес ти провървя - казах аз весело.

Така е!- отзова се той.

Да, но на теб ти провървя повече, отколкото си мислиш,- продължих аз.

Ти за какво говориш?

Твоята майка позвъни отново,- отговорих аз непринудено,- оказва се, че тя се е объркала за цената на билета, той струва не 28, а 38 шилинга. Така че тя ме помоли да прибавя още десет.

Аз безгрижно хвърлих десетшилинговата банкнота на леглото му и излезнах, преди той да успее да каже нещо.

На следващото утро той замина за Ливърпул, като ми беше оставил писмо, което трябваше да ми предадат, след като замине. То започваше така: "Скъпи, Нейл! Ти си по-добър актьор от мен". А след това седмици наред той ми задаваше въпроса, защо аз съм му дал тези пари. Накрая аз му отговорих: "Какво почувства, когато ти дадох парите?" Той се замисли за минута, а после каза бавно: "Знаеш ли, това беше най-голямото притеснение в живота ми. Аз си помислих, че ти си първия човек в моя живот, който застана на моя страна". Аз се срещнах с момче, което разбираше, че любовта е приемане. Обикновено такова разбиране не се постига лесно. Обектът на терапия може смътно да осъзнае лечебния ефект след месеци.

По-рано, когато често имах работа с тежки отклонения, аз отново и отново възнаграждавах такива деца за кражби. Но, трябваше да минат няколко години и само след като детето се излекува, то може в някаква степен да осъзнае факта, че именно моето одобрение му е помогнало.

Когато работиш с деца се налага да проникнеш в дълбините на психиката, да търсиш скритите мотиви на поведение. Едно момче е асоциално. Защо? Естествено, че неговите антиобществени прояви бият на очи и дразнят. Той е израснал като крадец или садист, но защо е станал такъв? Дразненето може да накара учителя да крещи, да отмъщава и мрази детето, обаче проблема не се решава така. Сега в обществото се засилва тенденцията, изискваща връщането към строгото дисциплинирано възпитание, но то въздейства само на симптомите и в крайна сметка не дава никакъв резултат.

Родителите довеждат при мен девойка - лъжкиня, крадла и заядлива. Те ми дават дълго описание с нейните прегрешения. Би било фатална грешка момчето да разбере, че аз знам всичко за нея. Аз трябва да почакам, докато информацията постъпи от самата девойка, да се прояви в нейното поведение по отношение на мен и на другите в училище. Преди много години аз имах много трудно дете. Неговите родители настояваха да бъде консултирано от психиатър и аз го заведох при известен доктор на Харли стрийт. Половин час аз разказвах това, което знам за това момче, а след това го извикахме и него. „Мистър Нейл казва, че ти си много дребен за възрастта си“. Такава беше *неговата* версия за психотерапия.

Хиляди пъти ми се е налагало да се срещам с подобни неправилни и невежи общувания с деца.

Друг посетител пита една девойка: "Сестра ти е много умна, така ли е?" Изкуството за общуване с децата може да се определи като *знание за това, какво трябва да говориш*.

В същото време трябва да покажеш на детето, че не може да ви излъже. Безполезно е просто да позволявате на детето да краде вашите марки, всеки път то трябва да разбере, че вие знаете за това. Обаче, съвършено непозволено е да казвате: "Твоята майка ме предупреди, че крадеш марки". Съвсем друго е да кажеш: "Аз знам, че ти си взел моите марки".

Ас съм нервен, когато пиша на родителите, опасявайки се, че те могат да оставят моето писмо и детето да го намери, когато се върне през ваканцията. Освен това, аз се страхувам, че те могат да напишат на детето нещо от рода: "Нейл каза, че ти не ходиш на занятия и изобщо през този семестър с теб има само неприятности". Ако това се случи, детето винаги ще изгуби доверието си в мен. Така, че аз се старая да разказвам на родителите по-малко неща, ако не съм уверен, че те заслужават абсолютно доверие.

Обикновено аз постъпвам с детето правилно, защото моят дълъг опит ми е показал верния път. Тук няма нищо особено, никакъв ум, или особен дар, а просто практика...И, може би, способност да забелязвам несъщественото.

Бил, нов ученик, открадна пари от друго дете. Жертвата на кражбата ме попита: "Трябва ли да го обвиня на следващото общо събрание?"

Без да мисля, аз отговорих: "Не, остави го на мен". По-късно ще се обоснова. Свободата е ново нещо за Бил, на него не му е лесно да свикне с новата среда, той така се стараяше да стане популярен и приятен сред новите си приятели, толкова се надуваше и показваше, че ако неговата кражба излезнеше на показ, би означавало да го изложим на позор и страх, след което е възможно да последва открито пренебрежение и асоциално поведение. Или може да бъде нещо различно, защото, например, в своето последно училище той е бил предводител на шайка, който се гордее с тайните разрушителни действия срещу педагозите и публичното му обвинение му позволило да се възгордее и се покаже като трудно дете.

Друг път някое от децата ми съобщава: "Аз ще обвиня Мери, че ми открадна моливите". И аз не проявявам никакъв интерес. Аз не размишлявам - просто знам, че Мери е вече две години в това училище и ще се справи със ситуацията.

Един нов ученик, тринадесетгодишно момче, което през целия си живот е ненавиждало уроците, постъпи в Съмърхил и безделничеше по цели седмици. Накрая му стана скучно, дойде при мен и ме попита: "Да отида ли на уроци?" Аз му отговорих: "Мен това не ме засяга". Защото той сам трябва да разбере своите вътрешни подбуди. На друго дете аз бих могъл да отговоря: "Разбира се, това е добра идея", ако ми е известно, че домашния живот и живота по разписание в училище са го направили неспособно да взема някакви решения и сега трябва да почакаме, докато то се научи да вярва на себе си. Но, отговаряйки, аз дори не мисля за неговите индивидуални особености.

Да обичаш - означава да бъдеш на страната на другия човек. Да обичаш - означава да приемаш. Аз знам, че децата бавно се учат, че свободата е нещо съвършено различно от всезадоволеността. Но те са способни да се научат и научават тази истина. В края на краищата това почти винаги сработва.

Път към щастието

Фройд показа, че всяка невроза е основана на сексуално потискане. Аз казах на себе си: аз ще създам училище, в което няма да има сексуално потискане. Фройд доказа, че несъзнателното е безкрайно по-важно и могъщо от съзнателното. Аз казах на себе си: в моето училище няма да има цензура, наказания, морализъм, ние ще позволим на всяко дете да живее в съответствие с неговите дълбоки импулси.

Постепенно разбрах, че повечето фройдисти не разбираха какво е това свобода за детето, или не вярваха в нейната необходимост. Те бъркаха свободата с всезадоволеността. Те имали работа с деца, които никога не са притежавали свободата да бъдат самите себе си и затова те нямаха естественото уважение към свободата на другите. Аз съм убеден, че фройдистите са основавали своята теория за детска психология на повредени деца. Фройдистите са забелязали много анален еротизъм при бебетата, но аз не съм намерил потвърждение за това при саморегулиращите се деца. Не се забелязва при тях и намерената от фройдистите детска антиобществена агресивност.

Постепенно започнах да разбирам, че моята територия е профилактиката, а не лечението. Минаха доста години, докато разбера значението на този факт, тоест да осъзная: в Съмърхил на трудните деца помага свободата, а не терапията. Аз намирам, че моята истинска работа е да седя тихо и да одобрявам всичко, което детето не обича в себе си. С други думи, аз се опитвам да разруша омразата към себе си, натрапена на детето отвън.

Нов ученик сквернословни. Аз се усмихвам и казвам: "Давай, няма нищо лошо в това". Същото е с мастурбацията, лъжата, кражбата и други обществено осъждани действия. Преди известно време при мен беше едно малко момче, което ме порази с въпросите си: "Колко си платил за тези часове? Колко е сега часът? Кога завършва семестъра?" Той винаги искаше нещо да знае и никога не чуваше моите отговори. Аз разбрах, че избягва главния въпрос, на който иска да получи отговор. Веднъж той влезе в стаята ми и както винаги зададе купища въпроси. Аз не отговарях и продължавах да чета книгата си. След дузина въпроси аз го погледнах разсеяно и попитах: "Ти какво ме питаш? Откъде се вземат децата?" Той подскочи и почервеня. "Аз не желая да знам откъде се вземат децата", - отрязва ме той, излезна и хлопна вратата. След десет минути се върна." Откъде си взел пишещата машина? Какво ще дават в киното следващата седмица? На колко си години" /Пауза/ Е, добре, по дяволите...откъде се вземат децата?"

Аз му отговорих честно. Повече той никога не дойде при мен с въпроси.

Събирането на боклука винаги е тежък труд и нищо повече. И какво удоволствие е да видиш как нещастното дете станало щастливо и свободно, се примирява с това занятие.

Този медал има и друга страна - ти дълго и уморително изучаваш детето, а успехът не се вижда. Може да работиш с детето една година и накрая на годината да се радваш на мисли, че детето се е излекувало от кражбите, но то отново се срива и педагога изпада в отчаяние. Случвало се е да се потупам по гърдите във връзка с някой ученик, а след пет минути при мен идва учител и съобщава: "Томи пак открадна". Психологията прилича малко на голфа. Вие може да преминете през полето, правейки 200 удара, да изругаете и да счупите своите щеки, но на следващото слънчево утро отново да се отправите на площадката в района на първата дупка с нова надежда в сърцето.

Ако вие казвате на детето някаква жизнено важна истина или той ви споделя своите беди, при него се формира пренос, тоест то ви доверява всичките си чувства. Когато аз просвещавам малкото дете по отношение на детераждането и мастурбацията, този пренос е много силен. В някакъв етап той може да приеме и негативна форма, пренасяйки ненавист, но при нормалното дете негативната форма не продължава дълго, след нея бързо настъпва позитивно, любовно пренасяне. Последното при децата преминава леко, детето бързо забравя за мен, неговите чувства се насочват към другите деца и разни неща. Тъй като аз заменям бащата, девойките, естествено, развиват по-силно пренасяне по отношение на мен от момчетата, но аз не мога да кажа, че при девойките винаги се формира позитивно пренасяне, а при момчетата непременно е негативно. Напротив, при мен са били девойки, които в течение на известно време са проявявали към мен свирепа омраза.

По начало в Съмърхил аз бях и учител, и психолог, но постепенно забелязах, че не трябва да играя двете роли едновременно. Наложено ми се да се откажа от ролята на психиатъра, защото повечето деца не могат да занимават ежедневните си дела с човек, който за тях е баща-изповедник. Те стават раздразнителни и постоянно се опасяват от критика от моя страна. Освен това, ако аз похваля рисунката на някое дете, предизвиквам силна ревност в другите деца. Психотерапевта изобщо не е длъжен да живее в училището, децата не са длъжни да имат към него „светски“ интерес.

Сега вече всички училища в психологията признават хипотезата за несъзнателното, идеята за това, че във всички нас има подтиснати желания, привързаности и неприязън, които ние не осъзнаваме. Характерът е съчетание на съзнателно и несъзнателно поведение.

Юношата, който влиза в чуждия дом, осъзнава, че иска да придобие пари или вещи, обаче той не знае дълбокия мотив, който го кара да избере именно този начин за получаване на пари, вместо приетия в обществото начин да ги заработи. Мотивът е скрит от съзнанието и затова нравовъчнението, както и наказанието никога не могат да го излекуват.

Поученията се чуват само с неговите уши, а наказанията са чувствителни само за неговото тяло, но нито едното, нито другото могат да достигнат до несъзнателния мотив, управляващ

неговото поведение.

Именно затова религията със своите проповеди не може да достигне до несъзнателното в детето, но, ако веднъж свещеника дойде заедно с нас да краде, такава постъпка може да постави началото на разпръскването на омразата на детето към себе си, която е и отговорна за неговото асоциално поведение. Съчувствената поддръжка би помогнала на детето да погледне на нещата по друг начин. В моята практика изцеляването на младия крадец неведнъж е започвало, когато аз, заедно с него, отивам да крада съседски кокошки или да му помогна да ограби училищното чекмедже с пари. Постъпката достига до несъзнателното там, където думите не могат.

Ето защо любовта и приемането така често освобождават детето от проблема. Аз не казвам, че любовта може да излекува остра клаустрофобия или открит садизъм, но като цяло изцелява повечето от младите крадци, лъжци и нарушители. Аз доказах на практика, че свободата и отсъствието на морална дисциплина са излекували много деца, чието бъдеще беше заплашено със затвор.

Истинската свобода, съществуваща в съвместния живот, прави в Съмърхил за много хора, това, което психоанализата прави за отделния човек. Тя е като глътка свеж въздух, който проветрява душата, за да я изчисти от омразата към себе си и към другите. Битката за младите хора - това е сражение без ръкавици. Никой от нас не може да остане настрана. Ние трябва да приемем тази или другата страна: власт или свобода, дисциплина или самоуправление. Никакви половинчати мерки няма да помогнат - положението е твърде критично.

Свободна душа, способност да бъдеш щастлив в работата си, дружбата и любовта или сборище от вътрешни конфликти, правещи човека нещастен и подтикващ го да мрази себе си и цялото човечество: или това, или друго наследство оставят родителите и учителите на всяко дете.

Как може да израснеш щастлив? Моят отговор е такъв: отменете властта. Дайте на детето да бъде самото себе си. Не го подтиквайте през цялото време. Не го учете. Не му четете нотации. Не се опитвайте да го възвисите. Не го карайте да прави нещо. Възможно е този подход да не ви харесва, но, отхвърляйки моя, вие сте длъжни да намерите по-добър.

Част 6

ПРОБЛЕМИ НА РОДИТЕЛИТЕ

Любов и омраза

Детето придобива съвест в резултат на усилията на майката, бащата, учителя, свещеника, като цяло - от своето обкръжение. Липсата на щастие е в резултат от конфликт между съвестта и човешката природа на детето, или, казано на езика на Фройд, между неговото свръх-Аз и То. Съвестта е способна на такава голяма победа, че момчето да стане монах, напълно отказващ се от света и плътта. В повечето случаи се наблюдава компромис, отчасти изразен с поговорката „да служиш на дявола в делник и на бога - в неделя”.

Любовта и омразата в действителност не са полярни една на друга, истинската противоположност на любовта е безразличието. Омразата - това е любов, превърната в омраза, поради препятствията по нейния път. Омразата винаги съдържа елемент на страх. Ние виждаме това в примера с детето, което мрази по-малкия си брат - омразата на големия, предизвикана от страха за загубата на майчината любов, а също и страх от собствените отмъстителни мисли.

Когато Енея, шведска девойка-бунтарка на 14 години, пристигна в Съмърхил, и започна като ме ритна, за да ме ядоса. За нея аз бях твърде добър заместител на баща ѝ, който девойката мразеше и от който се страхуваше. На Енея никога не се разрешаваше да поседи на коленете на баща си, той изобщо не показваше на детето си своята любов. В Съмърхил тя неочаквано намери нов баща, който не беше строг с нея и не предизвикваше страх. Ето така цялата нейна омраза се изпари. Това, че на следващия ден тя се държеше с мен необикновено мило и нежно, доказва: нейната омраза беше просто изкривена любов.

За да се разбере напълно странното поведение на Енея, е необходимо преди всичко да се знае и разбере за нейното извратено отношение към секса. Тя дойде при нас от женско училище, където учениците грозно са обсъждали секса по тъмните ъгли. В омразата към бащата

се съдържала много от онази омраза, която се е сформирала в нея, заради потискането по отношение на сексуалните въпроси. Омразата към майката, която често наказвала Енея, била не по-малко силна.

Малко са тези родители, които разбират, че наказвайки детето, те превръщат неговата любов към себе си в омраза. Да се разглежда омразата в едно дете е много трудно. Майките, след като нашлапат детето, стават нежни и не осъзнават, че предизвиканата с това шляпане омраза веднага се потиска. Но подтиснатите чувства не умират, те само спят.

Има една малка книжка на Марк, която се нарича „Нравоучения за малки деца”. Аз често провеждам експерименти, четейки стихове от нея.

Ето едно от стихотворенията:

Гледа Том - неговият дом гори,

Гледа - майка си от огъня обхваната,

Баща му от тухла е убит -

И той едва не избухнал от смях.

Този стих се харесва на децата най-много от останалите. Някои деца се смеят много силно, когато го чуват. Силно се смеят дори тези деца, които обичат родителите си. Смехът, предизвикан от подтиснатата омраза към родителите, подхранвана от шляпането, забраните, наказанията, присъства във всички.

Обикновено такъв род омраза намира изход във фантазиите, които на пръв поглед нямат отношение към родителите. Един от младите ученици, момче, което много обичаше баща си, му харесваше да си въобразява, че застрелва лъв. Когато го помолих да опише лъва, забелязах веднага, че той има нещо общо с баща му.

Една сутрин аз извиквах един по един учениците и им разказвах за своята смърт. Всички лица светваха, когато идваше момента на погребението. В този ден в групата цареше веселие. Разказите за убийства на великани са винаги много популярни сред децата, защото великана много прилича на бащата.

Няма нищо потресавашо в това, че детето мрази родителите си. Тази омраза води своето начало от времето, когато детето е било абсолютен егоист. Малкото дете търси любов и могъщество. Всяка сърдита дума, всеки плесник, всяка несправедливост, са лишаване от любов и могъщество. Всяка неодобрителна дума, казана от майката, означава за детето: ”Мама не ме обича”. Всяко „Не пипай това!” от устата на бащата, означава: ”Той само ми пречи. Ако бях толкова голям на ръст, като него!”

Да, в детето има омраза към родителите, но тя не е така страшна толкова, колкото е страшна омразата на родителите към детето. Забележките, изблиците на ярост, шляпането и нотациите на родителите - всичко това е проява на омраза. При дете, чиито мама и татко не се обичат, има много малко шансове за нормално развитие, защото такива родители имат навика да прехвърлят своето нещастие върху детето.

Когато детето не намира любов, то търси вместо нея омраза. ”Мама не ми обръща внимание. Тя не ме обича. Тя обича моята малка сестра. Аз ще я *накарам* да ме забележи. Ще я накарам!” И той чупи мебелите. Всички проблеми, свързани с поведението на детето, в своята основа възникват заради недостатък от любов. Всички наказания и нравствени поучения само увеличават омразата, те никога не решават проблема.

Друга ситуация, пълна с омраза -когато родителите смятат, че детето им принадлежи и духом, и телом. В такива случаи детето ненавижда своите окови и в същото време ги желае. Този конфликт понякога се проявява като жестокост. Омразата към властната майка се потиска, но, тъй като чувството винаги трябва да намери изход, детето рита котката или бие сестра си, тъй като това е по-лесно, отколкото да се бунтува против майка си.

На много места вече казахме, че ние мразим в другите това, което мразим в себе си. Банално или не, но това е истината. С омразата, придобита в ранна детска възраст, ние награждаваме после своите собствени деца, независимо от нашите усилия да им предадем само своята любов.

Казват, че ако не умеете да мразите, не умеете и да обичате. Възможно е. Аз намирам, че е трудно да мразиш. И аз никога не съм бил способен да проявя персонална любов към някое от децата и, разбира се, не съм изпитвал към тях сантиментална любов. Понятието сантиментална е трудно да се определи, аз виждам в сантименталността приписването на свойствата на лебеда

- на гъската.

Когато се занимавах с Робърт, подпалвач и крадец с характер на потенциален убиец, аз, естествено, пренасочих към себе си цялата му омраза и цялата му любов към баща му. Веднъж, след разговор с мен, той изскочил на улицата и разбил с петата си един охлюв. Робърт ми разказа за това и аз го помолих да ми опише охлюва: ”Дълго, отвратително, мазно животно”.

Дадох му лист хартия и го помолих да ми напише думата „охлюв”. Той я написа.”А сега погледни какво си написал”, - казах аз. Той погледна и се разсмя. После взе молива и написа отдолу: ”Правилно е да бъде Нейл, а не охлюв”.

„Ти не разбира, че дългото, отвратително, мазно животно, което искаше да смачкаш - това съм аз”, - забелязах аз с усмивка.

От този момент момчето стана абсолютно безопасно. Беше му полезно да осъзнае, че ме мрази. Но, да предположим, че аз бях изпаднал в някакви разсъждения от типа: ”Разбира се, аз бях охлюва, но в действителност ти не мразиш мен. Ти мразиш тази част от себе си, която аз изразявам чрез себе си.”- и т.н. Това би била, според мен, опасна психология. Работата на Робърт е да играе на топка и да пуска хвърчила. Всичко, което аз, всеки учител или лекар трябва да направим е да го освободим от конфликтите, които му пречат да пуска хвърчила.

Всеки родител, който очаква благодарност от детето, нищо не разбира от неговата природа. В моят опит имаше много такива случаи, когато ми се обиждаха учениците, които държах в Съмърхил безплатно или с намалена такса. Те проявяваха повече омраза към мен, отколкото 20 ученика, взети заедно, които плащаха нормално таксата. Шоу написа: ”Ние не можем да принесем себе си в жертва на другите, без да започнем да ги мразим, заради това, че сме станали жертви”.

Това е истина. И обратното - също е истина: ние не можем да принесем себе си в жертва на другите без те да не ни намразят. Този, който дава с леко сърце, не търси благодарност; родители, очакващи благодарности от своите деца, винаги са обречени на разочарование.

Казано накратко, всяко дете чувства, че наказанието изразява омраза към него, и това безусловно е така. И всяко наказание кара самото дете да мрази повече и повече. Погледнете упорития човек, който твърди, че вярва в телесните наказания и обезателно ще забележите човека, който мрази. Омразата се подхранва от омраза, а любовта – с любов: тази истина не бива да се подценява, с каквато и сила, и решителност да подчертавам нейната справедливост, ще бъде твърде слабо. Никога, нито едно дете не е било излекувано от омраза с нещо друго, освен с любов.

Разглезените деца

Разглезеното дете, независимо от смисъла, който влагаме в тази дума „разглезен”, е продукт на разглезено общество. В такова общество разглезеното дете запълва със себе си цялото пространство на живота. То е получило всезадоволеност вместо свобода. То не разбира, какво е това истинска свобода, която означава любов към живота.

Разглезеното дете е беда за него самото, и за обществото. Вие виждате как то крачи във влака, налитайки на краката на пътниците, чувате как вика в коридора, без да обръща внимание на призивите на измъчените родители да се държи по-тихо - молби, които то отдавна, отдавна е престанало да чува. По-късно, когато разглезеното дете стане по-голямо, неговия живот става много по-лош от живота на детето, което твърде много са наказвали. Разглезеното дете е твърде заето със себе си. То израства като човек, който разхвърля своите вещи, очаквайки някой да ги прибере. И, разбира се, порасналото разглезено дете получава доста ответни удари.

Често разглезеното дете е единствено в семейството. При него няма никой, близък по възраст, с който би могъл да си поиграе или премери силите си, и, то естествено идентифицира себе си с родителите, стремейки се да прави каквото те правят. Тъй като родителите смятат своето дете за чудо в света, те поощряват неговото поведение, явно несъответстващо на възрастта му, защото се страхуват да изгубят любовта на детето, ако някак му възразят.

Понякога се сблъсквам с такова отношение към децата при учителите, които лансират своите ученици. Тези учители се страхуват да изгубят популярността сред учениците си. Подобен страх е прав път към тяхното проваляне. Добрият учител или родител трябва да се старее да бъде обективен. Той е длъжен да държи своите комплекси при себе си и да не допуска да се проявят по отношение на децата. Това не е лесно, аз разбирам, но толкова сме слепи за

собствените си комплекси.

За нещастната жена, например, винаги съществува голяма опасност да не развали сина си, защото тя не може да не излива на него своята неудовлетворена любов.

В Съмърхил разглезеното дете винаги е истинско наказание. То измъчва моята жена, защото тя замества майка му. То я притиска с въпроси: "Кога ще завърши този семестър? Сега колко е часа? Може ли да получа малко пари?" Всички тези въпроси имат един мотив - да раздразнят майката.

А разглезената девойка винаги се опитва да ме накара да откликна на нейното поведение, защото аз замествам баща ѝ. Обикновено тя се стреми да предизвика реакция не на любов, а на омраза. Разглезената нова девойка може да хване ръката ми или да каже на друга девойка: "Ти си нужна на Нейл", а в действителност нейните думи и действия означават, че самата тя иска да бъде нужна на Нейл.

Разглезените момчета и момичета ритяха по вратата ми и крадяха вещите ми, за да ме накарат да реагирам на това. Когато разглезеното дете изведнъж се окаже в голямо семейство, то започва да се съпротивлява.

То очаква от мен и моите сътрудници толерантно отношение, каквото са проявявали неговите родители. Разглезеното дете обикновено харчи твърде много пари. Аз винаги съм бил много объркан, когато виждам как родителите изпращат на своето дете един фунт за разходи, а в същото време, заради трудното им икономическо положение, аз им позволявам да платят малко пари или изобщо нищо за обучението. На детето не трябва да се дава всичко, за което ни моли.

Сегашните деца получават твърде много, толкова, че престават да ценят подаръците. Често тези родители, които ги затрупват с дарове, обичат децата си недостатъчно. Такива родители се опитват да компенсират липсата на истинската привързаност с шумните изявления за любов и скъпи подаръци. Това е същото, което прави един мъж, когато е изневерил на жена си, който ѝ купува скъпа пухкава шуба, която изобщо не му е по джоба. Аз си създадох правило да не нося всеки път подарък на Зоя от Лондон и в резултат на това Зоя не очаква подарък, когато се връщам.

Разглезеното дете рядко цени нещо. Получавайки хромиран трискоростен велосипед, той след три седмици го захвърля под дъжда за цяла нощ.

Много често разглезеното дете въплъщава за родителите си нов шанс за успех в живота. *Аз постигнах малко в живота, защото много хора ми пречеха, но моят син ще има възможност да преуспее там, където аз не можах.* Именно този мотив кара бащата, който не е получил музикално образование, да настоява неговият син да учи фортепиано. И той тласка майката, отказала се от кариерата си заради брака, да изпраща своята дъщеря на балет без да обръща внимание, че девойката тежи на краката си. Именно заради подобни родители има множество момчета и момичета, които са принудени да се занимават с такива занятия, които изобщо не биха им дошли на ума, ако са самостоятелни.

Бедният родител не може да се справи със своите чувства. На човек, който е изградил процъфтяващ бизнес, е много трудно да забележи, че сина му иска да стане артист или музикант. Но това се случва често. Има още разглезени деца, чиито майки не искат те изобщо да пораснат. Майчинството, разбира се, е работа, но не пожизнена. Повечето жени разбират това и въпреки това казват за своята дъщеря: "Тя расте твърде бързо".

На детето не бива да се позволява да нарушава личните права на другите. Родителите, които не искат да разглезят своите деца са длъжни да различават свободата от всезадоволеността.

Власт и могъщество

Преди психологията да забележи важността на несъзнателното, детето се е смятало за разумно същество, което е способно по своя воля да постъпва добре или зле. Неговият разум бил смятан за чиста дъска, на която добросъвестният учител остава само да направи необходимия запис.

Сега ние разбираме, че в детето няма нищо статично, то цялото е динамика на подбуждане. То се стреми да изрази своите желания в действия. По своята природа то е

егоистично и винаги се старае да изпита своята власт. Стремежът към власт, както и сексът, лежат в основата на всичко.

Най-малкото дете, вероятно вярва, че неговата власт над другите се изразява най-добре чрез шума, който прави. Реакциите на възрастния към шума могат да създадат в детето преувеличена представа за собствената значимост. Но много е възможно за детето шумът да е достатъчно важен сам по себе си. Родителите, като правило, пресичат шума в детската, но още по-рано възниква друг гнет - потискането, свързано с приучването на детето към чистоплътност. Ние, разбира се, може само да предполагаме, но допускам, че детето в своите екскреторни актове чувства себе си могъщо. Изглежда, че физиологичните действия означават много за него, тъй като са първите актове на съзидание. Аз казвам, че ние можем само да предполагаме за това, защото никой не знае какво мисли и чувства бебето, когато е на една или две години. Но сред децата на 7 и 8 години, безусловно се срещат такива, които изпитват силно чувство на могъщество във връзка с екскреторните актове.

Нормалната жена се страхува от лъва, а невротичната - от мишка. Лъвът е реална опасност, а мишката въплъщава някакъв подтиснат интерес, за който жената се страхува да си признае. По същият начин и детските желания могат да се превърнат във фобии. Много деца изпитват нощни страхове: страхуват се от привидения, грабители и зли духове. Често незнаещите родители си мислят, че за тези страхове е виновна приказката, разказана от дойката, но приказката само придава форма на фобията. Страхът се корени в подтиснатия от родителите сексуален интерес. Детето се страхува от собствените си спотаени интереси подобно на жената, изпитваща страх от мишката.

Потискането не е задължително да бъде сексуално. Сърдитият баща, който крещи: "Прекрати този грохот?", може да пренасочи интереса на детето към шума в страхлив интерес към бащата. Когато желанията на детето се ограничават, то започва да мрази. Ако аз взема умишлено играчката на едно тригодишно дете, то при него ще се появи желание да ме убие.

Веднъж ние с Били седяхме в моя кабинет. Аз седях на люлеещия се стол с жълти и черни ивици. За Били аз, разбира се, бях заместител на баща му.

Разкажи ми приказка,- помоли той.

Не, ти ми разкажи,- възразих аз.

Не,- настояваше Бил,- аз не мога, ти си длъжен да разказваш приказки.

Добре, нека да я съчиним заедно,- предложих аз.- Когато аз спра, ти ще ми подказваш, съгласен ли си? Е, добре.... Значи, живял веднъж..... Били погледна моето шарено кресло."Тигър", - каза той и аз разбрах, че това шарено животно съм аз.

И тигъра лежал на пътя, който водел към училището. Веднъж по този път вървяло едно момче. Момчето го наричали.....

Доналд,- добави Били/Доналд е негов приятел/.

Тогава тигърът скочил и....

Го изял,- бързо се отзова Били.

Тогава Дерек казал: "Аз няма да позволя на този тигър да изяде моя брат", заредил револвера и се отправил към това място. А тигърът скочил и...

Го изял,- весело продължи Били.

Тогава Нейл се ядосал. "Аз няма да търпя тигъра да изяде цялото ми училище". Той взел два револвера и се отправил към мястото.

Тигърът скочил и...

Го изял, разбира се.

Но, тогава Били казал, че това няма да го бъде. Той взел своите два пистолета, меч, кинжал, автомат и тръгнал към мястото. А, тигърът скочил и...

Той убил тигъра,- скромно заключи Били.

Отлично!- прекрещях аз.- Той уби тигъра. Той закова неговото тяло на вратата и сам отиде в училището да призове общо събрание. Тогава един от сътрудниците казал: "Сега, когато Нейл е вътре в тигъра, на нас ни е необходим нов директор, и аз предлагам..."

Били мълчеше и гледеше надолу.

И аз предлагам...

Ти самия прекрасен знаеш, че ще предложат мен,- каза той с досада.

И Били станал директор на училището Съмърхил,- казах аз.- И как мислиш ти, какво той

ще направи най-напред?

Ще влезне в твоя кабинет и ще вземе твоя струг и пишещата машина,- заяви той, без да се колебае и смущава.

А ето една друга история за Били. Веднъж той ми съобщи:

Аз знам откъде може да намеря по-голямо куче от това на баща ми./Баща му имаше два скай-териера/

Къде?- попитах аз, но той поклати глава и не поиска да отговори.- Как ще го наречеш, Били?

Маркуч,- отговори той.

Аз се протегнах и му дадох лист хартия.

Нека да видим как ти ще нарисуваш своя маркуч,- казах аз.

Той нарисува огромен фалос. Изведнъж си спомних за моята стара велосипедна помпа. Аз я донесох на Били и му показах как може да я използва в качеството на пръскалка.

Е, сега ти имаш по-дълъг маркуч от баща си.

Той се разсмя силно. Цял ден бягаше около училището, радостно пръскайки вода, а после изгуби интереса към маркуча.

Въпросът е такъв: случаят с Били трябва ли да го отнесем към секса или към проблема за могъществото? Аз мисля, че този случай има връзка с могъществото. Неговото желание да убие тигъра/тоест мен/ само повтаря това, което е възникнало в него, когато за първи път е видял баща си гол. Това няма пряко отношение към секса. Стремежът на Били да има по-голям фалос от баща си, също е желание за могъщество. Неговите фантазии са мечти за могъщество. Аз съм чувал как той разказва на други момчета фантастични истории, като например, колко самолета той може да управлява едновременно. Във всичко това е неговото Аз.

В основата на фантазиите лежи неудовлетвореното желание. Всяко дете иска да бъде голямо, но всичко в неговото обкръжение му напомня, че то още е малко. Детето побеждава своето обкръжение, бягайки от него, то се повдига на крилете на фантазиите и живее мечтите си. Стремежът да бъде машинист - това е мотив за могъщество. Управлението на влак, препускащ с голяма скорост, е един от най-добрите примери за този мотив. Питър Пан е популярен сред децата не защото не расте, а защото може да лети и да побеждава пирати. Той е популярен и сред възрастните, защото те искат да бъдат деца, които нямат множество задължения и необходимост да се борят за съществуване. В действителност нито едно момче не иска да остане момче и стремежа към могъщество го подтиква към това.

Потискането на детския шум и детското любопитство изкривява естествения стремеж на детето към могъщество. Така наречените непълнолетни правонарушители, за които казват, че са пострадали като са гледали толкова много филми, се опитват да изразят този стремеж към могъщество, който е бил потиснат. Аз забелязах, че като правило, момче с антисоциално поведение, предводител на шайка, който чупи прозорци, в условията на свобода става твърд привърженик на закона и реда.

Енея беше лидер на нарушителите на реда в своето училище и повече не било възможно да я държат там. Две нощи след пристигането си в Съмърхил тя започна да се бори с мен, отначало като на шега, но много скоро това престана да бъде игра. В продължение на три часа тя ме риташе и биеше, през цялото време казваше, че ще ме накара да изляза от себе си. Аз отказвах да изляза от себе си и продължавах да се усмихвам. Това беше трудно изпитание. Накрая един от учителите седна на рояла и засвири тиха бавна музика. Енея се укроти. Отчасти нейното нападение носеше сексуален характер, но, ако говорим за властта, аз бях тук олицетворение на закона и реда, аз бях директора.

Животът на Енея изглеждаше доста объркан. В Съмърхил тя неочаквано забеляза, че тук не съществуват никакви забрани, няма какво да нарушава и тя се почувства като риба, извадена от вода. Тя се опита да направи кавга сред другите ученици, но успя само с най-малките. Тя се опитваше отново да придобие обичайното си могъщество, ръководейки банда, насочена против законната власт. В действителност девойката беше привърженик на закона и реда, но пред възрастните тя не можеше да демонстрира своето могъщество и най-добрата алтернатива за нея е бунт против закона и реда.

Една седмица след пристигането си тя присъства на общо събрание на училището. Енея стаеше и преди всичко се забавляваше.”Аз ще гласувам за законите,- каза тя,- но само заради

удоволствието да има такива закони, които може да се нарушават”.

Една от икономките стана и каза: ”Енея, както се вижда, ти не искаш да съществуват закони, които да се спазват от всички. Аз предлагам да няма никакви закони при нас. Нека бъде хаос”.

Енея закрещя: ”Ура!”- и изведе учениците от събранието. Тя го направи лесно, защото там бяха малките деца, които не бяха достигнали възрастта, когато се появява обществено съзнание. Тя се отправи заедно с тях към работилницата, където всички се въоръжиха с пили. Децата обявиха за своето намерение да изпилят всички плодови дървета. Аз, както обикновено отидох да копая в градината.

След десет минути при мен дойде Енея. ”Какво трябва да направим, за да прекратим хаоса и отново да има закони”- тихо попита тя.

Нищо не мога да те посъветвам,- отговорих аз.

Можем ли да направим друго общо събрание на училището?- попита тя.

Разбира се, може, но аз няма да дойда. Ние вече решихме да има хаос.

Тя си отиде и аз продължих да копая.

Мина известно време и тя се върна.

Ние проведехме събрание на децата,- каза тя,- и гласувахме да направим събрание на цялото училище. Ти ще дойдеш ли?

На цялото училище?- уточних аз.- Да, ще дойда.

На събранието Енея беше съвършено сериозна и ние мирно приехме своите закони. Загубата, причинена от хаоса беше – един обелен прът, нарязан наполовина.

С години Енея беше получавала удоволствие, стоейки начело на недоволните от властта. Подкрепяйки този бунт, тя правела нещо омразно. Девојката мразеше хаоса. В дълбините на душата си тя беше послушен гражданин. Но при нея имаше огромна жажда за власт. Тя се чувстваше щастлива само, когато ръководеше другите. Бунтувайки се срещу учителя, тя се опитваше да направи себе си по-важна от учителя. Енея ненавиждаше законите, защото ненавиждаше властта, която установяваше законите. Тя идентифицираше себе си със своята майка, която я наказвала и проявяваше садизъм по отношение на другите хора. Ние можем само да предполагаме, че нейната омраза към властта обективно е била омраза към властта на майката, а субективно омраза към тази част от нейната собствена душа, която представлява властната майка. Аз мисля, че е много по-трудно да се лекуват такива случаи, където са замесени отношения на власт и подчинение, отколкото тези, касаещи секса. Да предизвикаш събития и поучения, които формират в детето нечиста съвест по отношение на секса е сравнително лесно, но да изкараш на светло хиляди причини, които правят детето човек, със садистични наклонности към властта, е много трудно.

Тук е уместно да си спомня за един от моите неуспехи. Когато преподавах в Германия, при мен доведоха Мирослава, тринадесетгодишна славянска девојка. Тя страшно много мразеше баща си. За 6 месеца девојката направи живота в моето училище малък ад. Тя ме нападнаше на училищните събрания и веднъж успя да прокара решение, което гласеше, че аз трябва да бъда изгонен от това училище, защото от мен нямаше никаква полза. Аз получих три почивни дни и тъкмо започнах да изпитвам удоволствие от писането на нова книга, когато, за нещастие, имаше друго училищно събрание, на което било решено /с един глас против, разбира се/ да ме помолят да се върна. Мирослава винаги казваше: аз няма да търпя в училище нито един началник Тя беше властен човек с огромно его. Когато тя си заминаваше/наложи се да кажа на майка ѝ, че не мога да я излекувам/, аз ѝ протегнах ръка.

Е, какво, любезно се поинтересува тя,- ти ми помогна малко, да? И знаеш ли защо?- отзова се тя със суха усмивка.- Аз ще ти кажа. Първият ден, когато аз пристигнах в твоето училище, аз правех едно чекмедже. А ти каза, че вземам твърде много пирони. И от този момент аз знаех, че ти си като всеки друг директор на училище в света, ти си началник. От този момент ти вече не можеш да ми помогнеш.

Ти си права,- съгласих се аз.- Прощавай.

Омразата по-често представлява извратен стремеж към властта, отколкото извратена любов. Омразата, която излъчваше Мирослава, можеше да се усеща физически. Стремежът към власт е черта, не по-малко женска, отколкото мъжка. Жените обикновено желаят власт над хората, а мъжете се стремят към властта над материалните обекти. И Мирослава, и Енея, повече

от всичко се стремяха към власт над хората.

Всяко дете до 8 години е истински егоист, то мисли само за себе си. Шестгодишното момче, чиито баща го учи да мисли за другите и затова го бие всеки път, когато мисли само за себе си, по начало си представя своето положение обективно: аз трябва да деля сладкишите, когато татко гледа. Но процесът на идентификация започва. Момчето иска да бъде толкова голям, колкото баща си - това е мотива на могъществото. Той иска да командва майка си, както прави баща му. Той се идентифицира с баща си и, правейки това, той приема философията на баща си. Той става малък консерватор или малък либерал. Той, както обикновено се случва, заселва баща си в своята душа. Съвестта, която преди е била бащиния глас отвън, става бащиния глас отвътре. Такъв е процесът, посредством който определени хора застават под знамената на баптизма, калвинизма или комунизма.

Девойки, които са били шамаросвани от майките си, когато пораснат също започват да шамаросват децата си.

Желанието на децата да бъдат възрастни е стремеж към могъщество. Самият ръст на възрастните създават в децата усещане за собствената непълноценност. Защо на възрастните им е позволено да стоят до късно, защо имат по-хубави неща: пишещи машини, автомобили, хубави инструменти, часовници?

Момчетата - моите ученици - с удоволствие сапунисват лицата си, когато се бръсна. Желанието да пушат също е желание да бъдат възрастни. Обикновено стремежът към могъщество е най-изразен при единствено дете в семейството и с такова дете е много трудно да се работи в училище.

Веднъж аз направих грешка: доведох едно малко момче в училище, десет дена преди да дойдат другите ученици. Той беше съвършено щастлив, въртейки се покрай учителите, заемайки цялата спалня. Но, когато другите се върнаха, той започна да се държи асоциално. Докато беше сам, помагаше в много неща, а когато дойдоха другите започна да чупи много неща. Неговата гордост беше наранена. Наложих му се да престане да бъде възрастен. Беше длъжен да спи в стая с четири други момчета и да си ляга рано. Неговият бурен протест ме накара да взема решение никога повече да не предоставям такава лесна възможност на дете да идентифицира себе си с възрастен.

Нарушеният стремеж към могъщество се превръща в нещо лошо. Човешките същества са изначално добри, те искат да творят добро, да обичат и да бъдат обичани. Омразата и бунта са само нарушен стремеж към могъщество и непълноценна любов.

Ревност и завист

Ревността израства от чувството за собственост. Ако половата любов в действителност караше човека да излиза от пределите на самия себе си, то мъжът би ликувал, ако види че неговата девойка целува друг мъж, защото се радва да я види щастлива. Но половата любов е обладаване и човек със силно чувство за собственост върши престъпление от ревност.

Отсъствието на някаква сексуална ревност при тробрианските островитяни предполага, че ревността е навярно страничен продукт на нашата по-сложна цивилизация. Ревността възниква от съчетанието на любовта и чувството за собственост по отношение на обекта на любовта. Неведнъж се е случвало ревнивия мъж да стреля по жена си, а не по съперника си. Вероятно той убива жена си, за да я направи недосегаема за другите, по същия начин заека може да изяде своето потомство, ако хората го притиснат.

Ревността повече е свързана с могъществото, отколкото със секса. Ревността е реакция на ощетеното Аз. "Аз не съм първият, аз не съм най-любимия, аз съм поставен в унизително положение". Такава е, безусловно, психологията на ревността, която ние забелязваме при професионалните певци и драматични актьори. В студентските години аз лесно се сприятелявах с обитателите на сцената по много прост начин - казвайки им, че друг изпълнител на спектакъла би изглеждал съвършено ужасно.

В ревността винаги има определен страх от загуба. Оперната дива мрази другата примadona, страхувайки се, че овациите, предназначени за нея, няма да са толкова големи и продължителни. Ако сравним нещата, то не е изключено страхът от загуба да допринася за ревността повече, отколкото всички съперници на света.

Затова от голямо значение е доколко по-голямото дете се чувства оценено по достойнство.

Ако саморегулацията е дала на детето такава независимост, че то не се нуждае постоянно от родителско одобрение, то неговата ревност към новия член на семейството ще бъде по-малка, отколкото в случай, че то е несвободно дете, привързан навеки към полата на майка си и никога не проявяващо независимост. Моите думи не означават, че родителите трябва да стоят настрана и да гледат как голямото дете реагира на по-малкото.

От самото начало трябва да се избягват всякакви действия, способни да предизвикат ревност, например прекалено явната демонстрация на бебето пред посетители. Децата от всички възрасти притежават остро чувство за справедливост, или по-скоро за несправедливост и мъдрите родители трябва да се постараят да не дават никакви предпочитания, макар че в една или друга степен това е невъзможно да се избегне.

На по-големият брат може да му се стори несправедливо, че бебето получава майчината гръд, но това няма да се случи, ако той чувства, че вече е преминал своя етап на гръдно хранене. За обосноваване на изводите по този въпрос са нужни много повече данни. Аз нямам опит за наблюдение на реакциите на саморегулиращо дете и появата на бебе. Дали ревността е непременно черта на човешката природа, аз не знам.

За дългите години работа с деца аз съм забелязал: много хора запазват през целия си живот - с лоши чувства - някои спомени за нещата, които смятат за несправедливи, изпитани в предучилищна възраст. Особено чести са спомените за случаите, когато наказват голямото дете за нещо, направено от малкото. *Аз винаги съм виновен* - това е болката на много от по-големите братя и сестри. При всяка кавга, ако бебето плаче, автоматичната реакция на майката е да се нахвърли върху голямото дете.

Осемгодишният Джими имаше навика да целува всеки, когото срещне. Неговите целувки приличаха повече на сукане, отколкото на целуване. Аз направих заключение, че Джим и досега не е надраснал своето бебешко влечение към сукането. Аз отидох и му купих бебешко шише. Джим всяка вечер лягаше да спи с бутилката. Другите момчета, които отначало се хихикаха/по този начин маскираха своя интерес към шишето/, скоро започнаха да му завиждат. Джим неочаквано се превърна в малкия брат, който отдавна е завладял монопола над майчината гръд. Аз купих шишета за всички. Фактът, че те също поискаха шишета, доказва, че и тези момчета са запазили влечението си към сукането.

Завистта особено ярко се проявява в столовата: дори някои сътрудници я изпитват, когато посетителите получават някое особено блюдо. И ако готвача даде на някой от големите ученици аспержи, останалите започват да се възмущават от любимеца на кухнята.

Преди няколко години в училището се случи беда при пристигането на кутия с инструменти. Децата, чиито бащи не можеха да купят добри инструменти, изпитваха завист и в продължение на три седмици се държаха асоциално. Едно от момчетата, което знаеше как да работи с инструменти, взе от набора едно ренде. Той започна да чука по острието и, разбира се, развали рендето. На мен ми каза, че просто е забравил да внимава. Осъзнато или неосъзнато, дадения акт на разрушение беше проява на завист.

Понякога е невъзможно да се предостави на децата отделна стая за всеки, но всяко дете трябва да има свой ъгъл, в който да може да прави всичко, което иска. В Съмърхил всеки ученик има личен стол и собствена територия и той с удоволствие оформя своя ъгъл. Понякога завистта възниква заради лични уроци. Защо Мери ги получава, а аз не? Изведнъж някоя девойка умишлено и съзнателно започва да се държи като трудно дете, просто за да попадне в списъка на тези, на които са им нужни лични уроци. Веднъж една девойка счупи няколко стъкла и когато я попитаха защо го е направила, тя отговори: "Аз искам Нейл да ми дава лични уроци". Обикновено, когато една девойка се държи по този начин, се смята че нейния баща не ѝ е обръщал достатъчно внимание.

Тъй като децата пренасят със себе си в училище своите семейни проблеми и ревност, в своята работа най-много се притеснявам от писмата, които родителите пишат на децата. Веднъж ми се наложи да напиша на един баща: "Моля ви не пишете на своя син. Всеки път, когато дойде писмо от вас, той става лош". Бащата не ми отговори, но спря да пише на сина си. След няколко месеца аз видях, че момчето е получило писмо от баща си. Аз се разтревожих, но нищо не казах. Около полунощ до мен достигнаха ужасни вопли от спалнята на момчето. Аз скочих и успях да спася навреме нашето коте от обесване. На следващия ден отидох в неговата спалня да търся писмото. На него аз прочетох: "Сигурно ще ти бъде интересно да разбереш, че

Том/малкия брат/ имаше рожден ден миналия понеделник и леля Лизи му подари котенце”.

Криминалността на фантазиите, които израстват от ревност, не знаят граници. Ревнивото дете убива своите съперници в своите фантазии. Двама братя от Съмърхил се подготвиха да си отидат в къщи за ваканцията. Изведнъж по-големият изпадна в ужас. ”Аз се страхувам, че ще изгубя Фред по пътя”,- повтаряше той. Той се страхуваше, че могат да се осъществят неговите фантазии. ”Не,- говореше ми единадесетгодишно момче за своя по-малък брат,- не, аз не искам така той да умре, но ако отиде на дълго пътешествие в Индия или някъде другаде и се върне вече възрастен, ето това не го искам”.

На всеки нов ученик в Съмърхил му се налага да издържи 3 месеца несъзнателна ненавист от страна на останалите, защото първата реакция на детето към новия член на семейството е реакция на омраза. На по-голямото дете обикновено му се струва, че мама вижда само новороденото, защото бебето спи с майката и заема цялото ѝ внимание. Подтиснатата омраза на детето към майката често се маскира в изблици на нежност към нея. Именно по-голямото дете в семейството мрази най-силно от всичко. По-малкият никога не е знаел какво означава да бъдеш „цар на планината”. Когато аз мисля за това, разбирам, че с най-тежки случаи на невроза при мен са постъпвали или единствените, или по-големите деца.

Родителите неумишлено постоянно подхранват омразата на по-голямото дете. ”Е, добре, Том, твоят по-малък брат не е вдигал толкова шум, когато си е порязвал пръста”. Аз помня, че когато бях дете, безкрайно ми даваха за пример едно друго момче. Той бил прекрасен ученик, винаги и във всичко първи. Той вземаше всички награди. Той умря. Аз си спомням неговото погребение като много приятно събитие.

Учителя често се сблъсква с ревността на родителите. Аз не един път съм губил ученици, тъй като родителите завиждаха за тяхната привързаност към Съмърхил и към мен. Това може да се разбере. В свободното училище на децата се позволява да правят абсолютно всичко, ако само не нарушават приетите правила, които са установени от общите събрания на училището. Детето много често дори не иска да си ходи през ваканцията в къщи, защото там попада в плен на ограниченията, приети в семейството. Родителите, които не изпитват ревност към училището или учителите, се отнасят с децата си в къщи по същия начин, както ние в Съмърхил: те вярват на своите деца и им дават свободата да бъдат самите себе си. Тези деца си отиват в къщи с възторг.

Между родителите и учителите не трябва да има съперничество. Ако родителите превръщат любовта на детето в омраза към тези, които установяват строги правила и издават заповеди, той трябва да очаква, че детето ще търси любов някъде на друго място. Всеки учител е сурогат на бащата или майката. Именно ненамерилата израз любов към родителите се проектира върху учителя, защото да обичаш учителя е по-лесно, отколкото бащата. Аз не мога да преброя всичките известни ми бащи, които заради ревност мразеха своите синове. Както бащата на приказния Питър Пан, те искали от своите жени майчина любов, мразели по-малкия съперник и често жестоко го пребивали. Често положението на мъжа се усложнява с възникването на семеен триъгълник. Когато се роди детето, в някаква степен ставате третия излишен. Някои жени, след раждането на детето губят своя интерес към сексуалния живот. Във всички случаи на вас ще ви се наложи да делите с детето любовта на вашата жена. Вие трябва да си давате сметка за случващото се, в противен случай ще се окаже, че изпитвате ревност към собственото си дете. При нас в Съмърхил е имало множество деца, страдащи или от майчина, или от бащина ревност.

По-голямата част бяха случаи, когато омразата правеше бащата суров и дори жесток по отношение на сина. Ако бащата се състезава с детето за любовта на майката, детето в по-голяма или по-малко степен ще израсне като невротик.

Аз съм срещал майки, които са изгубили предишната си привлекателност и с омраза гледат на свежестта и красотата на своята дъщеря. Обикновено това са жени, които няма какво да правят, те живеят в миналото и си спомнят за своите предишни победи.

Аз често съм забелязвал, че се дразня, когато две млади същества се влюбват един в друг. Когато анализирах това чувство, аз разбрах, че раздражението ми е продиктувано от страха от неудобни последици. Още щом разбрах, че това не е нищо друго, освен собственическа ревност към младостта, моето раздражение и страх намаляха.

Ревността към младостта е реално нещо. Седемнадесетгодишна девойка ми разказа, че в

частното училище-интернат, в което тя е учила, нейната учителка смятала, че гърдите са толкова срамно нещо, че трябва добре да ги обинтоваме. Това, несъмнено, е изключителен случай, който съдържа преувеличена форма на истината, която се опитваме да забравим - старостта, разочарована и подтисната, ненавижда младостта, защото ѝ завижда.

Развод

Кое прави детето невротик? В много случаи фактът, че родителите не се обичат. Невротичното дете жадува за любов, а в семейството няма любов. То чува как родителите си крещат един на друг. Те могат честно да се опитат да скрият своята тайна от детето, но то усеща атмосферата. Детето вярва повече на своите очи, отколкото на ушите си. Нито едно дете не може да бъде измамено с думите „скъпичък“ и „миличък“. При мен имаше такива случаи.

Петнадесетгодишна девойка, крадла. Майката не е вярна на мъжа. Девойката знаеше. Четиринадесетгодишна девойка, нещастна мечтателка. По думите на лекаря, неврозата е възникнала в деня, когато тя е видяла баща си с любовницата му. Една дванадесетгодишна девойка ненавиждаше всичко. Бащата - импотентен, майката - озлобена.

Осемгодишно момче, крадец. Бащата и майката открито се карали. Деветгодишно момче. Живееше във фантазиите/основно в анално-еротичните/. Родителите усилено скриват своята враждебност един към друг. Четиринадесетгодишна девойка се напикаваше в леглото. Родителите живееха разделено. Деветгодишно момче, с което се живее доста трудно, заради избухващия му характер. Живееше във фантазиите на величието. Майката е нещастна в брака.

Аз разбирам колко трудно е да се излекува детето, когато неговото семейство остава място на безлюбие. Колко пъти съм чувал майчиния въпрос: "Какво да правя с моето дете?" - съвет: "Сами отидете на психоаналитик". Бащите и майките често са ми казвали, че отдавна биха се развели, ако не беше детето. И често се случва, за да е по-добре за детето, родители, които не се обичат, се развеждат. Хиляди пъти по-добре! Съпружеския живот без любов - това е нещастно семейство. Атмосфера без любов - това винаги е психическа смърт за детето. Често ми се е случвало да виждам как малкия син в един нещастен брак се отнася с омраза към майка си. Той измъчва майка си като садист. Имаше едно момче, което хапеше и драскаше майка си. Други деца измъчват майките си, постоянно търсейки тяхното внимание. В съответствие с теорията на Едиповия комплекс, всичко трябва да е обратно.

Малкото момче гледа на своя баща като на съперник за любовта на майка му и естествено е да предположим, че когато бащата по очевиден начин напусне кръга, сина като успешен поклонник би трябвало да прояви растяща нежност към майка си. Аз често виждам, че вместо това, той е необичайно жесток към нея.

Нещастната в брака майка винаги е склонна към фаворизиране: тъй като няма съпружеска любов, тя концентрира своята любов към детето. Любовта е жизнено важна за детето, но нещастния брак на родителите не е способен да дава любов в необходимата пропорция: Той дава или твърде малко, или твърде много любов и е трудно да се каже кое е по-голямото зло.

Детето, на което се дава малко любов, става хейтър, асоциален и високомерен. Детето с прекомерна любов, става мамино съкровище с робска женска душа, което винаги търси безопасност при майка си. Мястото на майката може символично да заема дома, майката-църква или майката-родина.

Мен не ме интересуват законите за разводите. Да съветвам възрастните - не е моя работа. Обаче, да изучавам децата - е моя работа. И много важно е родителите да разберат, че ако искаме да дадем на невротичното дете някакъв шанс да оздравее, е необходимо да променим домашната атмосфера. Родителите, ако е необходимо, трябва да бъдат достатъчно мъжествени, за да признаят: че тяхното влияние се отразява лошо на детето. Една майка ми каза: "Но ако аз не видя детето си в течение на две години, аз ще го загубя".-„Вие вече сте го загубили”, - отговорих аз и това беше истина, защото той не беше щастлив у дома.

Родителската тревожност

Може да се каже, че разтревоженият родител е този, който не може да даде на детето си любов, чест, уважение, доверие.

Скоро една майка на ново дете пристигна в Съмърхил. В почивните дни тя тровела живота на момчето. Той не бил гладен, но тя стояла над него и го карала да яде. Момчето направило

боклуци като изграждало навес и тя го накарала да изчисти площадката на дома. Сина изгубил джобните си пари за сладолед, а тя му прочела лекция колко е вреден сладоледа за стомаха. Майката правеше забележка на момчето, когато то се обръщаше към мен по име, да ме нарича „Мистър Нейл”. Аз я попитах: ”За какъв дявол записахте сина си в това училище, щом имате към него такова суетно и неспокойно отношение?”

Тя отговори невинно: ”Как? Защото аз искам той да бъде свободен и щастлив. Аз искам да стане независим човек, а не провален от външни влияния”.

Аз казах: ”А-а!- и запалих цигара. Жената изобщо не подозираше, че като се обръща към сина си така глупаво и жестоко, му предава цялата тревожност, която се е породила в нейния собствен фрустриран живот.

Аз питам: какво можем да направим за това? Нищо! Нищо, освен да дадем няколко примера за вредата, която нанася родителското безпокойство на детето и да се надяваме на по-добро. Да се надяваме, че може поне един родител от милиони ще каже: ”Аз никога не съм мислила за това! Аз вярвах, че постъпвам правилно. Може да не съм права.”

Една разстроена майка пише: ”Аз изобщо не зная какво да правя с моя дванадесетгодишен син, който изведнъж започна да краде вещи от универмага. Моля ви, посъветвайте ме какво да правя”. Това, примерно е същото, което изпитва човек, когато в продължение на 20 години ежедневно е изпивал бутилка уиски и изведнъж е забелязал, че неговия черен дроб е съвършено разрушен. На този етап едва ли ще му помогне, ако спре да пие. Така че аз обикновено съветвам изплашената майка, при която е възникнал сериозен проблем с поведението на детето, да поговори с детски психолог или да потърси най-близката детска клиника.

Аз бих могъл да напиша на разстроената майка: ”Мила, жено! Вашият син е започнал да краде, защото неговият дом е пълен с неудовлетворени желания и нещастия. Защо не се опитате да направите вашето семейство по-добро?” Ако постъпя така, нейната съвест ще започне да я измъчва. Дори и да има най-добрите намерения, тя не би могла да промени обстановката, в която живее нейния син, просто защото не знае как да го направи. Освен това, дори и да знае, не биха й стигнали емоционалните сили, за да направи това, което е необходимо.

Разбира се, при голямо желание и под ръководството на детски психолог, жената би могла да постигне осезаеми промени. Психологът, вероятно, ще я посъветва да се раздели с нелюбимия или нелюбящия мъж или да отдели бабата от семейството. Но едва ли е по силата на психолога да промени самата вътрешна същност на тази жена-моралистка, неспокойна, изплашена майка, противница на секса.

Обикновената промяна на външните условия, като правило, е недостатъчно. Аз говорих за изплашената майка. Спомням си един разговор с родители от друг тип - майка на бъдеща ученичка, седемгодишна девойка. Във всеки въпрос звучеше тревога. Някой ще следи ли тя дали си почиства зъбите по два пъти на ден? Дали тя няма да избяга от училището? Ще има ли всеки ден уроци? Някой ще й дава ли лекарства всяка вечер? Тревожните майки подсъзнателно правят децата част от своите собствени нерешени проблеми. Една майка постоянно беше в ужас по повод здравето на дъщеря си. Тя редовно ми пишеше дълги писма-инструкции за това, какво девойката трябва да яде, или по-скоро какво не трябва да яде, как трябва да се облича. Аз съм имал много деца на тревожни родители. Чест резултат на това е хипохондрията.

Марта има по-малък брат. Двамата родители са тревожни хора. Аз чувам как Марта крещи в градината на брат си: ”Не влизай в басейна, ще си намокриш краката!” или: ”Не играй на пясъка, ще си изцапаш новите шорти!” Аз казах „чувам Марта”, но би трябвало да кажа „слушах Марта, когато тя дойде в училището”. Сега тя не се вълнува изобщо дали брат й изглежда като коминочистач. И само през последната седмица на семестъра предишната тревожност се завръща, защото девойката разбира, че се връща в къщи, в атмосфера на постоянна тревожност.

Аз понякога мисля, че строгите училища отчасти са популярни, защото техните ученици мечтаят да се върнат у дома през ваканцията. Родителите виждат в щастливите лица на децата любов към дома, а в същото време това може да означава омраза към училището. Омразата на детето щедро се излива върху строгите учители, а неговата любов щедро се дава на родителите. Този психологичен механизъм използва майката, когато преадресира омразата на детето към бащата, казвайки: ”Почакай, като си дойде баща ти от работа..”.

Често чувам как лекарите и други специалисти казват: ”Аз изпращам своите момчета в

друго частно училище, за да придобият по-добра реч и да се запознаят с хора, които после могат да им бъдат полезни”. Родителите приемат като нещо нормално, че нашите социални ценности ще се пазят от поколение на поколение непроменени. Напълно обичайно за родителите е да се страхуват от бъдещето.

Ако в семейството се поддържа строга родителска власт, то децата, като правило, ги дават в училища със строга дисциплина. Строгата дисциплина запазва традицията на унижение към детето, нейният идеал е тихият, уважителен, кастриран ученик. Освен това, училището е насочено изключително към разума на детето. Училището ограничава неговия емоционален живот и творчески стремежи. Училището го тренира в послушание към любим диктатор и началник. Страхът, възникващ още в детството, се усилва от строгите учители, чиито изисквания за твърда дисциплина се обясняват с техния собствен стремеж към власт.

Средният родител вижда само външната страна и се радва колко успешно обучават неговия скъп син: дете в училищна униформа, с превъзходни маниери, увлича се по футбол и т.н. Трагично е да наблюдаваш как младия живот е поставен на допотопния олтар на така нареченото образование. Суровото училище изисква само подчинение - и изплашения родител е удовлетворен.

Като всяка егоцентрична власт, учителя се стреми да привлече детето към себе си. Само си представете що за оловен бог е този учител. Той е център на мирозданието. Той заповядва, и на него се подчиняват. Той извършва справедливост. През цялото време само той говори.

В свободното училище всичко, свързано с властта, е унищожено.

В Съмърхил учителското его няма никакъв шанс да се прояви. То не може да се състезава с по-изявения егоизъм на децата, които вместо да ме почитат, често ме наричат глупак или глупаво магаре. Като цяло това са ласкави думи. В свободното училище единствено важна е стихията на любовта. Думите, които се използват са второстепенни.

Едно момче пристига в Съмърхил от строго и тревожно семейство. Тук му се предоставя свобода да прави всичко, което пожелае. Никой не му досажда, никой не му напомня за маниерите му, никой не изисква нищо от него. Училището, естествено се оказва рай за детето, защото за него раят е място, където то напълно може да изрази своето его. Неговият възторг от свободата да изрази себе си скоро се свързва с мен. Аз съм човека, предоставил му свободата. Аз съм такъв баща, какъвто следва да бъде.

В действителност момчето не ме обича, детето изобщо никого не обича, то иска да бъде обичано. Неговата неизказана мисъл е такава: *”Аз съм щастлив тук, старчето Нейл е много хубав човек, той никога не ми досажда. Сигурно много ме обича, иначе отдавна щеше да ме постави на място”*.

Идва ваканцията. Момчето си отива в къщи. Там то взема фенера на баща си и го оставя на пианото. Бащата е недоволен. Момчето разбира, че дома не е свободно място. Едно момче често ми казваше: *”Моите родители не са съвременни. В къщи не съм свободен както тук. Когато се върна там, ще ги науча”*. Вярвам, че той е изпълнил своята закана, защото го преместиха в друго училище.

Много от моите ученици страдат от общуването си с роднините.

В определен момент аз изпитвам силно желание да поговоря със роднини на моите ученици: двама дядовци/религиозни/, четири лели/религиозни и също така лицемерни/, двама чичовци/не религиозни, но моралисти/. Аз строго критикувах родителите на едно момче, за да не го пускат при един чичо, който обожавал да говори за адския огън. Но те отговориха, за тях е невъзможно да направят такава решителна стъпка. Бедното момче!

В свободното училище децата се намират в безопасност от роднините. Сега аз просто не ги пускам. Преди две години пристигна чичото на едно от момчетата и взе деветгодишния си племенник на разходка. Момчето се върна и започна да хвърля хляб в столовата.

Разходката май те огорчи,- забелязах аз.- За какво говореше твоя чичо?

А-а,- отговори веднага той,- той през цялото време говореше за Бога, За Бога от Библията.

А той случайно да не ти е цитирал откъс за хвърляне на хляба по водата? - момчето започна да се смее и, разбира се, веднага престана да хвърля хляб. Ако този чичо дойде още веднъж, ще му кажат, че племенника му сега го няма.

Като цяло, обаче, не ми се налага да се оплаквам от родителите на моите ученици. Ние прекрасно се разбираме с тях. Повечето от тях са с мен до края. Понякога се съмняват, но

продължават да вярват. Аз винаги откровено разказвам на родителите за своите методи. И непременно добавям, че те трябва или да ги приемат, или да излязат от играта. Тези, които са единомисленици с мен във всичко, нямат повод за ревност. Децата се чувстват у дома си така свободно, както и в училище, те обичат да си ходят в къщи.

Учениците, чиито родители ненапълно вярват в Съмърхил, не обичат да си ходят в къщи през ваканцията. Родителите изискват от тях твърде много, неразбирайки, че на осемгодишното дете му е интересно то самото.

То няма социална отговорност, няма и истинска представа за дълга.

В Съмърхил то изживява своя еготиъм и с времето се освобождава от него, проявявайки го постоянно.

За детето разногласията между училището и семейството е катастрофа.

В него възниква конфликт: кой е прав, семейството или училището?

За ръста и щастието на детето е много съществено семейството и училището да имат една цел, съгласувана гледна точка.

Една от главните причини за разногласията между родители и учители, както аз предполагам, е ревност. Петнадесетгодишна ученичка ми разказваше: "Ако аз искам баща ми да изреве като луд, достатъчно е да кажа: "Мистър Нейл каза това и това". Тревожните родители винаги завиждат на любимия учител, който тяхното дете обича. Това е естествено. В края на краищата децата - това е имущество, собственост, част от родителското Аз. По отношение на учителя, той също е земен човек. Много учители нямат собствени деца и затова несъзнателно осиновяват учениците. Те се стремят да отделят децата от родителите, без да разбират, обаче, какво правят.

Свършено е необходимо за учителите от време на време да ходят на психоанализа. Анализата не е панацея от всички болести, но той разчиства почвата. Аз мисля, че основната заслуга на анализа е, че той помага на човека да разбере по-добре другите, прави го милосърден. Само тази причина е достатъчна, за да препоръчам анализ на учителя, защото в крайна сметка тяхната работа се състои в разбиране на другите. Учител, преминал през анализ, леко ще погледне в лицето собственото си отношение към детето и, разбирайки го, ще може да го подобри.

Ако семейството поражда страх и конфликт, това е лошо семейство. Дете, което неспокойните родители твърде бързо го подтикват напред, скоро ще започне да протестира. Несъзнателно то ще действа така, че родителите да не успеят. А, дете, което не е възпитавано в атмосфера, свободна от тревоги и конфликти, ще посреща живота като приключение.

Родителско разбиране

Да разбираш означава да си свободен от предрасъждания и инфантилност, по-скоро, свободен толкова, колкото това е възможно, защото кой може да се освободи от условните рефлексии, получени в ранното детство? Разбирането предполага проникване в дълбоката същност на нещата, умение да не се обръща внимание на външното. За родителите това е трудно, заради силната емоционална привързаност. Какъв ужас! Какво съм направил от децата си! Този вопъл идва към мен от купчината писма. Учителя, който няма такава силна емоционална привързаност към своите ученици, има по-голяма вероятност да запази вниманието, водейки детето към свобода.

Колко пъти при мен са идвали писма от бащи, чиито синове нямат никакъв шанс да решат собствените си проблеми, ако бащата не промени своя подход. Например, аз съм посочвал, че ако Томи свободно пуши в Съмърхил, а в къщи го бият за пушенето, това е свършено недопустима ситуация. Вместо пушенето може да кажем същото и за къпането, измиването, отлъчването от занятия, сквернословие и др. Никога в живота си не съм настройвал дете против семейството му. Тази работа вършеше свободата и, разбира се, самото семейство не разбира какво става. Семейството просто се оказваше неспособно да приеме призива, не можеше да разбере резултатите на свободното възпитание. Искам с няколко примера да демонстрирам неправилния стил на взаимоотношения между родители и дете. Децата, за които ще пиша сега, в никаква степен не са ненормални, те просто са жертва на средата, в която не е разбрана истинската нужда на детето.

Ето Милдред. Всеки път след ваканцията тя се връщаше озлобена, конфликтна, нещастна.

Тя хлопва вратите, недоволна е от своята стая, не ѝ харесва леглото и т.н. Нужен е почти половин семестър, за да стане отново нормален човек. Тя прекара своята ваканция в пререкания с майка си - жена, която се е омъжила за неподходящ човек. Цялата училищна свобода в света не може да даде на детето постоянно удовлетворение от живота. Практически винаги след такава ваканция у дома следват малко кражби в училище.

Осъзнаването на ситуацията от девойката не променя домашната среда: все същото ниво на внимание, омраза и постоянна намеса в нейния живот. Дори в Съмърхил понякога детето не може да се освободи от скверното домашно влияние, лишено от необходимите ценности, разбиране на истинските мисли и чувства на детето. Уви! Ценностите така лесно не се усвояват.

Осемгодишният Джим се връща в училището с мрачен вид, той дразни и се заяжда с по-слабите деца. Неговата майка вярва в Съмърхил, но бащата е привърженик на строгата дисциплина. Момчето е длъжно винаги да постъпва така, както заповядва баща му и детето ми разказа, че понякога го бият. Какво може да се направи с това? Не зная.

Аз пиша на един баща: "В никакъв случай не изисквайте нищо от сина си. Не му се ядосвайте и преди всичко не го наказвайте". Когато момчето пристига в къщи за ваканцията, бащата го посреща на станцията. И първото, които казва на момчето е: "Дръж си главата високо, момче, не се прегърбвай".

Майката на Питър му обещала да му дава по едно пени всяка сутрин, ако постелята се окаже суха. Аз отговорих на това така: предложих му три пени, ако постелята му е мокра. Но, за да избегна конфликта между майката и мен в душата на детето, предложих на майката да забави своята награда, докато аз не предложа моята. Сега Питър по-често мокри постелята в къщи, отколкото в училище. Един от елементите на неговата невроза се състои в това, че той иска да остане бебе. Той ревнува от своя малък брат. Той чувства смътно, че майката се опитва да го излекува. Аз се опитвам да му покажа, че мократа постеля няма никакво значение. Казано накратко, моето трипенсово възнаграждение го поощрява да остане бебе, докато сам не изживее своята невроза и не бъде готов да се откаже от това по естествен начин. Наличието на навици показва нещо неизживяно. Опитите да ги унищожиш с дисциплинарни мерки или подкуп водят до това, детето да изпитва омраза и чувство на вина. По-добре да се напикаваш в постелята, отколкото да станеш високонравствен моралист. Малкият Джими връщайки се от ваканция каза: "Този семестър няма да пропусна нито един урок". Неговите родители всячески го подтикват да се яви на изпит „11+“/за постъпване в граматическо училище/. Той ходи на уроци една седмица и после не се показва цял месец - още едно доказателство, че разговорите са безполезни и още по-лошо - могат да задържат развитието.

Както казах, във всички приложени случаи не става дума за трудни деца. При благоприятна обстановка и родителско разбиране те биха били съвършено нормални деца.

Веднъж при мен беше едно трудно дете, пострадало от неправилни методи на възпитание и аз казах на неговата майка, че трябва да поправи грешката си. Тя обеща. Когато след лятната ваканция тя го доведе обратно, аз попитах:

Е, какво, вие отменихте ли забраната?

Да, - каза тя, - отмених я.

Отлично. Какво му казахте?

Аз му обясних, че в играта с пениса няма нищо лошо, но това е много глупаво.

Тя беше отменила една забрана и наложила друга. И, разбира се, бедното дете останало асоциално, нечестно, злобно и пълно с тревоги.

Моето обвинение против родителя е, че той не иска да се учи. На мен ми се струва, че моята работа е да изправам родителските грешки.

Аз изпитвам и съчувствие, и възхищение по отношение на родители, честно признаващи грешките, които са извършили в миналото и се опитват да се научат да общуват по-добре с децата си. Но колко е странно, че другите родители по-скоро продължават да се държат за своите безполезни и дори опасни правила, отколкото да се опитат да си приспособят към детето. Още по-странно е, че те при това завиждат на любовта на детето към мен.

Моето обвинение към родителя е, че той не иска да се учи. Децата обичат не толкова мен, колкото моето невмешателство в техните дела. Аз за тях съм този баща, за който те са мечтали, когато техния баща крещи: "Прекрати този грохот!" Аз никога не съм изисквал от тях нито добри маниери, нито вежливи думи. Аз никога не питам дали са се измили, никога не изисквам

подчинение, уважение или почитане. Казано накратко, аз се обръщам към децата така, както възрастните биха искали да се обръщат към тях. Аз разбирам, че в крайна сметка не може да има никакво състезание между бащата и мен. Неговата работа е да заработва пари за насъщния хляб, а моята работа е да изучавам децата и да им отдавам цялото си време и всичките си интереси. Ако родителите отказват да изучават психологията на детето, за да разбират по-добре развитието на своите деца, те трябва да очакват, че ще изгубят съревнованието за душата на детето. По-често така се случва. При мен беше един такъв родител, написал следната фраза на детето си: "Ако не можеш да пишеш без грешки, по-добре не ми пиши изобщо". Тези думи бяха насочени към една девойка, по отношение на която ние имахме подозрения, че е възможно тя да е умствено непълноценна. Много пъти съм изръмжавал на жалващия ми се родител: "Вашето момче е крадец, той се напикава в леглото, той е асоциален, нещастен и страда от комплекс за непълноценност, а вие идвате при мен с претенциите си, че той ви е посрещнал на станцията с мръсно лице и мръсни ръце". Аз не съм човек, който бързо се гневи, но когато срещна родители, които не желаят или не могат да обърнат внимание на това, което е важно в поведението на детето, аз се ядосвам. Може би, затова си мислят, че аз не мога да търпя родителите. И колко се радвам, когато идва някоя майка да навести детето си и вижда едно изпоцапано и облечено в дрипи дете, но въпреки това сияе и казва: "Наистина, нали той изглежда съвършено щастлив и здрав?" Аз зная колко е трудно това. При всички нас съществуват собствени стандарти за ценностите и ние мерим останалите с друг аршин. Може би трябва да се извиня, че съм човек, фанатично отнасящ се към децата и нямам никаква търпимост към родителите, които не гледат на децата с моите очи. Истината е такава: аз знам, че не се заблуждавам по отношение на ценностите, които се отнасят за децата.

Родител, който иска искрено да промени своите лоши отношения с детето, може да започне, като си зададе най-простите въпроси: "Не се ли сърдя на детето, защото то се скара с жена ми/мъжа ми/ тази сутрин? А може би, защото миналата нощ сексът не ми достави достатъчно удоволствие? А може би, защото съседката ми каза, че аз развалям детето си? Или, защото бракът ми е неуспешен? Или защото началникът ми се скара вчера на работа?" Може да се окаже много полезно да зададеш на себе си такива въпроси. Но в действителност, най-дълбоките въпроси, определящи целия живот, са недостъпни за съзнанието. Много малко вероятно е ядосания баща да си зададе трудния въпрос: *Не се ли сърдя аз на сина си за сквернословие, защото мен са ме възпитавали в строгост, били са ме и са ме учили да раста в страх от бога, в уважение към безсмислените обществени условности, в силно сексуално потискане?* Възможността за получаване на отговор на тези въпроси предполага такава степен на самоанализа, която е недостъпна за повечето хора. И това е много жалко, защото отговорът може да спаси много деца от неврози и нещастия.

Библейската фраза, че децата страдат заради греховете на родителите си, в продължение на много поколения се разбира само във физически смисъл. Дори необразования човек може да разбере смисъла на ибсеновите „Привидения“, където сина умира, заради сифилиса на баща му. Но това, което никой не разбира е, че децата много повече загиват, заради психологическите грехове на бащите. За детето съществува само една възможност да излезне от порочния кръг на разрушаване на характера – ранното ръководство от страна на разбиращи родители в посока на саморегулация.

Следва да подчертаем, че саморегулацията изисква по-голямо отдаване, от която и да е установена система от правила. На родителите ще се наложи в продължение на две години да отделят много време, да пожертват своите интереси и не трябва да се преструват, за да получат любов и благодарност от детето. Те не са длъжни да гледат на детето като на вундеркинд, който раздава усмивки и изпълнява фокуси, когато на гости дойдат роднини. Саморегулацията предполага голяма родителска самоотверженост.

Аз подчертавам това, защото съм виждал млади двойки, които вярват, че обезпечават условия на регулация, но в същото време карат детето да се приспособява към техните собствени удобства - опитват се, например, да карат детето понякога да ляга да спи в желаното от тях време, за да отидат на кино. Или, дават на детето да играе с меки безшумни играчки, за да не безпокои таткото по време на неговата „кратка“ почивка.

„Престанете,- крещят родителите,- вие не може така да се отнасяте с нас, ние също имаме собствени права в живота“. А аз казвам - не. Не в първите две години. Или, може би, в първите

четири години на детето. В първите години е необходимо да се проявява най-голямо внимание, защото цялото обкръжение е насочено против саморегулацията, на детето му се налага осъзнато да се бори, при това съвсем интензивно.

Аз имам още няколко съвета към родителите, които жадуват да дадат на детето си добър старт по посока на саморегулацията и свободата. Да се оставя детето в градината в количка по цели часове, е опасна практика. Никой не знае какви ужасни чувства на страх и самота може да изпита детето, ако внезапно се събуди и забележи, че е само на необичайно място. На всички, на които се е налагало да чуят воплите на детето в такава ситуация, имат някаква представа за жестокостта на този идиотски обичай.

Ако искате детето да израсне без неврози, вие не сте длъжни - *няма да посмеете* - да стоите настрана от него. Вие сте задължени да играете с него. Не само да играете с него на игри, но да играете *заедно* с него, като че ли и вие сте дете, способни да участвате в неговия живот и да приемате неговите интереси. А вие не можете да направите това заради глупавото чувство за собствено достойнство или нещо друго от този род.

Винаги е най-добре, ако това е възможно, бабата и дядото да живеят отделно, а не заедно с децата. Обикновено се случва така, че бабата и дядото настояват за установяването на жестоки правила за възпитаването на детето или ги развалят по друг начин, виждайки в тях или само доброто, или само лошото. В неправилните семейства децата имат четирима началника, вместо двама. Дори и в най-добрите семейства съществува някакво напрежение, защото през по-голямата част от времето, бабата и дядото не се отказват от опита да внедрят своите собствени остарели възгледи за детството. Бабите и дядовците проявяват много често собственическа любов към внуците. Обикновено това се случва, когато бабата няма истински интерес към живота след като вече нейните деца са пораснали. Третото поколение ѝ предоставя възможност да се заеме с единствено познатата ѝ работа. Под предлог, че дъщерята или снахата са некомпетентни в качеството на майки, бабата взема нещата в свои ръце и така тласкат детето в различни посоки. В резултата на това, обаче, то се отдалечава от двете страни. За детето скандалите са отсъствие на любов в дома, било то между майката и бабата, или между родителите. И дори скандалите да се скриват старателно от детето, това не може да го заблуди. То *чувства* несъзнателно, че в дома няма любов.

Въпросът за училището също може да бъде много труден. Вашата жена, например, се стреми да насочи детето към съвместно прогресивно училище, а вие искате да го запишете в затворено частно училище. Във връзка с това може да възникне конфликт. Вероятно, най-лошите резултати може да се получат, ако някой от съпрузите принадлежи към католическата църква. При такива ситуации аз нямам съвет.

Идеологическите или религиозни различия много често са непреодолими. Мога само да кажа, че някои от моите най-трудни ученици са станали такива в резултат от разногласията в мненията на родителите по отношение на училището. Дете, чийто баща е бил против Съмърхил, но се е съгласил заради мира в семейството, никога тук не се е подобрявало съществено към добро, защото знае, че баща му не одобрява това училище. Подобна ситуация е трагична за всяко дете. То никога не чувства постоянство в живота, страхувайки се, че баща му във всеки момент ще го премести в строго училище.

Между другото, определен антагонизъм между родители и учители винаги трябва да се очаква. Учителите осъзнават това и много от тях работят и се стремят да установят по-тесен контакт с родителите. Учителите се срещат с родителите в училище. Отлично! Това трябва да се прави повсеместно. Учителите трябва да разберат, че те не могат да имат значителен ефект върху децата, както родителите. Именно затова е безнадеждно да се опитват да излекуват трудно дете, ако в семейството се запазва самата атмосфера, която го е направила такова дете.

Родителите трябва да разберат, че рано или късно детето ще се отърве от тях. Естествено, аз нямам предвид, че никога повече няма да ги види. Аз имам предвид психологически отрив, освобождаване от инфантилната зависимост от дома. За майката е естествено да се опитва да запази изключителната привързаност към децата. Аз познавам много семейства, където дъщерята е останала в къщи, за да се грижи за престарелите си родители. В повечето случаи, както на мен ми се струва, това са нещастни семейства. Една част от душата на девойката иска да навлезне в света и да следва своя собствен живот. Другата част, която отговаря на чувството за дълг, я принуждава да остане с родителите си. В нея може да има постоянен вътрешен

конфликт, който се проявява обикновено в раздразнение: Разбира се, аз обичам майка, но тя така ме уморява понякога! Днес хиляди жени имат най-скупната работа на земята - готвят храна, мият съдове, перат дрехи, гладят, чистят. Това са безплатни домоработници и техният живот е безцветен. Когато децата напуснат гнездото, майчината служба се прекратява. Гнездото, от което са излетели птиците, става самотно и трябва по-скоро да почувстваме майката, отколкото да я осъждаме. Майчинската тенденция се състои в това, тя да запази по-дълго своята работа, дори и да причини страдание на своето дете. Всичко това показва очевидният факт, че омъжената жена трябва да има занимание или професия, към която да се завърне, когато нейните майчински задължения са вече изпълнени.

Родителят - това е бог, и то ревнив бог. Родителят има законното право да каже: *"Аз ще направя от своето дете това и това"*. Майката и бащата могат да бият детето, да го тероризират, да направят живота му нещастен. Законът има право да се намесва само в случаи, когато на детето са нанесени твърде много телесни повреди. Обаче той няма право да се намесва, когато е причинена вреда в душата на детето. Трагедията е в това, че родителя си мисли, че винаги действа в името на благо на детето. Великата надежда на човечеството се състои в това - родителите да действат в името на доброто. Те могат да направят това, ако осъзнато преминат на страната на детето в неговото развитие по посока на свободата, свобода във всичко - в работа, занимания и любов. Ако тази книга помогне поне на един родител да разбере какво огромно влияние, добро или лошо, оказва родителя, тя не е написана напразно.

Част 7

ВЪПРОСИ И ОТГОВОРИ

Общи въпроси

Вие наричате цялото човечество жизнеотричащо. Какво по-точно имате предвид? Аз лично не отричам живота, моите приятели, също.

- Аз можах да видя две ужасни войни и напълно е възможно да доживея и трета. Много милиони млади хора паднаха по полетата на тези две войни. Когато бях момче, мъжете загиваха в Южна Африка за Империята. От 1914 до 1916 година те даваха своя живот на „война, която ще завърши с война“. От 1939 до 1945 година те загиваха, за да унищожат фашизма. Утре много хора могат да умрат, за да унищожат или, обратно, да разпространят идеите на комунизма. Това означава, че има много хора, които са готови да положат главата си и главата на своите деца по заповед на властта за нещо, което няма никакво отношение към личния им живот. Ние се обявяваме против живота и за смъртта, ако останем роби на политиците, търговците и експлоататорите. Ние сме роби, защото нас са ни учили да се отнасяме отрицателно към живота: глупаво да се приспособяваме към авторитарното общество и да бъдем готови да умрем за идеалите на нашите стопани. Само в романтичните книжки хората умират за любовта, а в действителност те умират за омразата.

Аз говоря за нещата, които се отнасят до поведението на тълпите, но и отделния човек в своя ежедневен живот отрича живота. Любовните занимания в голямата си част не му носят удовлетворение, неговите удоволствия основно са вулгарни и нещастни и с тяхна помощ той се опитва да избяга от действителността. Той е моралист, тоест човек, който смята естествения живот за неправилен или - в добрия случай - недостоен за висш образец и съответно на това възпитава своите деца. На нито едно жизнеутвърждаващо дете не са му нужни правила, касаещи секса, уроци, бог или добро поведение. Нито един жизнеутвърждаващ родител или учител никога не би ударил дете. Нито един жизнеутвърждаващ човек няма да стои в църквата и да твърди, че той е нещастен грешник. Бих искал да подчертая, че изобщо не съм защитник на разхайтването. А в теста за жизнеотричане може да се постави такъв въпрос: нанася ли на някого вреда това, което прави мистър Х? Ако отговорът е „не“, всеки, който възразява против това, което прави мистър Х, е жизне-отрицател. В същото време е очевидно, че младите хора като че ли казват на живота „да“: те танцуват, ходят на походи, играят на игри, ходят на кино, посещават концерти и спектакли. И в това разсъждение има нещо, защото младостта се стреми към всичко жизнеутвърждаващо, тя така е пълна с жизнени сили и оптимизъм, че намира за себе си удоволствия, дори и да е подтисната от властта. Този стремеж се съхранява и впоследствие и човек става двусмислен, тоест стремящ се към удоволствие и едновременно с

това- страхуващ се от него.

Когато използвам думата „жизнеотричане“, аз имам предвид не желание за смърт, а страх от живота - по-голям от смъртта. Да бъдеш против живота не означава да приветстваш смъртта. Да бъдеш против живота означава да бъдеш за властта, за официалната религия, за потискането, за гнета - във всеки случай готовност да се подчиниш на всичко това.

Нека да обобщим. Жизнеутвърждаването - това е радост, игра, любов, интересна работа, хоби, смях, музика, танци, съчувствие към другите и вяра в човека.

Жизнеотричането означава дълг, послушание, печалба и власт. В продължение на цялата ни история жизнеотричането е побеждавало и ще побеждава, докато младите ги обучават да приемат представите на съвременните възрастни.

Вярвате ли, че повечето проблеми на човечеството ще изчезнат, ако се решат икономическите проблеми на милиони хора?

-Не е много приятно да си дадем сметка, че нашето семейно и училищно възпитание довежда повечето хора до скучен живот. Да, разбира се, скучната работа в магазините и офисите е неизбежна, но няма никаква необходимост от това, хората изобщо да нямат никакъв живот, да ненавиждат своите бюра, да бъдат принудени да утоляват чувствата си с банални филми, кучешки надбягвания, списания с комикси и съобщения за сензации и престъпления във вестниците.

По отношение на своя вътрешен живот милионерите с кадилаците не са по-щастливи от железопътните хамали. Работата е в това, че ако душата на човека отрича живота и любовта, то той не може да се наслаждава на икономическите удобства и безопасност. Богатите и бедните ги обединява това, че и едните и другите са възпитани в свят, който не одобрява любовта, страхува се от нея, прави любовта обект за непристойни шеги.

Много хора са съгласни, че хората като болшинство са нещастни, казват, че живота ще започне да им носи удовлетворение, ще стане пълен и свободен, когато всички икономически проблеми бъдат решени. Що се отнася до мен, аз не вярвам в това. Ние вече сме виждали някаква икономическа свобода, но аз не мога да кажа, че тя силно ме въодушевява. Икономическата свобода, която електрифицира кухнята, не води към по-голямо щастие, не прибавя мъдрост, тя само ни предоставя повече удобства, а това много бързо започва да се приема като нещо нормално и губи своята емоционална значимост.

Нашите методи за формиране на характера направиха Англия страна, която получава успехи в материалната сфера, те ни дадоха високо ниво на живот. Но ние нямаме никакви други успехи. Като цяло хората са нещастни, както преди. Не, само решаването на икономическите проблеми никога няма да освободят света от омразата и страданията, престъпленията и скандалите, неврозите и болестите.

Какво ще стане, ако бракът не е щастлив?

-Някои родители от средната класа търсят решение в психоанализата, което много често води до разпадане на семейството. Но дори анализът да беше по-успешен, отколкото обикновено се оказва, ние не можем да подложим на анализ целия свят. Изцелението на отделните хора е недостатъчно, то не е в силата да повлияе на всички в нужната степен.

За човечеството, решение може да стане правилното възпитание на младежите, а не лечение на неврозите. Аз съм длъжен да призная, че не мога да предложа нищо, което би могло да реши съвременните проблеми в брака. Тежко е да се мисли по този начин, но ако мистър и мисис Браун живеят заедно нещастливи, тъй като са били възпитани в жизнеотричаща атмосфера, по този въпрос нищо не може да се направи.

Думите ми звучат песимистично. Обаче ние можем да си позволим да бъдем оптимисти, ако се стремим да общуваме с децата така, че те да нямат омраза нито към секса, нито към живота. Всеки път, когато аз виждам дете, което го шляпат, лъжат, карат да се срамува от своята голота, аз си мисля с тъга за времето, когато детето ще порасне и ще стане злобен мъж или злобна жена.

Моите думи звучат твърде песимистично. Обаче, ние можем да си позволим да бъдем оптимисти, ако се стремим да общуваме с децата си така, че те да нямат омраза нито към секса, нито към живота. Всеки път, когато виждам дете, което го шляпат, лъжат, карат да се срамува

от своята голота, си мисля с тъга за времето, когато то ще порасне и ще се превърне в злобен мъж или злобна жена.

Смятате ли, че в брака и двамата партньори трябва да имат едно и също интелектуално ниво?

- В брака интелектуалната страна е второстепенна. Брак от главата е скучно, студено съжителство, а брак от сърцето дава топлина и взаимно отдаване. Природата не кара мъжа и жената да се влюбват в интелектуалната мощ. Обаче по-късно, когато сексуалното влечение отслабва, общите интелектуални интереси ще допринесат за щастието на родителите. Еднаквото чувство за хумор е може би най-добрата прогноза за дълъг и щастлив семеен живот.

Защо в наши дни така е нараснала тревогата по повод на работата и защо толкова млади хора се самоубиват?

-Аз се съмнявам, че някое дете от рано ще започне да се тревожи по повод на работата. Наблюдаваното безпокойство има по-дълбок източник и почти неизменно се появява от чувството на греховност във връзка с мастурбацията. Децата, които нямат чувство за вина по този повод, обикновено са умни и ловки в своята работа.

Щтекел е казал: самоубийството е последният сексуален акт. Забраната за мастурбация кара детето да мрази своето тяло и душа, затова самоубийството се оказва логична постъпка: ако тялото е толкова греховно, то колкото по-скоро се избавиш от него- толкова по-добре.

Какво е вашето мнение за социалните работници?

-Аз изпитвам голямо уважение към социалните работници, които ходят в гетата, в домовете, където живеят трудни деца. Те вършат отлична работа. Но дали е достатъчно дълбока тяхната работа? Всички знаят, че тяхната работа е трудна до безнадеждност и никой не очаква те да проведат психоанализа на майките и бащите. Социалните работници не могат да унищожат гетата, живота в които прави децата асоциални. Не е по силите им да променят невежите родители, които задържат развитието на своите деца с лоша храна и превръщат секса в мръсно приключение в тъмна стая.

Социалните работници са герои и героини. Те се стараят да помогнат на младите да преодолеят окаяното зло от домашния живот. Но дори социалният работник да вярва в свободата, как той би променил този принцип в семействата от гетата? Може ли да кажем на майката: мисис Грийн, вашият син краде, защото пияният му баща го бие, защото, когато беше на две години вие го шляпахте, че пипа своя penis, защото вие никога не сте проявявали към него любов. И дали мисис Грейн ще разбере това?

Аз не твърдя, че такава жена изобщо няма да се промени, но съм уверен, че разговорите със социалните работници не могат да я превъзпитат или нещо такова. Този проблем е отчасти икономически. Като начало трябва, в крайна сметка, да се унищожат гетата.

За Съмърхил.

Как се развива волята на детето при тази система, която съществува в Съмърхил? Ако му е позволено да прави всичко, което харесва, как може при него да се формира самоконтрол?

- В Съмърхил на детето не му се позволява да прави всичко, което му харесва. Собствените закони го обкръжават от всички страни. На него му е позволено да прави всичко по отношение на това, което касае само детето. Той може да играе цял ден, ако иска, защото неговите собствени труд и учене касаят само него. Но на него не му е разрешено да играе на корнет в класната стая, защото ще пречи на другите. В края на краищата какво е това воля? Аз мога да се откажа от пушенето, но не мога да заставам себе си да се влюбя в някого или да заобичам ботаниката. Никой не може да накара себе си да бъде добър или лош.

Тренировката не може да изработи силна воля в човека. Но, ако вие възпитавате децата в свобода, те ще осъзнават по-добре себе си, защото свободата позволява все по-голям и по-голям обем несъзнателно да се превърне в съзнателно. Ето защо повечето деца в Съмърхил нямат особени съмнения по отношение на живота. Те знаят какво искат. И аз мисля, че те ще успеят да го получат.

Не бива да забравяме: това, което наричат слаба воля, обикновено признак на отсъствие на

интерес. Слабоволевият човек, който лесно може да го накараме да поиграе на тенис, когато той свършено не иска да се занимава с това, няма представа за своите истински интереси. Системата за робска дисциплина поощрява такъв човек да остане слабоволев и безполезен.

Ако някое дете от Съмърхил се подлага на сериозна опасност, разрешавате ли му да го прави?

-Разбира се, не. Хората често не могат да разберат, че да предоставиш свобода на детето, изобщо не означава да бъдеш идиот. Ние не разрешаваме на нашите деца да се мотаят, когато трябва да отиват в леглата си. Ние ги пазим от опасностите, идващи от машини, автомобили, разбити стъкла и дълбока вода.

Никога не трябва да възлагаш на едно дете отговорност, за която не е готово, но винаги трябва да помним, че половината опасности, с които се сблъскват децата са свързани с нещо, за което не знаят. Опасността при боравене с огън застрашава това дете, на което му е било забранено да разбере истината за огъня.

Страдат ли децата от Съмърхил по дома?

-Аз забелязвам, че когато нещастната майка за първи път доведе детето си в Съмърхил, то рони сълзи и хленчи да се върне у дома. Аз също забелязвам, че когато детето не хленчи достатъчно, майката се огорчава. Тя иска детето да тъгува по дома. Но неговата носталгия ще е по-силна, ако тя го обича повече. Често нещастното дете весело играе, пет минути, след като майката си тръгне.

Трудно е да се каже защо дете от нещастно семейство тъгува по дома, когато отива в училище. Вероятно, това дете да изпитва силно чувство на тревога. Какво, мисли си то, се случва в къщи в този момент?

Най-вероятното обяснение се състои в това, че нещастната майка, приклепена в своята любов към мъжа, предава на детето твърде много и любов, и омраза.

Тъгата по дома обикновено показва лошо семейство, в което има много омраза. Детето тъгува не по любовта, а по семейните раздори и по защитата на семейния подслон. Това звучи парадоксално, но ако ние разбираме, че колкото повече детето се нуждае от защита, толкова по-нещастно е неговото семейство, това престава да бъде парадокс. То няма опора в живота и то преувеличава значението на тази опора, която нарича дом. То тъгува не по този дом, който познава, а по въображаемия.

Приемате ли в Съмърхил изоставащи деца?

-Разбира се, всичко зависи от това, което вие имате предвид под изоставащи деца. Ние не вземаме дефектни деца, но дете, което изостава в училище е свършено друга история. Много деца изостават в училище, защото училището е много скучно за тях.

Съмърхилските критерии за изоставане нямат нищо общо с тестове, балове и оценки. В много случаи изоставането просто означава, че при детето има несъзнателен конфликт и болна съвест. Как може то да се интересува от аритметика или история, ако неговото несъзнателно го измъчва с проблема „лош ли съм аз или не“? Този проблем ми е познат от собствен опит: когато бях момче, аз просто не можех да уча. Моите джобове бяха винаги натъпкани с всякакви железни и когато очите ми гледаха учебника, мислите ми летяха към занаята.

Рядко съм виждал изоставащи деца, които да нямат способност за творческа работа. Да съдим за всяко дете по неговите успехи в училище е много безсмислено и даже опасно.

Какво ще се случи, ако някое дете откаже да плати глобата, наложена от общото събрание?

-Децата никога не правят това. Аз мисля, че те биха се отказали, ако чувстват, че към тях са се отнесли несправедливо, но нашата система за обжалване е такава, че може да удовлетвори и най-строгото чувство за справедливост.

Вие казвате, че децата на Съмърхил имат чисти помисли. Какво имате в предвид?

Човек с чисти помисли не може да се шокира. Ако вас нещо ви шокира, следователно

имате подтиснати чувства, които ви карат да се интересувате именно от това, което ви шокира. Викторианските жени се шокирали от думата „крака“, защото те аномално се интересували от нещата, които докосвали с краката си. Всички предмети от този род били сексуални и забранени. А в атмосферата на Съмърхил, където отсъстват всякакви забрани по отношение на секса и никой не го свързва с греха, децата нямат необходимост да възприемат секса като нещо нечисто, да се хихикат и шептят по този повод. Те са толкова искрени по повод на секса, както и по повод на всичко останало.

Когато седемгодишният Вили се върна в къщи след първия семестър в Съмърхил, неговата реч беше пълна с такива силни изрази, че съседите не му позволяваха да играе с техните деца. Какво да правя с това?

-Доста е болезнено и тъжно за Вили, но каква е алтернативата? Ако вашите съседни може да се шокират от няколко „по дяволите“ и „проклятие“, то на тези хора с подтиснатата психика просто не трябва да разрешавате да общуват с Вили.

Какво мислят децата от Съмърхил за киното?

-Те гледат най-различни филми. При нас няма цензура. В резултат на времето, което прекарват извън училище, те придобиват способност да съдят правилно за филмите. Доста често някое дете от по-големите не иска да отиде на кино, защото филма не го привлича. Големите ученици, които са гледали великите френски, немски, италиански филми, се отнасят много критично към средните холивудски продукции. Момчетата, които са по-малки от пубертетната възраст скучаят на филми за любов.

Какво правите с дете, което се озъбва?

-Нито едно дете в Съмърхил никога не се озъбва. Детето се озъбва само тогава, когато някой, който страда от повишено чувство за собствено достойнство, се обръща към него като към непълноценно. В Съмърхил ние говорим с езика на детето. Ако някой учител ми се оплаче, че някое дете му се озъбва, аз ще реша, че той не е добре.

Какво правите с дете, което не иска да приема лекарства?

-Не зная. При нас в Съмърхил не е имало такова дете. При нас има такова балансирано хранене, че болестите не са проблем за нашето училище.

Големите деца в Съмърхил грижат ли се за по-малките?

-Не, те не трябва да се грижат за по-малките, те са твърде заети със своите собствени важни дела.

Имали ли сте някога в Съмърхил цветнокожи ученици?

-Да, имали сме двама цветнокожи ученика и, според моето наблюдение, останалите деца не придаваха особено значение на цвета на кожата. Едното цветнокожо момче беше разбойник и него не го обичаха, а другото беше много мило и се ползваше с голяма популярност.

Имате ли в Съмърхил бойскаутите?

-Не, аз не мисля, че нашите момчета могат да правят по едно добро дело на ден. Осъзнато да правиш на ден по едно добро дело ми намирисва на самодоволство. В бойскаутското движение има добри неща, но на мен не ми харесват високопарните морални разсъждения и буржоазни представи за добро, зло и чистота. Аз никога не съм изразявал в училище мнение по повод на бойскаутите, но в същото време нито един път не съм чул някой от нашите момчета да прояви интерес към това движение.

Какъв е вашият подход към дете, възпитано в искрено религиозно семейство? Позволявате ли на такова дете да изпълнява религиозни обряди в Съмърхил?

-Да, детето може да изпълнява обряди, без да се страхува от критични забележки от страна на педагогическия персонал или учениците. Но аз се убедих, че нито едно дете не иска да изпълнява религиозни обряди, ако е свободно. Някои от новите ученици ходят на църква

няколко недели, но после престават. В църквата е твърде скучно. Аз не виждам и най-малък признак, че молитвата за децата е нещо естествено. Когато е изгубено чувството за грях, няма нужда от молитва.

Децата от религиозни семейства, като правило, са неискрени и подтиснати. Това е неизбежно при религиозния възглед на свят, който е изгубил своята изначална любов към живота и се е концентрирал върху страха от смъртта. Вие може да посете в детето страх от бога, но не и любов към него.

На свободните деца не е нужна религия, защото техния духовен живот е пълен с творчество.

Интересуват ли се децата в Съмърхил от политика?

-Не. Може би това се случва, защото всички те са представители на средната класа, която никога не изпитва бедност. Аз съм създал правило за учителския персонал да не оказват политическо влияние върху децата. Политиката, както и религията, са дело на личен избор, който трябва да бъде направен по-късно, когато детето порасне. Страхувам се, обаче, че ако някой от предишните наши ученици стане премиер-министър, за мен това ще бъде неуспех за Съмърхил.

Отива ли някой от учениците на Съмърхил в армията, след като завърши училището?

-До сега е отишъл само един, който постъпи във военно-въздушните сили. Може би армията не е толкова творческа организация, за да привлече свободните деца. Войната в крайна сметка е разрушение. Съмърхилските деца ще воюват за страната си със същата готовност, както и другите деца, но те ще искат да знаят точно за какво воюват. Наши ученици са участвали във втората световна война и някои от тях загинаха.

Защо момчетата и момичетата спят при вас в отделни стаи?

-Защото Съмърхил се намира в Англия и ние сме длъжни да уважаваме нравите и законите на Англия.

За възпитанието на децата

Смятате ли, че всеки родител, който е прочел вашите книги и е слушал вашите лекции, ще започне да се отнася към детето по друг начин - по-добър? Може би ще успеете да спасите осакатените деца, разпространявайки знания сред родителите?

-Някоя властна майка, прочитайки тази книга, може да възкликне така:

”Аз изобщо не искам да осакатявам своето дете, но нищо не мога да направя със себе си. Добре поставихте диагнозата, ами къде са лекарствата?” Тя е права. Къде са лекарствата? Или, по-скоро, има ли лекарства? Не искаме ли твърде много?

Какво лекарство можем да предложим на една жена, чиито живот е скучен и пълен със страхове? Какво лекарство съществува за мъжа, който смята, че неговия нахален син е предел на съвършенството? Освен това, какво лекарство съществува за родители, които не си дават сметка за това, което правят и изпадат в ярост при най-малкото предположение, че в нещо не са прави? Не, знанията сами по себе си не помагат, ако родителите не са готови емоционално да получат тези знания и в тях има вътрешни сили да действат на основата на тези нови знания самостоятелно.

Защо вие толкова много говорите, че детето трябва да бъде щастливо? Нима някой изобщо е щастлив?

-Това не е лесен въпрос, защото всеки разбира щастието по свой начин. Разбира се, никой не е постоянно щастлив. При всички се случва болка в зъба, неуспешни романи, скучна работа.

Ако думата „щастие” изобщо означава нещо, то по-скоро това е вътрешно чувство за благополучие, удовлетвореност от живота. Всички те могат да съществуват само в случай, че човека е свободен. Децата, които ги наказват, изглеждат изплашени и нещастни.

Щастието може да се определи като отсъствие на потиснатост. В дом, където живее

щастливо семейство, управлява любовта, а нещастното семейство живее постоянно в напрежение.

Аз давам първо място на щастието, защото на същото първо място аз поставям личния ръст. По-добре да нямаш никаква представа какво е това десетична дроб, но да бъдеш свободен и доволен, отколкото да вземаш успешно училищните изпити и да ходиш с лице, покрито с пъпки. Аз никога не съм виждал пъпки по лицето на щастлив и свободен тинейджър. Ако на детето е предоставена абсолютна свобода, дали ще разбере скоро, че самодисциплината е същността на живота и дали ще го разбере изобщо някога? Такова нещо като абсолютна свобода не съществува. Този, който позволява на детето да прави всичко по свой начин, върви по опасен път. Никой не може да бъде свободен от обществото, защото е необходимо да уважаваме правата на другите. Но всеки човек трябва да има лична свобода.

Би било правилно да кажем: никой няма право да заставя момчето да учи латински, защото ученето е индивидуален избор. Но ако на урока по латински някое момче през цялото време се прави на глупак, класът трябва да го изгони навън, защото то нарушава свободата на другите. Дисциплината е нещо неопределено. Твърде често това означава дисциплина, натрапена на детето от нравствените представи на възрастните. Истинската дисциплина не предполага потискане на човека или натрапване на чужди представи, тя зачита правата и щастието на другите и по най-определен начин насочва човека да живее в мир с околните, уважавайки гледната им точка.

Вие, действително ли смятате за правилно да позволите на едно момче, мързеливо по природа, да върви по лекия път да прави това, което иска, губейки напрасно време? Как ще го накарате да работи, ако работата му е неприятна?

Мързел изобщо не съществува. Мързеливият човек или е физически болен, или няма интерес към това, което, както предполагат възрастните, той е длъжен да прави.

Сред децата, постъпващи в Съмърхил, във възраст до 12 години, аз не съм видял нито едно мързеливо дете. Много уж мързеливи деца бяха изпратени в Съмърхил от строги училища. Такова момче остава „мързеливо“ доста дълго време, докато не се излекува от своето предишно образование. И аз не го принуждавам да върши работа, която не му харесва, защото той още не е готов за това. Като вас и като мен, по-късно в живота ще му се наложи да прави много неща, които са му омразни, но той няма да бъде готов да се среща с всяка трудност, ако сега не го оставим в покой и да му дадем да преживее своя игрови период. Доколкото ми е известно, нито един от бившите съмърхилци не е обвиняван в мързел.

Как вие мислите, нужно ли е да се гаят децата?

-Веднъж, когато моята дъщеря Зоя беше малка, подскочи и се изплаши от силното хлопване на врата. Жена ми я взе на ръце, нежно я прегърна, поддържа я на ръце така, че Зоя да може да движи свободно краката си.

При всеки признак на скованост родителите трябва да играят с детето именно така, че то да може свободно да работи с мускулите си. Аз смятам, че е много ефективна шеговитата борба с децата на 4-5 години, в която всеки е длъжен да участва. Много важен за освобождаване на емоциите и сваляне на телесното напрежение е смехът, здравото дете много се смее и често хихика. Гъделичкането обикновено води до щастливи изблици на смях и...но тук аз трябва да спомена за едно училище по детска психология, която не одобрява докосването на детето на основание, че това води до фиксация на майката или бащата. Аз съм сигурен, че това е глупост. Не съществуват никакви причини, поради които родителите да не могат да гаят своите деца. Не трябва да слушате тези закостенели психолози, които казват, че никога не трябва да вземате детето си в леглото, да не го прегръщате. Зад подобни забрани стои подсъзнателната представа, че всеки телесен контакт може да предизвика сексуални емоции в детето. Такава опасност може би е възможна, ако самият родител е толкова невротичен, че да намира егоистично удоволствие във физическия контакт с детето. Но аз пиша все пак за нормални хора, а не за тези родители, които самите те не са пораснали.

Какво може да направи един прогресивен родител с агресивността на чуждите деца?

Ако родителите запишат саморегулиращия се Вили в затворено училище, където той е

обречен да се сблъска с жестокост, агресивност и омраза от страна на други деца, трябва ли да предупредят Вили за това?

-Когато Питър беше на 3 години, неговия баща ми каза, че ще научи сина си да се боксира, за да може да се противопоставя на омразата от другите деца. Живеейки в така нареченият християнски свят, в който да си дадеш и другата буза изобщо не е знак на любов и милосърдие, а на глупост, бащата беше прав. Ако ние не измислим нещо истински позитивно, нашите саморегулиращи деца ще бъдат съвършено безпомощни.

Какво вие мислите за телесните наказания?

-Телесните наказания - това е зло, защото те са жестоки и продиктувани от омраза. Те предизвикват омраза и при двамата: и при наказващия, и при наказвания. Това е несъзнателно сексуално извращение. В съобществата, където мастурбацията специално се потиска, наказанието попада върху ръката - оръдието на мастурбацията. В затворените мъжки училища, където хомосексуалните отношения се потискат, бият децата ниско по гърба, по обекта на желанието. Омразата към греховната плът прави телесните наказания разпространени в религиозните райони. Телесното наказание винаги е акт на проекция: наказващият мрази себе си и проектира отношението към себе си на детето. Майката, която шляпа детето си, мрази себе си и като следствие на това, мрази своето дете. Ако говорим за учителите, работещи с големи класове, използването на колан е работа не толкова на омраза, колкото на удобство. Това е лесният път. Ако училището беше място за игра със свободата да се учи или да не се учи, бичуването ще отпадне веднага. В училище, където учителите познават своята работа, никога няма да се прибегне към телесни наказания.

Вие действително ли сериозно смятате, че за да се унищожат вредните навици при децата е необходимо да им се разреши да продължават своите порочни занимания?

-Порочни занимания? Какво, по-специално, вие наричате порочни занимания? Вредни навици? Вие, може би, имате предвид мастурбацията. Пресичайки насила навика, вие няма да го премахнете. Единственото лечение на всеки навик е позволение на детето да изживее интереса, който лежи в основата му. Деца, на които им е позволено да мастурбират, се отдават на това много по-слабо, отколкото тези, на които им забраняват. Телесните наказания винаги удължават срока на цапането на панталоните. Вързаните ръце правят бебето извратен мастурбатор за цял живот. Така наречените вредни навици - изобщо не са вредни навици, а естествени наклонности. Определението „вредни навици” е резултат от родителското невежество и омраза.

Способно ли е правилното семейно възпитание да противодейства на неправилното обучение от страна на училището?

-Основно, да. Гласът на семейството е по-силен от гласа на училището. Ако семейството е свободно от страха и наказанията, детето няма да повярва на училището. Родителите трябва често да говорят на своите деца какво мислят за лошото училище. Родителите твърде често са лоялни до абсурдност дори към най-глупавите учители.

Какво е вашето отношение към приказките за Дядо Коледа?

-Децата обожават приказките и това е достатъчно да се отнасяме към тях добре. По отношение на Дядо Коледа, аз не мисля, че трябва да се безпокоим за това, защото децата много бързо разбират истината за него. Но е забавно, че има връзка между тази история и другата, за щъркела. Родителите, които искат децата им да вярват в Дядо Коледа обикновено са тези, които разказват на своите деца лъжливи истории за раждането на децата. Лично аз никога не разказвам на децата за Дядо Коледа. Ако направя това, страхувам се, че нашите четиригодишни деца ще ми се засмеят.

Вие казвате, че създаването е по-добро от притежаването. Когато позволявате на детето да създаде някаква вещ, тя става негово достояние и то много високо я цени. Какво става тогава?

-Работата е там, че нищо подобно не се случва. Детето високо цени това, което е направило, един ден или една седмица. Естественото чувство за притежаване при детето е

много слабо. То може да хвърли своя нов велосипед под дъжда, то изобщо оставя своите вещи навсякъде. Радостта е в самото правене. Истинският художник губи интерес към своята работа, когато тя е завършена. Нито едно произведение на изкуството не удовлетворява създателя му, защото неговата цел е съвършенство.

Какво ще правите с едно дете, което от нищо не се интересува сериозно? Ето, например, за малко се интересува от музика, после от танци и т.н.

-Аз нищо няма да направя. Такъв е животът. По мое време аз преминах от фотографията към подвързочна работа, после работа с дърветата, после към други неща. Животът е пълен с много предишни интереси. Много години аз рисувах с перо. Когато разбрах, че художника за мен не е важен - оставих това. Детето винаги има електричен вкус. То пробва всичко - така се учи. Нашите момчета прекарват по цели дни, правейки лодки, но ако се случи, че при тях дойде някой летец, те захвърлят недовършените лодки и започват да правят самолети. Ние никога не смятаме, че детето е длъжно нещо да прави. Ако неговият интерес към нещо е преминал, не следва да го караме да го довърши до край.

Може ли да си позволим сарказъм по отношение на децата? Не смятате ли, че това би помогнало на детето да развие чувство за хумор?

-Не. Сарказмът и хумора не са свързани помежду си. Хуморът е проява на любов, а сарказмът - на омраза. Да бъдеш саркастичен с детето, означава да го накараш да се чувства непълноценно и унижено. Само лошият учител или родител си позволява сарказъм по отношение на детето.

Моето дете постоянно ме пита какво да прави и на какво да играе? Как да му отговарям? Правилно ли е да подавам на детето игрови идеи?

-За детето е полезно да се намира до някого, който може да го посъветва на какво да играе, но това не е задължително. Заниманията, които детето само открива за себе си са най-добрите за него. Нито един учител в Съмърхил никога няма да посъветва детето какво да прави. Учителят само ще помогне на детето да намери необходимата техническа информация за това, как да направи някаква вещ.

Одобрявате ли вие да се подаряват подаръци на детето в знак на любов?

-Не, за любовта не са нужни външни знаци. Но децата трябва да получават подаръци в обичайните случаи: рожден ден, Рождество и т.н., само че не трябва да се изисква в такива случаи някаква благодарност.

Моят син пропуска училище. Какво да правя?

-Осмелявам се да предположа, че училището е скучно, а вашето момче е активно. Като цяло пропускането означава, че училището не е достатъчно добро. Ако е възможно, опитайте да го преместите в такова училище, където има повече свобода, творчество и любов.

Трябва ли да уча дъщеря си на спестовност, като ѝ подаря касичка?

-Не. Детето не е в състояние да види по-далече от днешния ден. По-късно, ако тя наистина иска да си купи нещо скъпо, тя сама ще събере пари без всякаква предварителна тренировка. Позволете ми още веднъж да подчертая, че на детето трябва да се предостави възможност да расте със своя собствена скорост. Много родители правят ужасна грешка, опитвайки се да ускорят процеса. Никога не помагайте на детето, ако е по силите му да направи нещо само. Когато детето се опитва да се изкатери на стола, любвеобилните му родители го подпомагат, като по този начин отравят великата радост на детството - побеждаване на трудностите.

Какво трябва да направя, когато моят деветгодишен син забива пирони в мебелите?

-Да вземете от него чука, да му кажете, че това е вашата мебел и няма да му позволите да я разруши, защото не му принадлежи. А ако след това той не прекрати да забива пирони, тогава, мила дамо, продайте своята мебел и с парите идете на някакъв психолог, който може да разбере как вие сте направили от своя син трудно дете. Нито едно свободно дете няма да иска да

съсипва мебели, ако, разбира се, тази мебел не е единствената вещ в дома, в която може да забива пирони. За да прекратите съсипването на мебели, може като начало да дадете на детето парче дърво и пирони, но не в гостната, а в друга стая. Ако детето се отказва от дървото и както преди иска да забива пирони именно в тази мебел, това означава, че той ви мрази и иска да ви ядоса.

Какво бихте направили с дете, което е вечно упорито и намусено?

-Не зная. Не ми се е налагало да виждам такива деца в Съмърхил. Когато детето е свободно, то няма повод да упорства. За предизвикателното поведение на детето винаги винаги е във възрастните. Ако вие се отнасяте към детето с любов, вие няма да направите нищо, за което то да упорства. При такова дете има някаква тъга. Моя работа е да разбере какво лежи в основата на тази тъга. Аз бих предположил, че зад нея се крие чувство, че към него са се отнесли несправедливо.

Какво да правя с моето шестгодишно дете, което рисува непристойни картинки?

-Да го поощрите, разбира се. Но едновременно да погледнете себе си, защото всяка непристойност в семейството произлиза от вас, при шестгодишно дете няма естествена непристойност. Вие виждате непристойност в неговите картинки, защото вие самият имате такова отношение към живота. Аз вярвам, че непристойността в неговите рисунки е свързана с тоалетната и половите органи. Отнесете се с тези неща като нещо естествено, без всякакви идеи за добро и зло и детето ще преживее своя временен детски интерес, както с времето ще преживее и други детски интереси.

Защо моят малък син лъже толкова много?

-Може да подражава на родителите си.

Ако две деца, брат и сестра на 5 и 7 години, постоянно се карат, какъв метод мога да използвам, за да спрат? Те толкова се обичат.

-Нима? А не получава ли един от тях повече майчина любов от другия? Не подражават ли на майка си и баща си? Внушено ли им е чувство на вина по отношение на телата? Наказват ли ги? Ако отговорът на тези въпроси е „не”, тогава техните караници са просто едно желание да се поупражняват във властване.

Обаче, братът и сестрата обезателно трябва да общуват с други деца, към които нямат емоционална привързаност. Детето е длъжно да сравнява себе си с останалите деца. То не може да се сравнява с родни братя и сестри, защото тук са намесени всевъзможни емоционални фактори - ревност, фаворитизъм и прочие.

Какво аз мога да направя, за да престане детето ми да си смуче палеца?

-Даже не се опитвайте. Ако преуспеете, е възможно да върнете детето назад, към по-голям интерес. Какво значение има това? Много известни хора са си смучали палците. Смукането на палеца показва, че интересът към майчината гръд не е бил естествено изживян. Вие не можете да дадете гръд на осемгодишно дете, обаче по вашите сили е да се постараете да го обезпечите с максимални възможности за проява на творчески интереси. Истина е, че това не винаги помага. При мен имаше способни ученици, които смучеха палците си до пубертета. Оставете детето на мира.

Защо моето двугодишно дете винаги чупи играчките?

-Най-вече, защото е мъдро дете. Играчките обикновено не са творчески. Когато ги чупи, то иска да узнае какво има вътре. Обаче аз не зная всички обстоятелства. Ако шляпането и нотациите към детето го карат да мрази себе си, то, естествено, ще чупи всичко, което попада на пътя му.

Как може да се справя с неакуратността на детето?

-А защо трябва да се справяте с нея? Повечето творчески хора са неакуратни. Обикновено само при скучният човек стаята и работната маса са образци на чистота. Моят опит показва, че

децата до 9 години основно са акуратни, но между 9 и 15 години те могат да бъдат много неакуратни. Момчетата и момичетата просто не забелязват, че е разхвърляно. По-късно те ще станат акуратни толкова, колкото им е нужно.

Нашият дванадесетгодишен син не се измива преди хранене. Какво да правим?

-Защо придавате такова значение на измиването? Не сте ли си мислили, че измиването може да някакъв символ за вас? Сигурни ли сте, че вашето безпокойство за неговата нечистоплътност не прикрива вашия страх, че той е нечистоплътен морално? Не бъдете толкова придирчив към момчето. Повярвайте на думите ми, че комплекса с мърсотията е ваш субективен личен интерес. Ако вие чувствате себе си нечист, ще придавате преувеличено значение на чистоплътността. Ако толкова ви е нужно сина ви непременно да е измит, когато дойде на масата, аз имам предвид, например, такъв случай, когато на масата с вас е леля Мери и има шанс да остави цялото си наследство на измития си племенник, то тогава най-добрия начин е да му забраните да се измие.

Как да накараме петнадесетмесечното си дете да не се приближава до печката?

-Направете защитен екран. Но най-добре е да предоставите възможност на детето да разбере истината за печката. Дайте му да се изгори мъничко.

На каква възраст родителите трябва да позволяват на децата да пият алкохолни напитки?

-Тук аз нямам твърда позиция, защото аз имам някакъв комплекс по повод на алкохола. Аз съм силно привързан към моята халба бира и чаша уиски. Аз обичам вина и ликьори. Така че аз не принадлежа към въздържателите. Между другото, аз се страхувам от алкохола, защото съм видял в младостта си каква вреда може да причини, затова не съм склонен да се дава алкохол на деца. Когато моята малка дъщеря поиска да опита моята бира и уиски, аз ѝ позволих да го направи. От бирата тя направи гримаса и каза: "Гадост". По повод на уискито каза: "Прелест", но не поиска повече. В Дания видях как саморегулиращи момчета помолиха за Кюрасао. На всеки беше дадена по една чаша, всички го изпиха до дъно, но не поискаха повече. Аз си спомням един фермер, който дойде да прибере своите деца от училището. В хладните студени дни той винаги носеше със себе си бутилка уиски и даваше на всеки по глътка. Моят баща тъжно поклащаше глава."Запомнете ми думите,- казваше той,- те ще станат пияници". Всичките деца израснаха като трезвеници.

Рано или късно детето ще се сблъска с проблема с алкохола. И само тези, които не могат да се справят с живота, ще бъдат склонни да пият твърде много.

Когато моите бивши ученици се събират в Съмърхил, те отиват в близкия бар и отбелязват срещата, но никога не съм чувал някой много да се е напил.

Това не е особено логично, но аз забранявам твърдите напитки в училището, макар че някои могат да кажат, че на децата трябва да се позволи сами да определят отношението си към тях.

Какво да правим с дете, което се храни лошо?

-Не зная. При нас в Съмърхил не е имало никога такива деца. Ако се случва такова нещо, аз бих заподозрял, че детето устройва демонстрация на своите родители. При нас имаше две деца, които бяха доведени при нас, защото отказваха да ядат, но те никога не гладуваха тук.

В по-тежки случаи аз бих разгледал възможността, че детето е емоционално уморено от гръдния период и бих пробвал хранене с бутилка. Дори бих си помислил, че родителите придават твърде голямо значение на кърменето и настояват детето да яде нещо, което не иска.

За секса

Какво точно означава думата „порнография“?

-На този въпрос не е лесно да се отговори. Аз бих определил порнографията като непристойно отношение към секса и другите естествени функции, виновното отношение, нещо, което изпитват подтиснатите ученици, шептящи и хихикащи се по тъмните ъгли и пишещи неприлични думи по стените.

Повечето сексуални анекдоти са порнографски, а разказващите ги хора често правят

рационализация, казвайки, че добрите анекдоти не са мръсни, а са нещо като хумор. Както много други мъже, аз през живота си съм разказвал и слушал хиляди сексуални анекдоти, но, оглеждайки се назад, мога да си спомня само един или два, които бих сметнал за добри и бих разказал отново.

Аз вярвам, че обикновено разказвачът на сексуални анекдоти е човек, чийто сексуален живот не го удовлетворява. Би било прекалено да се каже, че всеки сексуален анекдот е резултат от потискане, тъй като това би довело до предположението, че обикновено това е чувството за хумор. Аз умирах от смях, виждайки как Чарли Чаплин в бански костюм се гмурка в два сантиметра вода, но при мен няма никакво потискане по отношение на гмуркането. Хуморът може да се види и в най-нелепата ситуация, независимо дали е свързана със секса или не.

В днешното общество никой не може да прекара ясна граница между това, което се явява порнография и това, което не е порнография.

Като цяло порнографията е просто секс плюс чувство за вина.

Аудиторията, която се смее над двусмислените остроумия на актьорите се състои от хора, на които им е било внушено нездравото отношение към секса. Възрастните хора, разказващи на децата сексуални анекдоти, са останали на лошия стадий на развитие.

Ако децата бяха ориентирани и свободни във всичко, което се отнася за секса, непристойността на възрастните не би била съществена за тях, но, тъй като милиони деца се невежи и изпитват чувство за вина в това отношение, възрастният любител на порнографията само увеличава тяхното невежество и чувство за вина.

Недопустими ли са определени форми на сексуално поведение?

-Всяка форма на сексуално поведение е допустима, ако двамата участника намират удоволствие в това. Сексът става аномален и извратен само тогава, когато той се осъществява по такъв начин, че не носи висша наслада на двамата участника.

Бракът се асоциира обикновено с приличен, тоест съдържан секс. Дори тези млади хора, които признават възможността за сексуален живот на родителите си, биха се шокирали, ако си въобразят че майката и бащата се отдават на някои сексуални игри.

Авторитарните стълбове на обществото насочиха сексуалната игра в областта на порнографията и непристойността, така постъпват и тези, които вървят по техните стъпки и се страхуват да се отдадат на сексуалната игра. Ако те биха си позволили това, най-вероятно ще изпитат силни чувства на агресия и похотлив възторг, предизвикани от забраната на такова поведение. Когато сексът е нежен и пропит с любов, всичко е допустимо.

Защо децата мастурбират и как ние можем да прекратим това?

-Трябва да различаваме детската и възрастната мастурбация. Детската мастурбация в действителност изобщо не е мастурбация. Тя започва с любопитство. Бебето забелязва своите ръце, нос, пръсти на краката и майката щастливо се смее, но, когато напихва своя полов орган, майката бързо избутва ръката му. В резултат на това, половите органи се оказват най-интересната част от тялото. Ерогенната зона на бебето е устата, и, когато на малкото дете не се правят никакви морални забрани по отношение на мастурбацията, то не проявява много голям интерес към своите полови органи. Ако малкото дете мастурбира, то лечението се състои в одобрение на навика, защото тогава не се появява болезнен интерес да се отдаде на това.

С по-големите деца, достигнали пубертетна възраст, одобрението ще отслаби навика, но трябва да разберем, че секса трябва да намери някакъв изход. И тъй като браковете се сключват доста по-късно, защото младите не могат да си позволят да се оженят, докато нямат възможност да устроят свой дом, пред тези полови зрели същества има само две алтернативи - мастурбация или тайна сексуална връзка. Моралистите осъждат и едното, и другото, без да предложат нещо в замяна. Ах, да, разбира се, те отстояват въздържанието, което означава омъртвяване на плътта. Но тъй като само на малко монаси е по силите безкрайно да умъртвяват своята плът, на останалите секса не може да не предостави някакъв изход.

Докато бракът не престане да зависи от наличието или отсъствието на пари, проблема с мастурбацията няма да изчезне. Нашите филми и романи възбуждат сексуални желания в нашите младежи и водят към мастурбация, защото нормалния секс е отказан на младите.

Обстоятелството, че всеки някога е мастурбирал не е твърде утешително. Вероятно, единственият изход е гражданският брак, но, тъй като секса е така тясно свързан с греха, едва ли обществото би могло да приеме такова решение.

Но да се върнем към въпроса. Кажете на детето, че в мастурбацията няма нищо греховно. Ако вече сте му наговорили разни лъжи за всевъзможните последствия - болести, побъркване и така нататък,- имайте достатъчно мъжество да му кажете, че сте го излъгали. Тогава и само тогава мастурбацията няма да бъде за него толкова важна.

На моята дванадесетгодишна дъщеря много ѝ харесва да чете мръсни книжки. Какво да правя?

-Аз бих я обезпечил с всички мръсни книжки, които се продават. Тогава тя ще изживее своя интерес.

Но възниква един въпрос: защо тя се интересува от тази мърсотия? Дали тя не търси там истината за секса, която вие никога не сте ѝ разказвали?

Бихте ли осъдили четиринадесетгодишно момче-тинейджър, което разказва сексуални анекдоти?

-Разбира се, не. Аз бих му разказал по-добри анекдоти от тези, които знае. Повечето възрастни разказват сексуални анекдоти. Когато бях студент, аз слушах няколко от най-добрите от един свещеник. Да се презира интереса към секса е чисто лицемерие и фанатизъм.

Сексуалният анекдот е пряк резултат от сексуалното потискане. Той изпуска парата от бутилката, запушена от доктрината на греха.

В условията на свобода сексуалните анекдоти почти биха умрели от естествена смърт. Почти, но не съвсем, тъй като интереса към секса е фундаментален.

Кой трябва да проведе половото възпитание, учителя или родителя?

-Разбира се, родителя.

За религията

Защо вие сте настроени против религиозното обучение?

-Освен другите причини, през годините на моята работа с деца аз съм забелязал, че най-невротични са децата, получили жестоко религиозно възпитание. Именно жестокото религиозно възпитание придава на секса преувеличено значение. Религиозното възпитание нанася вреда на детската психика, защото привържениците на религията мразят плътта. Официалното християнство твърде често внушава на детето чувство на неудовлетвореност от себе си. Аз съм израснал в Шотландия и от малък са ме учили, че ме заплашва адския огън.

Веднъж в Съмърхил пристигна деветгодишно момче, син на прилични английски родители от средната класа. Ето моят разговор с тях.

Кой е Бог?

Не зная, но ако ти си добър, ще отидеш в рая, а ако си лош - в ада.

А какво място е това, ада?

Там е много тъмно, а дявала е лош.

Разбирам. А кои хора попадат в ада?

Лошите хора, тези, които ругаят и убиват другите.

Кога ние, най-накрая ще разберем абсурдността на обучението на децата на подобни истини, абсурдност, която се равнява на невежество, което води до убийство и други наказания?

Когато помолих детето да опише Бог, той ми каза, че няма представа как изглежда той, но увери, че го обича. Когато момчето казваше, че обича Бога, който не може да опише и никога не е виждал, то просто използваше обичайния безсмислен щамп. Истината беше, че то се страхува от Бога.

Вярвате ли в Христос?

-Преди няколко години в Съмърхил живееше детето на един проповедник. В една неделна вечер, когато всички ние танцувахме, проповедникът клатеше глава.

Нейл,- каза той,- тук е чудесно място, но защо всички са такива езичници?

Браун,- казах аз, вие прекарвате своя живот, стоейки на импровизираните трибуни и разказвате на хората как ще ги спасите. Вие говорите за спасението, а ние преживяваме спасението. Не, съзнателно ние не следваме християнството, но в по-широк смисъл Съмърхил е едва ли не единственото училище в Англия, която се обръща към децата така, както Иисус би одобрил. Калванистките свещеници в Южна Африка бият своите деца така, както и католиците. Ние в Съмърхил даваме на децата любов и приемане.

По какъв начин децата трябва да получат своята първа представа за Бог?

-А кой е Бог? Аз не зная. За мен тази дума означава доброто начало във всеки от нас. Ако убеждаваш детето да обича някакво същество, което самия ти не можеш да си представиш, то ще му нанесеш повече вреда, отколкото полза.

Ще се съгласите ли, че да сквернословяш означава да произнесеш името Божие напразно?

-Детското сквернословие е свързано със секса и естествените нужди, а не с Бога. Трудно е да се спори с религиозен човек, за когото бог е свещен, а Библията се възприема буквално. Ако си представяха бога като източник на любов, а не на страх, никой не би си помислил да споменава името му напразно. Ако можехме да направим нашите богове любящи и хуманни, то тогава няма да има отлично средство за богохулство.

За психологията

Нима всеки човек неизбежно става невротик?

-Саморегулация- ето отговор на трудните въпроси, произтичащи от откритията на Фройд. Всеки аналитик е длъжен да чувства, макар и смътно, че часовете, проведени в работа с пациента, никога няма да бъдат необходими, ако той беше израснал в условия на саморегулация. Аз казвам „смътно”, защото наистина в нищо не можем да бъдем сигурни. Допускам, че моята дъщеря, възпитана в условия на свобода, може да се наложи да отиде на аналитик и да каже: ”Докторе, нужна ми е помощ, аз страдам от комплекса на бащата. До гуша ми дойде навсякъде да ме представят като дъщеря на А.С.Нейл. Хората очакват от мен твърде много, може би си мислят, че аз трябва да бъда свършена. Сега стареца го няма, но аз не мога да му простя, че той ме е поставил на показ в своите книги. Е, какво сега, да легна ли на този диван?...” Никой не знае.

Как се проявява омразата към себе си?

-При детето омразата към себе си се проявява в асоциално поведение, скандали, злоба, лошо настроение, разрушителност. Всяка омраза към себе си се стреми да стане проецирана, тоест насочена към другите хора. Майката на незаконородено дете ще осъжда сексуалната свобода на другите. Учител, който години наред се е опитвал да се справи с мастурбацията, ще бие децата. Стара мома, която иска да сублимира секса, а в действителност го потиска, ще проявява омраза към себе си в сплетни и горчивина. Всяка омраза е омраза към себе си.

Евреите са били унищожавани от хора, мразещи себе си. Това може да се види и в обществата на цветнокожите. Наполовина черните жители на Южна Африка или наполовина жълтите азиатци ще бъдат много по-нетърпими към истинските аборигени, от белите.

Когато вие вземате страната на детето, не е ли това просто вашия начин да го завладеете?

-И, какво, дори и да е така? Ако това му помага, какво значение имат моите мотиви?

Аз познавам осемгодишно момиче, което заеква в присъствието на майка си. Защо?

-Заекването много често е опит да се спечели време, за да не се разкрие нещо за теб. Когато аз получавам труден въпрос в лекциите, аз се опитвам да скрия своето незнание или смущение, започвайки с „ъъ...ее...ммм”. Детето, за което става дума, може би се страхува от майка си.

Аз подозирам, че майката е моралистка. Веднъж забелязах, че заекването на едно малко момче беше свързано с неговия опит да скрие факта, че той е мастурбирал. Той чувстваше вина във връзка с това. Наложил се да го убеди, че мастурбацията не е грях. Но изобщо психологията

на заекването е неизследвана територия.

Може ли мъж да подложи на психоанализа своята жена и, обратното?

- Роднините при никакви условия не трябва да се опитват да използват психологията за общуване един с друг. Известни са ми случаи, когато мъж е анализирал жена си или жена анализира мъжа си. Такъв анализ никога не е бил успешен и понякога решително е вреден. Никой родител не смее да подложи своето дете на психоанализа.

Защо толкова много възрастни хора изразяват благодарност на строгите учители от своето детство?

- В голяма степен от самодоволство. Човек, който става на събрание и казва: "Когато бях дете ме биеха и това ми донесе дяволски много ползи", а в действителност казва: "Погледнете ме. Аз постигнах успех, независимо, - или дори благодарение на това, че в детството ме биеха".

Робът в действителност не иска свобода. Той не е способен да цени свободата. Външната дисциплина прави хората робни, непълноценни, мазохисти. Те целуват своите окови.

Може ли обикновеният учител да направи психоанализа?

- Страхувам се, че не. Отначало трябва сам да отиде на анализ, защото ако неговото собствено несъзнателно остане неизследвана територия, той не може да напредне в изследването на неизвестните ъгълчета на детската душа.

За образованието

Вие не одобрявате нито латинския, нито математиката. Как според вас трябва да се развива детския ум?

- Аз не зная какво е това „ум“. Ако специалистите по математика или латински имат велики умове, то аз никога не съм чувал за това.

Нима вашето неодобрително отношение към изучаването на математика не е виновно за това, че съмърхилските деца не я изучават?

- Аз никога не говоря с децата за математиката. Лично аз толкова обичам математиката, че често решавам геометрични или алгебрични задачи просто за удоволствие.

Моето обвинение към математиката се състои в това, че този предмет е твърде абстрактен за децата. Почти всяко дете мрази математиката. Всяко момче разбира какво са две ябълки, обаче малко могат да разберат какво са X ябълки. Освен това, моите претенции към математиката са същите, каквито са към латинския и гръцкия език. Какъв смисъл има да се преподават квадратни уравнения на момчета, които ще ремонтират коли или ще продават чорапи? Това е безумие.

Вярвате ли вие в писането на домашни?

- Аз не вярвам дори в училищните уроци, на които ходят само на добра воля. Обичаят да се дават домашни на учениците е отвратителен. Децата мразят домашните и това е достатъчно, за да ги осъдя.

Защо някои момчета се учат само от страха пред физическата болка?

- Аз вярвам, че мога да науча наизуст Корана, ако знам, че в противен случай ще ме набият. Един от резултатите ще бъде, че аз ще намразя завинаги Корана, а както намирихва и самия себе си.

Какво прави учителката, ако едно момче през цялото време, когато тя преподава урок, играе с молива си?

- Моливът е заместител на пениса. На момчето му забраняват да играе със своя пенис. Лечение: постарайте се да убедите родителите да отменят забраната за мастурбация.

Превод Снежана Благова